henri troyat

«A scrie o carte despre viața unui autor de talia lui Lev Nikolaevici Tolstoi este un lucru greu și de răspundere. Cu toată dragostea ce i-o poartă, cu toată nespusa lui admirație pentru romanul *Anna Karenina*, G. Ibrăileanu, numindu-l „colosul creator și evocator de viață", îl asemuia totuși cu un „vîrf de granit și de gheață, inaccesibil și inospitalier..." Henri Troyat a găsit drumul spre vîrful de granit, realizînd o carte care ni-l face pe Tolstoi apropiat, familiar, ne face să-i înțelegem dramatica și zbuciumata existență și, înțelegîndu-l, să-l iubim.»

TATIANA NICOLESCU

editura minerva

Vol. I—III, lei 15

724

henri troyat

henri troyat

viața lui tolstoi

cultură generală

Ilustraţia copertei : *Florin Ionescu*

henri troyat

viaţa lui tolstoi

★

TRADUCERE, NOTE ŞI TABELE CRONOLOGICE
DE PAUL B. MARIAN

PREFAŢĂ DE TATIANA NICOLESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI

HENRI TROYAT
TOLSTOI
©Librairie Arthème Fayard
Paris. 1965

CUVÎNT ÎNAINTE

Dacă operele complete ale lui Lev Nikolaevici Tolstoi însumează 90 de volume în ediţia academică sovietică, ceea ce s-a scris despre ele de-a lungul anilor, în timpul vieţii scriitorului şi după moartea lui, în ţara de baştină, ca şi în alte ţări ale lumii, întrece cu mult această cifră impresionantă. De la articolele lui N. G. Cernîşevski din 1856 şi 1857, consemnînd cu autoritatea faptului indubitabil apariţia în literatura rusă a „unui talent autentic", a „unui artist în adevăratul înţeles al cuvîntului" şi pînă în zilele noastre, se aşează o imensă bibliografie în limbi diferite care atestă, alături de nenumăratele traduceri, publicate pe toate meridianele globului, ceea ce se numeşte, într-o formulă banalizată prin uzură, „valoarea universală", „importanţa mondială" a lui Tolstoi.

Înăuntrul acestui tablou stufos, de nume şi pagini, se pot observa fluxuri şi refluxuri ale interesului pentru creaţia tolstoiană, determinate de momente ale biografiei, de apariţia unor opere — în timpul vieţii scriitorului — de date memorabile după moartea lui, de condiţii istorice şi istorico-literare. Dar toate aceste fluctuaţii cu proiectări puternic ascendente sau cu retrageri descendente se situează în raport cu o anume constantă, care este cea a permanentei atenţii de care operele scrii-

torului rus s-au bucurat cu adevărat în ochii tuturor cititorilor din lume. A încerca încă o demonstraţie, pe lîngă multe altele care s-au făcut pînă acum, a universalei admiraţii de care s-a bucurat Lev Tolstoi, înseamnă a relua citate, a forţa uşi deschise. Cel pe care Anatole France îl considera „dascălul nostru al tuturor ca scriitor epic", cel a cărui operă trezea exclamaţii de admiraţie lui Gustave Flaubert şi de uimire lui Maupassant, cel pe care Thomas Mann îl punea mai presus de toţi ceilalţi scriitori în arta narativă, cel despre care au scris cu entuziasm Romain Rolland, Mihail Sadoveanu, John Galsworthy, a marcat prin talentul său o întreagă epocă în istoria epicii universale, mai precis a romanului universal. Există în istoria romanului o etapă „dinaintea lui Tolstoi" şi există o etapă pe care a deschis-o şi a marcat-o creaţia tolstoiană. Prin raportare la Tolstoi se definesc căutările şi orientările romanului din secolul XX, indiferent dacă aderă cu estetică la principiile romancierului rus şi le continuă sau, dimpotrivă, le resping, preferînd drumul deschis de compatriotul său Dostoievski. De fapt, problema tradiţiei pentru romanul secolului XX se pune cel mai adesea sub forma alternativei Tolstoi — Dostoievski, aceste două nume de scriitori ruşi situîndu-se adesea alături, în dezbaterile literare ale veacului nostru.

Bogata exegeză asupra operei şi vieţii lui Lev Tolstoi se datorează, în primul rînd, substanţei creaţiei şi dimensiunilor personalităţii umane. Viaţa lui Tolstoi ne impresionează prin densitatea faptelor, prin evoluţiile surprinzătoare, prin cotiturile bruşte, prin contradicţiile ei flagrante uneori, prin complexitatea preocupărilor. Născut încă într-o Rusie feudală, la numai trei ani de la eşecul răscoalei decembriştilor, Tolstoi a murit numai cu şapte ani înainte de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie. A văzut Europa întreagă cuprinsă de valul revoluţionar al lui 1848, şi a participat la războiul Crimeii, luptînd vitejeşte pe celebrul bastion nr. 4 de la Sevastopol ; a pledat pentru necesitatea reformei agrare din 1861, faţă de care a adoptat o atitudine critică ce i-a atras unele represalii din partea autorităţilor ţariste ; a fost contemporan cu „mersul în popor" al narodnicilor şi cu revoluţia din 1905 ; acest apărător al „nonviolenţei" s-a erijat în apărător al „acţiunii", al luptei, apelînd la clemenţa ţarului pentru tinerii revoluţionari ce l-au ucis pe Alexandru al II-lea, sau demascînd cruzimea reacţiunii stolîpiniste în scrierile pline de mînie *Nu ucide!* şi *Nu pot tăcea!*

Biografia lui Tolstoi este legată prin fire mai trainice sau numai efemere, sporadice, de numele cele mai de seamă din cultura Rusiei secolelor XIX şi XX : Cernîşevski şi Nekrasov, Turgheniev şi Fet, Cehov şi Gorki, Repin şi Ghe, Goldenweiser şi Rubinstein etc.

Dacă Tolstoi nu ar fi fost autorul romanelor *Război şi pace* şi *Anna Karenina*, al nuvelelor *Cazacii* şi *Moartea lui Ivan Ilici*, al lucrărilor *Ce-i de făcut ?* şi *Despre artă*, ci doar un intelectual dotat cu inteligenţă, cu simţ de observare a realităţii, el încă ar fi reprezentat o personalitate demnă de atenţia noastră, în virtutea calităţii sale de contemporan al atîtor momente de seamă ale vieţii ruseşti din secolele XIX şi XX, de părtaş la atîtea evenimente cruciale pentru istoria ei politică şi spirituală.

În condiţiile în care însă toate acestea le-a văzut şi le-a trăit, le-a simţit şi le-a gîndit un scriitor a cărui operă a însemnat „un pas înainte în dezvoltarea artistică a omenirii" (Lenin), o personalitate cu o deosebit de ascuţită percepere şi judecare a vieţii, o conştiinţă profundă, frămîntată, veşnic preocupată de a afla realităţii nesatisfăcătoare contrapunerea ei ideală, biografia capătă dimensiuni neobişnuite, un relief de neuitat şi o putere de înrîurire etică aparte.

Viaţa şi creaţia lui Lev Tolstoi au fost mereu solicitate de preocupări filozofice, de căutarea soluţiilor morale, de dorinţa înfrigurată de a răspunde eternelor întrebări pe care şi le-a pus şi şi le pune omenirea : „Unde este adevărul ?" „Ce este binele ?" „Cum poate fi aflată fericirea ?" În această privinţă cei doi rivali, Tolstoi şi Dostoievski, sînt foarte aproape unul de celălalt, chiar dacă pe alocuri drumurile lor se despart, pentru a se întîlni în unele puncte şi a evolua iar pe traiectorii diferite.

Căutările lui Tolstoi se desfăşoară adesea sub semnul surprizei, al manifestărilor neaşteptate. În viaţa acestui om par să se fi întîlnit lucruri inconciliabile şi nu o dată năzuinţa lui a fost de a împăca extreme de neîmpăcat. Traiectoria evoluează între poli diametral opuşi. Contele Tolstoi a vrut şi a luptat îndelung să ajungă *„mujik"*, să realizeze visul eroului său Olenin, de confundare cu omul simplu, din popor, cu natura. Bluza de ţăran, meseria de cizmar, tăiatul lemnelor, aratul cîmpului erau departe de a fi o poză ; în aceste încercări de a se smulge lumii de lux şi trufie, de trîndăvie şi exploatare, e numai o mică parte, o expresie exterioară a frămîntărilor scriitorului, îndeosebi după criza sufletească de după 1881. Predicatorul „nonviolenţei" a scris pagini de înălţare a curajului şi purităţii sufleteşti a luptătorilor revoluţionari *(Ceresc şi pămîntesc)*. Scriitorul care ne-a lăsat pagini superbe, de o mare elevaţie, închinate iubirii, şi a fost tatăl a treisprezece copii, a ajuns să propovăduiască abstinenţa sexuală, să condamne dragostea şi căsătoria în *Sonata Kreutzer*. Cel ce a rostit în *Invierea* un adevăr crud despre mizeria vieţii ruseşti — economice şi spirituale, — despre chinurile în care se zbate poporul, predica în acelaşi timp „nonviolenţa" şi „desăvîrşirea morală" drept remedii pentru îndreptarea cruntului rău social. Pe bună dreptate vorbea Lenin despre „contradicţiile flagrante" din viaţa şi opera lui Tolstoi. Erau contradicţii ce devorau fiinţa, existenţa scriitorului, îi făceau de nesuportat viaţa în mijlocul familiei, în cercul său social, îl determinau să caute o evadare, o religie, un crez propriu ; dar acesta odată găsit nu a reuşit să-i ofere tihna rîvnită, ci a înveninat, poate, şi mai mult relaţiile, a accentuat şi mai mult discordanţa. Fuga din Iasnaia Poliana este, desigur, consecinţa acestei contradicţii şi expresia cea mai pregnantă a impasului sufletesc în care s-a aflat scriitorul. Mai bine decît orice alt critic al operei tolstoiene a relevat Lenin prezenţa acestor contradicţii dintre „artistul genial" şi „moşierul scrîntit întru Hristos", dintre „protestul extrem de puternic, direct şi sincer împotriva minciunii şi a ipocriziei sociale" şi „tolstoismul" predicator al neîmpotrivirii la rău prin violenţă, şi a înţeles origina lor, explicîndu-le prin condiţiile istorice ale epocii şi subliniind că opera lui L. Tolstoi este o oglindă a acelei epoci frămîntate, plină de transformări dintre 1860 şi 1905, cînd toate „s-au răsturnat şi abia se rînduiesc din nou..."

Complexitatea vieţii şi a creaţiei lui Tolstoi a înrîurit în chip firesc specificul scrierilor critice care i-au fost consacrate.

Nici unul din exegeţii lui n-au uitat şi n-au putut uita că scriitorul Tolstoi era dublat de doctrinarul Tolstoi, că opera lui literară — de la un moment dat cu deosebire — era intrinsec legată de concepţiile lui moral-filozofice. Se ştie că după 1880, o dată cu cristalizarea doctrinei tolstoiste şi cu propagarea ei prin scrieri celebre precum *Religia mea, Mărturisire, Ce-i de făcut ?* renumele filozofului a devenit foarte mare, atît în Rusia, cît şi în străinătate, în unele cazuri estompînd chiar pe cel al scriitorului sau concurîndu-l. Referindu-se la anii tinereţii sale, Ibrăileanu spusese la moartea lui Tolstoi : „Romancierul Tolstoi n-a fost contemporan cu generaţia noastră. Cu noi a fost contemporan reformatorul social..." Fenomenul a fost, desigur, trecător şi astăzi tolstoismul nu mai poate suscita decît un interes de

ordin pur istoric ; nimeni nu s-ar mai gîndi să pună sub semnul întrebării valoarea marelui scriitor realist, preferîndu-i pe doctrinarul reacţionar. Faima filozofului Tolstoi în anii de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea se datora, pe de o parte, faptului că idealurile de puritate şi elevare spirituală propovăduite, acea „autoperfecţionare morală", ce-i dădeau un prestigiu etic incontestabil, veneau în concordanţă cu aspiraţiile multor oameni din Rusia, însetaţi de a afla un crez nou, o evadare sufletească din lumea venală şi nedreaptă, pe de alta, faptului că tolstoismul nu se mulţumea cu predica principiilor, el îndemna şi trecea la realizări, la aplicări practice.

Tolstoismul avea adepţi fervenţi, prozeliţi — şi nu numai în Rusia — care înţelegeau chiar să sufere, să suporte rigorile legii, dar nu renunţau la idealurile profesate. Aici era marea deosebire dintre Tolstoi-filozoful şi Dostoievski-filozoful. Nu trebuie să ne mire, deci, că printre primii biografi ai lui Lev Nikolaevici vom întîlni tocmai oameni care erau legaţi de tolstoism, oameni care apreciau în chip deosebit îndemnurile moralo-filozofice ale scriitorului, oameni care au încercat chiar să le pună în aplicare. Am putea menţiona aici numele lui Pavel Biriukov, unul din discipolii devotaţi ai patriarhului de la Iasnaia Poliana, al lui Romain Rolland, care a omagiat memoria celui ce i-a fost mentor spiritual în anii tinereţii, la Şcoala Normală din *rue d'Ulm* publicînd imediat după moartea lui un eseu biografic. Unor oameni ce au stat în imediata apropiere a lui Tolstoi, în genere foştilor lui secretari, recrutaţi dintre cei mai devotaţi adepţi ai doctrinei tolstoiste, aparţin şi alte lucrări cu caracter biografic (sau poate memorialistico-biografic) cum ar fi *L. N. Tolstoi în ultimul an al vieţii sale*, de Valentin Bulgakov, fundamentala culegere de *Materiale pentru o biografie a lui Lev Tolstoi*, în patru volume, aparţinînd lui N. N. Gusev, ultimul

secretar al scriitorului, sau alte lucrări ale aceluiaşi autor : *Doi ani cu L. N. Tolstoi*, *Cronologia vieţii şi a operei lui L. N. Tolstoi*. Multe aspecte şi momente interesante din anii din urmă ai vieţii lui Tolstoi vor fi scoase la iveală o dată cu apropiata publicare a *Însemnărilor de la Iasnaia Poliana* ale doctorului Duşan Makoviţki, medicul personal al scriitorului, confidentul lui, cel ce l-a însoţit în fuga de acasă şi a rămas pînă în ultima clipă alături de el. Desigur că în unele din aceste scrieri — interesante prin materialul de fapte şi date pe care le comunică — există o înclinare subiectivistă, determinată de preocupările tolstoiste ale autorilor.

În genere trebuie spus că problema înţelegerii profunde şi dialectice a unităţii complexe şi contradictorii pe care o reprezintă personalitatea umană şi scriitoricească a lui Lev Tolstoi nu este dintre cele mai uşoare. Ea a însemnat o dificultate greu de biruit pentru o serie dintre critici. Unii s-au lăsat copleşiţi de prestanţa predicatorului moral, alţii au aşezat alături, ca două unităţi separate, chiar dacă echivalente, pe scriitor şi pe filozof, cum a făcut-o, de pildă, Merejkovski în celebrul său eseu *Tolstoi şi Dostoievski*. Numai critica marxistă a înţeles unitatea scriitorului şi a doctrinarului şi i-a relevat esenţa dialectică, contradictorie, critică făcută mai bine decît oricine altul de Lenin, în binecunoscutele sale articole *Lev Tolstoi — oglindă a revoluţiei ruse*, *L. N. Tolstoi*, *L. N. Tolstoi şi epoca sa* etc.

Tolstoi a fost o personalitate de mare prestigiu şi de mare rezonanţă în epocă, atît datorită creaţiei sale strălucite, cît şi datorită intervenţiilor sale numeroase în viaţa publică. Acest apostol al pasivităţii, acest scriitor care a dat cel mai bun roman istoric din literatura rusă şi, poate, din literatura lumii, era profund preocupat, preocupat activ de problemele contemporane, sociale, politice ; mărturie ne stă, de altfel, *Anna Karenina*. Tolstoi era, de fapt, un spirit cu iniţiativă, energic mai

ales în anii mai tineri, nu chiar atît de potrivnic luptei, cum părea să rezulte din ceea ce predica în scrierile sale doctrinare. Activitatea în comisiile de litigiu, imediat după reformă, şcoala din Iasnaia Poliana, acţiunea de ajutorare a înfometaţilor, participarea la recensămîntul populaţiei, dezicerea de dogma bisericească oficială, înfruntarea îndrăzneaţă a tronului, toate i-au creat un prestigiu unic, o autoritate morală şi socială fără egal. Ceea ce pentru Dostoievski doar se conturase, mijise ca o perspectivă de priză asupra maselor, după răsunătorul succes al discursului ţinut la festivităţile Puşkin în 1881, dar nu apucase să devină o realitate şi o constantă din cauza morţii scriitorului, pentru Tolstoi fusese condiţia existenţei sale în ultimele trei decenii, cel puţin. Ca totdeauna în asemenea cazuri, personalitatea lui a găsit o largă comentare, o largă reflectare în sufletele, în conştiinţele contemporanilor. Amintiri despre marele scriitor ne-au lăsat mai toţi oamenii apropiaţi lui : soţia — Sofia Tolstaia, copiii — Tatiana Suhotina, Alexandra Tolstaia, Serghei Tolstoi, Ilia Tolstoi, discipolii săi — V. Certkov, N. Gusev, V. Bulgakov, A Sergheenko etc., precum şi persoane mai puţin intime cu scriitorul, dar pentru care întîlnirile cu Tolstoi au marcat momente de neuitat în existenţa lor : Gorki, Bunin, Kuprin, L. Pasternak, Korolenko, Elpatievski etc. În această privinţă, volume ca *Schiţe din trecut* de Serghei Tolstoi, *Viaţa mea acasă şi la Iasnaia Poliana* de T. Kuzminskaia, *În intimitatea lui Tolstoi* de A. Goldenweiser, *Viaţa alături de tatăl meu* de Alexandra Tolstaia, ca jurnalele de însemnări ale Sofiei Tolstaia, ale Tatianei Suhotina, ca volumul colectiv *Tolstoi în amintirea contemporanilor* prezintă un interes ce nu poate fi subapreciat.

Personalitatea lui Tolstoi nu a lăsat impasibil, indiferent, pe nici unul dintre contemporanii săi. Puterea ei de atracţie, de înrîurire, de captivare, de asociere la propriile idealuri, de angrenare în aceeaşi luptă, era atît

de mare, încît avea dreptate publicistul Suvorin să spună că în Rusia există doi ţari, Nicolae al II-lea şi Lev Tolstoi, adăugînd că în timp ce Nicolae al II-lea nu poate face nimic pentru a submina prestigiul lui Lev Tolstoi, acesta din urmă subminează zilnic tronul lui Nicolae al II-lea. Şi totodată, ca şi Dostoievski, Tolstoi nu a fost numai acceptat, însuşit, admis, el a fost şi continuă să fie un disputat, un contestat, un respins. Ca şi Dostoievski, Tolstoi — omul şi opera sa — a fost totdeauna prilej de polemică, de furtunoase dezbateri în contradictoriu. Ceea ce s-ar putea numi „lupta de opinii" în jurul operei tolstoiene s-a născut încă la mijlocul secolului trecut o dată cu apariţia primelor lucrări, situînd pe poziţii opuse pe Cernîşevski şi Drujinin, pe criticii democrat-revoluţionari şi pe adepţii „artei pure" şi a continuat de-a lungul anilor, intensificîndu-se şi ascuţindu-se cu fiecare nouă scriere ; predica tolstoistă n-a făcut decît să accentueze şi mai mult contrapunerile. Chiar şi după moartea scriitorului această luptă de opinii a continuat, manifestîndu-se în majoritatea cazurilor din partea criticii progresiste, cu recunoaşterea totală şi necondiţionată a genialului scriitor şi cu o respingere tot atît de absolută a filozofului care propovăduia nonviolenţa şi autoperfecţionarea. Este adevărat că în anii din urmă rivalitatea Tolstoi—Dostoievski, rivalitatea pe plan pur literar, s-a transformat, în unele cazuri, în preferinţă pentru Dostoievski şi respingere a lui Tolstoi sub motivul „învechirii", al „demodării". Ne referim de pildă la romancierii „noului val" francez, la Nathalie Sarraute, A. Robe-Grillet, Michel Butor etc. Dar, totodată, nu putem să nu amintim de cuvintele lui François Mauriac subliniind cu părere de rău renunţarea la arta romanescă tolstoiană, pe care o socotea nu atît „învechită", cît mai ales reprezentînd „un secret pierdut". Caracterul complex şi contradictoriu al personalităţii şi operei lui Tolstoi a îndemnat totdeauna la polemici, la delimitări, după cum

în aceeaşi măsură a stimulat dorinţa de adaptare, de situare pe făgaşuri cunoscute, obişnuite, pe coordonate unanim acceptate. Căutînd să-l înţeleagă, să-l pătrundă, exegeţii, uneori chiar fără să vrea, încearcă să-l adapteze propriilor lor dimensiuni, concepţii, să-l asimileze universului lor propriu, intelectual, spiritual. Cum e poate şi firesc, ei aleg un anume aspect sau cîteva aspecte ale universului tolstoian, corespunzătoare propriilor lor personalităţi, ceea ce duce uneori la realizarea unei imagini incomplete.

Există de aceea diferiţi Tolstoi: un Tolstoi văzut de Gorki, un Tolstoi văzut de Bunin, un altul la care a gîndit şi pe care l-a comentat Plehanov. Fiecare de fapt se caută pe sine în Tolstoi. Gorki vede în Tolstoi un predicator, poate un frate mai mare, mai înţelept, al propriului său Luca din *Azilul de noapte*, de aceea îl şi aseamănă cu acei pelerini „ce măsoară toată viaţa lor în lung şi în lat pămîntul" deopotrivă „străini şi de cele lumeşti şi de Dumnezeu". Dar Tolstoi este pentru el şi un răzvrătit, un protestatar în genul legendarului Vaska Buslaev, aşa cum şi el însuşi, Gorki, purta în sufletul său germenul protestului şi al răzvrătirii. Iar părerile şi aprecierile lui Tolstoi despre literatură sînt necesare şi prezintă interes ca o confruntare cu propriile sale păreri sau ca referire la propriile sale creaţii. Bunin, care în momentul cînd a scris *Eliberarea lui Tolstoi* (1937) era un om ce se apropia de hotarul ultim al existenţei, a apelat la Tolstoi mai ales pentru a afla în opera lui un ajutor, un sprijin, un sfat, o „eliberare" din chinurile gîndurilor de moarte, obsedante. Nu întîmplător cartea lui este o adevărată antologie a scenelor de moarte, existente în creaţia tolstoiană.

De aceea, poate, lucrul cel mai greu — dacă nu chiar imposibil — este acela de a realiza o lucrare despre Tolstoi perfect obiectivă, în care scriitorul să vorbească el,

să ni se dezvăluie el, un Tolstoi „văzut de el însuşi" în cel mai autentic înţeles al cuvîntului.

Putem spune că acest scop şi l-a propus Henri Troyat în lucrarea pe care a închinat-o scriitorului rus şi într-o bună măsură l-a atins. Deşi nu o mai consemnează în mod special într-o prefaţă, aşa cum o făcuse în cartea consacrată lui *Dostoievski* (1938), în care spune că „nu există în această scriere un amănunt care să nu fi fost atestat de documentele ce le-am consultat", ne dăm seama că şi de astă dată metoda sa se distinge prin obiectivitate. Biograful francez recurge la numeroase documente, arhive, amintiri, scrisori, — izvoare competente, fundamentale — şi pe această temelie trainică îşi înalţă construcţia. Acest aspect este deosebit de preţios în lucrare. Caracterul ei riguros documentar, soliditatea şi bogăţia informaţiei, onestitatea ei, autorul recurgînd din plin la surse ruse şi sovietice, deci la cele mai avizate, o fac să fie o călăuză binevenită în cercetarea acelui continent de ample dimensiuni, cu viaţa lui plină de clocot, de frenezie, care este opera tolstoiană. Cartea lui Henri Troyat ni-l prezintă pe Tolstoi aşa cum reiese el din propriile sale însemnări, din jurnalul său, aşa cum îl văd, îl înţeleg, îl percep soţia, copiii, discipolii săi, oamenii ce au stat în intimitatea lui mai mare sau mai mică. Tolstoi ne apare ca reflectat într-un sistem întreg de oglinzi, şi această metodă duce la o reconstituire cu multe şanse de fidelitate, de obiectivitate, a vieţii şi personalităţii scriitorului rus. Imixtiunea şi subiectivismul autorului sînt reduse la minimum. Dealtfel pe Henri Troyat, spre deosebire de Viktor Şklovski, autor şi el al unei ample biografii a lui Tolstoi, îl interesează mai ales să urmărească desfăşurarea vieţii scriitorului, pas cu pas, în momentele esenţiale ca şi în altele mai puţin importante. Îl preocupă să scoată în evidenţă evoluţia psihologică a lui Lev Tolstoi, să descopere impulsurile mai adînci, intime sau venind dinafară, ale diferitelor ac-

ţiuni, hotărîri, să releve corespondenţa dintre biografie şi operă. Pe primul plan este mereu viaţa, omul, personalitatea lui Lev Tolstoi. Creaţia literară se integrează organic biografiei, ca o manifestare a ei, ca o parte, o expresie a vieţii. Spre deosebire de Viktor Şklovski, pentru care principalul e opera, care caută să aducă o viziune nouă în comentariul ei, care lansează ipoteze noi, Henri Troyat se ocupă de creaţia literară în măsura în care în operă se reflectă omul, preocupările, gîndurile, ideile lui, voinţa lui. De aceea analiza operei nu trece pe primul plan şi în genere se menţine în sfera concluziilor stabilite, a interpretărilor general admise, devenite oarecum tradiţionale.

Respectînd rigorile şi principiile unei lucrări cu caracter de istorie literară, Henri Troyat nu se arată totuşi un cercetător, el nu are pasiunea faptului nou, descoperit, interpretat într-o lumină nouă, a investigaţiei pentru a afla date şi documente noi, a epuiza sursele, a demonstraţiei şi analizei critice amplu desfăşurate, pînă la epuizarea ultimului argument, cu folosirea tuturor procedeelor şi mijloacelor de exploatare. H. Troyat se apropie de viaţa şi personalitatea lui L. N. Tolstoi ca scriitor (şi desigur nu putem să nu ne aducem aminte că biograful francez este un cunoscut autor de romane, de nuvele), care îşi propune să scrie un roman „documentar", bazat pe date şi fapte autentice, reducînd la maximum ficţiunea sau, poate, chiar eliminînd-o cu desăvîrşire. El stăpîneşte arta caracterizării pregnante, a portretului fizic trasat cu vigoare, a celui psihologic realizat cu pătrundere, cu intuirea universului lăuntric al omului, pe baza însemnărilor, a meditaţiilor lui, a expresiei exterioare, consemnate în scris, într-un gest, într-o reflecţie. Astfel, despre mătuşa Pelagheia Iuşkova ni se spunea că „avea o inimă bună, dar minte de găină", despre soţul ei că „era un om plăcut, spiritual, căruia îi plăcea să facă curte, să strălucească în saloane... şi care nu se temea de nimic mai mult pe lumea aceasta decît să rămînă între patru ochi cu nevastă-sa al cărei aspect fizic îl întrista şi a cărei sporovăială îi spărgea urechile"... Iată portretul Taniei Bers, cumnata lui L. N. Tolstoi: „pe chipul ei slab, prelung, cu gură şi nas cam mare, străluceau doi ochi plini de vioiciune şi de inteligenţă", portret care ne aminteşte în liniile sale esenţiale de cel al Nataşei Rostova. Alexandr Mihailovici Kuzminski era „un tînăr magistrat, amabil şi plicticos". Certkov este caracterizat cu epitetele „clarvăzătorul, de neînlocuit", „prodigios organizator şi sever apărător al gîndirii tolstoiene..." H. Troyat are sentimentul scenic, dramatic, ştie să dea prozei o vivacitate lăuntrică, să organizeze materialul în aşa fel încît să sublinieze dinamica, mişcarea vieţii. Existenţa frămîntată a lui Tolstoi i-a oferit un bogat material de explorare, de prelucrare şi totodată o arenă pentru desfăşurarea iscusinţei sale. În amintirea cititorului se vor întipări scenele dureroase, dramatice ale ciocnirilor dintre Tolstoi şi soţia sa, unii dintre copiii săi, conflictele dintre Sofia Andreevna şi Certkov sau scena fugii de la Iasnaia Poliana, ca şi relatarea ultimelor zile de viaţă ale scriitorului, în gara de la Astapovo.

A scrie o carte despre viaţa unui creator de talia lui Lev Nikolaevici Tolstoi este un lucru greu şi de răspundere. Cu toată dragostea ce i-o purta, cu toată nespusa lui admiraţie pentru romanul *Anna Karenina*, G. Ibrăileanu, numindu-l „colosal creator şi evocator de viaţă", îl asemuia totuşi cu un „vîrf de granit şi de gheaţă, inaccesibil şi inospitalier..." Henri Troyat a găsit drumul spre vîrful de granit, realizînd o carte care ni-l face pe Tolstoi apropiat, familiar, ne face să-i înţelegem dramatica şi zbuciumata existenţă şi înţelegîndu-l, să-l iubim.

TATIANA NICOLESCU

TABEL CRONOLOGIC

(Henri Troyat)

1911 *1 noiembrie.* Se naşte, la Moscova, Lev Tarasov, care îşi va schimba mai tîrziu numele în acela de Henri Troyat.

1925 Lev Tarasov urmează cursurile liceului „Pasteur" din Neuilly, unde rămîne pînă la absolvire.

1933 Lev îşi ia licenţa în drept. Obţine cetăţenia franceză. Intră funcţionar la prefectură, la serviciul bugetului.

1935 Viitorul scriitor îşi face serviciul militar la Metz. Publică primul său roman *Lumină înşelătoare (Faux jour)*, editura Plon, Paris, roman care obţine premiul Populist.
Publică al doilea roman *Heleşteul (Le Vivier)*, editura Plon, Paris.

1937 Apare romanul *În mărime naturală (Grandeur nature)*, editura Plon, Paris.

1938 Apare romanul *Cîrligul (L'Araigne)*, editura Plon, Paris, roman care obţine premiul Gon-

court. Tot în același an mai publică romanele : *Mortul înhață pe cel viu (Le mort saisit le vif), Constelația taurului (Le signe du taureau), Cu capul pe umeri (La tête sur les epaules), Judith Madrier* și culegerile de nuvele : *Groapa comună (La fosse commune), Judecata lui Dumnezeu (Le jugement de Dieu), Cheia de boltă (Le clef de voûte)* și *De la filantrop la roșocovană (Du philanthrope à la rouquine)*, toate la editura Plon, Paris.

1940 Demobilizat, Troyat începe să scrie o vastă epopee, la care va lucra aproape zece ani.

1946 Apare eseul istoric *Podurile Parisului (Les ponts de Paris)*, editura Flammarion, Paris.

1947 Troyat publică piesa de teatru *Cei vii (Les vivants)*, editată de André Bonne, Paris, și reprezentată și pe scenă.

1947—1950 Apare prima parte din epopeea despre care am amintit mai sus, *Atîta timp cît va dăinui pămîntul (Tant que la terre durera)* alcătuită din trei volume (Editura La Table Ronde, Paris), urmată de partea a doua, *Ranița și cenușa (Le sac et la cendre)* alcătuită la rîndul ei din două volume, apoi partea a treia, *Străini pe pămînt (Etrangers sur la terre)* alcătuită tot din două volume, ambele publicate la aceeași editură. Între timp mai publică romanul *Zăpada murdară (La neige en deuil)*, 1948 editura Flammarion, Paris, eseul *Coliba unchiului Sam (La case de l'oncle Sam)*, editura La Table Ronde, Paris, 1948, biografia *Dostoievski, omul și opera sa*, editura Fayard, Paris, 1950 și piesa de teatru *Sebastian*, 1949—1950, reprezentată de asemenea pe scenă.

1952 Publică biografia *Ciudatul destin al lui Lermontov (L'étrange destin de Lermontov)*, editura Plon, Paris. Obține premiul prințului Rainier al principatului Monaco.

1953 Apare primul volum al unui nou roman fluviu, *Semănatul și secerișul (Les semailles et les moissons)* editat de Plon, Paris. Urmează, pînă în 1958, *Duioasa și impulsiva Elisabeth (Tendre et violente Elisabeth), Amelia, Sturzul (La grive), Întîlnirea (La rencontre)*. Volumul al patrulea al acestui ciclu de romane a constituit subiectul unui film.
În același an mai publică biografia *Pușkin*, editura Plon, Paris.

1955 Publică eseul *De la zgîrie-nor la cocotier (Du gratte-ciel au cocotier)*, la editura Plon, Paris

1959 Apare primul volum al unei noi epopei, *Lumina celor drepți (La lumière des justes)*, editura Flammarion, Paris, intitulat *Tovarășii macului (Les compagnons du coquelicot)*.
Tot în 1959 este ales, la 21 mai, membru al Academiei Franceze. Cu acest prilej H. Troyat vorbește, în discursul său de primire în rîndurile membrilor acestui înalt for de cultură, despre Claude Farrère. Discursul a fost apoi tipărit într-o broșură de către editura Plon.

1960 Publică alt eseu istoric, *Naşterea unei delfine (Naissance d'une dauphine)*, la editura Gallimard, Paris.

1961 Aniversarea a 50 de ani de viaţă salutată printr-un val de scrisori, telegrame şi numeroase articole elogioase în presa franceză.

1962 Apar în continuare, la aceeaşi editură Flammarion, celelalte patru volume ale epopeii *Lumina celor drepţi.*

1963 Apare romanul *O prietenie excesivă (Une extrême amitié)* la editura La Table ronde, Paris.

1965 Publică biografia lui Tolstoi (ed. Fayard, Paris). Începe să publice primul volum al unui alt ciclu romanesc : *Eygletierii (Les Eygletière)* la editura Flammarion, Paris.

1966 Publică tot la Flammarion, o culegere de nuvele, *Aripile necuratului (Les ailes du diable)* care nu e pentru autorul ei, cum însuşi Troyat spune în scurta sa prefaţă : *„decît un divertisment"*.

1966—1967 Publică celelalte două volume ale ciclului Eygletierii : *Foamea puilor de leu (La faim des lionceaux)* şi *Putreziciunea (La malandre).*

1968—1969 Publică primele două volume ale unui nou ciclu romanesc : *Moştenitorii viitorului (Les héritiers de l'avenir)* ; *Caietul (Le cahiel)* şi *O sută unu lovituri de tun (Cent coups de canon)* la editura Flammarion din Paris.

1971 Publică o nouă biografie închinată marelui scriitor rus Gogol, la editura Flammarion, Paris.

1972 Publică un nou roman, *Piatra, frunza şi foarfecele (La pierre, la feuille et lesciseaux)*, editura Flammarion, Paris.

PAUL B. MARIAN

TABEL CRONOLOGIC[1]

(L. N. Tolstoi)

1828 *28 august.* Data naşterii lui Lev Nikolaevici Tolstoi (la moşia din Iasnaia Poliana, gubernia Tula).

1830 *7 august.* Data morţii mamei lui Tolstoi, Maria Nikolaevna Tolstoia.

1837 *10 ianuarie.* Familia Tolstoi se mută de la Iasnaia Poliana la Moscova.
21 iunie. Data morţii lui Nikolai Ilici, tatăl lui Tolstoi.

1841 *30 august.* Moare tutoarea copiilor lui Tolstoi, Alexandra Ilinicina Osten-Saken.
Septembrie. Familia Tolstoi se mută din Moscova la Kazan, la o nouă tutoare, Pelagheia Ilinicina Iuşkova.

1844 *20 septembrie.* Tolstoi este admis la facultatea de filozofie a Universităţii din Kazan la clasa de literatură arabo-turcă.

[1] Toate datele calendaristice sînt indicate pe stil vechi.

1845 *13 septembrie.* Tolstoi trece la facultatea de științe juridice.

1847 *14 aprilie.* Nemulțumit de organizarea învățămîntului superior, părăsește universitatea.
23 aprilie. Tolstoi pleacă din Kazan la Iasnaia Poliana, propunîndu-și ca scop al vieții sale la țară îmbunătățirea traiului țăranilor din Iasnaia Poliana.

1848 *Mijlocul lui octombrie 1848—ianuarie 1849.* Tolstoi locuiește la Moscova.

1849 *Începutul lui februarie-sfîrșitul lui mai.* Tolstoi locuiește la Petersburg.
Sfîrșitul lui aprilie. Tolstoi își susține examenele la universitatea din Petersburg pentru titlul de candidat în științe juridice.

1851 *26—30 martie.* Scrie *Povestea zilei de ieri.*
Sfîrșitul lui aprilie. Tolstoi pleacă în Caucaz.
După 13 iunie Tolstoi participă ca voluntar la incursiunea detașamentului armatei din Caucaz sub comanda lui Bariatînski. *Iulie.* Termină prima versiune a *Copilăriei.*

1852 *3 ianuarie.* Tolstoi susține examenul pentru gradul de iunker ; tot de atunci datează ordinul de înrolare în armată ca „artificier clasa a 4-a".
17 mai. Tolstoi începe să scrie povestirea *Incursiunea.*
3 iulie. Termină nuvela *Copilărie,* publicată în *Sovremennik (Contemporanul),* nr. 9, 1852.

23 septembrie. Tolstoi începe să scrie *Romanul unui moșier rus.*
24 decembrie. Termină povestirea *Incursiunea* (publicată în *Contemporanul* din 1853).

1853 *1 ianuarie—24 martie.* Tolstoi participă la campania împotriva cecenilor.
21 ianuarie-15 mai. Tolstoi lucrează la povestirea *Noapte de Crăciun* (rămasă neterminată).
16 aprilie. A fost scrisă prima variantă în versuri a *Cazacilor* — *Ei, Mariana, lasă lucrul !*
28 august. Tolstoi începe să scrie *Cazacii* în proză (povestirea *Fugarul).* Nuvela a fost terminată în ianuarie 1863.
13—17 septembrie. Scrie și trimite la *Contemporanul* povestirea *Din însemnările unui marcher* (publicată în *Contemporanul* nr. 1 din 1855).
6 octombrie. Tolstoi înaintează o cerere pentru a fi trecut în cadrele armatei active.

1854 *9 ianuarie.* Tolstoi este numit praporcic pentru meritul de a se fi distins în acțiunea din munții Kacikalî de la 17 februarie 1853.
19 ianuarie. Tolstoi părăsește Caucazul.
24 ianuarie. Tolstoi notează în *Jurnal* că, rătăcind întreaga noapte în jurul staniței Belgorodțevskaia i-a venit în gînd să scrie povestirea *Vifornița* (povestirea va fi scrisă în 1856).
27 aprilie. Tolstoi trimite manuscrisul nuvelei *Adolescență* lui N. A. Nekrasov (nuvela a fost publicată în *Contemporanul* nr. 10 din 1854).
11 iulie. Tolstoi cere să fie mutat în armata din Crimeea.

24 august. Primeşte scrisoarea lui N. A. Nekrasov cu o înaltă apreciere asupra *Adolescenţei.* Nekrasov scria că „nu găseşte destule cuvinte de laudă".
Sfîrşitul lui septembrie. Tolstoi, împreună cu un grup de ofiţeri de la statul major al artileriei din Armata din sud, hotărăşte să editeze ziarul *Soldatskii vestnik (Curierul ostăşesc).*
Inceputul lui octombrie. Tolstoi schiţează proiectul revistei *Voennîi Listok (Foaia militară).* Nicolae I interzice editarea revistei.
7 noiembrie. Tolstoi soseşte la Sevastopol.
23 noiembrie. Tolstoi notează în *Jurnal,* că în războiul din Crimeea „totul merge pe dos" şi Rusia trebuie sau să decadă, sau să se transforme radical.

1855 *27 martie—25 aprilie.* A fost scrisă povestirea *Sevastopolul în decembrie* (publicată în *Contemporanul* nr. 6 din 1855).
Aprilie — prima jumătate a lui mai. Tolstoi se găseşte în prima linie de apărare a Sevastopolului — în bastionul al patrulea.
18 iunie. Termină povestirea *Tăierea pădurii* (publicată în *Contemporanul* nr. 9 din 1855).
18 iunie — 4 iulie. A fost scrisă povestirea *Sevastopolul în mai* (publicată în revista *Contemporanul* nr. 9 din 1855).
După 4 august. A fost scris *Cîntec despre lupta de pe rîul Ciornaia, de la 4 august 1855.*
27 august. Tolstoi participă la ultimele lupte de apărare a Sevastopolului.

3 octombrie. Se stabilesc primele relaţii între Tolstoi şi Turgheniev care îi trimite prima scrisoare.
21 noiembrie. Sosirea lui Tolstoi la Petersburg. La Turgheniev, T. face cunoştinţă cu N. A. Nekrasov.
27 decembrie. Termină povestirea *Sevastopolul în august 1855* (publicată în *Contemporanul* nr. 1 din 1856).
Decembrie. Cunoştinţă cu A. A. Fet, P. V. Annenkov, F. I. Tiutcev şi fraţii Jemciujnikov.

1856 ianuarie-11 februarie. A fost scrisă povestirea *Viforniţa* (publicată în *Contemporanul* nr. 3 din 1856).
29 ianuarie — prima jumătate a lunii mai. Tolstoi la Petersburg. Face cunoştinţă cu M. E. Saltîkov-Şcedrin.
14 februarie. Cunoaşte pe A. N. Ostrovski.
18 februarie. Face cunoştinţă cu A.A. Grigoriev.
28 februarie. Face cunoştinţă cu N. G. Cernîşevski.
26 martie. Tolstoi este avansat la gradul de porucinic „pentru curaj şi deosebită vitejie", dovedite în lupta de pe rîul Ciornaia.
12 martie—19 aprilie. Tolstoi scrie nuvela *Doi husari* (publicată în *Contemporanul* nr. 5 din 1856).
Aprilie-iunie. Tolstoi se ocupă de problema eliberării ţăranilor de la Iasnaia Poliana. Ţăranii întîmpină cu neîncredere propunerea lui T. şi resping eliberarea în condiţiile propuse de el.

10—30 iunie. Tolstoi scrie comediile : *O familie boierească* şi *Un om practic.*
22 august. Nekrasov îi scrie lui Tolstoi că îl preţuieşte deoarece a văzut în el „o mare speranţă a literaturii ruse“.
24 septembrie. Termină nuvela *Tinereţea* (publicată în nr. 1 al revistei *Contemporanul* din 1857).
Septembrie (spre sfîrşit). Vede lumina tiparului prima ediţie de povestiri ale lui Tolstoi intitulată *Povestiri de război,* Sankt-Petersburg, 1856.
9 noiembrie—5 decembrie. A fost scrisă povestirea *Degradatul* publicată în *Biblioteca dlia citenia (Biblioteca pentru lectură* nr. 12, 1856).
17 noiembrie — 1 decembrie. Tolstoi lucrează la diferite capitole din *Romanul unui moşier rus* şi le trimite la *Otecestvennîe Zapiski (Analele patriei)* (publicate în aceeaşi revistă, nr. 12 sub titlul *Dimineaţa unui moşier).*
26 noiembrie. Tolstoi trece în cadrele de rezervă ale armatei.
12 decembrie. Cunoaşte pe A. K. Tolstoi.
Decembrie. Apare nr. 12 din *Contemporanul* cu articolul lui N. G. Cernîşevski : *Copilărie şi adolescenţă. Opera contelui L. N. Tolstoi. Povestiri de război de contele L. N. Tolstoi.*

1857 *2 ianuarie.* Împreună cu A. P. Drujinin şi P. V. Annenkov, T. alcătuieşte proiectul Fondului literar sau al „Societăţii pentru ajutorarea literaţilor şi oamenilor de ştiinţă lipsiţi de mijloace“.

9 ianuarie. Tolstoi începe să lucreze la povestirea *Albert.*
9 februarie — 27 martie. Tolstoi se află în Franţa.
25 martie. Zguduit de spectacolul execuţiei capitale prin ghilotinare, T. hotărăşte să părăsească neîntîrziat Parisul.
28 martie—11 iulie. Tolstoi se află în Elveţia.
27 iunie—6 iulie. Este scrisă povestirea *Lucerna* (publicată în *Contemporanul* nr. 9 din 1857).
11—27 iulie. Tolstoi în Germania.
8 august. Tolstoi se întoarce la Iasnaia Poliana.

1858 *15—24 ianuarie.* Tolstoi scrie povestirea *Trei morţi* (publicată în *Biblioteca pentru lectură,* nr. 1 din 1859).
10 martie. Termină de lucrat povestirea *Albert* (publicată în *Contemporanul* nr. 8 din 1858).

1859 *28 ianuarie.* La propunerea lui K. S. Aksakov, Tolstoi şi Turgheniev sînt aleşi membri ai Societăţii prietenilor literaturii ruse.
Ianuarie-aprilie. Tolstoi lucrează la nuvela *Fericirea în căsnicie,* publicată în primul şi al doilea caiet din aprilie (nr. 7 şi 8) ale revistei *Ruskii vestnik (Mesagerul Rusiei)* din 1859.
Noiembrie 1859—iunie 1860. Tolstoi predă la şcoala înfiinţată de el pentru copiii ţăranilor din Iasnaia Poliana.

1860 *Sfîrşitul lui mai 1860—decembrie 1862.* Tolstoi scrie povestirile *Idilă şi Tihon şi Malania* (rămase neterminate).

5 iulie—17 august. Tolstoi se află în Germania.
16—17 iulie. Tolstoi vizitează școlile din Kissingen. În *Jurnalul* său notează : „Groaznic. Rugăciuni pentru rege, bătăi, totul pe de rost, copii înspăimîntați și schilodiți sufletește."
17—25 august. Pe drumul de la Frankfurt la Hyères, Tolstoi vizitează cîteva școli din Geneva și Marsilia.
Sfîrșitul lui august-mijlocul lui decembrie. Tolstoi se află în Franța.
Noiembrie-decembrie. Tolstoi scrie începutul romanului *Decembriștii.*
Mijlocul lui decembrie 1860 — mijlocul lui ianuarie 1861. Tolstoi în Italia.

1861 *Sfîrșitul lui ianuarie — 17 februarie.* Tolstoi se află în Franța. Se împrietenește cu Turgheniev.
18 februarie—4 martie. Tolstoi în Anglia. La Londra face cunoștință cu A. I. Herzen.
5—27 martie. Tolstoi se află în Belgia. Aici îl cunoaște pe Proudhon și pe emigrantul polonez L. Lelewel. T. vizitează școlile belgiene. Începe să lucreze la nuvela *Polikușka.*
28 martie—10 aprilie. Tolstoi în Germania.
13 aprilie. Întoarcerea la Petersburg.
20 aprilie. Tolstoi adresează ministrului învățămîntului o cerere pentru a obține permisiunea să editeze revista *Iasnaia Poliana.*
15 mai 1861—30 aprilie 1862. Tolstoi activează ca mijlocitor de împăcăciune în sectorul 4, județul Krapivenski.
18 august. Optsprezece moșieri din județul Krapivenski trimit mareșalului nobilimii din județ o declarație despre „situația dificilă" în care sînt puși de atitudinea mijlocitorului de împăcăciune Tolstoi : acțiunile și dispozițiile lui provoacă printre țărani o „stare de spirit ostilă" moșierilor și aduc „mari pierderi" averilor moșierești.

1862 *5 februarie.* Apare numărul pe ianuarie al revistei *Iasnaia Poliana* cu articolele lui Tolstoi : *Despre învățămîntul public, Școala din Iasnaia Poliana în lunile noiembrie și decembrie, Despre însemnătatea întocmirii tabelelor de școli și de cărți populare.*
6—7 iulie. În urma unui ordin venit din Petersburg, la Iasnaia Poliana, în lipsa lui Tolstoi se face o percheziție amănunțită.
23 septembrie. Căsătoria lui Tolstoi cu Sofia Andreevna Bers (1844—1919), fiica medicului curții imperiale, Andrei Evstafievici Bers și a Liubovei Alexandrovna, născută Islavina.

1863 *Februarie.* Apare nr. 1 al revistei *Mesagerul Rusiei* cu nuvela *Cazacii.*
Februarie—mai. Tolstoi scrie nuvela *Holstomer.*
Martie. Apare nr. 2 al revistei *Mesagerul Rusiei* cu nuvela *Polikușka.*
Septembrie. Tolstoi începe să scrie „un roman din epoca 1810—1820" (este vorba de *Război și pace.* Romanul a fost terminat în anul 1869).
A doua jumătate a lui decembrie. Începe să lucreze la comedia *O familie contaminată.*

1864 *27 noiembrie.* Tolstoi predă la *Mesagerul Rusiei* prima parte a romanului *Anul 1805* (prima parte a primului volum din *Război și pace).*

1864—1865 Apare prima culegere de *Opere* ale lui L. N. Tolstoi, în două volume, în editura F. Stellovski, Sankt-Petersburg.

1866 *Începutul lui martie.* Cunoştinţa cu pictorul M. S. Başilov, căruia Tolstoi îi încredinţează ilustrarea romanului *Anul 1805*.
16 iulie. Tolstoi ia, în faţa tribunalului militar, apărarea soldatului Şibunin, care lovise un ofiţer.

1867 *22 iunie.* Tolstoi încheie cu tipograful F. F. Ris un contract pentru tipărirea romanului *Război şi pace*.
25—27 septembrie. Călătoria la Borodino, pentru documentarea la romanul *Război şi pace*.
Decembrie. Apar primele trei volume din *Război şi pace*.

1868 *Martie.* Apare nr. 3 din *Russkii arhiv (Arhiva rusă)* cu articolul lui Tolstoi : *Cîteva cuvinte cu privire la* Război şi pace.
Apare volumul IV al romanului *Război şi pace*.

1869 *Februarie.* Apare volumul V al romanului *Război şi pace*.
Decembrie. Apare volumul VI din romanul *Război şi pace*.

1868—1869 Apare a doua ediţie a romanului *Război şi pace*, Moscova, tipografia F. F. Ris.

1870 *24 februarie.* Prima schiţă a unui roman din epoca lui Petru I.

Mijlocul lui august. Face cunoştinţă cu N. N. Strahov.
Mijlocul lui sept. 1871—mai 1872. Tolstoi lucrează la *Abecedar*.

1872 *A doua jumătate a lui ianuarie—aprilie.* Tolstoi predă la şcoala pentru copiii ţăranilor din Iasnaia Poliana.
Februarie. Terminînd *Abecedarul*, Tolstoi începe „o nouă mare lucrare" — un roman din epoca lui Petru I.
Martie. Scrie povestirea *Prizonierul din Caucaz* (publicată în revista *Zarea* nr. 2, 1872).
5—11 noiembrie. Apare *Abecedarul*.

1873 *18—19 martie.* Prima schiţă a romanului *Anna Karenina*.
A doua jumătate a lui martie—iunie. Pregăteşte textul romanului *Război şi pace* pentru o nouă ediţie : cele şase volume au fost reduse la patru, reflecţiile istorico-filozofice au fost editate separat într-o anexă a romanului, textul francez este scris în ruseşte.
11 mai. Tolstoi îi comunică lui N. N. Strahov că a „terminat în ciornă" romanul *Anna Karenina* care „s-a născut fără voie şi datorită divinului Puşkin".
August-începutul lui septembrie. În scopul unei mai bune difuzări, Tolstoi întreprinde reeditarea în douăsprezece broşuri separate a materialului din *Abecedar*.
7 decembrie. Tolstoi este ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe, secţia de literatură şi limbă rusă.

1874 *15 ianuarie.* Tolstoi ia cuvîntul la Comitetul din Moscova pentru răspîndirea științei de carte în apărarea metodei silabice de predare.

Începutul lui martie. Tolstoi trimite în tipar prima parte a romanului *Anna Karenina.*

20 aprilie. Tolstoi începe să lucreze la *Gramatica pentru școlile sătești.*

Mai. Tolstoi scrie articolul *Despre învățămîntul public* (publicat în revista *Analele patriei* nr. 9 din 1874).

iunie 1874—februarie 1875. Tolstoi schițează proiecte, scrie articole pedagogice, se ocupă de organizarea de școli etc.

Septembrie. Absorbit în întregime de activitatea pedagogică, Tolstoi neglijează lucrul la *Anna Karenina* și oprește tipărirea romanului.

Începutul lui noiembrie. Tolstoi începe alcătuirea *Noului abecedar.*

1875 *Ianuarie (pînă în 28).* Apare nr. 1 al revistei *Mesagerul Rusiei* cu începutul romanului *Anna Karenina* (cap. I—XIV).

28 ianuarie. Nuvela *Doi husari* tradusă în franceză și cu o prefață a lui Turgheniev apare în revista *Le Temps (Timpul).* Turgheniev scria că în ceea ce privește romanul *Război și pace*, Tolstoi „ocupă fără nici o îndoială primul loc în inimile cititorilor".

Începutul lui iunie. Apare *Noul abecedar.*

Prima jumătate a lui noiembrie. Apare *Cărți de citire ruse.*

1876 *Sfîrșitul lui februarie.* Tolstoi revede *Copilărie* și *Adolescență* în vederea unei noi ediții (pentru copii).

Mijlocul lui decembrie. Face cunoștință la Moscova cu P. I. Ceaikovski. Seară muzicală la Conservatorul din Moscova, organizată de directorul Conservatorului, N. G. Rubinstein, în onoarea lui Tolstoi.

1877 *Sfîrșitul lui aprilie.* Apare nr. 4 al revistei *Mesagerul Rusiei*, cu ultimele capitole ale celei de a șaptea părți a romanului *Anna Karenina.*

29 mai. Tolstoi retrage de la redacția revistei *Mesagerul Rusiei* ultima parte a romanului *Anna Karenina* pentru că nu este de acord să facă schimbările cu privire la războiul din Serbia, pe care le cerea editorul revistei, M. M. Katkov.

A doua jumătate a lunii iunie-prima jumătate a lui iulie. Tolstoi aduce modificări în textul romanului *Anna Karenina* în vederea editării în volum.

Iulie. A fost tipărită într-o ediție separată a opta parte a romanului *Anna Karenina.*

1878 *Ianuarie 1878—februarie 1879.* Tolstoi cercetează materiale documentare pentru un roman istoric despre epoca lui Nicolae I și răscoala decembriștilor și începe să scrie romanul *Decembriștii.*

Ianuarie. Apare în ediție separată romanul *Anna Karenina,* Moscova, tipografia F. F. Ris.

8—11 februarie. Pleacă la Moscova pentru a culege materiale cu privire la decembriști. Se

întîlneşte cu decembriştii P. N. Svistunov şi M. I. Muraviov-Apostol.
5 martie. Tolstoi primeşte de la decembristul A. P. Beleaev manuscrisul memoriilor sale.
8 martie. Tolstoi la Petersburg. Îl cunoaşte pe V. V. Stasov. Vizită la fortăreaţa Petropavlovsk.
5 mai. Tolstoi începe să scrie autobiografia *Viaţa mea.* (A fost scris doar un fragment : *Primele amintiri.)*
28 august. Tolstoi primeşte o scrisoare de la M. E. Salticov-Scedrin, cu propunerea de a colabora la *Analele patriei.*
Ianuarie—octombrie. Tolstoi culege materiale istorice şi face încercări de a scrie un roman din epoca sfîrşitului sec. al XVII-lea — începutul sec. al XIX-lea.

1880 *Sfîrşitul lui ianuarie.* Începe să lucreze la *Confesiune* şi *Cercetări de teologie dogmatică.*
7 octombrie. Face cunoştinţă cu I. E. Repin.

1881 *Ianuarie-august.* A fost scrisă povestirea *Ce-i ţine pe oameni în viaţă ?* (publicată în revista *Detscaia otrada (Odihna copiilor)* nr. 12, 1881.
Mijlocul lui martie. Tolstoi scrie lui Alexandru al III-lea o scrisoare cu îndemnul de a nu executa pe revoluţionarii care l-au asasinat pe Alexandru al II-lea.

1882 *23—25 ianuarie.* Tolstoi participă la recensămîntul de trei zile al populaţiei din Moscova.
3 februarie. A fost început articolul *Aşadar, ce avem de făcut ?*

8—11 martie. Face cunoştinţă cu pictorul N. N. Ghe.
Iulie. Cumpără casă din fundătura Dolgo-Hanovniki din Moscova, astăzi casa cu nr. 21 din strada Lev Tolstoi — Casa-muzeu L. N. Tolstoi).

1883 *Ianuarie 1833—ianuarie 1884.* Tolstoi scrie un tratat filozofico-religios : *În ce constă credinţa mea ?*
Mijlocul lui octombrie. Îl cunoaşte pe V. G. Certkov.
Octombrie (pînă la 23). Aflînd că la şedinţa Societăţii prietenilor literaturii ruse, consacrată memoriei lui Turgheniev, se va face o lectură publică din opera lui Tolstoi, guvernatorul general al Moscovei ordonă ca şedinţa societăţii să fie „amînată *sine die*".

1884 *Începutul lui ianuarie.* N. N. Ghe pictează portretul lui Tolstoi la lucru.
30 martie. Notează în jurnal ideea de a scrie *Însemnările unui nebun.*
12 aprilie. V. M. Vasneţov îl vizitează pe Tolstoi.
17—18 aprilie. Tolstoi se hotărăşte să publice articolul *Aşadar, ce avem de făcut ?* în sprijinul deţinuţilor politici de pe rîul Kara.
Sfîrşitul lui aprilie. Tolstoi începe nuvela *Moartea lui Ivan Ilici.*
17 iunie. Prima încercare de a pleca din Iasnaia Poliana pentru a rupe cu condiţiile de viaţă „boiereşti".
21—26 noiembrie. La Moscova, V. G. Certkov fondează editura Posrednik (Tolstoi va deveni colaborator activ al editurii).

1885 *Prima jumătate a lui ianuarie.* Cenzura interzice articolul *Aşadar, ce avem de făcut ?*
Sfîrşitul lui februarie. A fost scrisă povestirea *Cei doi fraţi şi aurul.*
16—17 martie. A fost scrisă povestirea *Ilias.*
17 martie—mai. Lucrează la povestirea *Unde este dragoste, este şi Dumnezeu.*
Martie. Apar primele volume din povestirile lui T. editate de „Posrednik" : *Ce-i ţine pe oameni în viaţă ?, Dumnezeu ştie unde-i dreptatea, dar n-o dezvăluie de îndată* şi *Prizonierul din Caucaz.*
Mijlocul lui aprilie-mai. A fost scrisă povestirea *De laşi scînteia, focul nu-l mai stingi.*
Mai-iunie. Tolstoi scrie povestirea *Luminarea* şi *Doi bătrîni.*
20 septembrie. Tolstoi scrie *Povestea lui Ivan Prostul.*
Septembrie. Tolstoi reface nuvela *Hostomer.*

1886 *Ianuarie-februarie.* Au fost scrise legendele : *Păcătosul pocăit* şi *Trei bătrîni.*
14 februarie. Termină tratatul *Aşadar, ce avem de făcut ?*
Prima jumătate a lui februarie. Face cunoştinţă cu V. G. Korolenko.
Februarie-martie. A fost scrisă legenda *Finul.*
Sfîrşitul lui februarie—începutul lui martie. Tolstoi scrie comedia *Primul rachier* şi povestirile pentru popor : *Bobul cît un ou de găină, Cît pămînt îi trebuie unui om, Cum şi-a cîştigat un drăcuşor bucata de pîine.*
16 mai. A fost scris basmul *Argatul Emilian şi toba cea goală.*

23 mai. Tolstoi scrie lui A. N. Ostrovski o scrisoare, invitîndu-l să lucreze pentru „Posrednik".
26 octombrie—10 noiembrie. A fost scrisă drama „pentru teatrele populare", *Puterea întunericului.*
Noiembrie. Începe să scrie comedia *Roadele învăţăturii.*

1887 *Martie.* Este interzisă reprezentaţia pe scenă a *Puterii întunericului.*
6—11 iulie. Îl cunoaşte pe A. F. Koni, care-i relatează un caz din practica sa judiciară. (Mai tîrziu a folosit acest caz judiciar în romanul *Învierea.)*
18 iunie. Face cunoştinţă cu artistul V. N. Andreev-Burlak, care-i istoriseşte lui Tolstoi despre „un domn" cu care s-a întîlnit în tren şi „care i-a povestit despre nefericirea sa pricinuită de trădarea soţiei". (Povestea lui Andreev-Burlak i-a inspirat *Sonata Kreutzer).*
9—16 august. La Iasnaia Poliana vine în vizită E. Repin, care pictează două portrete ale lui Tolstoi : *În fotoliu citind* şi *La arat.*
Începutul lui octombrie. A fost scrisă prima versiune a *Sonatei Kreutzer.*
3—4 octombrie. Răspunzîndu-i lui Romain Rolland, Tolstoi scrie o lungă scrisoare despre munca fizică şi intelectuală, despre menirea ştiinţei şi artei.

1888 Tolstoi începe să scrie nuvela *Bancnota falsă* şi povestirea *Două versiuni diferite ale istoriei unui stup cu căptar de curmei.*

29 *ianuarie*. Prima reprezentație a dramei *Puterea întunericului* la „Théâtre libre" din Paris.

1889 1 *martie*. A fost început articolul despre artă *Teze* pentru V. A. Golțev. (Scrierea articolului a durat, cu întreruperi, pînă în februarie 1898, încheindu-se cu crearea tratatului *Ce este arta ?*)

Sfîrșitul lui martie. După o întrerupere de peste doi ani, Tolstoi reia lucrul la piesa *Roadele învățăturii*.

18 *aprilie*. Tolstoi face cunoștință cu S. I. Taneev, căruia îi citește articolul său despre artă.

26 *mai*. Îl cunoaște pe V. I. Nemirovici-Dancenko.

8 *decembrie*. A fost terminată nuvela *Sonata Kreutzer*.

26 *decembrie*. Tolstoi începe să scrie *Povestea lui Koni (Învierea)*. Romanul a fost terminat în 1899.

30 *decembrie*. La Iasnaia Poliana artiști amatori pun în scenă *Roadele învățăturii*.

1890 10 *ianuarie*. Are loc prima reprezentație pe scena rusă a dramei *Puterea întunericului*, pusă în scenă de artiști amatori, în casa lui A. V. și V. I. Priselkov din Petersburg.

Februarie (pînă la 10). Tolstoi termină în manuscris piesa *Roadele învățăturii*.

10 *martie*. Ministrul de interne interzice publicarea *Sonatei Kreutzer*, în partea a XII-a a *Operelor contelui L. N. Tolstoi*.

15 *aprilie*. Prima reprezentație a comediei *Roadele învățăturii* — spectacol de amatori la Tula.

Aprilie-mai (?) Tolstoi scrie a doua variantă a sfîrșitului povestirii *Diavolul*.

22 *septembrie-28 octombrie*. La Iasnaia Poliana N. N. Ghe lucrează la portretul lui Tolstoi.

1891 13 *aprilie*. Alexandru al III-lea aprobă publicarea *Sonatei Kreutzer* numai în culegerea de *Opere*.

29 *iunie-16 iulie*. La Iasnaia Poliana este găzduit I. E. Repin, care pictează tablourile *Tolstoi în biroul cu tavan boltit* și *Tolstoi în pădure*.

16 *septembrie*. Tolstoi scrie redacțiilor *Analele Rusiei* și *Novoe vremea (Timpuri noi)* că renunță la drepturile de autor pentru operele scrise după 1880.

17 *septembrie*. Tolstoi hotărăște să amenajeze o ospătărie gratuită pentru țăranii înfometați din guberniile Riazan și Tula.

27 *septembrie-23 octombrie*. Tolstoi scrie un articol despre foamete (interzis de cenzură).

26 *octombrie*. Face o călătorie la Beghicevka, gubernia Riazan, pentru a organiza ajutorarea înfometaților (Tolstoi a lucrat la Beghicevka, cu întreruperi, pînă în iunie 1893).

28 *octombrie-2 noiembrie*. A fost scris articolul despre foamete : *O problemă îngrozitoare*.

4—7 *noiembrie*. Tolstoi scrie povestirea *Cine are dreptate ?* (a rămas neterminată).

9—21 noiembrie. A fost scris articolul *Despre mijloacele de ajutorare a populației care a suferit de pe urma recoltei proaste.*

1892 *8 ianuarie.* Tolstoi vizitează pe A. G. Rubinstein, care dă un concert în beneficiul înfometaților.
22—24 februarie. I. E. Repin în vizită la Beghicevka, face cîteva schițe ale lui Tolstoi.

1893 *12 mai.* Face cunoștință cu scriitoarea L. I. Veselitskaia (V. Mikulici).
Septembrie. Tolstoi scrie prefața la traducerea operelor lui Guy de Maupassant.
31 octombrie. Cunoștință cu K. S. Stanislavski.
22 decembrie. Tolstoi scrie *Trei parabole.*

1894 *15 iulie.* Dictează drama *Piotr brutarul.*
A doua jumătate a lui decembrie. A fost scrisă povestirea *Visul tînărului țar.*
11 aprilie. Tolstoi vizitează tribunalul și notează numeroase date despre procedura juridică, necesare romanului *Invierea.*
6—7 mai. Pornind de la cuvîntarea lui Nicolae al II-lea din 17 ianuarie, începe un articol vehement, demascator, publicat abia în 1917 sub tiltul *Visuri absurde.*
8—9 august. Cehov îl vizitează pe Tolstoi.
16 octombrie. Prima reprezentație publică în Rusia a dramei *Puterea întunericului* la Teatrul Cercului literar artistic din Petersburg.
6—9 noiembrie. Tolstoi scrie un nou început la romanul *Invierea,* deoarece consideră că „trebuie pornit de la viața țăranilor ; ei sînt obiectul, ei reprezintă pozitivul, în timp ce (viața claselor dominante) este o umbră, reprezintă negativul... Trebuie început cu ea (cu Katiușa Maslova)."
28 noiembrie. Tolstoi asistă la repetiția dramei *Puterea întunericului* la Teatrul Mic.
29 noiembrie. Are loc prima reprezentație a dramei *Puterea întunericului* la Moscova pe scena Teatrului Mic.
6—14 decembrie. A fost scris articolul de protest împotriva pedepselor corporale aplicate țăranilor, intitulat *Este rușinos.*

1896 *8 ianuarie.* Tolstoi a început să scrie drama *Și lumina luminează în întuneric.*
10—15 august. A fost începută nuvela *Hagi-Murad.*

1897 *Ianuarie 1897—februarie 1898.* Lucrează la tratatul *Ce este arta ?* (publicat în *Voprosî filosofii i psihologhii (Probleme de filozofie și psihologie),* V. 1897 și I 1898).
17 mai. A fost scrisă prima versiune a articolului *Apelul,* îndreptat împotriva împilării poporului muncitor.

1898 *24 aprilie—26 mai.* Tolstoi organizează la Grinevka ajutorarea țăranilor înfometați din județele Cernski și Efrenovski din gubernia Tula și județul Mțensk din gubernia Oriol.
23 mai—6 iunie. Tolstoi scrie articolul *Este sau nu este foamete ?* (publicat în ziarul *Rusi* din 2 și 3 iulie 1898).
14 iulie—decembrie. Tolstoi lucrează cu încordare la romanul *Învierea.*

12 octombrie. Tolstoi încheie cu A. F. Marks, editorul revistei *Niva (Ogorul)* un angajament pentru publicarea romanului *Învierea*.

1899 *ianuarie—17 decembrie*. Tolstoi lucrează la corecturile romanului *Învierea*.

13 martie. Apare nr. 11 al revistei *Niva (Ogorul)* cu primele capitole din *Învierea*.

Noiembrie. Biserica pregăteşte un proiect de hotărîre al sinodului pentru excomunicarea lui Tolstoi din sînul bisericii.

25 decembrie. Apare nr. 52 al revistei *Ogorul* cu ultimele capitole din *Învierea*.

27 decembrie, 1899—august 1900. A fost scris articolul *Sclavia din vremurile noastre* şi sfîrşitul povestirii *Două versiuni diferite ale istoriei unui stup cu căptar de curmei*.

1900 *8 ianuarie*. Tolstoi este ales membru de onoare al Academiei de Ştiinţe, secţia de literatură.

Mijlocul lui ianuarie. După ce îl cunoaşte pe M. Gorki, Tolstoi notează în jurnal : „Mi-a plăcut. Un adevărat om din popor."

Prima jumătate a lui mai — septembrie. Tolstoi scrie drama *Cadavrul viu*.

Septembrie-15 octombrie. Au fost scrise articolele : *Care este soluţia ?* şi *Să fie oare necesar ?*

11 octombrie. Pe Tolstoi îl vizitează V. I. Nemirovici-Dancenko, care-i propune să pună în scenă la Teatrul de Artă drama *Cadavrul viu* (Tolstoi refuză, deoarece consideră că drama nu era încă definitivată).

1901 *24 februarie*. Este folosită „decizia" sinodului privind excomunicarea lui Tolstoi din sînul bisericii.

25—28 februarie. Demonstraţie de protest în pieţele şi pe străzile Moscovei, prilejuită de excomunicarea lui Tolstoi, delegaţii, scrisori, telegrame.

Sfîrşitul lui februarie. După o întrerupere de trei ani, Tolstoi reia lucrul la nuvela *Hagi-Murad*.

24 martie—4 aprilie. A fost scris articolul *Răspuns la decizia sinodului*.

6 mai. Tolstoi scrie ministrului de interne şi prinţului Oldenburg o scrisoare cu rugămintea de a elibera din închisoare pe M. Gorki.

5 septembrie. Plecarea lui Tolstoi în Crimeea, la Gaspra.

26 decembrie 1901—16 ianuarie 1902. Tolstoi îi scrie lui Nicolae al II-lea, îndemnîndu-l să nimicească „jugul" care împiedică poporul să-şi spună „dorinţele şi nevoile", să abroge „legile excepţionale, care pun poporul muncitor în situaţia de paria" şi să lichideze proprietatea privată asupra pămîntului.

1902 *Sfîrşitul lui ianuarie*. Tolstoi este grav bolnav.

25 iunie. Plecarea din Gaspra la Iasnaia Poliana.

5 septembrie. Are loc prima reprezentaţie cu piesa *Puterea întunericului* pe scena Teatrului de Artă din Moscova.

6 Septembrie. Aniversarea a 50 de ani de activitate literară.

5 octombrie. După o întrerupere de ani de zile, Tolstoi reia lucrul la nuvela *Bancnota falsă*.

Mijlocul lui octombrie. Ultima mărturie asupra lucrului lui Tolstoi la drama *Şi lumina*

luminează în întuneric (memoriile lui H. N. Abrikosov).

1903 *Sfîrşitul lui ianuarie.* Tolstoi începe să scrie *Amintiri.* (La *Amintiri* continuă să lucreze pînă în octombrie 1906. Nu au fost terminate.)
6 mai. Trimite lui S. N. Rabinovici (Şalom Alehem) o scrisoare în care consimte să colaboreze la culegerea ce se va edita în folosul evreilor care avuseseră de suferit de pe urma pogromului din Chişinău.
20 august. Termină povestea *După bal.*
13 septembrie 1903—19 ianuarie 1904. A fost scris articolul *Despre Shakespeare şi dramă.*
Sfîrşitul lui decembrie 1903—februarie 1904. Ultima etapă de lucru la nuvela *Bancnota falsă* (rămasă neterminată).
30 decembrie. Prima ciornă a povestirii *Ceresc şi pămîntesc.*

1904 *Februarie—martie.* A fost scris articolul *Opriţi-vă !* pe tema războiului ruso-japonez.

1905 *Ianuarie.* Tolstoi scrie postfaţa la povestirea *Bombonica* de A. P. Cehov.
10 ianuarie—2 februarie. A fost scris articolul *Despre mişcarea socială din Rusia* (publicat în 1905 în ediţie separată).
Februarie-mai. A fost scrisă povestirea *Kornei Vasiliev.*
24—28 februarie. A fost scrisă povestirea *Aleoşa Ulcică.*
7—13 martie A fost scris articolul *Beţişorul verde.*
10—11 iunie. A fost scrisă povestirea *Fragii.*

Prima jumătate a lui noiembrie-27 decembrie Tolstoi scrie nuvela *Însemnările postume ale sihastrului Feodor Kuzmici.*

1906 *20 ianuarie—sfîrşitul lui februarie—18—25 aprilie.* Tolstoi scrie povestirea *De ce ?*
Începutul lui aprilie — 3 septembrie. A fost scris articolul *Însemnătatea revoluţiei ruse.*
20 aprilie. A fost trimisă la editura „Posrednik" pentru a fi publicată în *Krug Citenia* versiunea definitivă a povestirii *Ceresc şi pămîntesc.*
13 noiembrie. A fost scrisă povestirea *Ce-am visat...*

1907 *17—24 iulie.* Tolstoi îi scrie ministrului de interne P. A. Stolîpin despre situaţia poporului rus şi despre necesitatea de a lichida proprietatea privată asupra pămîntului.

1908 *13 mai—6 iunie.* Tolstoi scrie articolul *Nu pot să tac !* împotriva pedepsei cu moartea.
25 august—septembrie. Un val de scrisori şi telegrame de felicitări cu prilejul celei de a 80-a aniversări.
11 septembrie. Apare nr. 35 al ziarului *Proletarii* cu articolul lui V. I. Lenin, *Lev Tolstoi, oglindă a revoluţiei ruse.*
28 decembrie 1906—1 iunie 1909. Lucrează la prima versiune a nuvelei *Nimeni nu e vinovat.*

1909 *5 ianuarie—24 februarie.* Tolstoi scrie povestirea *Pavel Kudreaş.*
22 ianuarie. După vizita arhiereului, Tolstoi notează în jurnal : „Nu cumva să se apuce ei să născocească ceva, pentru a convinge pe oameni cum că eu m-aş fi «pocăit» înainte de

moarte. Şi, de aceea, declar... tot ce vor vorbi despre pocăinţa şi împărtăşania mea înainte de moarte — sînt minciuni."

4—22 martie. Tolstoi scrie o notă despre Gogol, cu ocazia aniversării a 100 de ani de la naşterea scriitorului.

19 aprilie—9 mai. Tolstoi scrie un vehement articol despre culegerea cadeţilor, *Vehi*, cu un conţinut mistico-reacţionar.

30 mai. La Tolstoi în vizită I. I. Mecinikov.

26 iunie. A fost scris un nou început (a doua versiune) la nuvela *Nimeni nu e vinovat*.

22 iulie—7 august. Tolstoi lucrează la raportul pentru al XVIII-lea Congres internaţional al păcii de la Stockholm.

30 august. Tolstoi îi scrie lui P. A. Stolîpin o scrisoare în care arată că activitatea politică a acestuia este „revoltătoare, criminală", şi îl sfătuieşte să înceteze cu „violenţele şi cruzimile", să desfiinţeze proprietatea funciară, altfel numele său „va deveni un simbol al brutalităţii, cruzimii şi minciunii".

9—21 septembrie. A fost scrisă povestirea *De vorbă cu un drumeţ*.

5—8 noiembrie. A fost scrisă schiţa *Cîntece în sat*.

12 noiembrie — 14—28 decembrie. A fost scrisă schiţa *Oameni pribegi*.

29 decembrie 1909 — 12 ianuarie 1910. A fost scrisă schiţa *Cei vii şi cei pe moarte (Ziua a doua)*.

1910 *8—12 ianuarie*. A fost scrisă schiţa *Dările (Ziua a treia)*.

15 ianuarie. Tolstoi a terminat de lucrat *Trei zile în sat*.

25 februarie. A fost scrisă povestirea *Hodînka*.

29 martie — 4 iunie. Lucrează la comedia *De la băutură — toate relele*.

20 iunie. A fost scrisă povestirea *Din greşeală*.

21 iunie — 15 iulie. A fost scrisă povestirea *Teren roditor*.

19—20 iulie. Tolstoi lucrează la raportul pentru Congresul păcii de la Stockholm.

6 august. Soseşte la Iasnaia Poliana V. G. Korolenko. Tolstoi notează în jurnal : „Un om foarte plăcut, inteligent şi bun vorbitor".

Sfîrşitul lui august — 24 septembrie. A fost scrisă a treia versiune a începutului nuvelei *Nimeni nu e vinovat*.

26—29 octombrie. Tolstoi scrie ultima sa lucrare — un articol împotriva pedepsei cu moartea : *Un mijloc sigur*.

27 octombrie. Tolstoi pleacă de la Iasnaia Poliana, rupînd definitiv cu condiţiile de viaţă „boiereşti" care îi deveniseră „insuportabile".

31 octombrie. Îmbolnăvindu-se de pneumonie, Tolstoi rămîne la staţia Astapovo, pe linia Riazan-Ural.

3 noiembrie. Ultima însemnare a lui Tolstoi în jurnal : *„Fă ce trebuie şi fie ce-o fi. Şi totul să fie şi pentru binele altora şi, în special, al meu."*

9 noiembrie. Înmormîntarea lui Tolstoi în pădurea Zakaz din Iasnaia Poliana.

16 noiembrie. La moartea lui Tolstoi, V. I. Lenin scrie articolul *L. N. Tolstoi* (publicat în nr. 18 al ziarului *Soţial-democrat)*.

PAUL B. MARIAN

Partea întîi

DATELE PROBLEMEI

1

ÎNAINTE DE LEV TOLSTOI

Napoleon şi Alexandru I puteau să schimbe între ei scrisori amicale sau să-şi recheme ambasadorii, să făgăduiască popoarelor lor pacea sau să le arunce în războaie, să jertfească mii de ostaşi la Eylau [1] ori să se îmbrăţişeze la Tilsit [2], bătrînul prinţ Nikolai Sergheevici Volkonski, refugiat din anul 1800 pe domeniul său din moşi strămoşi de la Iasnaia Poliana, rămînea surd la freamătul unei omeniri în care nu-şi mai avea locul. La drept vorbind, nimeni nu ştia exact de ce se retrăsese brusc din viaţa publică. În anturajul său se şoptea că avea prea multă personalitate pentru a sta în umbra tronului. Nu refuzase el, odinioară, să se însoare cu tînăra Varenka Engelhardt, nepoata şi amanta lui Potiomkin [3], temutul

---

[1] Azi Bagrationovsk, oraş din R.S.F.S.R., lîngă Königsberg unde Napoleon a învins armatele ruse şi prusace (1807). *(n.tr.)*

[2] Azi Sovietsk, oraş în R.S.F.S.R., pe Niemen. Aici s-a încheiat, la 8 iulie 1807, tratatul dintre Napoleon şi Alexandru I al Rusiei. *(n. tr.)*

[3] *Grigori Aleksandrovici Potiomkin* (1739—1791), om politic şi general-feldmareşal rus. Ca favorit şi cel mai

favorit al Ecaterinei a II-a, spunînd : „Cum de i-o fi trăznit prin cap să mă însor cu tîrfa lui ?" În ciuda acestui răspuns mîndru — sau poate din pricina lui — împărăteasa îl remarcase. Numit căpitan al gărzii, o însoțise la Moghiliov la întîlnirea cu Iosif al II-lea al Austriei [1]. Apoi, urcînd repede treptele ierarhiei, îl găsim ambasador extraordinar pe lîngă regele Prusiei, comandant al regimentului de mușchetari din Azov și, în cele din urmă, general, guvernator militar al Arhanghelskului, pe țărmul Mării Albe. Această funcție nu prea de invidiat, într-o regiune glacială, îi fusese conferită de către țarul Pavel I, urmașul Ecaterinei cea Mare, fără a se putea spune dacă fusese vorba de o favoare sau de o dizgrație. Oricum ar fi fost, prințul Volkonski primi foarte curînd o lovitură din partea noului său suveran, a cărui dispoziție posomorîtă și stranie băgase în sperieți Rusia. Cînd, în urma unei banale chestiuni de serviciu, primind de la împărat o scrisoare care nu conținea în josul paginii formula obișnuită ; „Rămîn suveranul vostru binevoitor", își dăduse seama că întreaga sa carieră era definitiv compromisă, fără să mai aștepte, ceruse scoaterea sa la pensie.

apropiat consilier al împărătesei Ecaterina a II-a, a avut, în deceniile al optulea și al nouălea ale sec. al XVIII-lea, o influență hotărîtoare asupra politicii interne și externe a Rusiei. *(n. tr.)*

[1] Împărat al Imperiului romano-german (1780—1790). Adept al absolutismului luminat, a inițiat o serie de reforme, în aparență radicale, ca secularizarea unor averi mînăstirești, lichidarea iobăgiei, mai întîi în Cehia și Moravia, iar în urma răscoalei populare de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan (1784) și în Transilvania *(n. tr.)*

Odată instalat la Iasnaia Poliana [1], acest om cult, energic și exagerat de orgolios se hotărî să nu se mai clintească de acolo. Obișnuia să spună că n-are nevoie de nimic și de nimeni, iar acei care ar dori să-l vadă nu aveau decît să poftească, proprietatea sa nefiind decît la o sută nouăzeci și șase de verste de Moscova [2]. Adeseori, ca pentru a se pătrunde de propria sa importanță, se izola în salonul său și contempla arborele genealogic al familiei. Sfîntul Mihail, prinț de Cernigov, era acel care ținea în mîna lui trunchiul din care se răsfirau crengile întortocheate purtînd nume strălucite. Dacă ar fi să dăm crezare acestui tablou, cei din neamul Volkonski se trăgeau din vestitul prinț Riurik, al cărui vlăstar obținuse, în secolul al paisprezecelea, un domeniu în guvernămîntul Tula, pe malul rîului Volokna. Un prinț Volkonski (Feodor Ivanovici) murise eroic în timpul războiului pentru independență împotriva tătarilor din Hoarda de Aur, în bătălia de la Kulikovo ; un altul (Serghei Feodorovici) luase parte, ca general, la războiul de șapte ani și ar fi fost ucis, dacă o iconiță pe care o avea atîrnată de gît n-ar fi oprit glontele dușman [3].

[1] Cuvîntul rus *iasnîi* însemnînd „luminos" ; *iassen* — frasin ; unii traduc Iasnaia Poliana prin „Poiana luminoasă", iar alții, mai puțin poetic și mai aproape de adevăr, prin „Poiana cu frasini" (n.a.)

[2] O verstă era egală cu 1.067 metri (n.a.).

[3] Lev Tolstoi va folosi acest episod în *Război și pace*, Maria Bolkonskaia își imploră fratele, care se duce la război să poarte asupra sa o iconiță care-l va păzi de gloanțe. De altfel, analele familiei Volkonski nu se vor opri aici. O rudă a prințului (Nikolai Grigorievici Volkonski) se va acoperi de glorie pe vremea războaielor

Drept răsplată pentru serviciile aduse statului de către această mare familie, prințul Nikolai Sergheevici Volkonski obținuse privilegiul de a întreține două sentinele înarmate la Iasnaia Poliana. Ziua și noaptea ele se plimbau, într-o uniformă decolorată, cu pușca pe umărul stîng și cu chipul provocator, între două turnulețe din cărămidă roz, văruite și învelite într-un acoperiș în formă de pavăză rotundă, care străjuiau intrarea pe moșie. Acești soldați reaminteau țăranilor, furnizorilor și chiar invitaților de vază, că în guvernămîntul Tula toți datorau respect stăpînului casei, chiar dacă se retrăsese din lume și nu mai avea nici o trecere la Curte. Șerbii săi îl iubeau, dar se temeau de el. Le dădea sfaturi în privința culturilor, pretindea să fie bine cazați, bine hrăniți, bine îmbrăcați, îi apăra împotriva sîcîielilor administrației provinciale și organiza petreceri pentru distracția lor. Severitatea sa era proverbială și totuși nu aplica pedepse corporale mujicilor. Dimineața, către ora șapte, în bluze înfoiate, pantaloni scurți, ciorapi albi și pantofi, opt muzicanți șerbi se adunau în fața unor pupitre, lîngă un ulm centenar. Un copil, cu o cană de apă caldă, striga în trecere: „S-a trezit!" Îndată, mica orchestră își acorda instrumentele. Și spre ferestrele camerei princiare se înălțau primele acorduri ale unei simfonii de Haydn. Serenada o dată terminată, muzicanții se împrăștiau, unul mergînd să hrănească porcii, altul să împletească ciorapi în bucătărie, al treilea să sape pămîntul în grădină.

---

napoleoniene, în timp ce un altul (Serghei Grigorievici) va fi deportat în Siberia, în anul 1826, pentru participarea sa la complotul decembriștilor și va trăi în exil treizeci de ani (n.a.).

Dacă în timpul ceremoniei sculatului de dimineață se prezentau vizitatori, prințul îi lăsa să aștepte în anticameră, oricare ar fi fost rangul lor. Cînd, în cele din urmă, ușa cabinetului se deschidea pe ambele canaturi, nu se găsea om în toată asistența care să nu fie cuprins de o ușoară sfială, văzînd cum înaintează, cu pași mărunți, din străfunduri de ev, un moșneag plăpînd și uscățiv, cu peruca pudrată și sprîncenele mari, negre, umbrind o privire ce sclipea de tinerețe. Expedia repede pe inoportuni și făcea o plimbare pe jos sau în trăsură de-a lungul și de-a latul domeniului, de care era foarte mîndru. Parcul era vast, stufos, neîngrijit, cu alei de tei bătrîni, cu tufe uriașe de liliac și de soc, cu pădurici de aluni și mesteceni, cu sumbre de lariță. Găseai aici patru heleșteie pline de crapi, un rîu adînc, Voronka, o livadă, un cătun cu vreo douăsprezece izbe. Casa boierească, din lemn, împodobită cu o galerie de coloane și un fronton neogrec, era întotdeauna proaspăt văruită. Era încadrată de două pavilioane. Din înaltul colinei, priveliștea se întindea peste un peisaj liniștit și învălurit, străbătut de vechiul drum al Kievului, de unde, pe vreme frumoasă, se auzea scîrțîitul monoton al căruțelor și strigătul cărăușilor în drum spre Tula.

Prințul Volkonski iubea natura, cărțile, muzica, florile rare pe care le cultiva în sere, și nu putea suferi vînătoarea. El declara că superstiția și lenevia sînt izvoarele tuturor relelor. Pentru a combate primul din aceste flagele, citea pe enciclopediștii francezi. Pentru a se apăra împotriva celui de-al doilea, își redacta *Memoriile*, în picioare, în fața unui pupitru înalt, studia matematicile, lucra la strung tabachere, cu

piciorul pe pedală, cu mîna împingînd dalta, cu ochiul înviorat de plăcere, într-un talmeş-balmeş de praf auriu şi de aşchii ondulate.

Dar cea mai mare parte a timpului o dedica educaţiei unicei sale fiice, Maria, pe care o avea din căsătoria cu principesa Ekaterina Dmitrievna Trubeţkaia. Principesa murise în 1792, cînd mica Maria avea abia doi ani [1]. Rămas văduv, prinţul se simţi cuprins de o adevărată adoraţie pentru această copilă palidă, urîţică şi cuminte. Totuşi, întrucît îi era silă de efuziuni sentimentale, în faţa ei avea o ţinută distantă. Mai presus de orice, ţinea ca ea să aibă un spirit admirabil cultivat. O învăţă deci nu numai limba franceză pe care oamenii din înalta societate o preferau celei ruse, dar şi limbile engleză, germană, italiană. Fata avea gust, cînta plăcut la pian, nutrea interes pentru istoria artelor. În sfîrşit, tatăl ei o iniţia personal în algebră şi geometrie, cu atîta rîvnă şi atîta asprime încît fetiţa leşina, în timp ce aplecat asupra ei, răspîndind un miros acru de bătrîn pomădat, o copleşea cu întrebări şi mustrări. Dacă nu putea să scoată din ea o matematiciană, spera cel puţin să o modeleze după chipul lui, să-i transmită sînge rece, logică, luciditate, să o pregătească pentru a stăpîni toate suferinţele vieţii. În contact cu acest om sarcastic şi autoritar, Maria învăţă să-şi ascundă sentimentele, dar rămase o tînără fată emotivă, predispusă la visare. Îngrijea de săraci, citea romane franţuzeşti şi găsea firesc să-şi dedice existenţa cultului pentru tatăl ei. Însăşi ideea căsătoriei îi era străină : niciodată prinţul n-ar

[1] Prinţesa Maria Nikolaevna Volkonskaia se născuse la 10 noiembrie 1790 (n.a.).

fi consimţit să se despartă de ea ! Dealtfel, nici frumoasă nu era. Avea sprîncenele dese ale tatălui ei şi roşea intens la cea mai mică nemulţumire. Nu trezea atenţia nimănui. Se putea spune că privirea pătrunzătoare a lui Nikolai Sergheevici Volkonski îndepărta tinerii pe o distanţă de treizeci de verste de jur împrejur. Unul singur intrase în graţiile sale : unul din cei zece fii ai prinţului Serghei Feodorovici Galiţîn şi al aceleiaşi Varenka Engelhardt, nepoata şi amanta lui Potiomkin, cu care, în tinereţea sa, refuzase să se însoare. Aceşti doi oameni legaseră prietenie la bătrîneţe şi, pentru a pecetlui această înţelegere, ei hotărîseră să-şi căsătorească copiii, fără a-i mai întreba. Spre a începe, schimbară portrete de familie executate de pictorii şerbi ai ambelor proprietăţi. Maria, căreia nimeni niciodată nu-i făcuse curte, se înflăcărase cu gîndul la acest pretendent misterios pe care abia putuse să-l zărească, dar al cărui tată, încins cu cordonul Sfîntului Andrei, şi a cărui mamă, voinică, roşcată şi acoperită de bijuterii, vegheau în efigie în salonul din Iasnaia Poliana. Cînd exaltarea ajunse la culme, o nenorocire cumplită o lovi : logodnicul muri de febră tifoidă. Pentru ea, acesta a fost semnul Domnului : nu trebuia să se mai gîndească la un alt bărbat decît la tatăl ei. Îşi înghiţi lacrimile, aşa precum fusese învăţată, dar păstră nostalgia acestui amor în faşă, a cărui curăţenie şi tristeţe corespundeau atît de bine lecturilor romanţioase ale copilăriei ei. Acum, izolată în provincia îndepărtată, ştia că va rămîne fată bătrînă şi se străduia să nu sufere din această pricină. La urma urmei, viaţa sa la Iasnaia Poliana era foarte plăcută. Pentru a o distra, tatăl ei îi angajase

două domnişoare de companie. Din cele două, ea prefera pe domnişoara Louise Hénissienne [1], o tînără franţuzoaică poznaşă şi neastîmpărată. „Mă împac foarte bine cu amîndouă, scria Maria. Cu una fac muzică, rîd şi zburd, iar cu cealaltă vorbesc despre sentimente şi bîrfesc lumea uşuratică; amîndouă mă iubesc la nebunie. [2]"

Uneori, obosită de pălăvrăgeala acestor femei guralive, Maria se furişa pînă la locuinţele servitorilor, pentru a sta de vorbă cu pelerinii în trecere. Ei se opreau aici pentru a mînca şi dormi, fără ştirea prinţului care era aspru cu hoinarii vizionari. Murdari, bărboşi, cu desaga în spinare, bigoţi, ei străbăteau pe jos întreaga Rusie, în drum spre vreo mînăstire miraculoasă. Fără să creadă un cuvînt din poveştile ce le spuneau, Maria se minuna de puterea credinţei lor. De ce oare nu putea şi ea, ca aceştia, să rupă legăturile, să pornească spre aventură? Era înrădăcinată la Iasnaia Poliana. Şi îmbătrînea, se ofilea. Cînd se compara cu domnişoarele ei de companie, îşi ura chipul ingrat, îmbătrînit prea de timpuriu, cu sprîncenele dese, cu gura obosită. „Mă voi duce într-un oraş pentru a mă ruga acolo, nota ea, apoi, înainte de a mă obişnui în el şi a mă fixa, voi merge mai departe. Voi merge pînă cînd picioarele nu mă vor mai ţine, mă voi întinde şi voi muri undeva ajungînd, în sfîrşit, la acel port veşnic şi liniştit unde nu există nici întristare, nici suspin".

[1] Devenită domnişoara Bourienne în *Război şi pace* (n.a.).

[2] În franceză, în original (scrisoare către T. A. Ergolskaia) (n.a.).

Visa să termine cu viaţa, dar tatăl ei i-o luă înainte. La 3 februarie 1821, se văzu pe neaşteptate singură pe lume. Avea treizeci şi unu de ani şi nu trăise pînă în această clipă decît pentru a îndulci bătrîneţea stăpînului de la Iasnaia Poliana. Acesta dispărut, ea se simţi dezorientată, fără nici un ţel precis, incapabilă de a manifesta cel mai mic interes pentru zilele ce vor veni. Nevoia ei de a se devota nu mai întîlni decît vidul. Pentru a cheltui această revărsare de tandreţe, hotărî brusc să căsătorească pe sora Louisei Hénissienne cu unul din verii săi, prinţul Mihail Aleksandrovici Volkonski. Ceilalţi membri ai familiei protestară împotriva acestei mezalianţe. Maria se ţinu tare, vîndu una din proprietăţi şi puse banii pe numele domnişoarei ei de companie, pentru a-i ajuta pe tinerii căsătoriţi. Directorul poştelor din Moscova, Bulgakov, scria, cu indignare, fratelui său: „Principesa, fiica răposatului prinţ Nikolai Sergheevici, această fată bătrînă, destul de urîtă, cu sprîncene groase, nemaiavînd vreo speranţă să guste ea însăşi din dulceaţa căsniciei, a dăruit o parte a proprietăţii sale unei englezoaice (o franţuzoaică) care locuieşte cu ea".

Căsătoria sorei Louisei Hénissienne şi a prinţului Mihail Aleksandrovici Volkonski avu loc la Moscova, în luna aprilie 1821. Maria întreprinse această călătorie în mod cu totul special. Din numeroasele rubedenii ale logodnicului, ea singură asistă la ceremonia religioasă. Privind pe cei doi tineri binecuvîntaţi de preot, îşi simţea inima cuprinsă de emoţie. Din ce în ce mai mult, se gîndea la dragoste, la căsătorie, la maternitate. Trebuia oare în adevăr să renunţe

la această fericire simplă, care constituie destinul celor mai multe dintre femei ?

La Moscova, locuia în casa familială, care era prea mare pentru ea, dar unde amintirea bătrînului principe era mai puţin prezentă ca la Iasnaia Poliana. Prietenii o încurajau să iasă, să se distreze. Într-o zi, se găsi într-un salon faţă în faţă cu un bărbat de talie mijlocie, cu părul ondulat, privirea melancolică şi mustaţa periată cu grijă în jos. Îşi purta frumos uniforma şi vorbea corect franceza. Fu prezentat Mariei : contele Nikolai Ilici Tolstoi [1]. Maria îl găsi plăcut la înfăţişare, dar, după obiceiul ei, nu lăsă să se întrevadă nimic din sentimentele ei. Ori, întîlnirea fusese aranjată. Începînd din ziua următoare, tratativele în vederea unei căsătorii începură între împuterniciţii celor două părţi.

În realitate, contele Nikolai Ilici Tolstoi privea fără entuziasm această căsătorie cu o persoană cu fizicul deprimant, care, pe deasupra, avea cinci ani în plus peste ai lui. Dar era în pragul falimentului şi numai o căsătorie bogată îl putea scoate din încurcătură. Numele strălucit pe care-l purta constituia o recomandaţie pentru indiferent care moştenitoare din Rusia. Familia Tolstoi pretindea că se trage dintr-un cavaler lituanian, Indros, care se instalase şi se botezase la Cernigov, în secolul al XIV-lea ; strănepotul lui Indros primise de la marele duce Vasile Orbul numele de Tolstoi, care înseamnă „Grasul" ; un Piotr Andreevici Tolstoi fusese numit de către Petru cel Mare ambasador la Constantinopol, apoi şef al cancelariei secrete : în anul 1724, titlul de conte îl recompensase pentru serviciile aduse, ceea ce nu-l împiedică să-şi sfîrşească zilele în închisoare, pentru vina de a fi uneltit împotriva Ekaterinei a II-a. Mai puţin glorios decît strămoşii săi, Ilia Tolstoi se mulţumi să risipească averea lui şi a soţiei sale, născută Gorceakova, trimiţînd să i se spele rufele în Olanda, comandînd numai peşte pescuit în Marea Neagră, oferind baluri şi reprezentaţii teatrale pe proprietatea sa din apropiere de Believ, pierzînd sume considerabile la hombra şi la whist, pînă în ziua cînd, împovărat de datorii, acceptase, ca o ultimă soluţie, postul de guvernator al Kazanului. Între timp, fiul său Nikolai, în vîrstă de abia optsprezece ani, se angajase, dintr-o nesăbuinţă, în armată. Asta se întîmpla în anul 1812, Napoleon înainta în Rusia şi entuziasmul patriotic înflăcărase tineretul. Port-drapel într-un regiment de husari, Nikolai va deveni în curînd aghiotantul generalului Gorceakov [1], un neam apropiat al mamei sale. Cu toată această înaltă protecţie, campania din 1813 nu i-a reuşit. Puţin după blocada Erfurtului [2], revenind dintr-o misiune la Sankt Petersburg, fusese făcut prizonier de francezi. Eliberat în 1814, o dată cu intrarea trupelor aliate la Paris, se întorsese în Rusia şi fu numit maior, apoi locotenent-colonel. Însemna aceasta un viitor sigur ? Nu, extravaganţele costisitoare ale bătrînului conte Ilia Tolstoi în postul de guvernator al Kazanului luaseră o asemenea amploare, încît nici

[1] Lev Tolstoi ortografia numele său în franceză : Tolstoy (n.a.).

[1] Prinţul Andrei Ivanovici Gorceakov, general, comandantul unei unităţi ruseşti în armata operativă care lupta împotriva lui Napoleon (n.tr.).

[2] Oraş în vestul R. D. Germane, aşezat pe valea rîului Gera (afluent al Elbei), unde Napoleon s-a întîlnit cu ţarul Alexandru I, în 1808, la această întrevedere asistînd un mare număr de suverani din Europa (n. tr.).

nu mai putea fi vorba ca fiul său să continue, cu demnitate, cariera militară. Familia era ruinată, moşia din Believ ipotecată. Nikolai, presimţind bancruta, îşi dăduse demisia şi se instalase la Kazan alături de părinţii lui. În timpul absenţei sale, cele două surori ale lui, Alina şi Pelaghia, se măritaseră, prima cu contele Osten-Sacken, a doua cu V. I. Iuşkov, şi părăsiseră casa. Cu toată plecarea lor, căminul îşi păstra farmecul, mulţumită unei verişoare îndepărtate a lui Nikolai, Tatiana Alexandrovna Ergolskaia, poreclită Toinette. Orfană şi săracă, Toinette fusese adoptată, încă de tînără, de către familia Tolstoi, care o crescuse ca pe copiii săi. Avea exact vîrsta lui Nikolai şi îi păstra o afecţiune nemărturisită. Cosiţe grele, brune, încadrau frumosul ei obraz puţin aspru, cu ochi strălucind ca agata. Ţinuta ei exprima în acelaşi timp graţie şi energie. Văzîndu-şi vărul revenind la Kazan, îşi închipuise, la început, că îi va cere mîna. Dar Nikolai, cu toate că era sensibil la dragostea discretă pe care ea i-o purta de atîţia ani, nu se gîndea, pentru moment, decît la distracţii. În toate saloanele oraşului, era solicitat ca băiat de viaţă. Dansînd, jucînd jocuri de noroc, el uita problemele nefericite ale familiei sale. Oare nu tatăl său îi dădea pilda uşurinţei ? Debandada şi deturnările de fonduri compromiteau din ce în ce mai mult bugetul guvernămîntului Kazan. Şi, cu toate acestea, bătrînul conte Ilia Tolstoi îşi păstra zîmbetul ; totul se va aranja, gîndea el. O comisiune de anchetă numită de Senat hotărî să-şi bage nasul, cu brutalitate, în socotelile sale. Înspăimîntat, el se îmbolnăvi şi muri, înainte de a-şi putea redacta apărarea. Unii pretinseră chiar că s-ar fi sinucis.

De la o zi la alta, Nikolai Tolstoi, care pînă acum nu se sinchisise deloc de problemele băneşti, descoperi catastrofa. Îşi vîndu proprietăţile la licitaţie, se instală la Moscova, într-un apartament modest, cu verişoara Toinette şi cu mama sa şi, pentru a face faţă nevoilor, acceptă, nu fără silă, postul de director-adjunct la Casa Orfanilor Militari. Toinette conducea menajul, îşi îngrijea mătuşa, îi făcea lectură şi îi suporta toanele de femeie bătrînă şi zaharisită, autoritară şi maniacă. Trăsătura dominantă a caracterului ei era nevoia de a suferi pentru fericirea altora. Afecţiunea ei caldă se revărsa nu numai asupra contesei, faţă de care se mai străduia să ascundă adevărul asupra încurcăturilor financiare ale familiei, dar şi asupra servitorilor, pe care-i trata cu bunăvoinţă şi autoritate. Dar, în centrul gîndurilor ei, se găsea mereu, superb şi irezistibil, vărul ei Nikolai Tolstoi. Cunoscînd totul despre el, ea nu-l idealiza, dar îi îndrăgea pînă şi defectele. Era departe de a fi „un model de cuminţenie". La şaisprezece ani, părinţii îi oferiseră, pentru a-l dezmorţi, pe una din servitoarele lor. Din această legătură se născuse un copil, Mişenka, copil care, mai tîrziu, avea să ajungă surugiu, sfîrşind în mizerie. [1] Pe lîngă asta, contele avusese la regiment numeroase aventuri pe care, prin cuvinte ocolite, le evoca înaintea tinerei fete. Toinette nădăjduia că, plictisit de atîtea experienţe, descurajat de lipsa ba-

[1] Acest episod va fi evocat de Tolstoi în *Invierea.* El va nota şi în *Amintiri :* „Mişenka venea de multe ori să ne ceară ajutor, nouă, celor patru fraţi, care ajunseserăm oameni în toată firea. Ţin minte ce ciudat mi se părea cînd fratele meu, căzut în mizerie (frate care semăna cu tata mai mult decît noi toţi), ne cerea să-l ajutăm şi era recunoscător pentru cele zece, cincisprezece ruble pe care i le dădeam" (n.a.).

nilor, va înțelege că numai ea putea să-l facă fericit. Și, în adevăr, uneori el o privea cu o blîndețe care o tulbura. Dar niciodată nu-i vorbea despre viitorul lor. Obișnuit cu o viață bogată, suporta cu greu lipsa banilor. Obligația de a socoti îl făcuse mizantrop. Se întîmpla să stea ore întregi în camera sa, trăgînd din pipă. Contesa ofta spunînd că numai o partidă frumoasă ar fi putut să-i salveze pe toți. Toinette își aminti de vremea cînd, copil fiind și citind cu entuziasm povestea lui Mucius Scaevola, se hotărîse să dovedească vărului și verișoarelor sale că și ea era capabilă de un act de curaj și lăsase să i se aplice pe antebraț o riglă de fier încinsă la roșu. Nici un țipăt nu ieșise din gura ei în timp ce carnea-i fumega. Cicatricea îi rămăsese. Astăzi, o contempla surîzînd cu tristețe și gîndind că o dată în plus se ivise clipa să-și arate tăria de suflet. Cînd în fața ei se puse problema acelei Maria Nikolaevna Volkonskaia, nu prea frumoasă, destul de vîrstnică, cu sprîncene groase, dar foarte bogată, își stăpîni gelozia și-l încurajă pe Nikolai Tolstoi să contracteze o căsătorie de conveniență.

La 9 iulie 1822, prințesa Maria Nikolaevna Volkonskaia, moștenitoarea domeniului Iasnaia Poliana, se căsători cu contele Nikolai Ilici Tolstoi. Logodnica aducea ca zestre, printre altele, opt sute de suflete de țărani șerbi, de sex masculin, stabiliți în guvernămîntele Tula și Orlov ; logodnicul n-avea de oferit nimic altceva decît numele și frumoasa lui prestanță.

Această căsătorie fără dragoste se dovedi totuși armonioasă. Desigur, Maria nu simțea pentru soțul ei o pasiune adevărată, ci duioșie, stimă și aproape recunoștință. În ce-l privea, el începuse să descopere în soția lui o fire nobilă, lucru ce

prețuia mai mult decît farmecele fizice și recunoscu că, din punct de vedere moral și intelectual, îi era superioară. Trebuia, în adevăr, să aibă o neobișnuită stăpînire de sine pentru a se împăca cu noua ei familie. După ce problemele bănești ale fiului fură rezolvate, bătrîna contesă începu să regrete faptul că fiul ei nu se căsătorise cu o persoană mai deosebită. Ea suferea cînd acest fiu o neglija pentru a se ocupa de soția lui. Era geloasă și nu-și ascundea gelozia. Cît despre Toinette, ea de asemenea trăia alături de tînăra pereche și suporta, fără să articuleze o vorbă, chinul zilnic al acestei fericiri conjugale. Pîndea cele mai neînsemnate gesturi ale Mariei, încerca s-o prindă greșind, nu izbutea și, dezarmată de amabilitatea și seninătatea noii venite, nu mai știa dacă trebuia să se bucure de fericirea lui Nikolai sau să dispere că o împărțea cu alta.

La 21 iunie 1823, contesa Maria dădu naștere unui băiat, Nikolai, „Coco", și i se păru că nu mai avea nimic altceva să ceară vieții. Acest copil deveni centrul universului ei. Îl rugă pe Nikolai Tolstoi să-și dea demisia și, în anul 1824, întreaga familie se mută de la Moscova la Iasnaia Poliana.

Nikolai Tolstoi care, pînă în ziua aceea, nu se interesase niciodată de agricultură, se transformă într-un gentilom de țară. Fermier de modă veche, disprețuia noile metode de exploatare, dar bătea drumurile, discuta părintește cu șerbii săi, îi sfătuia în perioada însămînțărilor și numai rar, în silă, ordona biciuirea vreunuia, vinovat de nesupunere sau neglijență. Toamna, pleca adesea în zorii zilei la vînătoare cu ogarii săi, și nu se întorcea decît seara, istovit, fericit, acoperit de noroi. Veselia și antrenul său explodau la masă. Dar i se întîmpla de asemenea să se închidă în biblio-

tecă pentru a citi. Acolo, Buffon se învecina cu vodevilurile din secolul al XVIII-lea, *Călătoria tînărului Anacharsis* cu Cuvier și *Istoria papilor* cu *Cîntecele francmasonilor*. Înghițea totul, de-a valma, și spunea că nu va mai cumpăra cărți pînă nu le va fi citit pe cele pe care le poseda. Cînd era obligat să părăsească Iasnaia Poliana pentru a se ocupa, la Moscova, de numeroasele procese intentate succesiunii de către creditorii tatălui său, Maria și el schimbau între ei epistole de o tandrețe moderată. Într-o epocă în care revărsările lirice erau obligatorii între soți, Nikolai Tolstoi își începea scrisorile simplu : „Buna mea prietenă". Soția lui îi răspundea : „Bunul meu prieten", și semna : „Devotata ta, Maria". Este drept că își lua revanșa, cînd era singură în odaia ei, compunînd versuri franceze de o prozodie aproximativă, dar dovedind sentimente înflăcărate :

„O, amour conjugal ! Doux lien de nos âmes !
Source, aliment de nos plus doux plaisirs !
Remplis toujours nos coeurs de ta céleste flamme
Et au sein de la paix couronne nos désirs !...
Oui, mon coeur me le dit, ce destin qu'on envie,
Le ciel dans sa bonté l'a gardé pour nous deux,
Et au sein de la paix couronne nos désirs !...
Désigneront toujours deux mortels heureux"[1].

Aceste exerciții poetice erau întrerupte de meditații asupra gravelor probleme ale vieții. Mariei

[1] O, amor conjugal ! Stare dulce sufletească !
Izvor și hrană celor mai gingașe plăceri !
Umple-a noastre inimi cu pala ta cerească
Și-n pace încunună dorinți de azi, de ieri !...
Da, inima îmi spune, tot ce invidiai
Cerul a dăruit de mult, celor iubiți,
Iar numele noastre, Maria și Nikolai,
Veșnic însemna-vor doi muritori fericiți (n.tr.)

îi plăcea să redacteze maxime, tot în limba franceză, de care să se pătrundă în orele solemne. „Frumoasele porniri ale tinereții trebuie să devină principii la maturitate...", „În prima tinerețe cauți totul în afara ta (...), dar încetul cu încetul, totul ne retrimite înăuntrul ființei noastre...", „Adeseori ai rezista propriilor tale pasiuni, dar ești antrenat de cele ale altora...

Micul Nikolai n-avea încă trei ani, cînd ea născu un al doilea fiu : Serghei (la 17 februarie 1826). În anul următor, o nouă naștere : Dmitri (la 23 aprilie 1827). Încă un an, și un al patrulea moștenitor al marelui nume al Tolstoilor fu înscris în registrele parohiei : „La 28 august 1828[1], în satul Iasnaia Poliana, în casa contelui Nikolai Tolstoi, s-a născut un băiat, Lev, botezat la 29, de către Vasili Majaiski, preot, asistat de diaconul Arhip Ivanov, de țîrcovnicul Aleksandr Feodorov și de dascălul Feodor Grigoriev, nașii fiind proprietarul districtului Believ, Simon Ivanovici Iazîkov și contesa Peleghеia Tolstaia.

După ce crezuse, la treizeci și doi de ani, că-și va sfîrși zilele ca fată bătrînă, Maria Tolstoi nu se putea obișnui cu fericirea de a fi la treizeci și opt de ani, mamă a patru copii. Îi iubea mai mult decît îl iubise vreodată pe tatăl ei, mai mult decît pe bărbatul ei. Lăsînd în seama Toinettei grija de a conduce gospodăria, se dedică cu totul sarcinii de educatoare. Noul născut, Lev,

[1] Această dată, precum și toate celelalte indicate în prezenta lucrare, corespund calendarului iulian rus, în întîrziere cu douăsprezece sau treisprezece zile față de calendarul gregorian, după cum este vorba de secolul al nouăsprezecelea sau al douăzecilea (n.a.)

„micul Benjamin", o înduioşa, dar zelul cel mai mare îl consacra primului fiu, Nikolai, poreclit „Coco". Nădăjduia să-i făurească un caracter excepţional, aşa cum tatăl ei se străduise pentru ea. În fiecare seară, consemna într-un Jurnal faptele şi gesturile băiatului, nota defectele, studia metodele proprii de îndreptare. Principala sa teamă era să nu aibă sufletul prea simţitor. La patru ani îi reproşa că plînge la vederea unei păsări rănite sau la povestea unei încăierări între cîini. Voia să-l facă să fie curajos „aşa cum se cuvine fiului unui tată care şi-a servit cu vitejie patria". Ca să-l răsplătească pentru progresele sale la lectură, îi dădea bileţele numerotate, purtînd următoarele aprecieri : „Foarte bine", „Suficient..." „Foarte rău la început şi, în pagina următoare, bine..."

După unele neînţelegeri, o armonie perfectă se stabili între Maria, soacra sa şi Toinette. Maria scria acesteia, dintr-o călătorie : „Cum ţi-ai putea închipui, scumpă Toinette, că aş fi în stare să vă uit sau să nu mă gîndesc la voi, în timp ce am aici o societate plăcută ? Ştii bine că atunci cînd iubesc, nimic nu poate şterge din inima mea fiinţele care-mi sînt dragi." Şi apoi : „Sentimentele tale amicale cu privire la mine şi afecţiunea ta pentru puişorul meu, mă fac să cred că vorbindu-ţi despre el, îţi procur aceeaşi plăcere pe care mi-o procur şi mie..." Feciorii ei creşteau frumoşi şi sănătoşi, exploatarea domeniului sub conducerea lui Nikolai devenea rentabilă, viitorul se anunţa cu atît mai fericit cu cît din anul 1829, tînăra femeie constată că era din nou însărcinată. Această a cincea sarcină nu o împiedică să fie

foarte activă. Odată copiii culcaţi, cînta la pian un concert de Field sau Sonata patetică, citea cu voce tare, o învăţa limba italiană pe verişoara sa, discuta cu ea despre principiile din *Emile* al lui Rousseau... Nikolai venea să le vadă în salon şi le distra cu poveştile de vînătoare şi cu glumele sale. Vorbind, trăgea din pipă şi privea cu coada ochiului, prin ferestre, spre parcul întunecat de unde, din cînd în cînd, se auzeau paşii paznicului de noapte, care păşea pe alei, lovind o placă de tuci. La sfîrşitul lunii februarie 1830, se produse o mare agitaţie în locuinţă. Servitorii aduseră în cameră divanul de piele neagră pe care Maria îşi făcuse obiceiul să nască [1]. La 2 martie, dădu naştere unei fetiţe, căreia i se dădu, ca şi ei, numele de Maria. [2]

Puţin timp după aceea, sănătatea mamei slăbi. Fusese mult zdruncinată de atîtea naşteri. Temperatura nu-i mai scădea. Se plîngea de dureri mari de cap. Servitorii spuneau că, fără îndoială, îşi va pierde minţile. După ce se împărtăşi, voi să vadă pe cei apropiaţi spre a-şi lua rămas bun. Întreaga familie se strînse în jurul patului. În braţele doicii, micul Lev, în vîrstă de douăzeci şi trei de luni, urla de groază în faţa acestei măşti livide, ai cărei ochi plini de lacrimi se fixau asupra lui cu o negrăită tandreţe. Nu o recunoştea pe mama sa. N-o putea suferi pe această necunoscută. Doica îl duse în camera lui

[1] În *Război şi pace* servitorii aduc o canapea de piele neagră prinţesei Maria, care este gata să nască. Acelaşi divan de piele neagră figurează într-o variantă a *Annei Karenina,* la familia Levin (n.a.).

[2] În *Amintiri* (cap. II) Lev Tolstoi o numeşte Maşenka (n.tr.).

și, lîngă jucăriile sale, copilul se liniști.[1] Contesa Maria Nikolaevna Tolstaia muri la 4 august 1830.

Rămas văduv, Nikolai Tolstoi își dădu seama de locul uriaș pe care această femeie, luată în căsătorie din calcul, îl ocupase timp de opt ani în viața lui. Ce vor deveni copiii, casa, fără ea ? Socoti că era momentul de a reda o șansă verișoarei sale Toinette, îndepărtată odinioară pentru rațiuni de interes. După ce, din decență, lăsă să treacă cîțiva ani, îi ceru mîna. Ea fu emoționată, căci continua să-l iubească în tăcere, dar refuză, din afecțiune pentru amintirea moartei. În chiar seara conversației lor, ea notă pe o bucățică de hîrtie : „Nikolai mi-a făcut astăzi o propunere ciudată : să mă mărit cu el, să țin loc de mamă copiilor lui și să nu-i părăsesc niciodată. Am refuzat prima propunere, am făgăduit s-o îndeplinesc pe a doua cît timp voi trăi."[2] Acest bilet, ea îl puse într-o pungută brodată cu perle. Și n-a mai fost niciodată vorba între ea și vărul ei de un proiect care, apropiindu-i, i-ar fi făcut să piardă, fără îndoială, stima pe care o aveau unul pentru celălalt.

[1] Vlasov : *Amintiri despre Tolstoi*, manuscris citat de Gusev (n.a.).

[2] În *Amintiri*, cap. VI, Lev Tolstoi menționează această însemnare a Toinettei, scrisă în franțuzește (n.tr.)

2

COPILĂRIA

Cu cît micuțul Lev Tolstoi se înverșuna să evoce amintirea mamei sale, cu atît mai mult ea se îndepărta de el. Zadarnic întreba pe acei care o cunoscuseră, pentru a încerca să și-o închipuire prin prisma lor. I se spunea că era bună, blîndă, loială, mîndră, inteligentă și că istorisea frumos povești, dar el nu reușea să fixeze o imagine pe acest ansamblu de calități. Înadins, ca pentru a mări parcă misterul, în toată casa nu se găsea nici un portret al ei. Doar o siluetă tăiată în hîrtie neagră, care o reprezenta la vîrsta de zece sau doisprezece ani, cu fruntea bombată, bărbia rotundă și părul căzînd în valuri pe ceafă. Toată viața, Lev Tolstoi se strădui să însuflețească acest profil înșelător. Îmbătrînea și avea mereu ca mamă o fetiță. Chinuit de o nevoie de tandrețe, sfîrși prin a o considera drept o ființă legendară, căreia i se destăinuia în clipele de îndoială și de la care aștepta o îmbărbătare supranaturală. Cîțiva ani înaintea morții sale, el va nota : „...Mă plimb în grădină și mă gîndesc la mama mea, la mama despre care nu-mi amintesc nimic și care, pentru mine, a rămas un ideal de sfințenie. Niciodată n-am auzit să se spună

ceva rău despre dînsa.“ [1] Şi de asemenea : „Toată ziua am avut o senzaţie stupidă şi tristă. Către seară această stare sufletească s-a transformat într-o dorinţă de mîngîiere, de tandreţe. Aş fi vrut, ca în copilăria mea, să mă apropii de cineva care să mă iubească, să aibă milă de mine, să plîng de desfătare, să fiu consolat... Să devin mic de tot şi să mă apropii de mama mea aşa cum mi-o închipui. Da, da, de mama mea pe care niciodată n-am putut s-o chem astfel, neştiind încă să vorbesc cînd ea murise. Ea este cea mai înaltă reprezentare a dragostei pure — nu a recii iubiri divine, ci a acelei calde, pămînteşti, materne... Tu, mamă, ia-mă, răsfaţă-mă !... Toate acestea sînt aiureli, dar sînt adevărate.“ [2]

Dacă Lev Tolstoi nu păstrase nici o amintire despre mama sa, îşi amintea — sau credea că-şi aminteşte — de impresii mai vechi. „Sînt legat, aş vrea să-mi slobozesc mîinile şi nu pot, va nota el în *Amintirile* sale [3]. Plîng, ţip, ţipetele mele nici mie nu-mi plac, dar nu mă pot opri. Zăresc aplecate asupra mea figuri de care nu-mi mai amintesc. Deşi totul se petrece în penumbră, îmi dau seama că sînt două fiinţe ; ţipetele mele

[1] *Jurnal,* 10 ianuarie 1908 (n.a.)

[2] Notat pe o bucăţică de hîrtie, avînd data de 10 martie 1906 (n.a.)

[3] Tolstoi a început să-şi scrie *Amintirile* în ianuarie 1903, la îndemnul lui P. I. Biriukov, care lucra la biografia scriitorului. Răspunzînd la unele întrebări ale lui Biriukov, Tolstoi, şi-a continuat *Amintirile* în 1903, 1904 şi 1905, dar nu le-a terminat. O parte din ele au fost incluse în vol. I al cărţii lui Biriukov — *Lev Nikolaevici Tolstoi, Biografie,* ed. 1906, iar cea de-a doua ediţie a cărţii, publicată în 1911, a cuprins un număr mai mare din aceste amintiri. Textul lor complet a fost publicat în volumul întîi al *Operelor literare complete* ale lui L. Tolstoi, 1928 (n. tr.)

nu le lasă indiferente, le neliniştesc, dar ele tot nu mă dezleagă, cum aş dori-o, iar eu ţip şi mai tare...“ A doua amintire este ceva mai plăcută. Se revedea aşezat într-o copaie de lemn, inconjurat de un miros acrişor, în timp ce o servitoare îi fricţiona trupşorul cu tărîţe. „Pentru întîia dată, va scrie el, în aceeaşi lucrare, observam şi-mi iubeam trupşorul cu coastele care se întrezăreau sub pielea pieptului, copaia netedă şi întunecată, mîinile doicii cu mînecile suflecate, apa călduţă din care ieşeau aburi, agitată, clipocitul ei şi mai ales marginile lunecoase şi umede ale copăii, peste care îmi treceam mînuţele. Ce ciudat şi ce îngrozitor mi se părea cînd mă gîndesc că din ziua cînd am venit pe lume şi pînă la trei-patru ani — răstimpul în care m-au alăptat, m-au înţărcat, cînd am început să umblu în patru labe, să merg şi să vorbesc, tot acest răstimp nu mi-a lăsat decît două amintiri, oricît mi-aş răscoli memoria... De la copilul de cinci ani pînă la mine nu este decît un pas, iar de la un născut pînă la un copil de cinci ani este o depărtare ameţitoare. De la embrion pînă la noul născut e o prăpastie. Iar nefiinţa nu este despărţită de embrion printr-un abis, ci printr-o taină pe care gîndirea n-o poate pătrunde.“

Încetul cu încetul, totuşi, umbrele care se mişcau în jurul copilului se precizează. El fu în stare să dea nume unor chipuri. La cinci ani, trăia fericit în odăiţa de la primul etaj cu sora sa Maria şi Dunicika, un copil adoptat de familie ; apoi persoanele mari hotărîră că venise vremea pentru el să se alăture fraţilor săi mai în vîrstă, la parter, şi să treacă din mîinile doicii în cele ale preceptorului neamţ Feodor Ivanovici Roes-

sel[1]. Deoarece plîngea de spaimă la ideea acestei schimbări, mătuşa Toinette încercă să-l facă să înţeleagă şi îi îmbrăcă chiar ea noul său costum, un costum adevărat, din doc, cu bretele. Cînd fu îmbrăcat, ea îl îmbrăţişă. „Mi-o amintesc, va scrie el, mai mult mică, îndesată, cu părul negru, cu un aer de bunătate, de duioşie, de compătimire... Vedeam că simte ca şi mine, că totul era trist, foarte trist, dar necesar..." Îl conduse pe scară. Văzîndu-l că apare îmbufnat şi smiorcăit, fraţii săi îl tratară „de curcă plouată". Dar insultele lor nu-l atingeau. Era obsedat de teama pe care i-o inspira Feodor Ivanovici Roessel, cu ochii săi luminoşi în spatele ochelarilor groşi, cu nasul acvilin, tichia cu ciucure şi halatul vătuit, cu floricele, pe care îl schimba înainte de a merge la masă cu o redingotă de un albastru închis.

Acest personaj cu o aparenţă de temut se dovedi în curînd cel mai blajin şi mai sentimental dintre oameni. Avea, vorbind rusa, un accent german cu totul comic, se supăra cîteodată, ţipa, îşi lovea elevii cu o linie sau cu nişte bretele, dar aceste furii te făceau mai repede să rîzi decît să plîngi. Însărcinat să instruiască pe copii în toate domeniile, el îi învăţa mai ales „limba lui Goethe". Pentru „limba lui Voltaire", profesorul lor era mătuşa Toinette. La cinci ani, Lev Tolstoi cunoştea alfabetul francez tot atît de bine ca alfabetul rusesc. Şi mai tîrziu, după propria lui mărturisire, i se întîmpla adesea să gîndească direct în limba franceză.

---

[1] Pe acest preceptor neamţ, Tolstoi l-a evocat în *Copilărie* (cap. I), sub numele de Karl Ivanovici, declarînd în *Amintiri* (cap. VII), că „şi povestea lui, şi figura, şi socotelile lui naive, toate, toate, aşa au fost, cum le-am descris" (n. tr.).

Deocamdată, nu visa decît să se distreze cu fraţii săi care, după ce-şi bătuseră joc de el, îl acceptaseră în tovărăşia lor. Îi plăceau surîsul, ochii mari, negri şi ciudatele capricii ale lui Dmitri, cel mai apropiat de el ca vîrstă ; îl respecta pe Nikolai, cu cinci ani mai în etate ca el ; dar numai pe Serghei, cu doi ani mai mare, îl admira ; frumosul Serghei, distant, straniu, care cînta cît era ziua de lungă, desena cocoşi extraordinari, cu creioane colorate şi creştea puişori pe ascuns. „Îl imitam, îl iubeam, năzuiam să fiu ca el"[1], va scrie Lev Tolstoi. De fapt, Serghei se făcea mic înaintea lui Nikolai, cînd era vorba să se organizeze vreun joc nou. Nikolai avea o asemenea imaginaţie, încît putea istorisi ceasuri în şir povestiri fantastice sau hazlii, inventate de la un cap la altul şi împodobite cu desene, reprezentînd diavoli cu coarne şi mustăţi. Într-o zi, le spuse fraţilor săi că deţine o taină şi cînd o va destăinui, bolile vor pieri de pe pămînt, dragostea va sălăşlui în inimi şi oamenii în sfîrşit fericiţi, vor deveni „fraţii din furnicar"[2]. Aşteptînd această revelaţie luminoasă, copiii se aşezau sub scăunele acoperite cu şaluri. Strînşi unii într-alţii, în semiîntuneric, se pătrundeau

---

[1] *Amintiri* de Lev Tolstoi (n.a.).

[2] Aşa cum notează Lev Tolstoi în *Amintirile* sale, Nikolai voia probabil să vorbească despre „fraţii moravieni", nume dat unei secte religioase care existase în secolul al XVI-lea în Boemia. În mintea copilului, confuzia provenea din faptul că furnică se zice în limba rusă *„muravei"* cuvînt fonetic apropiat de „morav". În Muntele Fanfaronilor (Cap. IX din *Amintiri*), însuşi Lev Tolstoi spune : „fără îndoială era vorba de fraţii moravieni, despre care (Nikolai) auzise sau citise, dar în graiul nostru se schimbaseră în «muravieni» (adică «furnici » în limba rusă)" (n.a.)

de sentimentul unui mare mister. Micul Lev mai ales, impresionat de căldura și mirosul tribului, își ținea răsuflarea, ascultîndu-și bătăile inimii și era emoționat pînă la lacrimi de conștiința acestei „frății a furnicilor". Ar fi vrut, bineînțeles, să cunoască secretul principal, mulțumită căruia toți oamenii ar fi sănătoși și nu s-ar mai certa, dar acest secret, zicea Nikolai, era scris pe un bețișor verde, și acest bețișor verde era îngropat în malul unei rîpe, în pădurea bătrînului Zacaz. „Și la fel cum am crezut pe atunci, va nota Lev Tolstoi, că există bețișorul verde, pe care stă scrisă taina care nimicește răul din oameni și care le dăruiește binele cel mare, la fel cred și acum că acel adevăr există, că va fi dezvăluit oamenilor și le va dărui astfel ceea ce li se făgăduise". Și gîndind la locul unde acest bețișor verde era, chipurile, ascuns, va adăuga : „Deoarece tot va trebui să-mi fie corpul îngropat undeva, am cerut ca el să fie depus în acel loc, în amintirea lui Nikolenka".

Altădată, același Nikolai făgăduia fraților săi să-i ducă pe Muntele Fanfaronilor. Dar acei care voiau să facă parte din expediție, trebuiau mai întîi să stea într-un colț al odăii și „să nu se gîndească la ursul alb" ; mai trebuiau să pășească, fără să dea greș, de-a lungul crăpăturii dintre scîndurelele parchetului ; a treia condiție era să nu fi văzut nici un iepure „nici viu, nici mort, nici făcut friptură" în cursul anului și să poată jura că va păstra în taină tot ce va vedea după aceea. Acel care va putea trece prin toate aceste încercări — și altele mai grele nu se vor ivi decît mai tîrziu — va obține împlinirea dorințelor sale pe vîrful muntelui. Toți formulară urările pentru viitor : Serghei voia să învețe a

sculpta din ceară cai și găini ; Dmitri dorea să deseneze obiecte în mărime naturală, ca pictorii adevărați ; Lev neștiind ce să aleagă, spuse că i-ar plăcea să deseneze același lucru, dar în mic.

La marginea acestei lumi fermecătoare, divinități tutelare stăteau de pază. Și, mai întîi, în locul mamei, Tatiana Alexandrovna Ergolskaia, mătușa Toinette, care-i iubea pe copiii de la Iasnaia Poliana ca și cum ar fi fost ai ei. „Înrîurirea ce o avea asupra mea, va scrie Lev Tolstoi, consta în primul rînd în aceea că, din cea mai fragedă copilărie, m-a deprins cu desfătarea spirituală a iubirii. Vedeam, simțeam ce fericită e fiindcă iubește și am înțeles și eu fericirea de a iubi. Apoi, tot ea m-a învățat să prețuiesc binefacerile singuratice, tihnite... Tot farmecul acestei vieți consta în lipsa de griji materiale, în relațiile pașnice (...) cu cei din preajmă și într-o liniște, care nu te lăsa să simți cum trece vremea."[1] În camera mătușii Toinette se aliniau borcane cu stafide, biscuiți, curmale, bomboane. Nici un fel de dulciuri nu i se păreau mai bune micului Lev, ca acelea cu care ea îl răsplătea la ocaziuni deosebite, pentru a-i recompensa cumințenia. Îi plăcea de asemenea, să se întindă, la spatele ei, pe canapeaua din salon, să-i respire parfumul, să se topească în căldura ei, să-și rezeme obrazul de mica ei mînă brună, „străbătută de vîne energice", pe care ea o lăsa să atîrne neglijent de-a lungul rezemătorii.

Mai puțin apropiat decît ea de copii, Nikolai Ilici Tolstoi apărea fiului său cel mai mic drept o ființă excepțională ca eleganță, forță, veselie. Cît era de frumos cînd se ducea la oraș, în re-

---

[1] *Amintiri* de Lev Tolstoi (n.a.)

dingotă și pantaloni strîmți, sau cînd pleca la vînătoare, înconjurat de ogarii săi jucăuși, sau cînd trăgea din pipă, aspirînd lung, cu ochii pe jumătate închiși, un nor albăstrui deasupra capului ! Uneori venea în camera băieților, desena cu o mînă pricepută cîte ceva pe o bucățică de hîrtie, schimba trei-patru vorbe, în germană, cu Feodor Ivanovici Roessel, cerea lui Lev, „polobocelul"[1] lui, să recite o poezie de Pușkin. *Adio, liberă stihie !* sau *Lui Napoleon,* îl critica pentru tonul său emfatic, spunea o anecdotă, făcea o piruetă și dispărea, fermecînd toată lumea.

Orele de clasă, dimineața, cu preceptorul, treceau repede și, apoi, se putea alerga prin parc. Atît de mare era acest parc, încît, zilnic, copiii descopereau cîte un colț neexploatat. În timpul verii, pescuiau raci în rîul Voronka, se urmăreau și se zgîriau prin tufișuri, se duceau să vadă caii în grajduri și cîinii de vînătoare în cuștile lor, culegeau ciuperci și dude, pălăvrăgeau cu micii șerbi zdrențăroși, bronzați și timizi ; iarna înjghebau partide de patinaj, lupte cu bulgări de zăpadă. Abia intrați în casă, trebuiau să se spele, să-și schimbe hainele și să apară în salonul unde bunica, mătușa Alexandra, mătușa Toinette, mica Pașenka și Feodor Ivanovici Roessel așteptau pentru a trece la masă, iar tata ieșea din cabinetul său de lucru. În sfîrșit, iată-l, robust, voios „cu cizme noi fără tocuri, cu ceafa lui roșie de om voinic și cu ochii lui strălucind de o bucurie tinerească". În timp ce săruta mîna bunicii, o ușă vopsită în roșu închis se deschidea pe ambele canaturi și, în prag, apărea majordomul Foka

[1] Polobocel, expresie folosită de tatăl lui Tolstoi vorbind despre Lev (n. tr.).

Demidîci, fost vioara a doua în orchestra răposatului prinț Volkonski. Strîns într-o redingotă albastră, încrețea sprîncenele și vestea cu o voce răgușită că cina era servită. Toți se ridicau. Tata oferea brațul bunicii și, după ei, se îngrămădeau mătușile, copiii, obișnuiții familiei, preceptorul... Într-o ordine de procesiune, familia intra în sala unde, în spatele fiecărui scaun, stătea un lacheu, strîngînd o farfurie în partea stîngă a pieptului. Cînd aveau musafiri, lacheii acestora se așezau în spatele lor și îi serveau tot timpul. Masa, acoperită cu față din pînză groasă, lucrată de țesători de prin partea locului, era încărcată cu carafe de apă, căni cu cvas, linguri vechi de argint, cuțite și furculițe de fier cu mînere de lemn, pahare foarte simple. Supa se punea în farfurii la bucătărie, iar lacheii serveau, unul cîte unul, micile piroști, ca garnitură. De la primele îmbucături, conversația se aprindea, se încingea între comeseni. Tata mînca, glumea, bea, cu obrajii îmbujorați. La fiecare cuvînt hazliu, copiii izbucneau în rîs. Ideea lor fixă, de la început, era desertul : clătite, tăiței cu lapte, brînză dulce cu smîntînă acră !... Din cînd în cînd, Lev trăgea cu coada ochiului spre bătrînul Tihon, fostul flautist din orchestra defunctului prinț Volkonski. Livid, spîn, uscățiv, sta în picioare, ținînd o farfurie la piept, în dosul scaunului bunicii și urmărea discuția stăpînilor cu o asemenea atenție, încît fața sa rasă se destindea, iar ochii i se rotunjeau de mirare.

Masa o dată terminată, Tihon aducea stăpînului pipa aprinsă și se depărta în vîrful picioarelor. Dar, puțin după aceea, în oglinda care reflecta un colț al biroului tatălui, îl vedeai reapărînd. Cedînd slăbiciunii sale, fura un pic de

6*

tutun din tabacherea de piele flexibilă, în formă de trandafir, pe care Nikolai Ilici o lăsase pe masă. Ar fi meritat de o sută de ori să fie muștrat, dar stăpînul, mărinimos, se mulțumea să surîdă. Beat de recunoștință, Lev apuca și săruta mîna albă a tatălui său, însemnată cu o pată roșiatică în partea proeminentă a pumnului.

După-amiază, cînd vremea era frumoasă, se organizau excursii cu trăsura, cu mătușile și preceptorul, spre cătunul Grumant, la trei verste de Iasnaia Poliana. Trăsura cu banchete, cu coviltir și cu burduf de piele precum și cabrioleta galbenă cu arcurile înalte, se bălăbăneau una după alta pe drumurile proaste ale pădurii din Zakaz. Copiii țipau, cîntau, caii mișcau din urechi. La capătul drumului, văcărița Matriona îi aștepta pe călători cu o gustare din pîine neagră, cremă acrișoară și lapte dulce.

Serile de iarnă aveau și ele farmecul lor. Întreaga familie se izola zgribulită în clădirea cea mare blocată de zăpadă și tăcere. Sobele de faianță trosneau. Timpul se scurgea cu o încetineală plăcută. Toropit de beatitudine, micul Lev își spunea că nu exista în toată lumea o casă mai frumoasă decît aceea în care se născuse. Și totuși, confortul aici era sumar : în afara cîtorva măsuțe rotunde din mahon și unul sau două fotolii „Voltaire", toate mobilele fuseseră cioplite și asamblate de către mujici ; o singură notă de lux : ramele aurite ale oglinzilor și tablourilor. Chiar și ghetele copiilor erau lucrate de ciubotarul satului.

Înainte de a merge la culcare, copiii urau noapte bună oamenilor mari și le sărutau mîna. Dacă fuseseră cuminți, li se îngăduia să mai rămînă cîteva minute în salon. Bunicuța, cu o scufiță

dantelată, întindea pe o măsuță eterna ei „pasiență a călătorului". Lîngă ea, pe divan, ședea soția unui armurier din Tula cu care se împrietenise și care avea o scurteică, ciudată cu buzunărele pentru cartușe. Nevasta armurierului torcea lînă și lovea din cînd în cînd cu fusul în peretele care, izbit mereu, se găurise. Una din mătuși citea cu voce tare, cealaltă tricota sau lucra la gherghef ; tatăl, cu pipa între dinți, privea cărțile de joc cu un aer absent ; și, legănată pe un scaun, Milca, ogarca lui, clipea din ochi și căsca.

Cînd, după porunca adulților, copiii, în sfîrșit, se retrăgeau, pentru unul din ei cel puțin, în fiecare seară, sărbătoarea nu era terminată. În adevăr, după tradiția familială, ei își petreceau noaptea, pe rînd, la bunica lor, Pelagheia Nikolaevna. Abia ajuns lîngă dînsa, Lev cădea în extaz. O privea : — corpolentă, palidă, în cămașă de noapte și scufie albă — spălîndu-se pe mîini. Pentru a-l distra, făcea balonașe de săpun între degetele ei cu pielea galbenă, zbîrcită. Pe pervazul ferestrei, stătea un moșneag, Lev Stepanîci, pe care prințul Volkonski îl cumpărase pe vremuri pentru darurile sale de povestitor. Deoarece era orb, putea și el să ia parte la toaleta înălțimii-sale. I se serveau aici, într-o strachină, niște rămășițe de la masa stăpînilor. Cînd Pelagheia Nikolaevna termina cu spălatul și se urca în patul ei, iar micul Lev într-al său, o servitoare stingea lumînările și nu rămînea decît o candelă aprinsă într-un colț, înaintea icoanelor. În această lumină misterioasă, bunica, rezemată pe perne, cu capul țeapăn sub boneta albă, stăpînea lumea ca din înaltul unui tron de zăpadă.

Umbra ei tremura pe zid. Orbul își începea povestea cu un glas monoton :

„Un rege puternic avea un singur fiu..."

Lev nu-l asculta, fascinat de această bunică hieratică, despre care nu puteai ști dacă doarme sau aude tot. Uneori, povestitorul înfășurat în surtucul lui îmblănit întreba respectuos : „Porunciți să spun mai departe ?" Din înălțimea patului, răspunsul venea autoritar : „Da, continuă !" Și omul își relua povestirea, amestecînd blinelele rusești cu basmele din Șeherezada. Legănat de acest murmur monoton, Lev închidea pleoapele și lua cu sine, în vis, o mască de regină bătrînă, cu o bonetă dantelată, cu panglici.

Dimineața, bunica făcea din nou bășici de săpun între degete, fără să piardă nimic din măreția sa. De asemenea, i se întîmpla să ducă copiii la cules alune. Atunci, lua loc în faimoasa cabrioletă galbenă, și doi servitori — Petrușa și Matiușa — înhămîndu-se la hulube, o trăgeau pe poteci. În pădurice, aceștia aplecau crengile, cu respect, către stăpîna lor, care alegea fructele cele mai coapte și le băga într-un sac. Nepoții se învîrteau în jurul ei, ciuguleau de ici-colo și chicoteau. „Țin minte doar că toate laolaltă, va nota Lev Tolstoi, bunica, desișul alunișului, izul acrișor al frunzișului său, feciorii, cabrioleta galbenă și soarele — toate se contopeau în aceeași încîntătoare imagine." [1] În realitate, Pelaghia Nikolaevna era o persoană mărginită, ciudată și despotică, aspră cu servitorii, dar indulgentă pînă la slăbiciune cu fiul și nepoții ei.

Cu totul altfel era Alexandra Ilinicina, denumită mătușa Aline, sora lui Nikolai Ilici Tolstoi. Se măritase, foarte tînără, cu contele Osten-Sacken, care puțin timp după căsătorie înnebunise și voise s-o omoare. Prima oară o rănise trăgînd asupra-i cu pistolul ; a doua oară, în timp ce era în convalescență, se strecurase în odaia ei și încercase să-i taie limba cu un brici. În timp ce furibundul era internat într-un ospiciu, soția sa, fiind însărcinată, năștea un copil mort. De teamă că nu va putea suporta această știre îngrozitoare, rudele o făcură să creadă că pruncul trăia și îi aduseră o fetiță, Pașenka, pe care tocmai o născuse o servitoare, nevasta bucătarului familiei Tolstoi. Mama adevărată nu îndrăzni să protesteze împotriva unei hotărîri venită de atîta de sus. Pașenka fu crescută în casa stăpînilor și nu află decît tîrziu taina nașterii ei. În ce privește pe nenorocita de mătușa Aline, fără îndoială că fu foarte amărîtă atunci cînd îi fu dezvăluită această substituire. Ea se strădui să nu acuze pe nimeni, să-și păstreze dragostea pentru Pașenka și să se consoleze prin rugăciuni. Nemaiavînd bărbat, cămin, trăia la fratele ei, se lipsea înadins de orice confort și de orice serviciu, ținea, cu strictețe, posturile, împărțea banul ei săracilor, nu citea decît *Viețile sfinților* și-și petrecea vremea discutînd cu hagiii, cu cei slabi de minte, călugării, maicile, exaltații, care se opreau la casa lor pentru a se odihni între două etape ale unei călătorii pioase. Se povestea că, în tinerețea ei, fusese foarte frumoasă și foarte cochetă, că ochii ei albaștri vrăjiseră la bal numeroși tineri, că știuse să cînte la harpă și să recite versuri franțuzești ocazionale. Cum să crezi toate astea, în fața acestei mumii drapate în stofe sumbre și care își închinase toată viața lui Dumnezeu ? În urma mătușii Aline, mi-

[1] *Amintiri* de Lev Tolstoi (n.a.)

cul Lev trăgea pe nas un miros acru, foarte special, care, gîndea el, se datora „lipsei de îngrijire în ce priveşte toaleta bătrînei doamne".

Econoama, Praskovia Isaievna, degaja la rîndul ei un miros de răşină dulceagă ; avînd sarcina să facă clizme copiilor, strîngea oalele de noapte în camera ei, în care ardeau pastile orientale. Aceste pastile, pe care le denumea „parfumul Oceakovului", fuseseră aduse, zicea ea, de către bunicul micului Lev, care plecase să lupte împotriva turcilor „călare, pe jos, în toate felurile". Ea îl cunoscuse bine pe acest bunic, care îi refuzase pe vremuri autorizaţia de a se căsători cu flautistul şerb Tihon ; ea o legănase pe mama ; avea o sută, o mie de ani ; nimic nu ieşea din dulapuri, din cufere, din cramă, din pivniţă, fără învoirea ei personală... La logodna lui Nikolai Ilici Tolstoi cu principesa Maria, aceasta voise s-o răsplătească pe Praskovia Isaievna pentru serviciile aduse, dezrobind-o. La vederea documentului care o elibera din şerbie, Praskovia Isaievna se supără brusc, avînd lacrimi în ochi : „Se vede că vi s-a urît cu mine, *barînia*[1], de mă goniţi de la curte !" se plînse ea. Şi rămase mai departe în casă, ca femeie de serviciu.

Mai erau apoi, printre servitori, Tatiana Filipovna, bona copiilor, firavă, oacheşă ; Annuşka, doica bătrînă, care avea un singur dinte în mijlocul gurii ; Nikolai Filipîci, vizitiul, răspîndind un miros plăcut de bălegar ; Akim, ajutorul de grădinar, un idiot blînd care-l apostrofa pe Dumnezeu strigînd : „Tu eşti vraciul meu, tu eşti spiţerul meu !" În total, cam treizeci de persoane, din care cea mai mare parte n-aveau slujbe precise şi se

[1] Stăpînă (rus.).

foiau prin cămară, pe culoare, se încălzeau la sobe, trăncăneau în jurul samovarelor, sforăiau în odăile care aveau acum altă destinaţie. Acestui trib fix i se adăugau musafirii sosiţi pentru cîteva zile şi care uitau să mai plece, rude sărace cu servitorii lor, orfani, minori culeşi în clipe de înduioşare, preceptori ruşi, francezi, germani, angajaţi provizoriu, o întreagă populaţie flotantă care trăia din bunătatea stăpînului, se hrănea la masa lui şi-i cînta osanale.

Numărul acestor intimi ai casei se dubla în preajma sărbătorilor. Pentru Crăciun şi Anul Nou, vecini, servitori, ţărani, se deghizau şi invadau casa boierească, conduşi de bătrînul Grigori care scîrţîia din vioară. Travestiurile erau mereu aceleaşi, un urs cu ursarul său, haiduci, turci, mujici îmbrăcaţi ca femei şi femei îmbrăcate ca mujici... Mergeau din odaie în odaie, făceau adînci temenele înaintea stăpînilor şi căpătau mici daruri. Cele două mătuşi costumau copiii, care se certau în faţa cufărului plin cu nimicuri strălucitoare, pentru a şti care se va încinge cu cordonul împodobit cu pietricele şi cine va pune cazaca de muselină brodată cu aur. Privindu-se într-o oglindă, cu turbanul pe cap şi mustaţa neagră desenată cu ajutorul unui dop afumat, micul Lev, încremenit de admiraţie, credea că vede pe unul din acei eroi pe care povestitorul orb nu înceta să-i laude, pentru a o adormi pe bunica. Dar o dată spălat pe faţă, îşi regăsea cu ciudă chipul său rumen, cu nasul cărnos, cu buzele groase şi ochii mici, cenuşii. Un băiat gras, un „patapuf", cum zicea tatăl său.

După ce treceau sărbătorile, o mare parte din vizitatori mai rămîneau în casă. În această imensă

clădire, care cuprindea treizeci și două de odăi [1] cu dependințe cu tot, izolarea era cu neputință. Fiecare lua parte la grijile și bucuriile tuturor. Chiar dacă te hotărai să nu te gîndești decît la tine, chipul celorlalți, drama altora te surprindea la cotitura unui coridor, în salon, la grajd, în sat.

Într-o zi, Praskovia Isaievna, econoama, îl certă pe Lev și-i frecă nasul cu o față de masă pe care-o murdărise din nebăgare de seamă. Sufocîndu-se de mînie, acesta se refugie într-un coridor. „Cu ce drept îndrăznește această slugă să mă tutuiască pe mine, barinul ei, și să mă lovească peste obraz cu fața de masă udă, ca și cum aș fi copil de mujic ?" [2] gîndea el. În schimb, nu găsi nimic de spus cînd un rîndaș îi reproșă biciuirea bătrînului cal, Corbul, pentru a-l sili să meargă : „Ah ! domnișorule, n-aveți deloc milă !" Aprins de rușine, Lev descălecă ușor de pe cal și „îmbrățișînd gîtul animalului, îi ceru iertare că-l maltratase" [3]. Se întîmpla, de asemenea, ca o conversație surprinsă între persoane mature să-l lase buimac. Un vecin, Temeșov, în vizită la Iasnaia Poliana, povesti de față cu el cum și-a trimis bucătarul la armată pentru douăzeci și cinci de ani, deoarece caraghiosul se apucase să mănînce de dulce în postul Paștelui. La cîtva timp după asta, același Temeșov se ivi în salon, într-o seară de iarnă, în timp ce familia lua ceaiul la lumina a două lumînări. Intrînd în odaie cu pasul repede, se aruncă în genunchi ; pipa sa lungă, pe care o

[1] Și nu patruzeci și două cum din eroare spune Lev Tolstoi în *Amintirile* sale (n.a.).

[2] Text extras dintr-o ciornă a povestirii *Copilărie* (n.a.)

[3] Poveste autobiografică pentru copii : *Bătrînul cal* (1872) (n.a.).

ținea în mînă, lovi dușumeaua din care ieșiră scîntei ; în penumbra luminată brusc, Lev distinse un chip neliniștit. Mereu prosternat, Temeșov explică lui Nikolai Ilici Tolstoi că-i adusese pe fiica lui nelegitimă, Dunicika, pentru ca el s-o crească. Acest demers corespundea înțelegerii stabilite între cei doi oameni. Celibatar inveterat, bogat că nu mai știa ce să facă cu banii și tată a doi copii naturali, Temeșov voia să le lase o parte a averii sale, în timp ce, după lege, surorile lui urmau să moștenească totul. Născocise deci, pentru a înlătura dificultățile, să semneze o făgăduială de vînzare fictivă a uneia din proprietățile sale, pe numele lui Nikolai Ilici Tolstoi, cu obligația pentru acesta de a regulariza chestiunea după moartea donatorului, vărsînd orfanelor trei sute de mii de ruble. Documentele fură schimbate pe loc, și ca un gaj de încredere mutuală, Dunicika, prostănacă și plîngăreață, rămase în casă. Era însoțită de doica ei, Eupraxia, o femeie bătrînă și masivă, osoasă, zbîrcită „care avea, ca și curcanii, un măr al lui Adam ce se bălăbănea". Înăuntrul acestei mase de carne se fixase un nod tare, pe care, din considerație pentru copii, îi lăsa să-l pipăie.

„Se vor mai întoarce oare vreodată puritatea, lipsa de griji, nevoia de dragoste și puterea credinței din copilărie ? va scrie Lev Tolstoi. Poate exista timp mai minunat decît timpul cînd două din cele mai binefăcătoare virtuți — nevinovata veselie și nemărginita nevoie de dragoste — sînt singurele imbolduri în viață ?" Băiețaș fiind, cu toate dezamăgirile pe care i le pricinuiau uneori persoanele mari, era încredințat că exista un schimb perpetuu de tandrețe între familia sa și restul omenirii. Ghemuit sub plapumă, la lumina candelei care ardea sub icoană, el gîndea : „O iu-

besc pe dădacă ; dădaca mă iubeşte pe mine şi îl iubeşte şi pe Mitenka (Dmitri) ; Mitenka ne iubeşte pe mine şi pe dădacă (..). Iar dădaca ne iubeşte pe mătuşa Toinette, pe mine şi pe tăticu ; toţi se iubesc şi toţi se simt bine. Totuşi, dacă toată lumea este fericită, cum se face că Hristos a murit pe cruce, aşa precum povesteşte mătuşa Toinette ?

— De ce îl chinuiau, mătuşă ?

— Erau oameni răi.

— Dar el era bun, atît de bun ! De ce l-au bătut ? Îl durea. Îl durea. Îl durea, mătuşă ?“ [1]

Dealtfel nu numai Hristos era acela care trebuia plîns. Nu se spunea oare că blîndul Feodor Ivanovici Roessel se pregătea să-şi ucidă cîinele, care avusese o labă zdrobită ? Lev nu putuse suporta ideea acestei execuţii nedrepte ; lacrimile îl înăbuşiră din nou. Fraţii săi îl porecliseră : Liova-Riova-Lev plîngăreţul. Fără îndoială că şi mama sa, atît de exigentă în ceea ce priveşte tăria de suflet, ar fi fost supărată că avea un fiu care nu putea să-şi stăpînească emoţiile. Într-adevăr, el simţea totul mult mai intens decît ceilalţi. O arie muzicală îl transpunea într-o stare de melancolie morbidă, mirosul de grajd îl exalta, îi plăcea să simtă între degete răceala botului unui cîine, simţea nevoia să soarbă vîntul care-i biciua obrazul pe cîmp, să frămînte ţărîna a cărei culoare şi miros, primăvara, îi dădeau ameţeală. Va scrie în *Copilărie* [2] : „Vorba oamenilor, tropotul cailor şi huruitul căruţelor, şuierăturile vesele ale prepeliţelor, zumzetul gîngăniilor care foiau în văzduh, în pîlcuri strînse, mirosul tufelor de pelin, de paie şi de sudoare de cai, miile de culori şi de umbre pe care soarele arzător le revărsa peste cîmpia aurie, peste albastra depărtare a pădurii, norii albi-liliachii şi funigeii alburii, care pluteau prin aer sau se lăsau peste păişuri — toate acestea le vedeam, le auzeam şi le simţeam.“ Astfel, cu ochii larg deschişi, cu nările fremătînde, cu urechea la pîndă, el trecea cu acelaşi entuziasm de la furnici la plante, de la plante la cai, de la cai la oameni. Cu siguranţă, această viaţă liberă şi veselă nu se va termina niciodată ! În timpul acesta, cei mari vorbeau între ei despre neputinţa de a da copiilor, la Iasnaia Poliana, o educaţie aşa cum trebuie. Cel mai mare din băieţi, Nikolai, mergea pe paisprezece ani, cel mai mic, Lev, împlinise opt. Spuneau că lecţiile omului cumsecade, Feodor Ivanovici Roessel, nu mai erau suficiente pentru a forma aceste tinere spirite însetate de ştiinţă. Le trebuiau profesori adevăraţi, care să-i constrîngă la studii adevărate. În ultimele zile ale anului 1836, Lev află cu tristeţe şi cu nelinişte, de la tatăl său, că întreg tribul urma să plece în curînd la Moscova.

---

[1] Extras dintr-o povestire autobiografică neterminată, ***Însemnările unui nebun*** (n.a.). Tolstoi a lucrat la această povestire în anii 1884—1886 (n.tr.).

[2] ***Copilărie,*** capitolul VII (n.a.).

3

LUMEA CELORLALŢI

La 10 ianuarie 1837, membrii familiei şi servitorii cei mai vechi se adunară în salon pentru rugăciunea de adio. Se aşezară în cerc, se păstră linişte timp de un minut, apoi toată lumea se ridică, făcu semnul crucii, cu faţa îndreptată spre icoană şi, unul cîte unul, cei care plecau ieşiră pe peron. În trecere, şerbii, cu ochii în lacrimi, apucau mîna copiilor, le sărutau umărul şi Lev respira cu o tristeţe amestecată cu dezgust „duhoarea de grăsime“ care se degaja din capetele înclinate. Avea ca un nod în gît. Să părăsească această casă ! Pentru a merge unde ? Pentru a găsi ce ? Din fericire, toate fiinţele pe care le iubea călătoreau cu el. Tatăl, cu o autoritate care trebuia să-i reamintească fosta sa profesie de militar, repartiza oamenii în trăsurile aliniate în faţa peristilului. Bunica, mătuşa Toinette, mătuşa Alina, fiica ei adoptivă Paşenka, cei cinci copii Tolstoi, Dunicika, pupila contelui, preceptorii şi, în sfîrşit, treizeci de servitori, se îngrămădiră în săniile acoperite şi în trăsurile rustice. Cîinii se învîrteau, lătrau în zăpadă, în jurul atelajelor nemişcate. Un rîndaş ieşea din grajd, ducînd de căpăstru caii de schimb. Cîţiva servitori, cu nasul roşu de frig, legau cu frînghii groase bagajele în căruţe. Un ordin răsună, convoiul se urni încetişor, trecu prin faţa unui gard viu de mujici în cojoace de oaie, de femei în broboade vărgate şi, depăşind cele două turnuri care străjuiau intrarea pe moşie, ajunseră la drumul mare. Cînd nu mai văzu casa sa natală, Lev fu gata să izbucnească în plîns. Puţin mai tîrziu, se consolă gîndindu-se că purta „un costum nou, cu pantaloni care aveau elastic sub pantofi“.

O sută nouăzeci şi şase de verste, o şosea de zăpadă tare zgrunţuroasă, străbătînd cîmpii pustii şi zăvoaie de mesteceni. La fiecare staţie de poştă se bea ceai fierbinte în sala comună unde plutea o duhoare de fum, de piele şi de varză. În frunte mergea trăsura bunicii, pe roţi înalte, confortabilă ca o casă. În interiorul ei se aflau provizii pe zece zile, un dulăpior farmaceutic, o trusă cu obiecte de toaletă şi un scaun găurit pentru ca drumeţii să-şi poată face nevoile fără să mai coboare. De fiecare parte a cupeului, pe scările ieşite în afară se aflau valeţi în picioare, rebegiţi de curentul pe care-l stîrnea goana. Dimensiunile impunătoare ale rădvanului nu-i permiseră să intre pe portalul staţiei de poştă din Serpulov. Afară de acest incident, totul se desfăşură cu bine. Toţi dormiră în camerele de sus, reci şi pline de ploşniţe. A doua zi — ultima etapă — tatăl îşi luă fiii, pe rînd, în sania lui. Astfel că, după o călătorie de patru zile, Lev ajunse, în sfîrşit, la Moscova, alături de tatăl său.

Cupolele de aur scînteiau în soare. Un zbîrnîit ca de stup răzbătea din oraş. Din cînd în cînd, sunau clopotele. Caravana pătrunse în suburbii, unde zăpada nu mai era atît de albă. Deodată,

ulițele întortocheate, casele mici de lemn, zăplazurile dărîmate, piețele foarte populate, cedară locul largilor bulevarde, caselor de piatră, bisericilor trufașe cu fațade roz, azurii, verzi sau aurii. Satul devenea oraș. Tatăl spunea pe nume monumentelor cu atîta mîndrie, de parcă ar fi fost proprietatea sa personală. Pe trotuare se înghesuia o mulțime împestrițată : negustori încotoșmănați în șube, țărani în opinci, ofițeri în uniformă, domni îmbrăcați „ca în Europa", vînzătoare cu broboade, doamne cu pălării... Nimeni nu dădea atenție călătorilor. Acest lucru îl cufundă pe Lev într-o mare uimire. La Iasnaia Poliana, familia Tolstoi era centrul omenirii. De ce oare la Moscova ea nu mai interesa pe nimeni ? De ce nimeni nu-și scotea pălăria cînd îi zărea trecînd ? „Pentru întîia oară, va scrie el în *Adolescență* [1], mi-a trecut prin cap ideea limpede că noi, adică familia noastră, nu trăim singuri pe lume, că nu numai noi sîntem obiectul interesului general, ci mai există și viața altor oameni, care n-au nimic comun cu noi, cărora nu le pasă de noi și care nici habar n-au de existența noastră." În loc să-și întoarcă privirea de la acești necunoscuți, se lăsa fascinat de misterul lor. „Cum și din ce trăiesc ? se întreba el. Cum își cresc copiii ? Cum îi pedepsesc ?"

Fără să știe, cedînd, pe străzile Moscovei, acestei curiozități copilărești, el își începea, de fapt, ucenicia de romancier.

[1] *Adolescență* constituie partea a doua a trilogiei *Copilărie, Adolescență, Tinerețe*. Ea a fost scrisă din noiembrie 1852 pînă în ianuarie 1854 și a fost publicată în nr. X al revistei *„Sovremennik"* pe anul 1854, fiind semnată cu inițialele „L.N.T." (n. tr.).

Caravana pătrunse în cartierul Precistenskaia, liniștit și nobil, nu departe de centrul orașului, o luă pe strada Pliucika, paralelă cu fluviul, intră într-o curte și se opri în fața unei clădiri frumoase, cu un etaj peste mezanin, cu fațadă lungă stil empire, străpunsă de unsprezece ferestre.

Trăind numai la țară, Lev se miră că avea vecini la zece pași. Nu mai erai la tine acasă în acest oraș suprapopulat, care te apăsa din toate părțile. Casa era rece, fără suflet, neprimitoare. Tatăl lua deseori masa de seară în oraș și călătorea mult. Frații mai mari ai lui Lev își pregăteau examenul pentru intrarea la universitate. El se plimba cu Feodor Ivanovici Roessel, își învăța distrat lecțiile și visa să poată rivaliza în imaginație, într-o zi, cu povestitorul orb, de care, din nefericire, bunica trebuise să se despartă plecînd la Moscova. Foarte repede, se încredință că și el avea de istorisit povești frumoase. N-avea decît să pună mîna pe condei. După ce își cusu singur un caiet, îl înveli în hîrtie albastră și scrise pe prima pagină, cu litere mari, titlul : *Povestirile bunicului*. Jos, indicația editorului : „Biblioteca copiilor". Apoi, cu o scriere atentă, fără grija vreunei ortografii sau punctuații, începu :

„În orașul P... trăia un moșneag de nouăzeci de ani care servise sub cinci împărați, care văzuse mai mult de o sută de bătălii, care avea gradul de colonel, care avea zece decorații plătite cu sîngele său, căci avea zece răni și mergea în cîrje neavînd decît un picior și avea trei cicatrici pe frunte, pe cînd unul din degetele sale, cel mijlociu, îl pierduse la Brăila. Avea cinci copii : două fiice și trei ștrengari, cum spunea el, cu toate că cel mai mare avea și el patru copii și patru nepoți"...

Povestea continua astfel pe optsprezece pagini şi se oprea brusc, autorul plictisindu-se de numeroşii săi eroi. Poate că nici atmosfera familială, în acest mijloc al anului 1837, nu era prielnică creaţiei... De cîtva timp, Nikolai Ilici Tolstoi era îngrijorat de starea sănătăţii sale. Bea mult, tuşea, scuipa sînge. Puţin după ce semnase actul de vînzare fictivă a domeniului din Pirogovo, cu vecinul său Temeşov, aflase de moartea acestuia. Imediat, cum se şi aşteptase dealtfel, surorile răposatului atacară contractul care le păgubea în folosul orfanelor. Plictisit de aceste şicane procedurale, Nikolai Ilici Tolstoi îşi adună actele, luă cu el doi servitori şi se duse la Tula pentru a se judeca cu adversarii săi. Străbătu distanţa de o sută şaizeci şi unu de verste în douăzeci şi patru de ore, ceea ce constituia o performanţă la acea epocă. A doua zi, la 21 iunie, la ora nouă seara, cădea mort în plină stradă, lovit de un atac de apoplexie. [1]

Această veste îl umplu pe micul Lev de tristeţe şi spaimă. Totuşi, la biserică, în timpul primei slujbe funebre, el încercă un sentiment de vanitate care se îngemăna cu durerea lui. Se gîndea că este un personaj interesant în hainele sale de doliu, că toţi îl plîngeau pentru faptul de a fi orfan, că avea de jucat un rol în lumea aceasta. În plus, întrucît nu fusese de faţă la moartea tatălui său, păstra în mod inconştient nădejdea de a-l revedea în viaţă. În fiecare clipă, pe stradă, i se părea că-l recunoaşte printre trecători. Îndată ce zărea un bărbat spătos,

[1] Întrucît asupra lui nu s-au găsit nici bani şi nici hîrtii, servitorii săi fură bănuiţi la început că l-ar fi asasinat, dar ancheta conchise că era vorba de o moarte naturală (n.a.).

roşcovan, inima îi zvîcnea de duioşie. [1] „L-am iubit mult pe tata, va spune Lev Tolstoi în *Amintirile* lui, n-am ştiut cît de adîncă a fost dragostea mea pentru el decît după ce a murit."

Cît de disperată fu mătuşa Toinette, înţelegem dintr-o însemnare scrisă de mîna ei : *„21 iunie 1837*. O zi îngrozitoare pentru mine... Am pierdut tot ce am avut mai scump pe lume, singura fiinţă care mă iubea, care-mi arăta cea mai tandră şi mai sinceră afecţiune şi care a luat cu dînsa toată fericirea mea. Singurul lucru care mă mai leagă de viaţă, stă în faptul că voi trăi pentru copiii săi."[2]

Mama lui Nikolai Ilici suportă acest doliu cu mai puţină bărbăţie. Plîngea toată ziua şi la ivirea amurgului poruncea să se deschidă uşa care ducea spre camera fiului ei, surîdea fantomei acestuia, intra în vorbă cu el : „Vino încoace, dragostea mea, apropie-te, îngeraşule ! Ce fericită sînt că ai venit ! (...) Mi-au spus că tu nu mai eşti ! Ce prostie ! Ca şi cum tu ai putea să mori înaintea mea !"[3] Sau o apuca furia împotriva lui Dumnezeu care o pedepsise atît de greu, atunci cînd nu avea nimic să-şi reproşeze. Copiii, înspăimîntaţi, ascultau de la distanţă explozia acestei voci, hohotele, rîsetele isterice. Li se interzisese să se apropie de ea în timpul crizelor.

Pelagheia Nikolaevna se linişti foarte tîrziu. Tutela copiilor fu încredinţată surorii mai în vîrstă a contelui, credincioasa mătuşă Aline. Ea primi această sarcină cu seriozitate, dar în-

[1] A se compara cu sentimentele micului Serghei din *Anna Karenina* atunci cînd pune la îndoială moartea mamei sale (n.a.).
[2] În franceză în original (n.a.).
[3] *Copilărie*, capitolul XXVIII (n.a.).

trucît aparţinea mai presus de toate Domnului şi fiind lipsită de simţ practic, lăsă să se periclitеze interesele familiei, refuzînd să creadă în răutatea oamenilor. În această casă dezorganizată, în care trei femei îndoliate se străduiau zadarnic să menţină un suflu de viaţă, copiii adulmecau mirosuri de medicamente şi regretau anii veseli de la Iasnaia Poliana. Pentru a-i induce în eroare sau poate pentru a se înşela pe ea însăşi, bunica pretindea ca solemna tradiţie a cinei să fie respectată de toţi. Ca şi altădată, copiii aşteptau în tăcere ora cînd puteau să se aşeze la masă. Deodată uşa se deschidea, se auzea foşnetul unei rochii şi bunica apărea, maiestuoasă, severă, cu capul acoperit de o bonetă de dantelă cu panglici violete. Abia se lăsa încetişor în fotoliu, că restul familiei se repezea, cu gălăgie, pe scaune. Majordomul umplea şi trecea farfuriile de supă, ţinînd seama de rangul şi de vîrsta fiecăruia. Iar lui Lev, de nerăbdare, îi lăsa gura apă şi privea cruciş. Mai tîrziu, pentru a distra copiii, Pelagheia Nikolaevna îi autoriză, cu tot doliul, să se ducă la teatru. Fascinat de acest „naos“ de catifea roşie şi poleieli, Lev nu pricepea în ce anume consta spectacolul. În loc să privească spre scenă, se uita la lojile din faţă. Spectatorii i se păreau mai interesanţi decît actorii. Din instinct, se îndrepta către adevăr, către viaţă. Ce de chipuri atente, serioase, misterioase ! Aceşti oameni necunoscuţi, aşezaţi la rînd, îl obsedau cu atît mai mult cu cît avea rareori prilejul să iasă în lume. În ziua de Crăciun, la bogătaşul Sipov, avu impresia că fraţii lui şi el fuseseră invitaţi de milă, pentru că erau orfani. Ca pentru a le confirma această presupunere, nu primiră decît daruri de duzină, cele mai frumoase jucării din pom fiind dăruite nepoţilor prinţului Gorceakov, fost ministru de război.

Această umilinţă însemna totuşi puţin lucru în comparaţie cu aceea pe care Lev o încerca de cîteva luni, din cauza unui nou sosit în casă : domnul Prosper de Saint-Thomas. Cunoştinţele pedagogice ale bătrînului Feodor Ivanovici Roessel dovedindu-se din ce în ce mai insuficiente, bunica hotărîse să-l concedieze şi să angajeze în locul său un francez. Uluit de această năpastă, nenorocitul reclamă, în afară de simbria sa, plata micilor daruri pe care le făcuse diferiţilor membri ai familiei, apoi, izbucnind în lacrimi, se rugă să rămînă mai departe, fără plată. În faţa hotărîrii neşovăitoare a bunicii, el trebui, totuşi, să-şi transmită atribuţiile lui Prosper de Saint-Thomas. În timp ce foştii săi elevi îşi ascundeau cu greu tristeţea, el spuse arătîndu-i unul după altul succesorului său : „Serghei este un băiat bun, va reuşi, dar trebuie supravegheat... Lev are o inimă prea bună, de la el nu veţi obţine nimic prin intimidare, dar totul prin tandreţe. Vă rog, iubiţi-i, purtaţi-vă frumos cu ei...“ Prosper de Saint-Thomas răspunse sec : „Fiţi convins, *mein Herr*, că voi şti să găsesc mijlocul care-i va obliga la supunere “.[1]

Prosper de Saint-Thomas era un om scund, de douăzeci şi cinci de ani, blond, musculos, energic, cu un fizic plăcut, cu o cultură superioară celei mijlocii, dar plin de el însuşi şi partizan al atitudinii dure faţă de elevii săi. Desigur, el visa, ca atîţia din compatrioţii săi veniţi să-şi caute norocul în Rusia, să seducă vreo moştenitoare bogată şi s-o ia de soţie. În aşteptare, îşi

[1] Scenă povestită într-o ciornă din *Copilărie* (n.a.).

cheltuia banii de buzunar cumpărîndu-şi cizme de lac şi veste de mătase, se parfuma cu pudră de violete, avea un limbaj înflorit şi „îşi lua în serios rolul de pedagog". Dealtfel, nu era singurul preceptor al familiei. După registrul de socoteli al mătuşii Toinette, lefurile acestor domni se ridicau pentru anul 1837-1838 la cifra de 8. 304 ruble-asignaţii[1], o sumă considerabilă pentru acel timp. În total, familia Tolstoi avea angajaţi unsprezece profesori, fără a-l mai socoti şi pe cel de dans. Conducerea generală a studiilor aparţinea însă lui Prosper de Saint-Thomas.

Sub aparenţe distante şi sarcastice, acest om avea o judecată destul de sigură. El zicea, vorbind despre elevii săi : „Nikolai are bunăvoinţă şi posibilităţi ; Serghei are posibilităţi, dar nu şi bunăvoinţă ; Dmitri are bunăvoinţă fără posibilităţi, cît despre Lev — n-are nici una nici alta". Şi, în adevăr, Lev învăţa prost, nu înţelegea problemele de aritmetică, nu făcea nici o sforţare să reţină numele, datele, cu care profesorii îi încărcau memoria. Cu toate acestea, îndărătul acestei lenevii, era uşor să remarci o sensibilitate şi o imaginaţie extraordinare. Prosper de Saint-Thomas era şi el de acord. „Acest copil are imaginaţie, declară el într-o zi. Este un mic Molière !" Această apreciere măgulitoare nu reuşi să-l dezarmeze pe copil. De la început, apucase să nu-l sufere pe magistrul străin, pentru egoismul său, pretenţiile şi siguranţa de sine. Cînd Saint-Thomas voia să pedepsească pe unul din elevii săi, îşi umfla pieptul, întindea braţul şi striga : „*A genoux, mauvais sujet !*"[1] „Stătea în picioare, palid de mînie, va scrie Lev Tolstoi în *Adolescenţa*, şi-mi spuneam că mai repede aş muri pe loc, decît să mă plec înaintea lui ; el îşi apăsă, din toate puterile, mîinile pe umerii mei, îmi îndoi spinarea şi mă obligă să îngenunchez." Cu cît Saint-Thomas căuta să-l umilească pe băiat, cu atît mai mult se revolta acesta împotriva autorităţii neîndemînatice a profesorului său. Într-o bună dimineaţă, ca să-l sfideze, scoase limba. Saint-Thomas îl luă de mînă, îl aruncă într-o cămăruţă întunecoasă şi-l ameninţă cu biciuirea. De fapt, n-avea intenţia să-l lovească, ştiind cît de ostilă era familia faţă de pedepsele corporale. Dar Lev se şi vedea dezonorat, umilit, cu fundul gol înaintea acestui pedagog implacabil, parfumat cu violete. Biciuit ca un mujic ! Orice, numai asta nu ! Aşezat pe un cufăr, în întuneric, cu ochii plini de lacrimi, cu pieptul apăsat de mînie, el se lăsă pradă unui vis nesăbuit. Se închipuia sărac, orfan, părăsind casa părintească, angajîndu-se la husari, pornind la război, masacrînd pe duşmani şi prăbuşindu-se, acoperit de răni, cu un singur strigăt pe buze : „Victorie !" Mai tîrziu se însănătoşea, era înaintat general, se plimba cu braţul în eşarfă pe bulevardul Tverskoi şi-l întîlnea pe împărat, care îl felicita

[1] În vremea aceea, rubla cota 2.70 franci francezi. Valoarea francului francez micşorîndu-se de 284 de ori, o rublă în timpul lui Tolstoi ar echivala cu 766 de franci francezi vechi, adică cu 7,66 franci francezi actuali. Prin urmare, de-a lungul acestei lucrări, sumele exprimate în ruble urmează a fi înmulţite cu 7,66 spre a obţine contravaloarea lor în franci francezi actuali (n.a.). Pentru a ne da mai bine seama de sumele cheltuite în familia Tolstoi pentru lefurile profesorilor, vom preciza că ele ar reprezenta, la cursul actual al francului francez (100 de franci echivalînd cu 312,56 lei, la cursul oficial), 63,608 lei (n. tr.).

[1] În genunchi, nemernicule ! (n. tr.).

pentru eroismul său. Drept răsplată pentru faptele sale glorioase, cerea cu nepăsare, rezemat de sabie, să i se îngăduie să-l nimicească pe duşmanul său, „veneticul Saint-Thomas". Bineînţeles, împăratul aproba această cerere şi Lev, oprindu-se ameninţător în faţa fostului preceptor, urla la rîndul său: *„A genoux, mauvais sujet!"* „Dar deodată, va scrie el, îmi trece prin cap că adevăratul Saint-Jerome (Saint-Thomas) poate să intre cu nuielile, dintr-o clipă în alta şi mă văd din nou nu generalul care-şi salvează patria, ci fiinţa cea mai jalnică şi mai vrednică de plîns."[1] Abia adus la realitate, se lăsa purtat de un alt miraj: se vedea mort, plîns de toţi ai săi şi, înaintea cadavrului său, Saint-Thomas, torturat de remuşcări, cerea iertarea familiei sale. I se răspundea: „Dumneata eşti pricina morţii lui, l-ai speriat, n-a putut să îndure înjosirea pe care i-o pregăteai. Ieşi afară, ticălosule!"[2]

În cursul acestor meditări amare, în întuneric, Lev simţi primele îndoieli religioase. Dacă Dumnezeu era drept, de ce oare Saint-Thomas nu era pedepsit pe loc pentru răutatea sa? La ce bun să trăieşti într-o lume în care forţa primează dreptul? Ce plăcut ar fi să mori, să-ţi iei zborul printre suflete! Cu ochii în lacrimi, îşi repeta cu jumătate de glas: „Zburăm sus, tot mai sus!..." Douăzeci şi patru de ore după aceea, cînd fu eliberat din carceră, era chinuit încă de dorinţa de a părăsi pămîntul. Îşi închipuia că pentru aceasta n-avea decît să se chircească şi să-şi strîngă genunchii în mîini. Într-o zi, nemaiputînd suporta,

[1] *Adolescenţă*, cap. XV (n.a.).
[2] *Ibid* (n.a.).

sări de la fereastra camerei sale, care era la etajul al doilea. Bucătăreasa îl găsi zăcînd la pămînt, fără cunoştinţă. Ca prin minune, nu-şi fracturase nimic. Căderea nu-i provocă decît o comoţie cerebrală. Leşinul său fu urmat de un somn adînc, care dură optsprezece ore. La deşteptare, era vioi şi bine dispus. Va mărturisi mai tîrziu că sărise pe fereastră nu atît pentru a încerca să zboare, cît mai mult pentru „a-i uimi pe ceilalţi". „Îmi amintesc, va scrie el, că eram în permanenţă preocupat de persoana mea; simţeam întotdeauna, exact sau nu, ce se gîndea despre mine, sentimentele pe care le inspiram celor din jurul meu şi asta îmi risipea bucuria." Adeseori, amorul lui propriu îl ajuta să-şi stăpînească temerile. Întovărăşindu-şi fraţii la manej, ceru ca profesorul de călărie să-i dea şi lui lecţii. O dată pe cal, îl cuprinse frica, dar strînse din dinţi. Aluneca implacabil cu fiecare scuturătură, dar nu scotea o vorbă. În sfîrşit, căzu la pămînt. Oare nu vor rîde de el? Stăpînindu-şi plînsul, ceru să fie aşezat din nou în şa, porni la trap şi nu mai căzu.

Nevoia de a se distinge printr-o faptă uluitoare era cu atît mai vie, în el, cu cît era încredinţat că nu va putea seduce pe nimeni cu figura sa. Sperase că trăsăturile vor deveni, cu timpul, mai plăcute, dar la nouă ani, la zece ani, avea acelaşi nas borcănat şi aceiaşi ochi mici de oţel, adînc înfipţi în orbite[1]. Plictisit de a-i cere lui Dumnezeu în fiecare seară, în rugăciunile sale, să-l facă la fel de frumos ca pe fratele său Serghei, căuta, cel puţin, să pară original. Apucînd foarfecele îşi tăiă sprîn-

[1] La 10 mai 1852, la douăzeci şi patru de ani, va nota în *Jurnalul* său: „Nasurile acviline mă înnebunesc. Mi se pare că ele conţin toată puterea de caracter şi bucuria vieţii" (n.a.).

cenele, pe care le găsea prea dese. Ele crescură și mai stufoase. Hotărît lucru, Cel Atotputernic nu voia ca el să aibă o altă fizionomie decît cea pe care o avea : aspră, zbîrlită, roșcovană.

Acest sentiment de dizgrație se accentua în clipa cînd se găsea în prezența Soniei Koloșina, o verișoară îndepărtată, care avea, ca și el, nouă ani, păr blond, mătăsos și ochi albaștri. Uluit de această fetiță jucăușă, visa să-și petreacă viața cu ea „într-o cămăruță întunecoasă". Prima lor tutuială îi provocă „un fel de beție". Dar era timid, nu îndrăznea să-i spună că o admira, că o iubea. „Nu puteam să sper și nici nu mă gîndeam la reciprocitate, va scrie el în *Copilărie* și, totuși, pluteam de fericire. Nu înțelegeam că în locul iubirii, care îmi umplea simțirea de o bucurie nețărmurită, se putea pretinde o fericire și mai mare, se putea dori altceva decît posibilitatea ca sentimentul meu să nu piară niciodată."

Într-o seară, în patul său, prea emoționat pentru a dormi, se întoarse către fratele său Serghei și îi încredință în șoaptă, în întuneric, că era „strașnic de îndrăgostit de Sonia", dar celălalt își bătu joc de această admirație platonică și spuse că în locul lui Lev, el ar fi „acoperit cu sărutări toate degețelele, ochișorii, buzele, năsucul, picioruşele fetiței..." Îngrozit, Lev își ascunse fața în pernă pentru a nu mai auzi aceste prostii [1].

---

[1] *Copilărie*, cap. XXIV. De notat că la 27 noiembrie 1903, la șaptezeci și cinci de ani, Tolstoi îi scria lui Biriukov : „Cea mai mare dragoste a mea a fost o dragoste de copil, pentru mica Sonia Koloșina". În 1890, la 24 iunie, el scria în *Jurnalul* său : „M-am gîndit să scriu un roman de dragoste ca pentru Sonia Koloșina, o dragoste care ar face cu neputință trecerea la senzualitate, care ar fi cea mai bună apărare împotriva senzualității" (n.a.).

Mai tîrziu, se amorează cu aceeași ardoare de micuța Liubov Islavina și, în timpul unei crize de gelozie, îi dădu o astfel de lovitură încît fata căzu de pe balcon. Rănită în cădere, rămase cîtva timp șchioapă. [1]

Această pasiune pentru fetițe nu-l împiedica pe Lev să fie de asemenea cucerit de anumiți băieți de vîrsta sa. Frumusețea fizică îl subjuga, fără deosebire de sex. El va scrie în *Cazacii* că între Olenin și Lukașka era „ceva care semăna a dragoste" [2] ; în *Război și pace* îl va arăta pe tînărul ofițer Ilin, care încerca să-l imite pe Rostov și era îndrăgostit de el ca o femeie [3] ; în sfîrșit, va nota în *Jurnalul* său, la data de 29 noiembrie 1851: „Am fost îndrăgostit adesea de un bărbat. Prima mea dragoste a fost pentru cei doi frați Musin-Pușkin". Acești doi băieți, Sașa și Alioșa Musin-Pușkin, îi plăceau într-atît, încît i se întîmpla să plîngă, gîndindu-se la ei, și-l ruga pe Dumnezeu să-i înfățișeze în vis cînd nu putuse să-i vadă în timpul zilei. „În afară de atracția pătimașă pe care mi-o inspiră, va scrie el, vorbind despre unul din cei doi în *Copilărie,* prezența lui îmi trezea în aceeași măsură un alt simțămînt — de teamă, teama de a-l mîhni, de a-l jigni cu ceva, de a nu-i fi pe plac, poate din pricina expresiei de superioritate de pe chipul lui : sau poate că disprețuindu-mi propria

---

[1] Liubov Islavina avea să se mărite mai tîrziu cu doctorul Bers și să nască o fetiță. Pe această fiică, Sonia, Lev Tolstoi o va cere în căsătorie în 1862. În felul acesta el devine ginerele celei pe care a iubit-o în copilăria sa și pe care a aruncat-o în gol, ca s-o pedepsească pentru flecăreala ei cu alți băieți (n.a.).

[2] *Cazacii*, cap. XXII (n.a.).

[3] *Război și pace,* volumul III, partea I-a, capitolul IV (n.a.).

mea înfăţişare, puneam prea mare preţ pe superioritatea frumuseţii altora, sau pentru că mi-era teamă de el, tot atît pe cît îl iubeam, ceea ce este un semn neîndoielnic de dragoste. Cînd mi-a vorbit întîia oară, m-am zăpăcit de atîta fericire neaşteptată, încît am pălit, am roşit şi n-am putut să-i răspund nimic. Între noi doi nu s-a spus niciodată vreun cuvînt în legătură cu dragostea mea ; simţind ce putere avea asupra mea, o folosea inconştient şi tiranic în relaţiile noastre copilăreşti"[1].

De obicei, fraţii Tolstoi şi fraţii Musin-Puşkin, se jucau cu soldaţi de plumb, închipuind scene din viaţa militară, cu marşuri, lupte, cantonamente şi pedepse cu nuiele. Adevărate romane luau naştere, pe masă, pe covor, într-o dezordine de figurine colorate şi de cutii de carton.

O distracţie mai ciudată consta în a arde resturi de hîrtie în oale de noapte. La 25 mai 1838, cînd copiii se dedau acestei ocupaţii, auziră un pas grăbit pe coridor. În mijlocul rîsetelor, uşa se deschise brusc şi Prosper de Saint-Thomas apăru, palid, şi spuse cu un ton sec, în timp ce-i tremura bărbia : *„Votre grande mère est morte !"*[2]. Ca loviţi de trăsnet, copiii tăcură. O groază sfîntă îl cuprinse pe Lev. Pentru a doua oară, în răstimp de zece luni, o fiinţă dragă dispărea din viaţa sa. Desigur, de săptămîni de zile, ştia că bunica era bolnavă ; cînd se ducea s-o vadă, întinsă în pat, îi observa paloarea, mîinile ei umflate de hidropizie ; dar i se părea că ar putea trăi astfel şi o sută de ani.

Spre deosebire de ce se petrecuse cu tatăl său, luă parte la toate pregătirile de înmormîntare.

[1] *Copilărie*, capitolul XIX (n.a.).
[2] Bunica voastră a murit ! (n. tr.).

Dis-de-dimineaţă, cioclii, în mantale sumbre, se adunară în casă. Se aduse sicriul, cu un capac de sticlă. În această raclă mare, aşezată pe o masă, bunica apăru nepotului ei, culcată cît era de lungă, cu un obraz de ceară şi nasul coroiat, o scufiţă albă pe cap, aerul sever, distant, nemulţumit. Ea mai asculta încă legendele povestitorului orb. Dar, cînd Lev o sărută pe frunte, simţi pe buze o răceală ca de gheaţă şi, scoţînd un ţipăt, fugi din cameră. A doua zi, fără să-şi uite spaima, el încercă o stranie plăcere îmbrăcîndu-şi un costum de doliu din postav negru tivit cu mătase albă şi auzind vizitatorii vorbind despre el şi despre fraţii săi, cu compătimire : „Iată-i orfani ! Abia le muri tatăl şi acum şi bunica..."[1] Ideea morţii îl obseda pe Lev. Aspira mirosul de tămîie şi de flori veştede care plutea în aer, care-i strîngeau inima. „Cadavrul îmi aminteşte necruţător că va trebui să mor şi eu odată, simţămînt care, nu ştiu de ce, oamenii au obiceiul să-l ia drept durere", va scrie el în *Adolescenţă*. „Nu-mi pare rău de bunica şi cred că aproape nimeni n-o regretă sincer."

Cît timp a trăit bunica, nici mătuşa Toinette şi nici mătuşa Aline nu îndrăzniseră să reducă nivelul de viaţă cu care, de mult timp, ea se obişnuise. Dar, imediat după înmormîntare, ele hotărîră, ca măsură de economie, să împartă familia în două. Din cei cinci copii Tolstoi, numai cei mari, Nicolai şi Serghei (cincisprezece şi doisprezece ani) vor rămîne la Moscova cu mătuşa Aline şi Saint-Thomas ; mezinii, Dmitri, Lev şi Maria

[1] Povestit de Lev Tolstoi biografului său, Biriukov (n.a.).

(unsprezece, zece şi opt ani), se vor întoarce la Iasnaia Poliana cu mătuşa Toinette. Se închirie un mic apartament pentru orăşeni şi, la data de 6 iulie 1838, ceilalţi porniră la drum. Patru trăsuri cu cai înhămaţi în troică îi duseră către sud.

Regăsind casa mare a copilăriei sale, pajiştile, arborii, rîul, heleşteele, Lev încercă o satisfacţie cu atît mai vie cu cît o sută nouăzeci şi şase de verste îl despărţeau acum de groaznicul Saint-Thomas. Pentru studiile sale, avea din nou de-a face cu duiosul şi incultul Feodor Ivanovici Roessel, reintrat în graţii, apoi cu un seminarist şi, în sfîrşit, cu cîţiva preceptori şterşi şi inofensivi... Dar numai pe lîngă ţărani îşi însuşi el învăţături din cele mai profitabile. Îi asculta vorbind, cu o curiozitate prietenoasă şi se uimea de resemnarea lor în faţa mizeriei. Unul din ei, tînărul Mitka Kopilov, pe vremuri vizitiu al contelui Tolstoi, trebui atunci cînd familia îşi restrînse cheltuielile, să se întoarcă lîngă bătrînul său tată pentru a relua viaţa grea a mujicilor. Într-o lună, elegantul servitor în cămaşă de mătase şi vestă de catifea, se transformase într-un cultivator zdrenţăros, încălţat cu opinci. Ara, secera, semăna, cu faţa surîzătoare, privirea limpede, fără să se plîngă vreodată. Cuzma, grăjdarul, nici el nu se plîngea în timp ce administratorul cel grăsan, Andrei Ilin, îl ducea la şură. Văzîndu-i pe cei doi oameni trecînd, Lev îi întrebă ce au de gînd. Cuzma înclină capul, cu aerul ruşinat şi Andrei Ilin bombăni : „Mă duc să-l pedepsesc". Aceste vorbe îl uimiră pe Lev la culme. „Mă întrebam pe atunci, va scrie el în *Amintirile* sale, dacă eram prea prost pentru a înţelege tîlcul acestor întîmplări, sau poate ei, cei mari, erau proşti. Mă convinsei în cele din urmă că persoanele mari ştiau toate mai bine ca mine, şi că deci aşa trebuia să fie." Cu toate astea, cînd povesti seara această întîlnire mătuşii Toinette, ea se revoltă : „Cum de nu l-ai oprit ?" izbucni ea. Această observaţie mări confuzia lui Lev. Nu se gîndea că i-ar fi fost posibil să se amestece într-o problemă atît de însemnată. Din toate timpurile fuseseră sclavi pentru a asculta şi stăpîni pentru a porunci. Cîteva lovituri de nuiele, ici şi colo, nu împiedicaseră niciodată prietenia reciprocă dintre proprietari şi mujici. Dealtfel, la Iasnaia Poliana, nu se pomenea de pedepse corporale. Era, deci, vorba de o măsură excepţională. Aprins la faţă de ruşine, ca şi cum el însuşi ar fi fost biciuit, Lev îşi spuse că fusese lipsit de milă. Acum era prea tîrziu : sărmanul Cuzma tocmai trebuia să fie în situaţia de a-şi îngriji spinarea cu vreo pomadă. Data viitoare... Copilul se consola prin aceste făgăduieli cu scadenţă lungă, dar, de cele mai multe ori, avînturile generoase ale sufletului său se izbeau de un egoism inconştient de mic boier. Anul fusese bîntuit de o secetă cumplită, recoltele se anunţau mediocre, foametea ameninţa, se drămuia raţia vitelor ; cu toate acestea, el şi fratele său Dmitri, umblau pe pămînturile ţăranilor, de unde smulgeau pe ascuns ovăzul pe care-l aduceau în grajd spre a-şi hrăni propriii lor cai. „Fratele meu şi cu mine făceam acest lucru, atunci cînd existau oameni care nu mîncaseră de două zile şi care se hrăneau tocmai cu acest ovăz. Nu mi-era ruşine, nu-mi venea în minte că făceam rău."[1]

[1] Povestire autobiografică neterminată : *Ce sînt eu* (n.a.).

La începutul toamnei, mătuşa Toinette şi cei trei orfani se întoarseră la Moscova. Se duceau pentru a lua parte la punerea primei pietre a catedralei Mîntuitorului, de către ţarul Nicolae I şi pentru a-l felicita pe cel mai mare dintre băieţii Tolstoi, care fusese admis la Facultatea de filozofie.

Într-o călătorie de trei zile, Lev făcu cunoştinţă cu Rusia marilor drumuri, în clinchetul clopoţeilor, în scîrţîitul osiilor şi în mirosul postavului mîncat de molii. Convoaie lungi, tîrîndu-se în praf, hagii care umblă cu traista în spinare, o troică ducînd în goană un curier al împărăţiei, cifre strîmbe înscrise pe pietrele verstelor. Uneori se încrucişau cu o altă caleaşcă şi copilul îşi spunea : „Cîteva clipe încă şi chipurile, care de la o depărtare de numai doi arşini ne priveau curioase şi binevoitoare, au şi trecut ca un fulger şi mi se pare curios că aceste fiinţe n-au nimic comun cu mine şi că, poate, nu le voi mai vedea niciodată"[1]. Sau, în mijlocul cîmpiilor, surpriza unei case boiereşti, cu acoperişul roşu. „Cine locuieşte în casa aceea ? se întreba Lev. Or fi în ea copii, tată, mamă, un profesor ? De ce n-am intra şi n-am face cunoştinţă cu stăpînii ?" Prea tîrziu. Casa era departe. În locul ei se zărea un sat. „Miroase a fum, a păcură, a colăcei... Zurgălăii nu mai sună ca în cîmp deschis. Şi de ambele părţi se văd din fugă izbe cu acoperişuri de paie..."[2]

La Moscova, plăcerea pe care o simţea Lev pentru chipurile noi şi impresiile puternice, fu satisfăcută mai presus de speranţa sa. La 10 sep-

---

[1]*Adolescenţă*, capitolul I (n.a.).
[2] *Ibid.* (n.a.).

tembrie 1839, el văzu — de foarte departe, e drept — pe ţarul Nicolae I punînd prima piatră a catedralei. Defilarea militară care urmă îl copleşi de entuziasm.

Ardea de dorinţa de a merge în cadenţa muzicii şi a muri pentru patrie.

Devotamentul său pentru cauza monarhică ar fi trebuit, în mod normal, să meargă mînă în mînă cu un devotament egal pentru biserică. Ori, cu toate că fusese crescut în religia ortodoxă, n-avea o credinţă care să reziste la orice. Din respect faţă de persoanele mari, el credea ce-i povesteau despre Dumnezeu şi despre sfinţi, dar, în fond, era gata să admită contrariul. Nu fu deci surprins auzind pe unul din colegii săi, Volodea Miliutin, anunţînd cu un aer afectat că elevii clasei sale, la liceu, şi-au dat seama că Dumnezeu nu există şi că tot ce au învăţat în această privinţă, era „fals şi inventat". Această informaţie fu discutată de fraţii Tolstoi într-o şedinţă restrînsă şi considerată ca interesantă, „poate chiar şi veridică". Evident, Nikolai, care devenise student, domina dezbaterea de la înălţimea celor şaptesprezece ani ai săi. El avea prieteni noi cu care trăgea din pipă, schimba glume de neînţeles şi rîdea tare, bătîndu-se pe coapse.

Dispreţuit de aceste minţi luminate ale Universităţii din Moscova, Lev căută în sine însuşi explicaţia misterelor ce-l înconjurau. Precocitatea sa intelectuală uluia pînă şi pe Prosper de Saint-Thomas, care-l tratase pe vremuri drept „leneş" şi drept „netrebnic". Leneş mai era încă, deoarece studiile îi displăceau, dar în loc să înveţe aritmetica, istoria, geografia, se lăsa pradă examenelor de conştiinţă cu o ardoare neliniştitoare pentru un băiat de doisprezece ani. În-

tre două partide de-a v-ați ascunselea, medita asupra caracterului său, asupra soartei omului, asupra descompunerii materiei, asupra nemuririi sufletului. Ideile cele mai contradictorii îl asaltau, îl orbeau. Abia își alegea o regulă de viață, că descoperea o alta mult mai atrăgătoare. Pentru a-și disciplina voința și a nega suferința, în felul stoicilor, se străduia să țină, cu mîna întinsă, marele dicționar al lui Tatiscev, sau chiar, retras într-o cămară, își smulgea cămașa și-și flagela spatele cu o frînghie, sau, și mai mult, după ce-și încălzea mîinile înaintea unei sobe, le expunea frigului zăpezii... În săptămîna următoare, atras de epicurianism, hotăra că moartea putea să-l lovească pe neașteptate și că în astfel de condiții, singura atitudine posibilă pentru un om era aceea de a se bucura de prezent, fără a se gîndi la viitor. Întărit de această concluzie, își neglija lecțiile, zvîrlea caietele, și, lungit în pat, răsfoia romane ușoare și mînca turtă dulce pînă i se făcea greață. De asemenea, uneori, într-un acces de furie, îi poruncea lui Dumnezeu să-și dovedească pe loc existența printr-o minune și, în clipa următoare, neprimind nici un răspuns satisfăcător, se proclama ateu. Această convingere rece nu-l împiedica să se întrebe, în fața unui cerc tras cu o cretă pe tabla neagră, dacă în virtutea simetriei, care este un fenomen plăcut vederii, nu trebuia să admitem că viața noastră actuală era precedată de o alta, căreia i-am pierdut amintirea și continuată de o viață, despre care nu știm nimic. Poate că fusese cal înainte de a fi om. În cele din urmă, nici un sistem filozofic nu-l atrăgea atît de mult ca scepticismul. „Îmi închipuiam, va scrie el în *Adolescență*, că în afară de mine, nimeni și nimic nu există pe lume,

că obiectele nu sînt obiecte, ci imagini care apăreau numai atunci cînd le dădeam atenție, și dispăreau îndată ce încetam să mă gîndesc la ele... Erau momente cînd, sub înrîurirea acestei idei obsedante, ajungeam într-un asemenea hal de sminteală încît mă întorceam brusc, nădăjduind să surprind neantul acolo unde nu eram..."

Această analizare permanentă îi dezvolta inteligența și-i dezechilibra nervii. Dintr-o dată se întreba : „La ce mă gîndesc ?" Și cascada întrebărilor și răspunsurilor se dezlănțuia în mintea sa : „Mă gîndesc la ceea ce mă gîndesc ! Iar acum la ce mă gîndesc ? Mă gîndesc că mă gîndesc la ceea ce mă gîndesc..." Apucat de amețeală, avea senzația unui joc de oglinzi, multiplicîndu-i ideea la infinit. „Spiritul meu rătăcea dincolo de bunul simț — va scrie el apoi. Totuși, descoperirile filozofice pe care le făceam îmi măguleau peste măsură amorul propriu : mă vedeam adesea un mare om, care descoperă adevăruri noi pentru binele întregii omeniri și-i priveam pe ceilalți muritori, mîndru, conștient de propria mea valoare, dar, curios, cînd veneam în contact cu acești muritori mă sfiam în fața celui mai umil dintre ei și cu cît mă ridicam mai sus în propria mea prețuire, cu atît nu eram în stare în prezența altora nu numai să dau dovadă de conștiința propriei mele valori, dar nici măcar nu mă puteam obișnui să nu mă mai rușinez pentru cel mai simplu cuvînt sau cea mai neînsemnată mișcare a mea."[1]

Pe culmea cea mai înaltă a îndoielilor sale filozofice, visuri de reușită pămîntească nu-i dădeau pace. Se întîlnea cu un general pe stradă ?

[1] *Adolescență*, capitolul XIX (n.a.).

își închipuia să acesta, atras de aerul lui inteligent și viteaz, îl lua sub protecția sa, îl călăuzea în cariera armelor și îl decora pentru eroismul său. Sau se vedea consacrat poet, răsfățat, slăvit, ca acel Pușkin, care fusese omorît în duel cu trei ani în urmă de către un francez. Reîntors la Iasnaia Poliana cu toată familia, scrise un poem de cinci strofe, pentru a-și exprima tandrețea față de mătușa Toinette, îl recopie pe o foaie de hîrtie frumoasă, mătăsoasă și i-l dădu de ziua ei, la 12 ianuarie 1840. Aceste versuri stîngace încîntară pe cei mari. După ce luă cunoștință de ele, la Moscova, însuși Prosper de Saint-Thomas catadicsi să-l felicite pe autor printr-o scrisoare : „Le-am citit prințesei Gorceakova ; toată familia a vrut de asemenea să le citească și toți au fost încîntați. Să nu crezi, totuși, că a fost lăudată arta cu care le-ai scris ; versurile conțin imperfecțiuni, datorate slabelor tale cunoștințe în ce privește legile versificării ; ai fost lăudat, precum te-am lăudat și eu, pentru ideile care sînt admirabile și toți speră că nu te vei opri aici ; ar fi, în adevăr, păcat."[1]

Astfel încurajat, Lev se lansă în lucrări literare mai ambițioase. Nu existau evenimente prea mari pentru condeiul său : războaiele napoleoniene, bătălia de la Kulikovo, isprăvile Marfei Posadnița în fruntea oamenilor din Novgorod, el povestea totul în felul său, într-un caiet cu pagini liniate. Entuziasmul patriotic clocotea în capul său, în timp ce scria : „Zidurile Moscovei văzură rușinea și înfrîngerea invincibilelor armate napoleoniene". În schimb, evoca melancolic soarta

[1] Scrisoare în franceză din luna februarie 1840, păstrată la secția de manuscrise din muzeul Tolstoi (n.a.).

orașului Pompei : „Ce schimbător și nestatornic este totul în lumea aceasta ! Pompei, al doilea oraș al Italiei în timpul splendorii și gloriei sale, nu este astăzi decît un morman de ruine și cenușă... Astfel, dacă Dumnezeu vrea să ne pedepsească, el poate într-o oră să-l transforme pe bogat în sărac."

Pe vremea aceea citea mult. Preferința sa mergea către *Biblie* (povestea lui Iosif și a fraților săi îl făcea să plîngă de înduioșare), către *Poveștile celor O mie și una de nopți*, către legendele populare ruse și către poemele lui Pușkin. Frații săi, de asemenea, citeau, scriau... Se regăsiseră cu toții pentru lunile de vară, în 1841, la Iasnaia Poliana. Dar mătușa Aline era suferindă. Ideea morții o obseda. Sfîrși prin a se retrage la mînăstirea Optina Puștin. Aici, se stinse liniștită la 30 august a aceluiași an. Fu îngropată în cimitirul maicilor. Lev redactă un epitaf în versuri, care fu gravat pe mormîntul ei :

„Combien dans la céleste demeure
Ton repos semble doux et enviable !"[1]

Din nou haine de doliu, lacrimi, complicații familiale... Mătușa Alina dispărută, trebuia numită o altă tutoare. Legal, această onoare îi revenea mătușii Pelagheia Iușkova, sora defunctei. Nikolai, cel mai în vîrstă dintre copiii lui Tolstoi, îi scrise în numele tuturor : „Nu ne părăsi, scumpă mătușă, nu te mai avem decît pe tine pe lume". Mătușa Pelagheia plecă imediat la Moscova, adună micul trib și hotărî să se „sacrifice", după propria ei expresie. În realitate, acest „sacrificiu" îi

[1] Într-o cerească locuință ai intrat
Odihna ta e dulce și de invidiat ! (n. tr.)

procura o mare plăcere căci, dacă s-ar fi recuzat, tutela ar fi trecut după gradul de rudenie descrescătoare, mătuşii Toinette, pe care o ura din tot sufletul. Această ură îşi avea obîrşia în timpuri foarte vechi. Pelagheia nu putea uita că soţul ei, colonelul de husari în retragere Vladimir Ivanovici Iuşkov, se căsătorise cu ea în disperare de cauză, după ce fusese refuzat de către Toinette, de care era îndrăgostit. Poate că mai păstra şi astăzi un sentiment tulbure pentru această persoană, în aparenţă cuminte şi bătrîioară. Nu te poţi încrede în bărbaţi ! În orice caz, Pelagheia fusese prea mult jignită pe vremea logodnei sale, pentru a pierde ocazia unei revanşe. În faţa ex-rivalei sale, simulă o afecţiune gălăgioasă şi manierată, dar, de fapt, avea planul ei. Ar fi putut, acceptînd tutela, s-o lase mai departe pe Toinette să se ocupe de copii ; ea decise cu brutalitate să-i aducă la Kazan, unde vor continua studiile. Bineînţeles, dacă ar dori, Toinette ar putea locui în aceeaşi casă, ca invitată. Cu demnitate, cu durere, bătrîna domnişoară refuză această propunere umilitoare. „Cît este de crud şi cît este de barbar să fiu despărţită de aceşti copii pe care i-am îngrijit cu cea mai mare dragoste aproape doisprezece ani !" va scrie ea în limba franceză lui Vladimir Ivanovici Iuşkov.

Ciudat destin : îl respinsese pe Iuşkov, fiindcă era îndrăgostită de Nikolai Ilici Tolstoi şi copiii aceluiaşi Nikolai Ilici Tolstoi erau astăzi scoşi de sub oblăduirea ei de către aceea cu care Iuşkov se consolase după refuzul ei. Fără îndoială, seara, visa cu tristeţe la cererea în căsătorie pe care i-o făcuse odinioară scumpul ei văr Nikolai. Dacă l-ar fi urmat, nimeni n-ar fi putut s-o lipsească astăzi de educarea orfanilor. Ca de obicei, se resemnă, se hotărî să se retragă. Fu stabilit că se va instala la Pokrovskoie, la sora ei, Elisabeta Alexandrovna Ergolskaia, văduva unui alt Tolstoi[1].

Despărţirea fu penibilă. Copiii plîngeau. Micuţa Maşa vru să fugă cu mătuşica. În sfîrşit, într-o dimineaţă ceţoasă din luna noiembrie, familia părăsi Iasnaia Poliana pentru a pleca la Kazan în etape scurte. Mobilierul şi bagajele mari fuseseră încărcate pe şlepuri, care trebuiau să urmeze cursul rîului Oka, apoi Volga. Pe alte şlepuri, se îngrămădea numeroasa servitorime : tîmplari, croitori, şelari, ciubotari, bucătari, femei de corvoadă, rîndaşi, odăiaşi şi cameriste. Tinerii stăpîni călătoreau pe şosea, în rădvane. Se opreau uneori la liziera unei păduri, se scăldau în rîu, culegeau ciuperci, şi aceste isprăvi vesele, aceste impresii schimbătoare, îl ajutau pe Lev să suporte ideea că mătuşa Toinette era departe şi că nu o va mai revedea decît în vacanţa mare.

După cincisprezece zile de mers cu trăsura, se iviră la orizont bisericile şi minaretele oraşului Kazan.

[1] Piotr Ivanovici Tolstoi, văr cu Nikolai Ilici Tolstoi (n.a.).

4

KAZAN

Ridicat pe mai multe coline, deasupra unei cîmpii spongioase, pe care apele în creştere ale Volgăi şi ale afluentului său Kazanka o inundau în fiecare primăvară, oraşul nu avea nimic misterios în afară de legenda sa. Doar imaginaţia visa la gloriile şi la violenţele de altădată din incinta pe jumătate prăbuşită a Kremlinului şi din faţa turnului ascuţit, Suiumbeka; cartierul tătăresc distra ochiul prin îngrămădirea minaretelor sale vechi şi a dughenelor prăfuite; frontoanele în stil neogrec ale clădirilor oficiale aveau nobleţe; dar peste toate acestea plutea un văl de plictiseală. Pentru a scăpa de monotonia existenţei provinciale, oamenii din înalta societate se vizitau des între ei. „La Kazan, scria un contemporan[1], un celibatar putea să nu aibă nimic de mîncare, căci existau cel puţin douăzeci sau treizeci de case, unde lumea se aduna la cină fără să fi fost invitată... După masă îndată ce se bea cafeaua şi discuta despre fel de fel de nimicuri se termina, fiecare se retrăgea la el acasă pentru un pui de somn... Seara, te duceai din nou

[1] Turnerelli, lector la Universitatea din Kazan (n.a.).

undeva, la o recepţie, la un bal, care se termina întotdeauna printr-o gustare în felul celor ale lui Lucullus..."

Această viaţă agitată şi fadă era aceea a familiei Iuşkov. Ei primiră copiii cu o bucurie stîngace, îi găzduiră, îi îmbrăcară, îi prezentară cunoştinţelor lor, apoi se dezinteresară de ei. Mătuşa Pelagheia era cu totul diferită de mătuşa Aline şi de mătuşa Toinette. Mondenă şi de o inteligenţă mediocră, avea o inimă bună, un cap de gîsculiţă, ranchiune mocnite din tinereţe, dorinţa de a se distra şi de a plăcea. „O încîntau arhiepiscopii, va scrie despre ea Sofia Andreievna Tolstoia, mînăstirile, obiectele lucrate de mînă cu fir de aur pe canava, pe care apoi le dăruia bisericilor, mînăstirilor de călugăriţe; îi plăcea de asemenea să mănînce bine, să-şi aranjeze cu gust odaia şi se frămînta mult ca să plaseze cît mai la locul lui, de pildă, un divan." Deoarece avea simţul tradiţiei, vru ca fiecare din copiii Tolstoi să aibă un şerb mic de vîrsta lui, ataşat pe lîngă persoana fiecăruia dintre ei. Acest lucru îi apărea drept un obicei fermecător. Soţul ei, Vladimir Ivanovici Iuşkov, era un om plăcut, uşuratic, spiritual, afemeiat, care strălucea prin saloane, cînta puţin la pian, ciupea servitoarele de şolduri şi nu se înspăimînta de nimic altceva decît să rămînă singur cu soţia sa, al cărei aspect fizic îl întrista şi ale cărei trăncăneli îi spărgeau urechile. Nici el, cu toate că-şi iubea în mod sincer nepoţii, n-avea nici timp şi nici poftă să-i supravegheze. Micuţa Maria fu dusă la un pension şi cei patru fraţi îşi continuară studiile în direcţia pe care şi-o aleseseră. Nikolai (şaptesprezece ani), se înscrise la Universitatea din Kazan şi, în anul 1843, Serghei şi Dmitri îl întovărăşiră,

pentru a urma cursurile Facultății de matematici ; Lev, hotărînd dintr-o dată că va fi diplomat, își pregăti examenele pentru Facultatea de limbi orientale. Sarcina îi păru de la început foarte anevoioasă, căci programul pentru examenul de admitere cuprindea în afară de istorie, geografie, statistică, matematici, literatură rusă, logică, latină, franceză, germană și engleză, și noțiuni de arabă și de turco-tătară. Tot tocind fără tragere de inimă la aceste materii neplăcute, se străduia să-și îmbunătățească aspectul exterior și să-și cultive distincția. Plin de respect față de fratele său Nikolai, care prin vîrsta și prin știința sa, aproape că făcea parte din lumea persoanelor mari, se simțea totuși mai apropiat de Serghei, a cărui frumusețe, veselie și eleganță îl atrăseseră totdeauna. Pentru a semăna cu Serghei și pentru a fi în pas cu Iușkov, se strădui în toate împrejurările să se supună convenienţelor. Din nefericire, cînd se privea în oglindă, găsea că este mai urît și mai vulgar decît atunci cînd era copil. „Trăsăturile cele mai obișnuite, mai grosolane, chiar urîte, va mărturisi el ; ochii mici, cenușii, erau mai curînd nătîngi decît inteligenți... Figura mea era cea a unui simplu țăran, la fel ca și mîinile și picioarele mele mari."[1] Fără îndoială, acestea trebuiau corectate printr-un spirit bogat și prin maniere alese. Pornind de la această idee, hotărî că scopul vieții sale nu va mai fi să devină un general, un savant sau un poet, ci un om *„comme il faut"*[2]. Imediat, omenirea încetă să se împartă pentru el în bogați și săraci, buni și răi, deștepți și proști, civili și militari, sănătoși și bolnavi ; nu

[1] *Tinerețe*, capitolul întîi (n.a.).
[2] Din lumea bună (tr.) (n. tr.).

mai existau decît oameni *„come il faut"* și oameni *„non comme il faut"*. *«Comme il faut»* al meu, va scrie el, consta înainte de toate și mai cu seamă, în cunoașterea perfectă a limbii franceze și mai ales în felul de a o pronunța. Un om care vorbea prost franțuzește, trezea în mine un simțămînt de ură... A doua condiție pentru ca să fie cineva *«comme il faut»* erau unghiile lungi, îngrijite și curate ; a treia era să știe să salute, să danseze și să întrețină o conversație, a patra — și foarte însemnată, era indiferența în fața oricărui lucru și o veșnică expresie de plictiseală elegantă și disprețuitoare." [1]

Acest mod al bunei-cuviințe, inventat de Lev, se dovedi mai greu de urmat decît și-ar fi putut închipui. Se străduia să fie ca scos din cutie și constata că orice făcea, nu era decît o caricatură a lui Serghei. În schimb, se socotea superior prin educație celuilalt frate, Dmitri. Acesta era un tînăr serios, îngîndurat, hotărît, care nu se ocupa de înfățișarea sa exterioară, nu ieșea în lume, nu dansa și purta, vara ca și iarna, o redingotă de student și o cravată prea strînsă, care îl silea, din cînd în cînd, să-și strîmbe gîtul pentru a și-l elibera. Chiar și prieteniile lui erau ciudate. În timp ce frații săi își alegeau prietenii din lumea aristocrației, el se împrietenise cu studentul Poluboiarinov [2], care era atît de sărac, murdar și

[1] *Tinerețe*, capitolul XXXI (n.a.).
[2] Despre acest prieten al fratelui său, Tolstoi spune, în *Amintiri* (cap. IX) că era poreclit Polubezobedov, spre hazul tuturor. Într-adevăr, în limba rusă *poluboiarinov* înseamnă pe jumătate boier, iar *polubezobedov*, pe jumătate flămînd, hazul fiind creiat tocmai de acest joc de cuvinte, care arăta, de fapt, sărăcia acestui coleg al lui Dmitri (n. tr.).

jerpelit, încît servitorilor le era ruşine cînd acesta venea la poarta casei. Şi ce să mai spunem de afecţiunea lui pentru Liubov Sergheevna, tînăra fată adusă de milă în casă ? Timidă, blîndă, zăpăcită, avea un obraz umflat, parcă l-ar fi înţepat albinele. Ochii i se vedeau cu greu între două perniţe de grăsime, părul ei negru, rar, lăsa să se întrevadă pe alocuri ţeasta albicioasă. Vara, cînd muştele i se aşezau pe faţă, nici măcar nu le simţea. În camera sa, unde ferestrele nu se deschideau niciodată şi nici măcar oberlichtul, te înăbuşea duhoarea. Fascinat literalmente de această urîţenie, Dmitri se împrietenise cu Liubov Sergheevna, îi făcea cu regularitate cîte o vizită în bîrlogul ei, îi citea din cărţi, îi asculta confidenţele. Mătuşa Pelagheia se temea să n-o ia de nevastă pe această nenorocită. Dar el nu auzea nici glumele şi nici mustrările. Încăpăţînat şi calm, continua să se poarte ca şi cum lumea din afară n-ar exista şi numai sufletele ar conta. Dacă-l repezea uneori pe Vaniuşa, micul şerb pe care mătuşa Pelagheia i-l dăruise, se căia imediat după aceea şi cerea iertare băieţaşului uluit de atîta bunătate. În timp ce pentru Lev şi Serghei frecventarea bisericii devenise o obişnuinţă pe care era bine s-o respecţi fără s-o iei în serios, Dmitri asista la toate slujbele şi se ruga cu o ardoare cît mai puţin cu putinţă *„comme il faut"*. De sărbătorile ortodoxe, tîra toată familia la biserica închisorii, unde serviciul era foarte lung şi foarte frumos. În naos, un perete cu geamuri, în care se afla o uşă, despărţea pe credincioşii liberi de credincioşii deţinuţi. Unul dintr-aceştia voi, într-o zi, să-i strecoare dascălului nişte bani pentru a cumpăra o lumînare. Cum nici unul dintre oamenii cinstiţi nu îndrăznea să-i facă acest mic serviciu, Dmitri îşi croi drum pînă la barieră şi-i îndeplini deţinutului dorinţa. Fu dojenit, căci era interzis să ai legături cu condamnaţii. El nu replică o vorbă, dar socotind că nu-şi îndeplinise decît datoria, făcu din nou acelaşi lucru în zilele următoare. Această încăpăţînare îl plictisea pe Lev, ca un fel de lipsă de bună creştere. Îşi bătea joc de Dmitri, spunea că-i nebun, îl striga Noe, în faţa tuturor, şi se sufoca de rîs atunci cînd curatorul Universităţii din Kazan încerca să-l hotărască pe acest tînăr să danseze, explicîndu-i cu cea mai mare seriozitate că nici Noe nu făcuse altceva în faţa arcei. Cu toate acestea, în sinea sa, îl invidia pe acest frate excentric, care-şi găsise drumul de la care nu se abătea, cu toate ironiile. Poate nu ajungea să fii *„comme il faut"* pentru a merita stima celorlalţi şi mai ales a ta însăţi. Pe măsură ce data examenelor de admitere la Universitate se apropia, Lev se convingea mai mult de necesitatea unei perfecţionări morale. În timpul Săptămînii Patimilor se grăbi să-şi verifice cunoştinţele, căci examenele urmau să aibă loc imediat după Paşti.

Avea şaisprezece ani. Postul ca şi faza de creştere în care se afla îl obosiseră. În fiecare clipă, îşi lua ochii de pe carte spre a privi, pe fereastră, cerul azuriu, copacii plini de muguri lucitori, primele fire de iarbă ieşind dintre pietre, la lumină. Un servitor în şorţ, cu mînecile suflecate, scotea chitul şi îndoia cuiele de la cel de al doilea rînd de geamuri oblonite. Cînd fereastra fu deschisă, aerul proaspăt şi înmiresmat pătrunse cu putere în odaie şi Lev, năucit de bucurie, abia se abţinu să nu vadă în asta o minune. „Toate

îmi vorbeau de frumuseţe, de fericire şi virtute şi îmi spuneau că frumuseţea, fericirea şi virtutea sînt unul şi acelaşi lucru."[1]

Pe loc, hotărî să-şi schimbe felul de viaţă. De acum încolo, va merge în fiecare duminică la slujba religioasă, va consacra zilnic o oră pentru citirea *Evangheliei*, va da două ruble şi jumătate pe lună săracilor fără a spune acest lucru nimănui, îşi va deretica singur camera, nu va obliga pe nimeni să-l servească, se va duce întotdeauna, pe jos, la Universitate şi, dacă i se va oferi o trăsură, o va vinde fără să regrete şi va dărui banii unei familii nevoiaşe. În ce priveşte studiile, îşi va uimi profesorii printr-o rîvnă deosebită, va obţine două medalii de aur, va deveni conferenţiar, doctor, unul din cei mai mari savanţi ai Rusiei. Acest lucru nu-l va împiedica să practice regulat gimnastica cu scopul de a întrece în forţă şi în abilitate pe celebrul atlet Rappo. Cînd va fi în deplină posesie a mijloacelor sale, *Ea* va apărea în existenţa lui. *Ea*, însemna femeia ideală, care va trebui să semene, va spune Tolstoi, „puţin cu Sonicika, puţin cu Maşa, soţia lui Vasili, atunci cînd spăla rufele în albie, şi puţin cu femeia cu perle pe gîtul alb, pe care o văzusem odată, demult de tot, la teatru, lîngă loja noastră"[2]. Dacă vreun neruşinat s-ar apuca să jignească această creatură adorabilă, îl va ridica de la pămînt ca pe un fulg, pentru a-l înspăimînta, apoi îi va da drumul să plece, cu un gest mărinimos. Toată lumea îl va admira şi îl va iubi. Numai la auzul numelui lui, sute de necunoscuţi vor cădea în adoraţie. Va fi bogat, respectat, stimat... Ajuns la acest punct de exaltare, recădea pe pămînt. Violenţa căderii îl dezmeticea pe loc, devenea din nou conştient de defectele sale, gusta amara voluptate de a-şi urî trupul şi sufletul.

[1] *Tinereţe*, capitolul II (n.a.).
[2] *Ibid.*

Cîteva zile înainte de examene, hotărî să noteze într-un caiet „regulile de viaţă" pe care le va urma în viitor. Aceste reguli, în mintea sa, erau de trei feluri : obligaţii faţă de el însuşi, obligaţii faţă de aproapele său, obligaţii faţă de Dumnezeu. Se apucă să le enumere, se încurcă, obosi, şi reveni la prima pagină pentru a scrie titlul general : *Reguli de viaţă*. Dar peniţa aluneca greu pe hîrtie, literele se încălecau unele peste altele, totul era neciteţ. „De ce totul e atît de minunat, de clar în sufletul meu, gîndea el, şi de ce iese atît de pocit pe hîrtie şi de obicei în viaţa mea ?"[1] Fu întrerupt de un servitor, care-i anunţă sosirea preotului însărcinat să spovedească întreaga familie înaintea împărtăşaniei pascale. Ascunse repede caietul, se privi în oglindă (ce nas înfiorător, moale, roşiatic), îşi pieptănă părul peste cap, ceea ce, credea el, îi dădea „o expresie gînditoare" şi coborî în salon, unde, pe o masă acoperită de o cuvertură erau aşezate o icoană şi luminări aprinse. Duhovnicul, un călugăr bătrîn cu părul alb şi chipul aspru, nu păru deloc uimit de destăinuirile lui Lev şi conchise spunînd : „Da, fiule, pogoare-se asupra ta binecuvîntarea tatălui ceresc, păstrează-se în tine întotdeauna credinţa, blîndeţea şi smerenia. Amin." Purificat, uşurat, Lev nu se mai îndoia că Dumnezeu îl privea cu bunăvoinţă şi că în orice caz îl va ajuta să-şi treacă examenele.

[1] *Tinereţe*, capitolul V (n.a.)

În realitate, în halul de proastă pregătire în care se găsea, un asemenea ajutor n-ar fi fost de prisos. La începutul examinărilor, putu să-şi închipuie că într-adevăr providenţa îl alesese. La religie obţinu nota 4 spre 5, la germană, arabă turco-tătară 5, la franceză 5 cu semnul +, la algebră, aritmetică, engleză, literatură rusă 4[1]; dar răspunse foarte slab la istoria şi geografia rusă, la statistică, la latină... Notele 1 şi 2 cădeau ca grindina în catalogul examinatorilor. Pentru a-l salva pe candidat, curatorul universităţii din Kazan, care era un prieten al familiei Tolstoi, îi puse o întrebare uşoară: „Care sînt oraşele Franţei situate la malul mării?" Un vid se produse în capul lui Lev. De la marea Nordului pînă la Mediterana, nu vedea decît coaste pustii. Ca un tremur prevestitor, înţelese că Franţa îi va fi fatală: 1. Fu respins.

Înghiţindu-şi umilirea, hotărî să se prezinte din nou în septembrie. Vacanţa sa fu irosită de grija revizuirii materiilor. Nici un drum la Iasnaia Poliana. În loc să-şi citească scriitorii favoriţi, Puşkin, Dickens, Schiller, Dumas, fu nevoit să se afunde în cenuşiul cărţilor de şcoală. În sfîrşit, fu admis şi putu să-şi îmbrace uniforma de student la care rîvnea de luni de zile. Tunică de postav albastru-închis, cu nasturi de aramă, tricorn cu cocardă, cizme de lac, sabia într-o parte — prima oară cînd ieşi în stradă astfel îmbrăcat, avu conştiinţa că nu mai este micul Lev, ci contele Lev Tolstoi. „Simţeam cum pe faţă îmi înflorea, va scrie el, un zîmbet dulce, fericit şi în acelaşi timp nerod şi încrezut. Mi-am dat

[1] În Rusia ca şi în Uniunea Sovietică sistemul de notare în catalog a rămas de la 1 la 5 (n. tr.).

seama că acest zîmbet trecuse chiar şi pe buzele celor care vorbeau cu mine."[1]

Primul său contact cu lumea universitară spori în el sentimentul originalităţii sale. Zeci de studenţi veseli îl înghesuiau fără să-l vadă, îşi strîngeau bărbăteşte mîna, schimbau vorbe necuviincioase, glume cu două înţelesuri. În primul rînd, îşi dădu seama că nu se va putea alătura nici unui grup format de aceşti colegi. Unii i se păreau săraci, vulgari, deloc oameni *„comme il faut"*, alţii, alcătuind clanul aristocratic, afişau o prostie şi nişte pretenţii dezolante; cît despre profesori, îşi debitau cursurile fără să creadă în ele. O rostogolire de vorbe goale, o Niagară de banalităţi!... Încetul de încetul însă se obişnui cu această viaţă colectivă într-atîta, încît nu se mai putea lipsi de ea. Începu să-i placă atmosfera sălilor de conferinţă, unde zumzăia glasul monoton al oratorului, vacarmul de pe culoare, paharele de vodcă înghiţite la repezeală în vreo tavernă în apropiere de facultate, colegii uşuratici care îl distrăgeau de la studii. Desigur, ar fi putut să recupereze învăţînd acasă la el, după orele de curs. Dar atunci interveneau ispitele vieţii mondene. Nepot al fostului guvernator al oraşului, nepot al familiei Iuşkov, care număra atîţia prieteni, purtînd, el însuşi, un nume cu rezonanţă, Lev Tolstoi, cu toată vîrsta sa tînără, era foarte căutat în saloane. La Kazan, iarna ca şi vara, petrecerile se ţineau lanţ. Mareşalul nobilimii, guvernatorul provinciei, curatorul Universităţii din Kazan, directoarea celor două cursuri feminine „Rodionov", notabilităţile, burghezii, funcţionarii superiori, organizau pe rînd baluri, supeuri, ba-

[1] *Tinereţe*, capitolul XIII (n.a.).

luri mascate, tablouri vivante... Aceste reuniuni ale acestor feciori de bani gata îl amuzau pe Lev Tolstoi ; ar fi fost neconsolat dacă ar fi lipsit de la una singură și totuși, de îndată ce se găsea în lume, o timiditate bolnăvicioasă îl paraliza. Asurzit de exploziile muzicii, uluit de lumina lustrelor și de privirile tinerelor fete, emoționat de miile de parfumuri subtile care se răspîndeau din rochiile foșnitoare pierdea siguranța de sine, nu îndrăznea să vorbească, voia să dispară. În timp ce colegii săi făceau curte femeilor, el retras într-un colț, cu sprîncenele lui stufoase, cu mîinile ascunse la spate, admira în tăcere aceste inaccesibile frumuseți. Cînd, printr-o întîmplare extraordinară, invita pe una din ele la dans, era atît de emoționat încît greșea pașii, roșea, se scuza și, foarte repede, readucea fata la locul ei. „Scumpul meu Lev, ești ca un sac de făină !" îi spunea directoarea cursului feminin „Rodionov", nemulțumită de felul lui de a se comporta. În grupul tinerelor fete se șoptea că era „un cavaler plicticos"[1].

Cu toată teama de ridicul, el primi să participe, în februarie 1845, la două spectacole de amatori. „Căruia din actorii noștri să-i acordăm preferință ? va scrie un cronicar local cu penița mieroasă. Sîntem foarte stînjeniți de a o spune, căci fiecare dintre ei și-a jucat rolul atît de perfect, încît la multe din pasaje spectatorii uitau că aveau în fața lor o operă scenică, iar nu natura însăși."[2] În această trupă se afla un tînăr,

[1] Scrisoarea doamnei Zarnițîna către doamna Molostova din 13 ianuarie 1906 (n.a.).
[2] *Noutățile guvernămîntului din Kazan*, nr. 11 din 1845 (n.a.).

Dmitri Diakov (Mitia), de care Lev Tolstoi se îndrăgosti pe loc. Se îndrăgosti la fel și de sora acestuia, Alexandra. Dar ea era atît de frumoasă încît privind-o se simțea copleșit de propria sa urîțenie. Mitea îl intimida mai puțin. Avea o față plăcută, o gură mică și părul blond, ondulat. În lungile lor discuții în doi, ambii prieteni căzură de acord că destinul omului era de a trece de la dragoste la desăvîrșirea morală și că în modesta lor sferă, depindea de fiecare de a descuraja viciul prin exemplul virtuții. „Sufletele noastre, va povesti Lev Tolstoi, se armonizau atît de bine, încît cea mai ușoară atingere a unei coarde la unul din noi găsea ecou în celălalt."[1] Uneori, coborau de la aceste înălțimi pentru a discuta despre viitorul lor, despre serviciul militar, despre artă, căsătorie, educația copiilor. Atît unul cît și celălalt socoteau că era absurd să cauți frumusețea la o femeie și că un bărbat demn de acest nume ar trebui să se însoare cu „o persoană în stare înainte de orice să-l ajute să devină mai bun"[2]. În ce privește problemele metafizice, ele îi îmbătau ca fumul de opiu. „Îmi plăcea grozav, va scrie Lev Tolstoi, momentul cînd ideile se succed cu repeziciune și devin din ce în ce mai abstracte, pînă cînd ajung la urmă atît de cețoase, încît nu mai ești în stare să le exprimi și, vrînd să spui ceea ce gîndești, spui cu totul altceva. Și îmi plăcea momentul cînd, înălțîndu-te din ce în ce mai sus în sfera gîndirii, pricepi deodată toată nemărginirea ei și recunoști că-ți este cu neputință să mergi mai departe." Fără doar și poate, Mitea Diakov, cu cinci ani mai mare decît

[1] *Adolescență*, capitolul XXVI (n.a.).
[2] *Ibid.*, capitolul XXVII (n.a.).

Lev Tolstoi, îi impunea. Acestui prieten incomparabil, de neînlocuit, nu-i ascundea nimic despre el însuşi. „Spun întotdeauna tocmai lucrurile pe care mi-e ruşine să mi le mărturisesc. Dar numai acelora în care am încredere“, va declara el cu mîndrie într-o zi.

Alţi prieteni, cei doi fraţi Zibin, îl atraseră un moment în pasiunea lor pentru muzică. Cu înverşunarea lui obişnuită, Lev Tolstoi exersă la pian, încercă să-şi mlădieze „degetele groase“ frămîntîndu-le fără încetare, în timpul mesei, pe genunchi şi în pat, pe pernă, şi sfîrşi prin a scrie un vals[1]. Consacrîndu-se acestor preocupări artistice, nu dispreţuia să participe cu colegii săi la unele mici chefuri, într-o atmosferă de fum, de năduşeală şi de păr pomădat. Ciocnea, rîdea, cînta, simţea cum oboseşte şi se scîrbeşte şi se convingea că nici ceilalţi nu se distrau mai mult ca dînsul, dar că o regulă de onoare le impunea tuturor să simuleze o veselie nebună. Înapoindu-se acasă, sufletul îi era greu şi gura cleioasă. În această perioadă, privea cu coada ochiului la femei şi vorbea despre ele cu o libertate care-i ascundea prost ignoranţa. Pasiunea lui se îndreptase brusc spre o cameristă a familiei Iuşkov, Matriona cea grasă, care avea douăzeci şi cinci de ani, o faţă rotundă, frumoasă, o carnaţie albă, înfloritoare şi purtări aţîţătoare. Remarcase că un lacheu al casei o curta în mod stăruitor ; apoi îl surprinse pe propriul său frate, Serghei, înghesuind-o pe Matriona pe scări. Ea îl respingea pe tînărul barin rîzînd şi şuşotind : „Ei, unde-ţi vîri mîinile ? Neruşinatule !“ [1] Înspăimîntat la început de îndrăzneala lui Serghei, Lev Tolstoi visă mai apoi să-l înlocuiască în cîştigarea favorurilor fetei. De o sută de ori se tupilă pe coridor, ascultînd gălăgia din camera servitoarelor şi combinînd planuri grozave de cucerire, dar niciodată nu avusese curajul să împingă uşa : „Ce aş răspunde, cu nasul meu turtit şi cu ciuful meu zburlit, dacă m-ar întreba : «Ce cauţi aici ?»“ [2]

Desigur că puţin mai tîrziu îşi pierdu virginitatea în felul cel mai obişnuit şi mai jalnic. Avea şaisprezece ani, o fată beată, o cameră de bordel. Va destăinui apoi secretarului său, N.N.Gusev : „Cînd fraţii mei mă tîrîră pentru întîia oară într-un bordel şi îndeplinii acest act, am rămas după aceea la capul patului acelei femei, plîngînd...“ [3] Ca şi eroul nuvelei sale, *Din însemnările unui marcher*, care plînge şi se supără pe prietenii săi care l-au îmboldit să se culce cu o tîrfă. „Pentru voi e de rîs, dar pentru mine, mă doare sufletul, spuse el. Pentru ce am făcut eu asta ? Nici dumitale, prinţule, n-am să ţi-o iert, nici mie n-am să mi-o iert cît oi trăi.“ [4] Amintirea acestei apropieri respingătoare de o necunoscută îl va împiedica mult timp pe Lev Tolstoi să mai ia o femeie în braţele sale. Plăcerii murdare a posesiunii îi va prefera elucubraţiile poetice.

Examenele semestriale sosiră fără ca el să se fi preparat. Notele sale fură atît de mediocre, încît juriul îi refuză dreptul de a se prezenta la

[1] Îşi va aminti de acest vals toată viaţa şi-l va cînta la Iasnaia Poliana, în 1906. După propria sa mărturisire, el nu făcuse decît să fredoneze melodia şi unul din fraţii Zibin o aranjase (n.a.).

[1] *Adolescenţă*, capitolul VI (n.a.).

[2] *Ibid.* (n.a.).

[3] N. N. Gusev : *Tolstoi în tinereţea sa* (n.a.).

[4] Eroul povestirii *Noaptea sfîntă* (1853) plînge şi el „ca un copil“ în aceleaşi împrejurări (n.a.).

examenele de sfîrşit de an. Această hotărîre, avînd data de 26 aprilie 1845, era completată de următoarea motivare: „Prezență insuficientă la cursuri şi eşec total la istorie". Umilit de această condamnare, Lev Tolstoi o puse pe seama urii profesorului de istorie, Ivanov, care, cu puțin timp înainte, se certase cu familia lui. Timp de trei zile, închis în camera sa, găsi desfătare în a plînge, a detesta, a blestema. Îl invidie pe fratele său mai vîrstnic, Nikolai, care peste o lună se ducea să se angajeze în armată. Visă să-l urmeze, să lupte în Caucaz, să moară ca un erou, sau poate să se sinucidă. Apoi, reluînd caietul unde-şi notase „regulile de viață", îl deschise şi trăi o clipă de remuşcări şi de duioşie. „Cînd mi-am venit în fire, m-am hotărît să-mi scriu din nou *Regulile vieții*, va spune el. Eram încredințat că de acum înainte nu voi mai face nimic rău, că nu voi mai petrece nici o clipă în trîndăvie şi că nu-mi voi mai trăda niciodată preceptele pe care mi le fixasem."[1]

Pătruns de aceste nobile hotărîri, plecă la Iasnaia Poliana, cu frații săi. Mătuşa Toinette era acolo, cu privirea ei caldă şi mîinile ei mici cu vinişoare albastre. De la primii paşi făcuți în salon, Lev Tolstoi simți „mîngîierea vechii case". „Cum de am putut noi, se întreba el, eu şi casa, să stăm atît de multă vreme unul fără celălalt?"[2] Găsea în reflexele geamurilor amintiri din copilărie, alerga să se scalde în apa repede a Voronkăi, se întindea la umbra unui boschet de mesteceni, deschidea o carte, citea cîteva rînduri, îşi umplea ochii cu tremurul frunzelor în care se

[1] *Tinerețe*, capitolul XLV (n.a.).
[2] *Ibid.*, capitolul XXVIII (n.a.).

suprapuneau luminişuri, circulînd în el „aceeaşi forță de viață, proaspătă şi tînără — ca aceea pe care natura o pulsa în jurul meu"[1]. Apoi, închizînd cartea, se ducea să culeagă mere în livadă, sau se înfunda în pădurea întunecată, umedă, parfumată cu un miros de fructe putrede, de muşchi şi de zmeură. Cînd se lăsa seara, după cină, se instala pentru a dormi pe terasă, cu toate roiurile de țînțari care bîzîiau în penumbră. Una cîte una, ultimele lămpi erau duse de la parter în camerele de la primul etaj, vocile coborau, luminile se stingeau, întreaga casă se cufunda în somn, şi paznicul de noapte îşi începea rondul, mergînd cu paşi mici pe alee şi bătînd toaca. Atunci, pentru Lev Tolstoi, totul prindea un alt sens: crengile argintate ale plopilor, foşnetul înăbuşit al celor doi mesteceni atingîndu-se unul de altul, salturile broaştelor „care ajung uneori pînă la treptele terasei, cu spatele lor verde lucind misterios în lumina lunii..."[2] Înconjurat de aceste umbre şi de aceste fosforescențe misterioase, visa la femeia ideală, cu o cosiță neagră pe umeri şi sîni provocători. „Ceva îmi spunea, va scrie el, că şi *Ea*, cu brațele ei goale şi îmbrățişările înfocate, era departe, foarte departe de a fi adevărata fericire, că şi iubirea mea pentru *Ea* era departe, foarte departe de a fi bunul cel mai de preț şi cu cît priveam mai mult luna plină din înaltul cerului, cu atîta binele şi adevărata frumusețe mi se păreau din ce în ce mai aproape de el, izvor al frumuseții şi al binelui, şi ochii-mi abureau de lacrimile unei fericiri neatinse încă, dar

[1] *Tinerețe*, capitolul XXXII (n.a.).
[2] *Ibid.*, (n.a.).

tulburătoare... În clipele acelea mi se părea că natura, luna şi cu mine nu eram decît un tot." [1]

Aceste meditaţii nocturne continuau, ziua, cu lectura filozofilor. El critica pe acel „Cuget, deci exist", al lui Descartes, şi pretindea să-l înlocuiască prin „Vreau, deci exist". Uluit de această descoperire, redactă chiar o teorie începînd cu aceste cuvinte : „Dacă omul n-ar voi, n-ar exista..." [2] Şi, bineînţeles, defăimîndu-l pe Descartes, îl întîlni pe Rousseau. *Confesiunile* îi zguduiră mintea ca un cutremur de pămînt. Înţelese că nu era singurul care îngrămădea în el o viermuială de instincte oribile, că toţi oamenii, fără îndoială, sînt laşi, lacomi, mincinoşi, invidioşi şi cruzi, dar că-ţi trebuia un caracter neşovăielnic pentru a o spune. Cît priveşte teoria binefacerilor unei vieţi primitive opusă relelor generate de civilizaţie, i se păru că el însuşi o inventase. „Aveam impresia că citesc propriile mele gînduri şi că le adăugam numai cîteva detalii pe ici, pe colo", va scrie el în *Tinereţe*.

Aceste reflecţii îl îndemnau să se închidă în sine, să fugă de cei apropiaţi, iar mătuşa Toinette se nelinişte tot văzîndu-l rătăcind prin parc, cu privirea pierdută, gura căscată, în discuţie cu un interlocutor imaginar. Dacă îi vorbea cineva pe neaşteptate, cădea parcă din lună, cu aerul complet năucit şi totodată binevoitor. El, care altădată se îmbrăca cu grijă pentru a părea mereu „*Comme il faut*", iată-l că-şi simplifică dintr-o dată garderoba şi nu se mai ocupă de curăţenia corporală. Cu propriile sale mîini îşi cususe un halat dintr-o pînză groasă, pe care îl purta ziua

[1] *Tinereţe*, (n.a.).
[2] *Opere complete*, vol. I, pagina 233 (n.a.).

pentru a se plimba şi care, noaptea, datorită unui sistem ingenios de a-l descheia şi de a-i răsfrînge poalele, îi servea şi de pat şi de pătură. Nici cămaşă, nici cravată, nici ghete, ci doar papuci în picioarele goale. Nu se schimba, chiar dacă sosea vreun invitat. Cînd mătuşa Toinette îi reproşa această ţinută caraghioasă, îi replica mînios că el era mai presus de aceste „contingenţe stupide". Cu toate acestea noul Diogene de la Iasnaia Poliana lupta din greu împotriva emoţiei pe care i-o inspirau femeile. „Observam întotdeauna cu o extremă atenţie acel du-te vino al rochiilor feminine — mai ales dacă ele aveau culoarea roză — în jurul iazului, pe pajişte sau în faţa casei" [1], va spune el. Şi suprima lecturile filozofice înlocuindu-le cu lecturi fanteziste, dealtfel tulburătoare. Eugène Sue, Alexandre Dumas, Paul de Kock, constituiau revanşa sa împotriva realităţii. „Nu numai că nu îndrăzneam să-l bănuiesc pe autor de minciună, va scrie el, dar autorul însuşi nici nu exista pentru mine ; în carte nu vedeam decît oameni şi întîmplări vii şi reale. Regăseam în mine toate pasiunile descrise şi asemănări cu toate caracterele atît ale eroilor cît şi ale netrebnicilor din fiecare roman, la fel ca ipohondricul care citind o carte de medicină, găseşte chiar la el simptomele tuturor bolilor." Cu imaginaţia înfierbîntată la maximum, se regăsea, cu cartea închisă, în faţa vidului. Nici o femeie în viaţa lui. Pînă cînd oare plăcerile solitare, scumpe marelui Rousseau, îl vor putea satisface ?

La mijlocul lunii august părăsi, împreună cu fraţii săi, Iasnaia Poliana şi se întoarse la Kazan,

[1] *Tinereţe* (n.a.).

unde, în loc să repete primul an la Facultatea de limbi orientale, se înscrie la Facultatea de drept. „Nu ştiu dacă-ţi va fi sau nu pe plac, scrie el în limba franceză mătuşii Toinette, la 25 august 1845, dar am schimbat Facultatea, am devenit student în drepturi (sic !). În ce mă priveşte, găsesc că aplicarea acestei ştiinţe este mai uşoară şi mai naturală decît oricare alta în ce priveşte viaţa noastră particulară şi, prin urmare, sînt foarte mulţumit de această schimbare. Vreau acum să te pun la curent cu planurile mele şi ce fel de viaţă înţeleg să duc. Nu voi ieşi deloc în lume. Mă voi ocupa în mod egal de muzică, de desen, de limbi străine şi de studiile mele universitare. Dea Domnul să am destulă tărie pentru a stărui în proiectele mele."

Trecînd prin Moscova, îl văzuse pe fratele său, Nikolai, care era încorporat ca iuncher în brigada 14 de artilerie, cantonată nu departe de oraş.

„Bietul băiat, cît de rău o duce în tabără, mai ales fără un ban în buzunar, trebuie să se simtă foarte prost — va scrie el, tot în limba franceză, în aceeaşi scrisoare. Şi ce camarazi ! Ah, Dumnezeule, numai bădărani ! Trebuie să vezi puţin cu ochii tăi această viaţă de cantonament pentru a fi dezgustat de serviciul militar."

Hotărîrea sa era deci luată : nu va fi nici ofiţer, nici diplomat, ci jurist ! Totuşi, primele cursuri de drept nu-i aduseră excitaţia intelectuală la care se aşteptase. Continuă să recolteze note proaste şi fu chiar băgat la carceră pentru lipsuri nemotivate de la conferinţele profesorului de istorie Ivanov (iarăşi acesta !). În celula boltită, cu fereastra zăbrelită, regăsi pe unul din colegii lui de Facultate şi îi explică, înflăcărat, că istoria

era o „adunătură de născociri şi de amănunte mărunte şi inutile, presărate cu date şi nume proprii !" Pînă la căderea nopţii, viitorul autor al romanului *Război şi pace* defăimă astfel pe istoricii oficiali şi „templul ştiinţei false". O lumînare de seu pe podea îl lumina, gesticulînd, cu şapca pe ochi, mantaua descheiată, în faţa colegului care pica de somn.

În ciuda slabei aplicaţii la învăţătură, reuşi, ca prin minune, la examenul de fine de an şi plecă la Iasnaia Poliana radios, cu intenţia de a se ocupa de administraţia moşiei în timpul lunilor de vară. Abia ajuns, scrise, în limba franceză, fratelui său Nikolai, care, între timp, fusese mutat în Caucaz : „Sînt la Iasnaia cu toată familia noastră [1], cum e şi firesc, de aproape două săptămîni, şi totuşi abia de mîine voi începe să duc o viaţă după regulile mele. Acest mîine te va face să rîzi, dar eu încă mai nădăjduiesc ! Trebuie să-ţi spun că mă îngrijesc de gospodărie şi încă serios ; primo : acest lucru mă preocupă şi, secundo : mă distrează, întrucît inventez diferite maşini şi perfecţionări. Nu ştiu dacă ţi-am vorbit despre cele trei cărţi pe care le scriu : una are ca titlu : *Diverse*, alta : *Ce trebuie făcut pentru fericirea Rusiei ?* şi *Studii asupra obiceiurilor ruseşti* şi a treia : *Observaţii privind economia casnică... Diversele* mele vor conţine poezie, filozofie şi, în general, lucruri care nu sînt frumoase, dar care-ţi fac plăcere să le scrii..." Astfel, chiar înainte de a şti dacă va fi un scriitor adevărat, Lev Tolstoi îşi îndrepta reflecţiile în trei domenii pe care le va prospecta toată viaţa ; va

[1] Adică mătuşa Toinette, Dmitri, Serghei şi Maria Tolstaia (n.a.).

istorisi povești, va instrui pe aproapele său și va organiza viața pe o proprietate rurală.

Maturitatea lui de spirit îi apărea acum ca incompatibilă cu obligația de a locui la tutoarea sa, mătușa Pelagheia. Frații săi Dmitri și Serghei fură de aceeași părere. Revenind la Kazan își luară rămas bun de la familia Iușkov și se instalară toți trei în șase odăi dintr-o aripă a unei clădiri, plătind o chirie de șapte sute de ruble pe an. În timpul acestui al doilea an de studiu, Lev Tolstoi, tot atît de nervos, nestatornic, împrăștiat, se interesă totuși de dezbaterile privind pedeapsa cu moartea organizate de profesorul Vogel și catadicsi să asiste la cîteva conferințe despre istoria dreptului civil ale profesorului Meyer. Lucrul său personal creștea în proporție inversă cu frecvența sa la cursuri. Tot timpul pe care-l răpea Facultății, îl întrebuința în lecturi și dizertații exaltante : Gogol, Rousseau, Pușkin, *Faust* de Goethe, Hegel... Din luna ianuarie 1847, ținea un *Jurnal* în care nota faptele și gesturile sale, dar mai ales hotărîrile ce le lua. Ideea sa fixă era de a pune la punct faimoasele „reguli de viață". I se părea că dacă va reuși să dea o definiție perfecțiunii, își va înmulți șansele de a o atinge. Rețetele sale despre virtute acopereau pagini întregi. „Să te scoli devreme (la 5 dimineața), să te culci devreme (la 9 sau 10 seara)... Să mănînci puțin și nu prea dulce... Să încerci să le faci pe toate singur... Să ai un scop pentru toată viața, un scop pentru o anumită perioadă din viața ta, un scop pentru un anumit timp, un scop pentru anul în curs, un scop pentru luna, un scop pentru săptămîna, un scop pentru ziua, un scop pentru ora, pentru minutul

respectiv, și să sacrifici întotdeauna scopul secundar scopului principal... Îndepărtează-te de femei... Înfrînează-ți poftele prin muncă... Fii bun, dar vezi ca nimeni să n-o știe... Trăiește întotdeauna mai prost decît ai putea... Nu-ți schimba felul de viață, chiar dacă devii de zece ori mai bogat..."[1] Aliniind aceste aforisme cu radioasa siguranță a celor optsprezece ani ai săi, Lev Tolstoi era încredințat că nu-și va schimba părerea pînă la sfîrșitul vieții. Dealtfel la gradul de efervescență intelectuală la care ajunsese, însemnările din *Jurnal* nu-l mai satisfăceau. Redactă un comentariu asupra filozofiei lui Rousseau, formulă, în trecere, observații usturătoare asupra istoriei „care este știința cea mai înapoiată cu putință", schiță un eseu asupra nemuririi sufletului, un altul, în limba franceză, asupra celui de-al doilea capitol al *Caracterelor* lui La Bruyère, și, sfătuit de profesorul Meyer, se apucă să scrie un studiu comparativ al *Instrucțiunilor Caterinei a II-a* și al *Spiritului legilor* de Montesquieu. Această sarcină, în aparență neplăcută, îl înflăcără deodată. Dar, între timp, se îmbolnăvi. Nu va fi oare obligat să renunțe pentru cîteva zile la orice activitate literară ? Din fericire, boala nu era gravă. La optsprezece ani, avea destulă vlagă pentru ca însăși febra să-l ajute în meditațiile sale. Primit la 11 martie 1847 la clinica Universității, fu încîntat că putea lucra în continuare, departe de obligațiile școlare și de ispitele mondene. În liniștea marii săli albe, reflectă profund, pentru prima oară, la problema legitimității puterii. Accepta necesitatea guvernului imperial, dar formula îndoieli asupra șanselor libertății individuale și a

[1] *Opere complete*, vol. 46, paginile 262—272 (n.a.).

justiției sub un astfel de regim, condamna pedeapsa cu moartea, dar preconiza asimilarea legii reale cu cea naturală. „Instrucțiunile au adus mai multă glorie Caterinei decît cîștig Rusiei“, scria el. În același timp, își continua *Jurnalul* cu o gravitate pasionată. „Am înțeles limpede, nota el, că viața dezordonată pe care cei mai mulți dintre oamenii de lume o consideră drept o consecință a tinereții, nu este decît urmarea unei degradări precoce a sufletului... Omul să se despartă de societate, să se gîndească și reflecția va face să dispară dinaintea ochilor săi ochelarii care-i arătau totul sub o lumină falsă...“ Și mai departe : „Încep să simt în mine pasiunea studiului... Aș fi cel mai nenorocit dintre oameni dacă n-aș avea un scop în viață...“

Deodată, îi apăru ca o evidență faptul că nu-și va mai putea continua studiile la Facultatea de drept. Îi plăcuse prea mult lucrul pe care îl înfăptuise în deplină libertate, pentru a accepta întoarcerea la plicticoasa disciplină universitară. „Oricît de ciudat ar părea, va scrie el mai tîrziu, studiul meu despre *Instrucțiuni* și *Spiritul legilor* de Montesquieu deschisese în fața mea un cîmp nou de activitate intelectuală, pe cînd Universitatea, cu pretențiile ei, nu numai că nu-mi ușura sarcina, dar mă împiedica să o termin cu bine.“ [1] Va spune, de asemenea : „Oamenii de geniu sînt incapabili să studieze în tinerețea lor, pentru că ei simt, fără să-și dea seama, că totul trebuie învățat altminteri decît o fac cei mulți“. [2].

[1] Observația lui Tolstoi în cartea lui Biriukov. *Opere complete*, vol. 3, pagina 398. (n.a.).
[2] Observația din 4 ianuarie 1857 într-un carnet. *Opere complete*, vol. 47. pagina 201 (n.a.).

Părăsind clinica, știa că adevărații săi profesori nu se numeau Ivanov, Meyer, Vogel, ci Montesquieu, Rousseau.

La 12 aprilie 1847, fără a aștepta examenele, ceru rectorului învoirea de a părăsi Universitatea pentru motive de sănătate. Un pretext ca oricare altul. Cererea îi fu acceptată. La 23 aprilie 1847, lăsîndu-i pe frații săi Serghei și Dmitri să-și continue, cuminți, studiile, își strînse cărțile, hîrtiile, și-și făcu bagajele. În prealabil, după obiceiul său, își trasase planul activității viitoare pentru o perioadă de doi ani, la Iasnaia Poliana : „A studia întregul curs de drept, a studia medicina practică și o parte a medicinei teoretice ; a studia limbile franceză, rusă, germană, engleză, italiană și latină ; a studia agricultura dintr-un dublu punct de vedere, teoretic și practic ; a studia istoria, geografia, statistica ; a studia matematicile — cursul liceal ; a scrie o teză ; a atinge un grad mediu de perfecționare în muzică și în pictură ; a redacta reguli de viață...“ [1] Colegii de universitate îl însoțiră pînă la vadul rîului Kazanka ale cărui ape erau în creștere. Strîngeri de mînă, sărutări, bătăi pe umăr... Vizitiul dădea semne de nerăbdare. Tînărul se urcă în trăsură, privi malul opus și surîse cu încredere viitorului.

Din cei cinci ani și jumătate pe care-i petrecuse la Kazan, nu rămînea altă urmă la Universitate decît o inscripție crestată cu cuțitul pe un pupitru de fier : „Contele Lev Tolstoi“.

[1] *Jurnal*, 17 aprilie 1847 (n.a.).

5

NEBUNIILE TINEREȚII

Prima grijă a lui Lev, sosind la Iasnaia Poliana, fu de a o invita pe mătușa Toinette să revină pentru a trăi sub acoperișul său. La nouăsprezece ani nu mai depindea de nici o tutelă și putea alege, după bunul plac, persoana care să-i îngrijească gospodăria. Bătrîna domnișoară înțelese că sunase ceasul revanșei sale asupra intrigantei Pelagheia Ivanovna Iușkova. Cu mulțumire luă în stăpînire cele două camere de la parter, își agăță icoanele într-un colț și-și așeză, deasupra șifonierului, cutiile de curmale, bomboane, biscuiți și stafide de Corint. Puțin după aceea, Serghei și Dmitri, terminîndu-și cu succes examenele la universitate, se instalară la rîndul lor în vechea clădire. Nikolai li se alătură, profitînd de o permisie excepțională pentru chestiuni familiale. Toți băieții Tolstoi fiind emancipați, se putu proceda la împărțirea moștenirii. După legislația rusă din acea epocă, fetele nu aveau drept decît la o paisprezecime a bunurilor mobile și la o optime a bunurilor imobile din moștenirea părinților, restul fiind repartizat în cote egale între băieți. Aceste dispoziții li se părură nedrepte tinerilor și hotărîră că sora lor Maria va primi, ca fiecare din

ei, o cincime din tot. Cît despre atribuirea pămînturilor, această problemă fusese discutată cu un an în urmă. Cel mai în vîrstă, Nikolai, alese domeniul Nikolskoe ; Serghei, care era mare amator de cai, căpătă domeniul și herghelia de la Pirogovo, Mariei i se atribuiră 904 desiatine[1] de pămînt și 150 suflete de țărani de pe același domeniu ; Dmitri obținu domeniul din Scerbacevka, în guvernămîntul Kursk ; cît privește pe Lev, el moșteni Iasnaia Poliana și cîteva cătune vecine, adică în total 1470 desiatine de pămînt și 330 suflete de țărani. Cînd Serghei Tolstoi era întrebat de ce fratele său Lev preferase Iasnaia Poliana tuturor celorlalte loturi, răspundea : „Este domeniul al cărui randament era considerat ca cel mai slab din întreaga moștenire“. Actul de partaj fu semnat la 11 iulie 1847 și, imediat după aceea, frații se împrăștiară, fiecare ducîndu-se să-și ia în primire proprietatea sa personală. Maria plecă și ea, fără întîrziere. Urma ca în luna noiembrie a aceluiași an să se mărite cu vărul ei, Valerian Petrovici Tolstoi și să se instaleze cu acesta pe domeniul de la Pokrovsk.

Devenit stăpîn unic și absolut peste Iasnaia Poliana și locuitorii săi, Lev Tolstoi descoperea zi de zi întinderea responsabilităților sale. Mai întîi, voi să modernizeze exploatarea agricolă și construi, după propriile sale desene, o treierătoare mecanică. Pusă în funcție în fața țăranilor, mașină vibră, șuieră, suflă și nu treieră nimic. Dezamăgit, Lev Tolstoi trecu de la tehnică la binefacere. De la distanță, ideea operei de înnoire pe care voia s-o întreprindă pe pămînturile sale îl amețise. La fața locului, era mai puțin sigur de

[1] Desiatina echivalează cu 1 hectar și 0,925 m.p. (n.a.).

teoriile sale. Vechilii îl ascultau cu un surîs slugarnic expunînd proiectele sale de reformă socială şi, cînd termina de vorbit, îi prezentau socoteli atît de încurcate, încît nu mai ştia dacă aceştia erau nişte potlogari ori el era un incapabil. Să discute, să strige, să alunge această pleavă afară din biroul său, era prea timid s-o facă. Plictisit, dădea aprobarea din vîrful buzelor, pentru lucruri pe care ar fi voit să le condamne. La fel, cînd încerca să insufle mujicilor dorinţa unei vieţi mai bune şi mai înfloritoare, simţea că-i stînjeneşte în obiceiurile lor. Îndemnurilor sale, dragostei sale, ei opuneau o forţă de inerţie extraordinară. Secole de sclavie le sclerozaseră creierul. Cu spinarea plecată, clipind din ochi, cu chipul ars de soare şi de jeg, refuzau să părăsească situaţia de vite de povară pentru a-şi crea o bunăstare. „Boierul, tînărul nostru boier !" mormăiau cu respect, dar în spatele său îl socoteau nebun.

Izba lui Ivan Ciuris se năruia din toate părţile, dar cînd stăpînul, înduioşat de atîta cumplită mizerie, se oferi să-i ridice o căsuţă, moşneagul se rugă să fie lăsat în colţişorul lui, cu murdăria şi deprinderile sale. Iuhvanka voia să-şi vîndă calul care, pretindea el, era prea bătrîn pentru a mai munci, dar atunci cînd voi să-i răscumpere vita, pentru a-i face un serviciu, stăpînul îşi dădu seama că animalul era foarte voinic şi că mujicul voia să scape de el, pentru că era prea leneş ca să-şi mai muncească pămîntul. Karp, cărăuşul, şi fiii săi, se văicăreau că meseria lor nu le aducea mai nimic în comparaţie cu cîştigul cultivatorilor, dar cînd stăpînul propuse să le arendeze treizeci de desiatine din propriile sale pămînturi, pentru a le exploata în condiţiuni avantajoase, ei se eschivară de teamă ca tînărul domn să nu

se îmbogăţească din munca lor. Nu exista şcoală în satul unde, dealtfel, nimeni nu ştia să citească. Pretutindeni domnea nepăsarea, ignoranţa, boala, trîndăvia şi viclenia. Se trăia de pe o zi pe alta, de la o recoltă la alta, fără a se întreprinde nimic care să îmbunătăţească soarta unora şi a altora. Un singur om putea el oare să răscolească acest munte de mizerii ? Şi pe de altă parte, cum să nu te ocupi ? Şerbii invadau viaţa stăpînului lor. El le aparţinea lor în măsura în care şi ei îi aparţineau lui. Dacă nu se ducea să-i vadă în satul lor, veneau ei să-l vadă în frumoasa lui casă. „Înghesuiţi în faţa peronului, vedeai, va scrie Lev Tolstoi, o femeie în zdrenţe, zbîrlită şi plină de sînge, care se jeluia plîngînd că socru-său era cît pe ce s-o omoare ; doi fraţi, care de doi ani, îşi exploatau bunurile în devălmăşie şi se priveau unul pe altul cu ură înverşunată ; un bătrîn servitor cărunt, cu mîinile tremurînde din pricina beţiei adus de fiu-său la boier să-l mustre, grădinarul, care se plîngea de purtarea desfrînată a lui taică-său şi un mujic, care-şi alungase nevasta din casă, pentru că nu muncise nimic toată primăvara, şi aceeaşi femeie bolnavă, nevastă-sa, plîngînd în hohote, fără să scoată nici un cuvînt, şedea pe iarbă lîngă pridvor, ţinîndu-şi în văzul tuturor piciorul umflat, legat la nimereală cu o cîrpă murdară." [1]. Tînărul stăpîn îşi înfrîna timiditatea, ridica vocea, şi, din înălţimea inexperienţei sale, mustra pe unii, mîngîia pe alţii, apoi intra în odaie, cuprins de „un sentiment confuz de oboseală, ruşine, neputinţă şi mustrare de cuget". [2]

[1] *Dimineaţa unui moşier,* capitolul XIX (n.a.).
[2] *Ibid.,* (n.a.).

Totuşi, deşi deplîngea decăderea şerbilor săi, Lev Tolstoi nu critica şerbia. „Ideea că ţăranii trebuie eliberaţi nu se ivise în cercul nostru prin preajma deceniului al cincilea, va scrie el în *Amintiri*. Posesiunea şerbilor prin moştenire părea o stare de fapt absolut necesară..." Pierzîndu-şi iluziile asupra oportunităţii reformelor la care visase, ajunse la ideea că e mai bine să-i laşi pe mujici să-şi ducă viaţa de azi pe mîine în sărăcie, arendaşii să profite de situaţie şi domeniul să lîncezească. „Mujicii mei nu duc o viaţă mai bună, iar mie îmi e din zi în zi tot mai greu şi mai greu, va spune eroul său Nehliudov în *Dimineaţa unui moşier*. Dacă aş vedea vreun succes al activităţii mele, dacă aş vedea recunoştinţă... Dar nu, dimpotrivă, nu văd decît rutină falsă, viciu, neîncredere, neputinţă. Îmi pierd în zadar cei mai frumoşi ani ai vieţii." Şi apoi : „E mai uşor să-ţi găseşti fericirea ta proprie decît s-o poţi oferi altora".

Bineînţeles, la ţară ca şi la oraş, Lev Tolstoi citea tot ce-i cădea în mînă şi lua note despre cele mai diferite subiecte. Întotdeauna precis, el întocmi o listă a descoperirilor sale literare, ţinînd seama de gradul de admiraţie pe care i-l stîrnise fiecare lucrare :

- *Evanghelia de la Matei citire* (impresie enormă).
- Sterne, *Voiajul sentimental* (impresie foarte mare).
- Rousseau, *Confesiunile* (impresie enormă), *Emile* (impresie enorm), *Noua Heloiză* (impresie foarte mare).
- Puşkin, *Evgheni Oneghin* (impresie foarte mare).

- Schiller, *Hoţii* (impresie foarte mare).
- Gogol, *Mantaua, Ivan Ivanovici, Nevski Prospect* (impresie mare), *Vii* (impresie enormă), *Suflete moarte* (impresie foarte mare).
- Turgheniev, *Povestirile unui vînător* (impresie foarte mare).
- Drujinin, *Paulina Saks* (impresie foarte mare).
- Grigorovici, *Anton Goremîka* (impresie foarte mare).
- Dickens, *David Copperfield* (impresie enormă).
- Lermontov, *Un erou al timpului nostru* (impresie foarte mare).
- Prescott, *Cucerirea Mexicului* (impresie mare).

În această enumerare de lucrări foarte variate, cel puţin două aveau legătură cu mujicii : *Anton Goremîka* şi *Povestirile unui vînător*. Lev Tolstoi se minuna văzînd că, în lucrarea cea nouă a lui Grigorovici mujicul nu mai era considerat ca un „element al peisajului", ci ca „un profesor al vieţii", şi că romancierul vorbea despre acest erou umil, „cu dragoste, cu respect şi chiar cu un fel de înfiorare" [1]. Cît despre povestirile lui Turgheniev, ele îl subjugară pe Lev Tolstoi atît prin farmecul stilului cît şi pentru generozitatea gîndirii lor egalitare. Va spune mai tîrziu că *Povestirile unui vînător*, *Anton Goremîka*, şi *Coliba unchiului Tom* au contribuit la suprimarea sclaviei în lume. [2]

---

[1] Scrisoarea lui Tolstoi către Grigorovici din 27 oct. 1893 (n.a.).

[2] Ciornă a articolului : *Sclavia din timpurile noastre* (n.a.)

O altă sclavie îl preocupa pentru moment pe Lev Tolstoi : aceea a simțurilor. Se supăra pe el însuși văzîndu-se atît de vulnerabil față de frumusețea diabolică a femeilor : „Cît îi este de greu unui bărbat — nota el la 14 iunie 1847, în *Jurnalul* său — să dezvolte în el binele sub influența exclusivă a răului". În timp ce se străduia să-și stăpînească această emoție primăvăratică la care contribuiau în mod perfid căldura, ciripitul păsărilor, vederea țărăncilor lucrînd prin holde, iată că sosi la Iasnaia Poliana mica Dunicika însoțită de soțul ei.[1] Întotdeauna o considerase ca pe sora sa. Ideea că ea ar putea fi și femeie, nu-i trecuse niciodată prin cap. Or, acum, dînsa revenea, tînără căsătorită, să-și petrească mai multe nopți în casa sa. Se pregătea camera tinerei perechi. Lev Tolstoi nu se putea împiedica să-și imagineze între ea și soțul ei scene de intimitate lascivă. „Ieri, eram într-o dispoziție de spirit excelentă, scria la 15 iunie 1847, și fără îndoială că așa aș fi rămas toată ziua, dacă sosirea Dunicikăi și a soțului ei n-ar fi produs un astfel de efect asupra mea, încît a trebuit să mă lipsesc de bucuria de a fi mulțumit de mine."

Expresiile : „Sînt mulțumit de mine...", „Nu sînt mulțumit de mine", vor reveni adesea sub condeiul său pentru a reprezenta, fără îndoială, într-un limbaj convențional, practici reprobabile. Sănătatea sa robustă, minunata lui poftă de viață, cereau, credea el, aceste ședințe de „purgație" solitare. Altfel, ar fi cedat celor mai josnice ispite. Dar abia se eliberase prin acest mijloc de obsesia femeilor, că ele îi reapăreau, și mai nerușinate

[1] Dunicika Temiașeva, pupila tatălui lui Lev Tolstoi, urmase familia la Kazan, unde se căsătorise (n.a.).

încă, în minte. Se răzbunau, pesemne, pentru că voia să scape de ele. Indignat, încerca să le reducă la tăcere prin dialectică și să se erijeze drept un campion al unei cauze sfinte. A doua zi, 16 iunie, neputînd s-o uite pe Dunicika, scrise mai departe :

„Voi ajunge vreodată ziua cînd nu voi mai depinde de contingențele exterioare ? După părerea mea, ar însemna o perfecționare uriașă... Acum, îmi fixez următoarea regulă : «Consideră tovărășia femeilor drept o necesitate neplăcută a vieții sociale și, atît cît ți-e posibil, îndepărtează-te de ele.» Cine, în adevăr, dacă nu femeile, ne inspiră senzualitate, indolență, frivolitate și tot felul de alte vicii ? Cine ne face să ne pierdem calitățile noastre naturale : curajul, hotărîrea, rațiunea, simțul dreptății etc., dacă nu femeile ?"

Așternînd pe hîrtie această formulă de excomunicare majoră, se simți mai bine. Dar apoi, o ciudată deziluzie puse stăpînire pe el. Nu mai vedea nici o rațiune de a continua să-și noteze impresiile zilnice. Fără nici un regret, închise caietul într-un sertar, printre alte hîrțoage. Nu va relua acest *Jurnal* decît peste trei ani.

Lev Tolstoi își propusese să rămînă cel puțin doi ani la Iasnaia Poliana cu scumpa sa mătușă Toinette. La capătul a optsprezece luni, decepționat de mujici, se dezgustă de viața de la țară. Citea, căsca, se gîndea la oraș, la femei, la lumini... Către mijlocul lui octombrie 1848, atunci cînd țăranii se retrăgeau în izbele lor și o ninsoare amestecată cu ploaie biciuia copacii, pustnicul de la Iasnaia Poliana hotărî să pornească la drum, spre Moscova.

Nu stătu mai mult de cîteva săptămîni — cît să-și facă relații și să piardă serios la cărți —

apoi, dintr-un capriciu, la finele lunii ianuarie 1849, plecă la Sankt Petersburg, unde se duceau şi doi prieteni ai săi, Ozerov şi Fersen. La început se simţi dezorientat în această capitală europeană, ceţoasă, umedă, străbătută de bulevarde drepte, unde false palate greceşti se plictiseau sub un cer polar. Trecătorii păreau toţi traşi de un fir care-i călăuzea, împotriva voinţei, spre locul lor de muncă. Nici o figură cunoscută. Copaci puţini. Granit, marmură, bronz. În faţa unei asemenea austerităţi, îi reveni gustul de a studia. Se felicita chiar că se găseşte într-un oraş unde totul îi vorbea despre ordine, muncă, carieră. Întotdeauna gata să-şi găsească cele mai bune motive de nădejde, scrise, la 13 februarie 1849, fratelui său Serghei că înţelege să-şi treacă la Sankt Petersburg ultimele examene de drept şi, apoi, să intre în administraţie, chiar numai ca funcţionar de clasa a paisprezecea : „Ştiu că n-ai să crezi în schimbarea mea şi vei spune : «Este cel puţin a douăzecea oară ; nu se va putea niciodată scoate ceva din el ; e un om de nimic». Nu, de astădată sînt cu totul schimbat ; înainte vreme îmi ziceam : «Mă voi schimba». Acum văd că sînt schimbat şi spun : «Sînt schimbat».“

Imediat după aceea, confirmă hotărîrile sale într-o scrisoare în limba franceză, către mătuşa Toinette.[1]

„Felul de viaţă la Sankt-Petersburg îmi place. Aici, fiecare îşi are îndeletnicirea sa, fiecare om lucrează şi se ocupă de sine însuşi, fără a se deranja pentru alţii ; cu toate că această viaţă este seacă şi egoistă (sic), dar totuşi este absolut ne-

[1] Scrisoare datînd de pe la finele lui februarie-începutul lui martie 1849 (n.a.).

cesară pentru noi ceilalţi, tineri fără experienţă şi fără pricepere ; aceată viaţă mă va obişnui cu ordinea, cu activitatea, cele două calităţi indispensabile în viaţă şi care îmi lipsesc cu desăvîrşire... În ce priveşte planurile mele, iată-le : înainte de toate vreau să-mi trec examenul de candidat la Universitatea din Sankt-Petersburg şi apoi să iau, aici sau în altă parte, o slujbă, împrejurările vor hotărî... Nu te mira, scumpă mătuşă, m-am schimbat foarte mult, nu mai trăiesc în acel extaz filozofic pentru care mă certai atît de des la Iasnaia Poliana...“

Între „regulile de viaţă“ şi viaţa însăşi, ce prăpastie ! Desigur, Lev Tolstoi se puse pe lucru, îşi pregăti examenele de drept, promovă chiar unul sau două, de bine de rău, dar renunţă brusc să le mai dea pe celelalte[1]. O dată mai mult, admiraţia sa pentru ştiinţa juridică se frînse. Prea multe plăceri şi prea multe griji se învălmăşeau în capul său, ultimele izvorînd, aşa cum e şi normal, din cele dintîi. Şi în primul rînd datoriile de joc. Se ridicau la o sumă mare ! Era vorba de onoarea lui. De unde să facă rost de bani ? Fireşte, se adresă fratelui său Serghei, căruia cu două luni în urmă îi afirmase că era cu totul alt om. La 1 mai 1849, îi mărturisi decăderea sa, într-o scrisoarea care începea cu aceste cuvinte : „Citeşte această scrisoare singur“. Fără îndoială, se temea ca destinatarul să n-o înştiinţeze pe mătuşa Toinette. „Serghei, vei spune, o ghicesc, că sînt un pierde-vară, şi vei spune adevărul, scrise el fratelui său. Doamne Dumnezeule, ce am făcut ?

[1] Va scrie, mai tîrziu, în *Educaţie şi instrucţie* : „Am trecut un examen la Universitatea din Sankt-Petersburg, fără să ştiu absolut nimic, şi începînd pregătirea cu o săptămînă înaintea probei.“ (n.a.).

Am venit la Petersburg fără nici un motiv şi n-am realizat nimic altceva, decît doar să cheltuiesc o groază de bani şi să mă îndatorez peste tot. Este idiot, ceva de neiertat ! Nici nu-ţi închipui în ce măsură mă frămîntă acest lucru. Înainte de orice sînt datoriile pe care trebuie să le plătesc cît mai repede cu putinţă, căci, dacă nu le plătesc imediat, îmi voi pierde nu numai banii, ci şi reputaţia. Te implor, fă lucrul acesta : nu sufla o vorbă mătuşilor sau lui Andrei [1] şi vinde Vorotinka [2]... În aşteptarea veniturilor mele, am absolută nevoie de 3 500 de ruble [3]... Ştiu că ai să te lamentezi, scoţînd la ofuri şi ahuri, dar ce să fac ? Prostii se comit o singură dată în viaţă. Libertatea şi filozofia mea mă costă scump şi iată că plătesc !... Nimeni nu s-a găsit să mă biciuiască ; de aici vine nenorocirea !"...

Nici o clipă acest binefăcător al mujicilor nu se tulbură la ideea că, pentru a-şi plăti datoriile de joc, trebuia să vîndă două duzini de bărbaţi, de femei şi copii, în acelaşi lot cu o pădure, pămînt şi vite. Nu se comporta oare după moravurile epocii sale ? Orice mai bine decît să treci drept insolvabil în ochii creditorilor, care-l crezuseră pe cuvînt ! Dealtfel nu pierduse nădejdea. Nimeni nu revenea pe linia de plutire mai repede ca dînsul, după o cădere. Ieri, se vedea licenţiat în drept, înalt funcţionar superior, diplomat... Ce greşeală ! Va fi soldat, mai exact subofiţer în garda călare. Clipa i se păru bine aleasă, întrucît Nicolae I, iritat de revoluţia din 1848 în Franţa, se hotărîse să trimită o armată în Ungaria pentru a înăbuşi mişcările populare ale lui Kossuth [1] şi a-l întări pe tînărul împărat Franz-Iosif [2] pe tron. Frumoasă ocazie de a se acoperi de glorie servindu-şi patria ! Bineînţeles, lupta se ducea împotriva unor oameni care se făleau cu doctrina republicană. Dar acestea erau idei străine, idei franceze, care nu trebuiau să frămînte o minte rusească. Lev Tolstoi putea foarte bine să admire pe Montesquieu şi pe Rousseau, să deteste asprimea şi să dorească fericirea celor săraci, amintirile revoluţiei din 1848 îl lăsau indiferent şi făgăduiala campaniei din 1849 stimula ardoarea sa războinică. La drept vorbind, nu printre tovarăşii săi de joc putea el găsi pe cineva care să-i facă educaţia politică. Marele său prieten, pe vremea aceea, era Konstantin Ishvin, chefliul, omul fără locuinţă, care refuza orice muncă, lua partea bună din viaţă şi se menţinea de la o zi la alta cu banii pe care-i storcea tatălui său. Prezenţa acestui dezmăţat împiedica pe Lev Tolstoi de a se împrieteni cu oameni de o mai înaltă valoare morală. Nu fu, dealtfel, prea impresionat

---

[1] *Andrei Ilici Sobolev*, administrator al bunurilor lui Lev Tolstoi, la Iasnaia Poliana (n.a.).

[2] Proprietatea lui Lev Tolstoi, numărînd douăzeci şi două de suflete (n.a.).

[3] Adică aproximativ 26.600 de franci francezi actuali (2.660.000 franci francezi vechi) (n.a.).

[1] *Kossuth Lajos* (1802—1894), om politic maghiar, organizatorul şi conducătorul revoluţiei din 1848—1849 din Ungaria. După înfrîngerea revoluţiei, Kossuth a emigrat, stabilindu-se în cele din urmă în Italia, la Torino, unde a şi murit. Autorităţile habsburgice l-au condamnat în contumacie la moarte. El a salutat Unirea Principatelor şi crearea statului naţional român rămînînd pînă la sfîrşitul vieţii un adversar neîmpăcat al monarhiei habsburgice (n.tr.).

[2] Împărat al Austriei (1848—1916) şi rege al Ungariei (1857—1916). În tot timpul domniei lui, asuprirea naţională a celorlalte naţionalităţi din acest imperiu dualist s-a înăsprit (n.tr.).

aflînd că, în noaptea de 22 spre 23 aprilie 1849, fusese arestat și aruncat în închisoare un grup de tineri bănuiți de a fi complotat împotriva regimului, sub conducerea lui Petrașevski, funcționar la Ministerul Afacerilor Externe [1]. Cunoștea vag pe unii din conspiratori, Miliutin, Beklemișev. Printre ei se găsea, de asemenea, zice-se, un anume Feodor Mihailovici Dostoievski, al cărui prim roman, *Oameni sărmani*, stîrnise oarecare vîlvă, în 1846. Lev Tolstoi nu-l întîlnise niciodată pe acest autor și nu se sinchisea dacă avea sau nu talent și dacă era sau nu vinovat. Era atît de departe, în acel moment, de artă, de literatură și de principiile non-violenței !

„Pun mare nădejde pe serviciul militar, îi mai scrise el lui Serghei. Mă voi obișnui cu viața practică și, volens, nolens, voi fi obligat să servesc pînă la obținerea gradului de ofițer. Dacă am noroc, adică dacă garda intră în acțiune, aș putea fi avansat înainte de doi ani."

Cîteva zile mai tîrziu, altă întorsătură : Lev Tolstoi scrisese fratelui său că va lua serviciul în garda călare „cu condiția ca războiul să fie serios" [2]. Fără îndoială că războiul nu-i păru destul de serios, căci, pe neașteptate, renunță să se mai angajeze. Salvarea sa, el n-o mai întrevedea în Ungaria, în uniformă, ci la Iasnaia Poliana, în muncă, economie și reculegere. Pe deasupra, Serghei, îngrijorat de cheltuielile fratelui său, nu acceptase să-l ajute decît cu condiția de a se reîntoarce spre a trăi pe moșia sa. La 26 mai 1849, Lev Tolstoi scria mătușii Toinette, tot în limba

[1] După judecată și un simulacru de execuție, fură exilați în Siberia (n.a.).
[2] Scrisoare către Serghei din 11 mai 1849 (n.a.).

franceză : „Iartă-mă, scumpă mătușă, sînt un nenorocit, un om rău, care te face să suferi, știu bine că eu sînt cauza necazurilor pe care le ai și chiar din clipa asta mă hotărăsc să mă reîntorc cît mai curînd cu putință lîngă tine, pentru a nu te mai părăsi decît uneori, pentru cîteva săptămîni".

Plecă din Sankt-Petersburg la începutul lui iunie, cu capul plecat, achitînd cîțiva creditori, dar lăsînd încă datorii însemnate la restaurantul Dussot, la croitorul Sharmer și la trei-patru prieteni prea încrezători.

Mătușa Toinette îl primi cu brațele deschise. Știa tot, dar nu-i reproșă nimic. Datoriile de joc erau tradiționale în marile familii. A nu avea datorii la cărți, ar fi fost pentru un tînăr boier tot atît de anormal ca și a nu avea o legătură amoroasă. Lev Tolstoi neavînd nici o legătură, onoarea cerea ca el să piardă la cărți. Totuși, cînd îi destăinui mătușii cifrele, ea se înfricoșă. Exagerat în toate, acest scump Lev ! Încreți sprîncenele și inima i se strînse de tandrețe.

Din nenorocire, Lev nu era singur. Aducea din Sankt-Petersburg un pianist german, cu numele de Rudolf, pe care-l scosese dintr-un cabaret, și care, spunea el, era genial. Sub influența acestui virtuos, își închipui că putea deveni el însuși compozitor. Într-un elan de entuziasm, se gîndi serios să redacteze un tratat sub titlul : *Bazele muzicii și reguli pentru studiul ei*. În așteptare, învăța pe de rost operele lui Rudolf, *Hexengalop* și *Trap de cavalerie*. Cei doi melomani se îmbătau de armonie pînă la o oră înaintată din noapte. Dar Rudolf se mai îmbăta și cu vodcă. Și, întrucît degetele sale părăseau adesea pianul pentru a rătăci pe șoldurile slujnicelor, fură nevoiți să-l dea afară. Atunci, mătușa Toinette își aminti că fu-

sese pe vremuri o excelentă muziciană. Pentru a face plăcere nepotului său, se reaşeză la pian. Cîntară la patru mîini studiile, sonatele, care-i plăceau lui Lev. Clipe fermecătoare. O prezenţă virilă alături de dînsa. Un miros de tutun în casă. Ea trecu asupra fiului adoraţia tăcută pe care o avusese pentru tată. Era al doilea bărbat în viaţa ei. Uneori, în conversaţie, îl chema înadins şi cu o plăcere vinovată, Nicolas. „Acest lucru îmi era deosebit de plăcut, va scrie Lev Tolstoi, căci asta dovedea că imaginea tatălui meu şi a mea se confundau în dragostea ei pentru noi." Ea avea cincizeci şi şapte de ani, corpul i se îngrăşase, părul îi albise, dar ochii îşi păstraseră strălucirea vie şi veselă a agatei. În fiecare seară sau aproape, nepotul îi făcea o vizită în camera ei, se aşeza într-un fotoliu tapisat, ronţăia o bomboană, o curmală şi o ajuta să-şi întindă cărţile pentru pasienţe, supravegheat de o mare icoană a Mîntuitorului cu îmbrăcămintea sa de argint. „Ori de cîte ori o văd pe mătuşa Toinette, scria el în limba franceză fratelui său Nikolai, descopăr în ea din ce în ce mai multe calităţi excelente. Singurul defect care i se poate atribui, este exageratul ei romantism, dar din cauza inimii bune şi a spiritului ei, trebuia, din lipsă de alte ocupaţii, să se îndrepte spre ceva, găsind pretutindeni visarea." [1]

Cît despre mătuşa Toinette, aceasta mărturisea în *Jurnalul* ei intim şi în ciorna de scrisori, că tandreţea nepotului o făcea să uite „chinul cel crud" care-i rodea inima, că Lev era „lumina vieţii sale", că nu mai putea trăi fără el. „Cînd te aşezai lîngă mine, pe canapea, va scrie ea, te priveam cu toată dragostea, cu toate simţurile mele, mă transformam toată într-o privire şi nu mai puteam scoate o vorbă ; sufletul meu era atît de plin de tine că uitam totul." [1] Acest amor mai mult sau mai puţin refulat, mai mult sau mai puţin deghizat, n-o împiedica pe bătrîna domnişoară să-l judece pe „Liovuşka al ei" cu luciditate. Zicea despre el că este „un bărbat încercat" şi că, pentru a se elibera de surplusul de energie, ar fi trebuit „să scrie romane" [2]. Cramponată de el printr-un sentiment tulbure, de pretinsă mamă şi de pretinsă amantă, ea s-ar fi putut teme ca nu cumva să i-l răpească o altă femeie. Dar era deasupra acestor gelozii meschine. Dimpotrivă, ea deplîngea faptul că fermecătorul ei nepot era prea cuminte. Visa pentru el un viitor amoral şi strălucitor, conform cu moda epocii. „Buna mea mătuşă, fiinţa cea mai pură, cu care convieţuiam, va scrie Lev Tolstoi în *Spovedania*, îmi spunea întotdeauna că nu-mi dorea ceva mai bun, decît o legătură cu o femeie căsătorită. Nimic nu formează mai bine pe un tînăr, ca o legătură cu o femeie *«comme il faut !»* Îmi dorea şi alt noroc : să fiu aghiotant, şi de preferinţă al împăratului ; ca o culme a fericirii, ar fi trebuit să mă însor cu o tînără foarte bogată, pentru ca, prin această căsătorie, să pot avea mulţi şerbi."

Nici unul din aceste planuri nu-i apăreau monstruoase pentru moment acestui tînăr, totuşi nici unul nu-l ispitea. Desigur, renunţase la plăcerile solitare, dar dacă acum căuta societatea femeilor, le dorea uşor de cucerit şi uşor de părăsit. Începu prin a se interesa de o slujnică a mătuşii Toi-

---

[1] Scrisoare în limba franceză din iunie 1846 (n.a.).

[1] Ciorna unei scrisori în ruseşte, citată de Gusev (n.a.).
[2] În franceză în text (n.a.).

nette, mica Gaşa[1], care era fecioară, naivă şi curată. Nişte ochi „negri ca nişte coacăze umede", un surîs nevinovat pe buze mătăsoase, un şorţ alb pe un pîntece rotund — ea îl tulbura chiar numai prin umbletul ei, prin susurul glasului. O urmări pe culoare, îi fură cîteva sărutări şi, într-o noapte, o imploră să-i deschidă uşa. Cîrligul cedă, Lev se strecură prin uşa întredeschisă şi strînse în braţele sale un trup înfricoşat, ghemuit într-o cămaşă din pînză groasă. Pofta potolită, cîtă silă, cîtă oboseală! „Ce să însemne toate acestea? Mi s-a întîmplat o mare fericire sau o mare nenorocire?" se întreba el. Şi conchise: „Aşa li se întîmplă tuturor şi toţi fac la fel".[2] Mătuşa Toinette nu întîrzie să descopere aventura, se indignă, aşa cum se cuvine, nu împotriva nepotului, ci împotriva slujnicii, şi o concedie pe nenorocită. „Am sedus-o, a fost dată afară şi a pierit", afirmă Lev Tolstoi biografului său Biriukov. Şi cînd în *Învierea* va descrie povestea unei tinere slujnice sedusă de nepotul binefăcătoarei sale, zvîrlită din casă atunci cînd era însărcinată, împinsă în ghiarele prostituţiei, la furt şi mizerie, în acele clipe amintirea Gaşei îi va chinui memoria. Cu toate acestea, împotriva celor spuse de Lev Tolstoi, soarta Gaşei nu avu nimic comun cu aceea a Katiuşei Maslova din roman. După „păcatul" ei, Gaşa deveni cameristă în serviciul Mariei Nikolaevna, sora lui Lev Tolstoi, îi cîştigă încrederea şi îi crescu copiii.

O altă servitoare a casei atrase atenţia tînărului boier şi profită de favorurile sale. Se numea

[1] Pe numele ei adevărat Agata Mihailovna Trubeţkaia (n.a.).
[2] *Invierea*, partea întîia, capitolul XVII (n.a.).

Duniaşa şi se va căsători mai tîrziu cu un intendent al familiei Tolstoi, pe nume Orekov. La vîrsta de şaizeci şi nouă de ani, Tolstoi, după ce trecuse călare pe meleagurile dragostelor sale, va nota în *Jurnalul* său: „Mi-am amintit nopţile petrecute aici, frumuseţea şi tinereţea Duniaşei (n-a fost propriu-zis o adevărată legătură), trupul ei de femeie voinică. Unde-i e? De mult nu mai este decît oase."[1] Va mărturisi, de asemenea, că ar fi avut legături de dragoste cu o femeie iobagă din sat. Se va duce el oare, ca Irteniev, eroul nuvelei sale, *Diavolul*, să-şi regăsească amanta în cabana pădurarului? Irteniev acţiona astfel pentru că acest lucru era „o necesitate pentru sănătatea lui trupească şi pentru a avea mintea limpede". Femeia pe care pădurarul i-o procurase era îmbrăcată cu o „fustă de un roşu cărămiziu, cu şorţ alb brodat şi o basma ca focul, desculţă, vînjoasă, proaspătă, frumoasă şi zîmbea cu sfială". Mulţumită ei, putu să pună capăt, va spune autorul, „acestui neajuns al vieţii la ţară, atît de însemnat pînă atunci — abstinenţa fără voie". Dar ceea ce Irteniev credea că este o aventură, se transformă în pasiune. Nu se întîmplă acelaşi lucru cu Lev Tolstoi, care, distrîndu-se mereu cu fetele din casă şi din sat, îşi păstra capul limpede pentru a lucra.

Ori de cîte ori se apuca de o activitate nouă, simţea nevoia să scrie o lucrare asupra problemei. Cărţii *Tratatul despre muzică, Bazele muzicii şi reguli pentru studiul ei* îi urmă un tratat, în limba franceză, *Despre gimnastică*, pentru că reîncepuse să facă mişcări de mlădiere dimineaţa,

[1] Duniaşa murise în 1879. *Jurnalul* lui Tolstoi din data de 14 octombrie 1897 (n.a.).

și un tratat, *Despre jocurile de noroc*, pentru că pierduse mult la cărți. Ar fi putut, de asemenea, să scrie un tratat despre obiceiurile țigăncilor, căci, de cîtva timp, frecventa pe cîntărețele corului de țigani din Tula. De la Iasnaia Poliana la Tula distanța este mică și drumul carosabil. Oficial, Lev Tolstoi se ducea în oraș, din cînd în cînd, pentru afaceri (figura ca funcționar la cancelaria Adunării reprezentanților nobilimii din Tula). Dar, de fapt, o dată ajuns acolo, alerga de la o reuniune mondenă la tripouri, de la tinere fete la prostituate. Fratele său, Serghei, nutrea aceeași pasiune pentru țigănci. Se îndrăgostise de micuța cîntăreață Mașa Șișkina, o ștrengăriță de șaptesprezece ani, cu talia mlădioasă, cu ochi negri de foc, cu glasul de contraaltă. Devenise amanta sa. Răscumpărînd-o cu o sumă mare oferită dirijorului corului, se gîndea s-o instaleze pe moșia sa de la Pirogovo și s-o rupă cu lumea, dacă vecinii i-ar fi arătat ostilitate.

Lev Tolstoi nu era îndrăgostit de nici o țigancă în mod special. Le contopea pe toate în aceeași dorință și aceeași admirație. Cîntecul lor aspru îl tulbura într-atît, încît de fiecare dată ochii i se umpleau de lacrimi. „Deodată corul tace, va scrie el în *Noaptea sfîntă*. Apoi, după un prim acord, aceeași melodie se repetă, cu o voce dulce, tandră, sonoră, cu intonații extraordinare, fiorituri surprinzătoare, și această voce devine din ce în ce mai puternică, mai tare, pînă în clipa cînd tema se transmite pe nesimțite corului, care o reia în ansamblu" Și eroul din *Cadavrul viu* va spune, vorbind despre cîntecele țigănești : „Asta-i stepa... veacul al zecelea. Nu e numai libertatea, e cuprinsul [1]. Și de ce oare inima omenească să se învrednicească de o asemenea încîntare și să n-o poată prelungi la nesfîrșit ? Ah, Mașa, Mașa, cum știi tu să-mi răscolești inima !" [2]

Cînd revenea de la aceste petreceri nocturne, în capul lui se amestecau zbîrnîitul chitarelor, mirosul fumului, siluetele fetelor în rochii multicolore, gustul metalic al șampaniei, o tristețe de nepătruns, dorința de a merge pînă la capătul lumii, de a iubi indiferent pe cine, de a muri, de a renaște, de a bea apă proaspătă și a se întoarce de unde a plecat. Nota în *Jurnalul* său : Cine a cunoscut țigani, nu se poate dezobișnui să nu fredoneze cîntecele lor, bine sau rău, dar întotdeauna cu plăcere, pentru că amintirea i-a rămas veșnic vie" [3].

La el acasă Lev Tolstoi regăsea cu mulțumire liniștea, calmul, rutina vieții cotidiene, chipul blînd al mătușii Toinette care-l aștepta. „După petrecerile deșănțate de la vecinii din Tula, cu joc de cărți, cu țigani, cu vînători și cu deșertăciuni neghioabe, mă întorceam acasă, mă duceam la ea (mătușa Toinette) și după vechiul obicei ne sărutam unul altuia mîna — eu mîna ei dragă și energică, ea mîna mea mînjită, vicioasă. După ce ne spuneam, după vechiul obicei, bună ziua, în franțuzește, și făceam o clipă glume cu Natalia Petrovna (servitoarea ei), mă întindeam în jilț. Ea știa tot ce făceam, îi părea rău, dar niciodată nu mă mustra, se purta mereu cu mine la fel de duios și de calm. Rămîneam în fotoliu, citeam, gîn-

[1] Replica lui Fedea (Feodor Vasilievici Protasov), actul I, tabloul II, scena I-a din *Cadavrul viu* (n. tr.).
[2] *Ibidem*, act. I, tabloul II, scena a 4-a și a 6-a (n. tr.).
[3] *Jurnalul* lui Lev Tolstoi, 10 august 1851 (n.a.).

deam şi trăgeam cu urechea la conversaţia ei cu Natalia Petrovna : sau îşi aduceau aminte de vremurile apuse, sau făceau o pasienţă, sau tălmăceau un semn ce li se părea o prevestire, sau glumeau şi amîndouă bătrînicile se porneau pe rîs, mai ales mătuşica ; rîsul ei copilăresc, deschis îl aud şi acum." [1]

Dar, tot simulînd că trăncăneşte cu Natalia Petrovna, mătuşa Toinette îşi observa nepotul pe furiş. Era prea subtilă pentru a nu-şi da seama că o va părăsi curînd. Intr-o zi, pierzînd patru mii de ruble [2] la joc cu vecinul său, tînărul proprietar funciar Ogariev, fu cuprins de panică. Din fericire, ceva mai tîrziu, recîştigă această sumă pînă la ultima copeică. Acest lucru îl făcu să constate că avea un sînge rece extraordinar, în afară de timpul cînd era la ţigănci, beat : „Dar îmi jurasem să nu mă mai îmbăt", nota el. In orice caz era mai bine să ocolească Tula şi cîntăreţele de acolo. Viaţa virtuoasă o va găsi la Moscova. Nerăbdător, îşi făcu bagajul. Îngrozită de repeziciunea acestei hotărîri, mătuşa Toinette îşi înghiţi lacrimile, binecuvîntă pe călător cu semnul crucii, puse să se aducă provizii pentru drum şi ieşi pe peron să privească îndepărtîndu-se trăsura pe aleea de onoare, cu arborii desfrunziţi de vîntul toamnei.

La Moscova, Lev Tolstoi închirie un mic apartament mobilat în cartierul Arbat. Locuinţa se compunea dintr-un salon cu fotolii şi canapea acoperite cu rips roşu, o sufragerie unde trona un pian — un „royalino" închiriat —, un birou cu divanul de piele absolut necesar reveriilor

[1] *Amintiri*, capitolul VI (n.a.).
[2] Adică aproape 30.000 franci francezi actuali (3.000.000 franci francezi vechi.) (n.a.).

ruse, un dormitor, o cameră de toaletă şi o anticameră. Totul pentru patruzeci de ruble pe lună. Lev Tolstoi îşi procurase un *poşevni*, un fel de sanie la modă în acel an. Cumpărase chiar hamuri de lux. Atelajul era, aşa gîndea el, de o eleganţă ireproşabilă. Toate acestea erau necesare pentru noua activitate ce şi-o fixase. Deoarece, ca întotdeauna, voia s-o ia înaintea altora. Atît numai că schimba direcţia. Abia instalat, la 8 decembrie 1850, reluă *Jurnalul* pentru a preciza : „Am încetat să clădesc castele în Spania şi planuri pentru a căror îndeplinire nici o putere omenească n-ar ajunge... Altădată, tot ce era obişnuit mi se părea nedemn de mine. Astăzi, în schimb, nu recunosc bună şi dreaptă nici o convingere căreia nu-i pot verifica aplicarea şi realizarea practică..." Pornind de la această idee, îşi trasă următorul program : „1. A intra într-un cerc de jucători pentru a prinde din zbor norocul atunci cînd voi fi în bani. 2. A pătrunde în înalta societate, ca în anumite condiţiuni să mă însor. 3. A face rost de o situaţie bună" [1]. Şi, spre a preciza rolul pe care înţelegea să-l joace în lume, redactă pentru uzul său personal, „regulile societăţii" : „A încerca să domini întotdeauna conversaţia, a vorbi cu voce tare, domol, precis ; a conduce în aşa fel discuţia încît s-o începi şi să ai ultimul cuvînt. A căuta societatea unor oameni cu o situaţie mai înaltă ca a ta proprie. A nu sări, într-o conversaţie, de la franceză la rusă şi de la rusă la franceză. A invita la bal femeile cele mai de seamă şi a nu te descuraja în cazul unui refuz. A fi cît mai rece cu putinţă, nelăsînd să transpară nici un sentiment... A nu accepta nici o

[1] *Jurnal*, 17 ianuarie 1851 (n.a.).

observație impertinentă fără a o plăti pe loc printr-o impertinență îndoită." Astfel, apostolul de la Iasnaia Poliana se transforma într-un arivist. Fu văzut în toate saloanele. Vizite la generalul guvernator Zakrevski, la familiile Gorceakov, Volkonski, Lvov, Stolîpin, Konivalski, Perfiliev, ședințe de călărie la manej, schimb de saluturi pe promenada parcului Sokolniki, concerte, teatre, baluri, dineuri, gimnastică și scrimă în faimoasa sală de arme a francezului Poiré. Deși însemna în *Jurnalul* său cît de idiot și de nul era acest mod de viață, Lev Tolstoi nu încercă deloc să-l evite. Ca și la Tula, țigăncile îl recuceriră. Dorind să guste contrastul, părăsea cu plăcere cîte o serată protocolară, plină cu fete de măritat, cu bufet rece, plante verzi și muzicanți în frac, pentru a năvăli, cu obișnuiții tovarăși de chef, în frunte cu Islavin, în cabaretele mahalalelor unde se produceau în fața publicului frumoasele țigănci, cu dinți strălucitori, teroarea logodnicelor, a soțiilor și a mamelor. Acolo se cînta, se bea șampanie, se spărgeau pahare, se cheltuiau bani cu încîntătorul sentiment de a săvîrși o prostie fatală, poetică și ireparabilă. După ce notase în mod solemn în *Jurnalul* său, la data de 24 decembrie 1850, ajunul Crăciunului : „Conform cu prescripțiile religiei, a nu frecventa femeile", va mărturisi, două zile mai tîrziu : „Proastă zi, am fost la țigănci". La 28 decembrie, din nou „la țigănci". La 29 decembrie : „Trăiesc ca o adevărată brută... Seara, redactat precepte, apoi la țigănci".

Așezată pe genunchii lui Lev Tolstoi, țiganca Katia îi fredona cîntecul preferat : *Spune-mi de ce*, și se jura, între două cuplete, că nu iubise niciodată un alt bărbat decît pe el. „În seara aceea, credeam din toată inima în trăncăneala vicleană

a țigăncii, eram bine dispus și nici un «invitat» nu mă deranjă", va mărturisi el cîteva luni mai tîrziu. Cunoștințele lui despre țigani îl îndemnară să scrie o nuvelă despre ei. „Ar fi amuzant să istorisești o poveste, să lași să alerge condeiul pe hîrtie..." După ce înnegri cîteva coli, își schimbă părerea ; o altă idee de roman îl ispitea : viața amoroasă a mătușii Toinette, sacrificiile ei, decepțiile, resemnarea... Dar, există vreun drept de a divulga secretul unui suflet pentru plăcerea de a compune o operă de artă ? Va nota cu melancolie : „S-ar putea face o carte frumosă despre viața mătușii Toinette" — și va abandona proiectul. Cel mai bine era totuși, își spunea el, să se inspire din propria sa existență. Tocmai se credea îndrăgostit de principesa Scerbatova. Ce mană pentru un scriitor ! N-ar avea decît să relateze adevărul. Titlul va fi : *Povestea zilei de ieri*. Preocupările sale mondene întîrziară începerea romanului. Și iar țigănci, supeuri, baluri. La o serată, apăru costumat în cărăbuș ! [1] În sfîrșit, se hotărî. Lucra înainte, cu intermitențe, dar personajele nu trăiau, stilul era greoi, încărcat cu metafore. Încă de pe acum autorul știa să sugereze o stare sufletească printr-un gest, printr-o privire, și mînuia cu iscusință monologul interior. „Mi-am zis, nota el, să merg înainte și să descriu ceea ce văd. Cum se poate scrie mai bine ? Literele formează cuvinte și cuvintele fraze, dar cum să transpui senzațiile ? Descrierea nu este suficientă..." Nemulțumit, gîndi că ar fi mai în largul său povestind nu viața sa prezentă, ci împrejurările care au făcut din el ființa care era. Copilăria lui mai radia încă pînă

[1] Scrisoare către Tolstoi de la sora lui, la 3 martie 1851 (n.a.).

la el. Evocînd-o, se va înfierbînta, va deveni mai bun. Cu rîvnă, se puse pe lucru. Un orar strict. O disciplină de fier. Gimnastică şi creaţie. Dar şi de astă dată, fluviul se împotmoli în nisipuri. Manuscrisul despre copilărie [1] fu părăsit după cîteva pagini.

Găsind totdeauna justificări, Lev Tolstoi decretă că doar neorînduiala vieţii sale îl împiedică să scrie. Este drept că, de la sosirea la Moscova, datoriile sale la joc creşteau în ritm neliniştitor. Aşa cum era şi firesc, era convins că poate recîştiga totul prin două sau trei lovituri norocoase, cu condiţia de a juca metodic şi a inventa martingale extravagante, dintre care vai ! nici unul nu reuşea şi nota în *Jurnalul* său de norme cominatorii : „A nu juca decît cu oameni care sînt mai bogaţi decît mine". Sau : „A nu juca niciodată mai puţin de 25 de copeici de argint..."

Aşteptînd să se refacă la joc, cheltuia toţi banii ce-i veneau de pe proprietatea sa, punea amanet ceasul, poruncea tăieri suplimentare de păduri, ipoteca nişte hectare şi accepta cu umilinţă doleanţele mătuşii Toinette.

---

[1] *Copilărie* a fost prima operă literară publicată de Tolstoi. El a lucrat la cele patru redactări ale acestei povestiri în anii 1851—1852. Prima redactare a povestirii este strîns legată de concepţia romanului neterminat. Patru epoci de dezvoltare — *Copilărie, Adolescenţă, Prima epocă a tinereţii* şi *A doua epocă a tinereţii* — roman conceput de scriitor în 1851. În august 1851, Tolstoi a început să lucreze la cea de a doua versiune a povestirii, care conţinea episoade noi, subiectul ei fiind mult lărgit. El a terminat-o în ianuarie 1852, dar nici această versiune nu l-a mulţumit pe scriitor. El scrise deci o a treia versiune, de la 21 martie pînă la 27 mai 1852, şi, în cele din urmă, a patra şi ultima, din mai 1852 — 8 iulie 1852 (n. tr.).

„Scumpa mea mătuşă, tot ce-mi spui cu privire la patima mea pentru joc este foarte adevărat şi-mi revine mereu în minte. De aceea, cred că n-am să mai joc. Îţi spun : cred, dar nădăjduiesc pe curînd să-ţi spun : sigur ; ştii, este foarte penibil să părăseşti o idee pe care ai avut-o mai mult timp..." [1]

Deocamdată, hărţuit de lipsa banilor, el, filfizonul moscovit, se gîndi să se schimbe în căpitan de poştă. Voia să arendeze curierul poştal dintre Moscova şi Tula. Demersurile pentru a obţine licenţa guvernamentală fură întreprinse repede. Dar, cîteva săptămîni mai tîrziu, se retrase din afacere, din teama de a nu fi jumulit ; ovăzul era prea scump şi asociatul său nu prea sigur ! Ruşinat de lenevia sa, de „nulitatea" sa, se hotărî să deschidă în *Jurnalul* său o rubrică specială, unde-şi va consemna slăbiciunile „în felul lui Benjamin Franklin". Vreme de o lună, fără să sară o zi, el înşiră astfel, pagină cu pagină, acuzaţiile cele mai violente împotriva lui însuşi : „trufie", „fanfaronadă", „orgoliu", „lenevie", „indiferenţă", „prefăcătorie", „minciună", „nestatornicie", „nehotărîre", „aşteptarea a nu ştiu ce", „tendinţă spre imitare", „laşitate", „spirit de contrazicere", „siguranţă excesivă în mine", „înclinare voluptoasă", „patima jocului..." Cîtă largheţe în a se biciui ! Atras de demonul analizei, Lev Tolstoi se dedubla, devenea în acelaşi timp şi profesor şi elev. Profesorul fixa un program elevului „Mîine, de la 8 la 10, vei scrie ; de la 10 la 12 vei căuta bani şi vei face scrimă ; de la ora 6 după masă şi pînă noaptea, vei scrie şi nu vei primi pe ni-

---

[1] Scrisoare în limba franceză din 24 decembrie 1850 (n.a.).

meni...“) şi dojenea pe elev dacă nu se conforma. Elevul îşi recunoştea greşelile faţă de profesor („Sînt nemulţumit de mine... Nu m-am purtat nici bine nici rău... Lipsă de stăruinţă...“) şi făgăduia să „facă mai bine“ data viitoare. La drept vorbind, nimic nu-l pasiona atît pe Lev Tolstoi ca persoana lui. Stătea în faţa *Jurnalului* său ca în faţa unei oglinzi. Făcea pe supăratul şi-şi punea note. Ceilalţi nu-l interesau decît în funcţie de efectul pe care-l produceau asupra lui. Aproape că era fericit de a nu fi decît o acumulare de vicii, o secătură, gîndindu-se la minunata muncă pe care trebuia s-o îndeplinească pentru a deveni moralmente fără cusur.

La apropierea primăverii, avea o impresie de prospeţime în suflet. Scria mătuşii Toinette : „Cu natura care renaşte, am vrea să simţim că şi noi renaştem ; regretăm trecutul, timpul rău întrebuinţat, ne căim de slăbiciunile noastre şi viitorul apare în faţa noastră ca un punct luminos“ [1]. Era grăbit să-şi uite tovarăşii de chefuri cu chipurile obosite, masa verde, fumul, ţigăncile, sticlele goale, şi să prindă puteri noi în liniştea naturii, la Iasnaia Poliana, unde copacii erau înmuguriţi. Să petreci sărbătorile Paştilor în familie ! De astădată, în afară de mătuşa Toinette, va avea bucuria să-l regăsească pe fratele său Nkolai, locotenent de artilerie în armata Caucazului, care obţinuse un concediu de şase luni.

Nikolai sosise la 22 decembrie 1850 şi Lev făcuse atunci o călătorie la Pokrovskoie spre a-l vedea, la sora lor Maria, care era gata să nască. [2] Întîl-

[1] Cf. Biriukov (n.a.).
[2] Maria Tolstaia dădu viaţă, la 1 ianuarie 1851, unui băiat, Nikolai (n.a.).

nirea cu fratele mai mare, după o despărţire de patru ani, îl impresionase într-atît, că se mai gîndea încă la ea, cu alternanţe de prietenie şi nemulţumire. Nikolai, care avea douăzeci şi şapte de ani împliniţi, îi apăruse în uniforma sa de ofiţer, ca un om cu exprienţă, sigur de sine, liniştit, drept, modest şi demn. Desigur, îi plăcea să bea, să rîdă, povestea la fel de frumos ca altădată, dar întreaga sa persoană degaja un aer de erudiţie şi de plictiseală care impuneau respect. Nu discuta niciodată, nu condamna, se mulţumea să surîdă pentru a-şi arăta scepticismul sau dezaprobarea. Lev Tolstoi se gîndea să-l uluiască cu costumul său elegant de la Sharmer, lingeria sa fină şi povestea nopţilor petrecute la masa de joc, în saloanele aristocratice şi la ţigani ; Nikolai îşi încreţise buzele într-o strîmbătură oarecum tristă şi schimbase cursul conversaţiei. „Ori nu observă nimic, ori nu mă iubeşte deloc, notase Lev Tolstoi, după această primă întîlnire în *Jurnalul* său. Sau, poate se preface că nu observă nimic şi că nu mă iubeşte.“ [1] Această indispoziţie se atenuase în timpul scurtelor popasuri pe care Nikolai le făcuse la Moscova. Dar Lev Tolstoi simţea nevoia să-l revadă la Iasnaia Poliana, în atmosfera copilăriei, pentru a recăpăta încredere în prietenia lor reciprocă. Fără să-şi dea seama, aştepta de la el un sfat, o revelaţie, ca pe vremurile depărtate cînd se jucau împreună de-a „fraţii din furnicar“.

Încurajat de această nădejde nemărturisită, el plecă la 2 aprilie 1851 la moşia sa. Vai ! trecuse vremea regăsirilor cu mătuşa Toinette, cu fraţii săi, cu sora lui, şi recăzu în plictiseală şi în dezgustul de sine însuşi. „5 *aprilie*. M-am dus la

[1] *Jurnal*, 1 ianuarie 1851 (n.a.).

Serghei (la Pirogovo). Acolo am mințit, m-am arătat trufaș și poltron." „6 aprilie. N-am făcut nimic. Am mințit și am dat dovadă de multă înfumurare Am ținut postul, dar fără prea multă osteneală..." „7 aprilie. Lenevie și slăbiciune. Mîine, duminica Paștelui..." „8 aprilie. Paști. Am scris o predică, alese, slab, cu lașitate !"

De cînd se găsea la Iasnaia Poliana, abstinența îl apăsa. Erau atîtea fete de șerbi în casă și în sat ! Chiar cînd se ferea să le vadă, se simțea atras de ele : mișcarea unei fuste legănate în mers, strălucirea unui braț gol, o pată de sudoare pe cămașa lipită de trup... Întotdeauna, la el, perioadele de senzualitate și de ascetism se succedau într-un ritm rapid. Doi bărbați — unul voluptuos și unul sfînt — cusuți în aceeași piele și urîndu-se. După trei zile de luptă pentru a rămîne pur, cedă : „18 aprilie. N-am mai putut rezista. Am făcut semn unei făpturi în roz care, de departe părea să fie foarte bine. I-am deschis poarta din dos. A intrat. Nu pot s-o mai văd ; totul mi se pare josnic și urît ; cum o urăsc pentru că m-a făcut să-mi calc hotărîrea... Mă căiesc teribil. Niciodată n-am simțit acest lucru cu atîta putere ca acum."

A doua zi după această „prăbușire", fratele său Nikolai, sora lui Maria și cumnatul său Valerian Tolstoi sosiră la Iasnaia Poliana. Pentru Lev Tolstoi fu un semn al destinului. De mai multe ori, Nikolai încercase să explice mezinului său că mergea pe un drum greșit, ducînd la Moscova această existență dezordonată și că nici unul unul din mijloacele pe care intenționa să le folosească pentru a ieși din încurcătură nu erau demne de el. Reluă această demonstrație cu și mai multă vigoare. Ascultîndu-l, din cele trei so-

luții preconizate de Lev, prima (jocul) era pur și simplu absurdă ; a doua (o slujbă în administrație) l-ar obliga, întrucît nu avea diplome universitare, să îndeplinească mai întîi un stagiu plicticos de doi ani în provincie ; a treia (o căsătorie bogată) era respingătoare în prezent și periculoasă în viitor. Deoarece Liovușka nu știa cum să-și întrebuințeze surplusul de energie, de ce nu-l întovărășea în Caucaz ? Natura, acolo, era admirabilă : vînătoarea, lungile cavalcade, fraternitatea din bivuacuri, încăierările cu munteni răsculați... Pe măsură ce acest tablou încîntător se desfășura, Lev Tolstoi simțea că-i crește entuziasmul. De ce oare nu se gîndise mai devreme ? Pentru a-și învinge deprinderile rele, nu exista decît un singur remediu : Caucazul !

Curajoasă, mătușa Toinette acceptă acest nou capriciu, nădăjduind că Liovușka se va îndrepta în contact cu Nikolai. Fu reunit un mic consiliu de familie spre a examina cel mai bun mijloc de a gira afacerile tînărului Lev, în absența sa. Cumnatul său, Valerian, se oferi să administreze moșia și să întrebuințeze veniturile, cu precădere, la achitarea datoriilor. Călătorul n-avea decît să-și strîngă cureaua. El se hotărîse mai dinainte la acest lucru. Cu cît va fi mai greu, cu atît va fi mai mulțumit !

Pînă în ultima clipă, mătușa Toinette scontă pe o schimbare bruscă în ideile nepotului său. Oare nu voise el, altădată, dintr-o toană, să-l urmeze pe Valerian, care se ducea pentru afaceri, în Siberia ? Alergase ca un nebun după căruță, apoi, dîndu-și seama că-și uitase pălăria, se întorsese în casă și, cumințit deodată, se gîndise la altceva... Dacă și de astă dată și-ar uita pălăria !... Dar nu uită nimic. La 29 aprilie 1851, cei doi

fraţi, unul civil, celălalt în uniformă, îşi luară rămas bun de la bătrîna domnişoară, care se silea să nu plîngă, binecuvîntîndu-i, şi săriră în trăsură. Pînă în clipa cînd caii se urniră, lătrături tragice răsunară în casă. Lev Tolstoi îşi închisese cîinele, Bulka, de teamă să nu-l urmeze. La prima staţie de poştă, cînd urcă din nou în poştalion, zări un bulgăre negru şi rotund, care se rostogolea pe şosea. Era Bulka, fără zgarda de aramă. „Gonea ca vîntul spre staţie. S-a repezit la mine, mi-a lins mîinile şi apoi s-a întins la umbra poştalionului, va scrie Lev Tolstoi. Am aflat mai tîrziu că după plecarea mea a spart geamul, a sărit pe fereastră şi a prins să alerge din răsputeri pe urmele mele, şi a alergat aşa, în toiul arşiţei, aproape douăzeci de verste.“ [1] Neavînd inimă să-l trimită înapoi, Lev Tolstoi îl luă pe genunchi. Şi călătoria continuă cu acest pasager suplimentar, care gîfîia, cu limba atîrnată şi ochii fericiţi.

Deoarece Nikolai mai avea înaintea sa o lună pînă să se întoarcă la regiment, cei doi fraţi făcură un ocol prin Moscova şi petrecură patruzeci şi opt de ore cu vizite pe la prieteni, la restaurante, la ţiganii din parcul Sokolniki şi în sălile de joc. Lev, cel din „a doua comportare“, n-avea decît dispreţ pentru această lume decadentă în care Lev din „prima comportare“ găsise altădată atît de mari bucurii. Cîntăreţele cu fruntea împodobită de monede puteau mult şi bine să-şi fixeze asupra lui ochii negri în care scînteiau flăcările lumînărilor, el rămînea de piatră. Foarte mîndru de sine, va scrie mătuşii Toinette : „Am fost în

---

[1] Lev Tolstoi : *Cărţile ruseşti de citire* (n.a.). Citatul face parte din *Bulka, Povestirea unui ofiţer,* din *A treia carte rusească de citire* (n.tr.).

mijlocul plebei, în corturile ţiganilor. Poţi cu uşurinţă să-ţi închipui lupta interioară care se angajase acolo, în conştiinţa mea pentru şi contra : de altfel, ieşii victorios, adică nu dădui decît binecuvîntarea mea veselilor urmaşi ai iluştrilor faraoni.“ [1]

Mărturisea totuşi că nu se putuse reţine să nu joace : îi prinsese bine, de altfel, căci cîştigase patru sute de ruble. „Mă tem ca această faptă să nu te alarmeze. Vei crede că joc şi că voi juca din nou. Linişteşte-te, mi-am îngăduit doar o excepţie.“

Înainte de a pleca, cei doi fraţi se fotografiază împreună în atelierul lui Maser. Dagherotipul care s-a păstrat pînă în zilele noastre îl reprezintă pe Lev Tolstoi şezînd, cu mîinile încrucişate pe măciulia unui baston, cu gîtul vîrît într-o cravată prost înnodată, părul des, ochii ficşi, chipul aspru, ţărănesc, o umbră de mustaţă deasupra buzei ; Nikolai are un obraz triunghiular şi bolnăvicios, privirea blîndă, o şuviţă de păr castaniu pe frunte, umerii lărgiţi de epoleţii rotunzi, şapte nasturi de aramă pe pieptul lui scobit. Din ei doi el este acel care, deşi în uniformă, are aerul mai puţin marţial.

Fără îndoială că plecarea din Moscova avu loc cu noaptea în cap, după un supeu de adio, zgomotos şi prietenesc, între bărbaţi, identic cu acel pe care Lev Tolstoi îl va descrie în *Cazacii*. Trăsura care-i aştepta era un *tarantas* [2] vulgar, fabricat la Iasnaia Poliana. Lada acestei căruţe se sprijinea, aşa cum şi trebuie, pe opt prăjini lungi din lemn flexibil, destinate a amortiza şocurile. Dis-

---

[1] Scrisoare în limba franceză din 8 mai 1851 (n.a.).
[2] Trăsură rustică pe patru roţi (n.tr.).

tanța între roțile din față și cele din spate era destul de mare pentru a da suplețe suporturilor. Bagajele îngrămădite delimitau locurile călătorilor. La cea mai mică zdruncinătură, întreg ansamblul, prost ajustat, scîrțiia. În cazul unei stricăciuni, acest soi de vehicul se repara cu toporul. Străbătură un cartier întunecat și sărac pe care Lev Tolstoi nu-l văzuse vreodată. „I se părea că numai cei care pleacă din oraș trec pe aceste străzi", va scrie el, vorbind despre eroul său, Olenin. Și mai departe : „Olenin era un tînăr care nu-și terminase studiile, nu muncise niciodată (...), își irosise jumătate din avere și pînă la vîrsta de douăzeci și patru de ani încă nu-și alesese nici o carieră și nu făcuse niciodată nimic. Era ceea ce la Moscova se cheamă un «tînăr de lume». Imaginația îl transporta acum în viitor, în Caucaz, și toate viziunile zilelor ce vor veni se îmbinară cu figuri de genul lui Amalat-bek, cu chipuri de cerkeze, cu imagini de munți, prăpăstii, puhoaie înspăimîntătoare și primejdii de tot felul..."[1]

În drum spre Caucaz, cei doi frați se opriră o săptămînă la Kazan, la mătușa lor, Iușkova. În acest oraș, Lev Tolstoi regăsi o prietenă din copilărie, Zenaida Molostvova, pe care crezuse că o iubea pe timpul cînd era student. Revăzînd-o, nu fu deziluzionat. Nu era frumoasă, dar vioaie, zburdalnică, spirituală. Privirea ei luminoasă îl tulbura. Dansă cu ea, se plimbă cu ea, umăr la umăr, fără să-i vorbească o clipă de dragoste, voia să ducă cu sine, în călătorie, o amintire duioasă și pură, la care să poată visa cu melancolie, legănat de hopurile trăsurii și clinchetul zurgălăilor. Cîteva zile mai tîrziu, va scrie în *Jurnalul* său.

[1] *Cazacii*, capitolul II (n.a.).

„Îți amintești, Zina, de grădina arhiepiscopiei, de cărarea lăturalnică ? Aveam mărturisirea pe buze și tu de asemenea ! Era de datoria mea să vorbesc primul. Dar știi tu, de ce, mi se pare, nu am făcut-o ? Eram atît de fericit, că nu mai doream nimic în plus, mi-era teamă să nu irosesc fericirea mea, sau poate fericirea noastră... Aceste clipe fermecătoare vor rămîne cele mai frumoase amintiri ale vieții mele..."

De la Kazan, frații Tolstoi plecară, tot în tarantas, la Saratov. Aici, schimbară trăsura cu o barcă joasă, luară cu ei un pilot, doi vîslași, și se încredințară, cu bagaje cu tot, curentului. Călătoria de la Saratov la Astrahan trebuia să dureze trei săptămîni. Trei săptămîni în timpul cărora Lev Tolstoi simți profund calmul orizontal al țărmurilor, tăcerea plutirii, lumina schimbătoare a cerului reflectată în apă. Volga, umflată de ploile de primăvară, inundase țărmurile. Diminețile erau reci, soarele ieșea încet din ceață. Din cînd în cînd, se încrucișau cu cîte o șalupă grea pe care o trăgeau, cîntînd, edecarii zdrențăroși. Sau cu un vapor cu aburi care răscolea apa cu roțile sale în revărsatul strălucitor al zorilor și sufla spre cer un fum cenușiu, repede risipit de vînt. Ici-colo, corăbii albe alunecau cu o ușurință serafică, apoi se zărea pluta unui pădurar, cu cabana sa de lemn așezată pe o platformă din trunchiuri de copaci prost cioplIți. În amurg, privighetorile începeau să cînte, toate odată. Nu tăceau nici cînd se apropiau oameni. Acostau pentru a petrece noaptea pe mal. Și încă din revărsatul zorilor, vîslașii își reluau lopețile. Lev Tolstoi se plimba pe punte, citea, discuta cu fratele său și învăța să-l iubească și mai mult. „Nikolai găsește că sînt un tovarăș de drum foarte plăcut, de n-ar fi grija

mea de curățenie ; îl supără faptul că schimb lenjeria, cum spunea el, de douăsprezece ori pe zi. Eu îl găsesc de asemenea un tovarăș de drum foarte plăcut, de n-ar fi murdăria lui“ [1] scria el în limba franceză mătușii Toinette.

La Astrahan, tarantasul fu debarcat, reparat de mîntuială, înhămat și se reluă drumul. Mai erau de parcurs în stepă patru sute de verste, pînă la stanița Starogladkovskaia, unde se găsea cantonat regimentul lui Nikolai.

---

[1] Scrisoare din 8 mai 1851 (n.a.).

Partea a doua

VREMEA VIOLENȚEI

I

CAUCAZUL

De la începutul secolului, pentru toţi tinerii ruşi, exotismul, aventura şi gloria se situau în Caucaz. Deşi regatul Georgiei fusese anexat în anul 1801 de către Alexandru I,[1] triburile sălbatice din munţii cei mai înalţi se mai opuneau pătrunderii trupelor regulate pe teritoriul lor. Pentru a fărîmiţa încetul cu încetul teritoriul rebelilor, armata ţarului stabilise, pe malul stîng al rîului Terek şi pe cel drept al rîului Kuban, un cordon de posturi militare, păzite de cazaci, numite staniţe. Din aceste staniţe porneau expediţiile contra aulelor[2], sau satelor cerkeziene. Se devastau păşunile, se furau vitele, se lua un număr cît mai mare de prizonieri, apoi trupele se retrăgeau pe poziţiile

[1] Împărat al Rusiei (1801—1825) după uciderea tatălui său, Pavel I, în timpul unui complot la care a luat şi el parte. La început, dîndu-se drept liberal de teama mişcărilor revoluţionare, a iniţiat unele reforme, care n-au atins însă bazele feudalismului (n.tr.).

[2] Denumire dată satelor la popoarele din Caucaz. Pentru culoarea locală, Tolstoi a folosit în *Cazacii* cuvinte din graiul populaţiilor care locuiau în munţii Caucazului, cuvinte pe care şi Henri Troyat le-a păstrat întocmai în textul său (n. tr.).

inițiale. Riposta nu întîrzia. Adeseori, chiar înainte de a fi ajuns în liniile lor, rușii cădeau într-o ambuscadă. Ba mai mult încă, în timp ce stanița dormea liniștită, în mijlocul tîrgului apăreau, veniți nu se știe de unde, războinici sprinteni ca diavolii, care sugrumau sentinelele, răpeau femeile care urlau și dădeau foc cocioabelor. Angajați într-o luptă pe viață și pe moarte, care dura de cincizeci de ani, cazaci și munteni sfîrșiseră prin a-și purta un fel de stimă dușmănoasă. Cele mai temute populații din Caucaz erau cele din Daghestan [1] și din Cecenia [2]. Conducătorul lor, Șamil [3], știuse să insufle oamenilor săi ideea unui război sfînt contra invadatorului creștin. Pentru acești fanatici, moartea însemna o răsplată a lui Alah.

Cu toate că știa pe dinafară poemele lui Pușkin și Lermontov despre Caucaz, Lev Tolstoi era încredințat că îl aștepta o revelație. Cînd va vedea, în sfîrșit, piscurile înzăpezite despre care i se vorbise atîta ? Într-o seară, surugiul îi arătă cu biciul masele cenușii care se detașau pe un fond de nori. Fu dezamăgit de această apariție. Dar a doua zi, la deșteptare, descoperind pe cerul senin ceva cenușiu-albicios, fu cuprins de o bucurie aproape religioasă. Pe ici-colo, întîlneau de-acum cazaci călări ; pe celălalt țărm al rîului Terek, pe înălțimi, ușoare fumuri indicau amplasamentul aulelor dușmane. Lev Tolstoi observa toate acestea, dar evita să cedeze ispitei unui pitoresc facil. A privi cu atenție, a-și cîntări cuvintele, a spune

---

[1] Azi, R.S.S. Autonomă Daghestan. (n.tr.).

[2] Azi, R.S.S. Autonomă Ceceno-Ingușă. Limba cecenilor face parte din grupul limbilor caucaziene (n.tr.).

[3] *Șamil* (aproximativ 1789—1871), conducătorul mișcării reacționare naționaliste din Caucaz, mișcare cunoscută sub denumirea de miuridism (n.tr.).

strictul adevăr, i se părea, la douăzeci și trei de ani, a fi secretul artei și poate al amabilității.

Sosind, la 30 mai 1851, în stanița Starogladkovskaia, rămase consternat : acest tîrg căzăcesc era așezat în fundul unei văi, împresurat de păduri, crînguri, hățișuri, cu case mici pe piloți, un post de observație pe-o înălțime, un tun vechi pe un afet de scînduri, un clopot de alarmă și cîteva dugheni unde se vindeau stofe, semințe de floarea soarelui și turtă dulce. În aceeași seară, nota în *Jurnalul* său : „Cum de-am ajuns să eșuez aici ? Nu știu. De ce ? Nici asta nu știu." [1] Și puțin după aceea, va scrie în limba franceză, mătușii Toinette : „Țara pe care mă așteptam s-o găsesc foarte frumoasă, nu este deloc așa. Deoarece stanița este așezată pe un teren înclinat, nu există propriu-zis o perspectivă și apoi locuința este proastă, la fel ca tot ce constituie aici confortul vieții. În ce-i privește pe ofițeri, ei sînt, după cum îți poți închipui, inși fără educație, dar, cu toate astea ; oameni foarte cumsecade și care, mai cu seamă, îl iubesc mult pe Nikolai."

Nu avu ocazia să se plîngă mai mult. O săptămînă după sosirea sa, Nikolai fu trimis, cu un detașament, la fortul Starîi Iurt, pentru a proteja pe bolnavii care făceau un tratament de ape termale în satul vecin cu Goreacevodsk. Lev Tolstoi se alătură fratelui său. Și, de astă dată, cunoscu adevăratul Caucaz, acel despre care visase, acel despre a cărui existență începuse să se îndoiască atunci cînd se afla în depresiunea Staroglavodskaia. Stînci abrupte, poteci amețitoare, cascade clocotitoare din care se înălțau aburi. Pe torentul principal numărai trei mori, una deasupra celeilalte.

---

[1] *Jurnal*, 30 mai 1951 (n.a.).

Apa era atît de caldă, încît puteai fierbe un ou în trei minute. Femei tătare își spălau rufele în apă. Le călcau în picioare, bătînd pasul pe loc. Așezat pe mal, cu pipa între dinți, Lev Tolstoi se desfăta cu acest spectacol. Nu putu rezista tentației de a descrie mătușii Toinette scena, insistînd mai mult asupra caracterului pur artistic al admirației sale : „E ca un furnicar mereu în mișcare. Cele mai multe din femei sînt frumoase și bine făcute. Costumul femeilor orientale, cu toată sărăcia acestora, este grațios. Grupurile pitorești pe care le formează, adăugate la frumusețea sălbatică a regiunii, oferă o priveliște cu adevărat încîntătoare. Stau adesea ore întregi spre a admira peisajul." [1]

Chiar și noaptea, sub cortul său, farmecul acestei vieți libere influența cursul gîndurilor sale. Cu mintea plină de cele văzute, simțea că această înfrățire cu natura îl apropia de Dumnezeu. Totuși, se ferea să cadă în grandilocvență. Cum să împaci măreția sentimentelor cu simplitatea formei ? Griji de artist se amestecau cu griji de creștin. Va nota în *Jurnalul* său : „Nu știu cum gîndesc alții, dar tot ce-am auzit și am citit îmi confirmă că oamenii nu gîndesc ca mine. Ei declară că, privind frumusețile naturii, sînt pătrunși de perspectivele imensității dumnezeirii și mediocrității omului ; îndrăgostiții văd în apă imaginea iubitei ; alții pretind că «munții par să ne vorbească, și că frunzele ne povestesc ba una ba alta, iar arborii ne cheamă spre ei»... Cum pot astfel de idei să ia naștere într-un creier ?" [2] În ceea ce-l privea, din clipa

[1] Scrisoare în limba franceză din 22 iunie 1851 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 10 august 1851 (n.a.).

cînd se dăruia visării, nu-și făurea decît păreri comune sau inexacte. Dimpotrivă, cînd încerca să expună ce vedea, ce simțea, în cuvinte obișnuite, avea impresia că misterul se năștea din banalitate, grandoarea din fapte mărunte. E oare cu putință ca în literatură, ca și în morală, simplitatea să fie cea care ne avantajează în adevăr ?

Cînd toată lumea din tabără dormea, nota pe o hîrtie, fugitiv, cîteva impresii care, fără îndoială, nu puteau interesa pe nimeni : „Noaptea este senină. O briză răcoroasă trece pe sub cort și face să tremure flacăra luminării. Se aud din depărtare lătratul cîinilor din aul și glasurile sentinelelor care se strigă una pe alta. În aer plutește mireasma frunzelor de stejar și platan care au servit la construirea bojdeucii. Sînt așezat pe o tobă, în bordeiul alăturat cortului propriu-zis... În partea aceasta, totul este întunecat, afară de o dîră de lumină care cade pe lavița fratelui meu, la capătul ei. În fața mea, dimpotrivă, pe un perete, în plină lumină, stau agățate un pistol, săbii, un pumnal și o pereche de nădragi. Liniște. O adiere de vînt. Un bărzăun trece bîzîind pe lîngă urechea mea. Alături, un soldat tușește și oftează." [1]

Nu-i era somn, dar observarea decorului nu-l mai putea mulțumi. Liniștea nopții, odihna oamenilor, licărirea tremurătoare a flăcării luminînd o boltă de frunzișuri uscate și împletite, îi accentuau sentimentul de fericire și de teamă. Dintr-o dată, rugăciunile copilăriei îi veniră pe buze : „Nu mă rugam, va scrie el, dacă se atribuie cuvîntului rugă înțelesul de implorare sau elanul recunoștinței. Năzuiam la ceva superior și perfect. Dar la ce ? N-aș putea spune. Și totuși, înțelegeam

[1] *Jurnal, Starîi Iurt*, 11 iunie 1851 (n.a.).

foarte limpede ceea ce doream. Voiam să mă topesc în Ființa Supremă. O rugam să-mi ierte greșelile. Dar nu, n-o conjuram, căci simțeam că dacă mi-ar fi îngăduit să cunosc această clipă de extaz, ar fi însemnat că m-a iertat... Orice teamă mă părăsise. Credința, Speranța, Dragostea se înmănuncheau în mine într-un sentiment unic..."

Ca totdeauna, după flux urmează refluxul. Tocmai cînd Lev Tolstoi se credea în plină beatitudine mistică, gînduri profane îl copleșiră : „Nu-mi simțeam trupul. Eram spirit pur. Dar nu, senzualismul mizerabil a biruit din nou și abia se scursese o oră că, aproape conștient, ascultam vocea viciului, a ambiției, a trufiei, a vieții ; știam de unde venea această voce ; știam că ea îmi distruge fericirea ; am luptat, am succombat. Am adormit visînd glorie și femei. Dar nu sînt vinovat, e ceva mai tare decît mine."

Aceste avînturi religioase, născute din farmecul peisajului și terminîndu-se în brațele unei femei imaginare, se reînnoiră adesea. Lev Tolstoi se gîndea de asemenea la moarte și încerca să considere orice lucru cu o indiferență filozofică. Aceasta nu-l împiedica să se bucure la gîndul că urma să-i sosească în curînd o șa nouă, sau să se mîhnească din cauza mustății care se ridica mai sus în stînga decît în dreapta. Situația sa în tabără era din cele mai neobișnuite. Singurul civil într-un grup de ofițeri, făcea figură de aristocrat leneș, de călător nepăsător. Nu-i plăceau șefii și nici camarazii fratelui său. Grosolani și neinstruiți, nu știau să discute decît despre cai, femei, avansări și acte de curaj. Locotenent-colonelul Alexeiev, comandantul bateriei, era un omuleț cu părul blond, bătînd în roșu, cu obrajii încadrați de favoriți și glas pătrunzător. Ortodox zelos, predica temperanța și-și primea subordonații, la masă, camaraderește. Mai era de asemenea tînărul ofițer Buimski — aproape un copil, cu chipul roz și naiv — căpitanul de cazaci din Ural-Hilkovski — tip de soldat bătrîn, simplu, dar nobil, curajos și bun [1] și un anume locotenent Knorring, înalt, cu fața lată și flaxă, cu pomeții ieșiți, foarte asemănător, va scrie Lev Tolstoi, acelor capete de cal despre care se spune că-s „prea cărnoase" [2]. Cînd rîdea avea aerul „prostesc și puțin dement". Purtările sale erau grosolane. Își dădeau unul altuia palme în mod prietenesc și el spunea despre Nikolai că-i „botos" ! Lev Tolstoi îl ținu la distanță în primele zile. Apoi se obișnui cu rîsul, cu mirosul de tutun prost, cu glumele sale de negustor ambulant.

Degeaba interzisese locotenent-colonelul Alexeev servirea alcoolului la masă, subordonații își scoteau pîrleala în corturile lor. Nikolai bea uneori pînă la abrutizare. Lev Tolstoi se stăpînea în măsura posibilului. Se abținea de asemenea de la jocul de cărți. „De multe ori, cînd ofițerii vorbeau despre cărți în fața mea, aveam chef să le arăt că și eu știu să joc, dar rezistam. Nădăjduiesc că și tîrît la masa de joc, aș refuza." Scria aceste rînduri în *Jurnalul* său, la 13 iunie, dimineața. În seara aceleiași zile datora 850 de ruble locotenentului Knorring. „Două sute de ruble aveam, o sută cincizeci îmi împrumutase Nikolai ; mai sînt dator cinci sute de ruble." Cum le va plăti ? Vom vedea mai tîrziu. Knorring, mărinimos, acceptă o poliță cu scadență lungă (ianuarie 1852). Pentru moment

[1] Scrisoare din 22 iunie 1851 către mătușa Toinette ; Lev Tolstoi l-a descris pe căpitanul Hilkovski, sub numele de Hlopov, în povestirea sa *Incursiunea* (n.a.).

[2] *Jurnal*, 4 iulie 1851 (n.a.).

— fericită diversiune — se pregătea în tabără o expediție împotriva muntenilor. Dornic dintr-o dată de a se aerisi, Lev Tolstoi solicită și obținu de la prințul Baratînski, care comanda flancul stîng al armatei din Caucaz, autorizația de a lua parte la operație, ca voluntar.

În a doua jumătate a lunii iunie, trupele porniră să mărșăluiască : un batalion de infanterie, toată cavaleria disponibilă, nouăsprezece tunuri, carele de subzistență și muniții. Un șarpe lung și negru, din care se înălțau baionetele ca niște ace lungi, se cățăra pe un drum rîpos. Toba bubuia în depărtare. Soldații cîntau. Lev Tolstoi, călare, lîngă fratele său, simțea cum îi bate inima cu repeziciune, ca în ajunul unei sărbători. La un popas, soldații formară piramide de arme și alergară spre un rîuleț să bea. Locotenent-colonelul Alexeiev, așezat pe o tobă, își invită subordonații să ia masa cu el. Cîțiva ofițeri se retraseră la umbra unui copac, cu vodcă, pahare și cărți de joc. „Ascultam, plin de curiozitate, vorba ostașilor și a ofițerilor — va scrie Tolstoi în povestirea sa autobiografică *Incursiunea* — și priveam cu atenție expresia feții lor. Dar la nici unul nu puteam surprinde măcar o umbră din acea neliniște pe care o simțeam eu însumi : glumele, rîsetele, povestirile, jocul, beția, exprimau lipsa de griji unanimă și nepăsarea față de pericolul care ne pîndea. Ca și cum nici prin gînd nu le-ar fi putut trece că unii dintre ei nu se vor mai întoarce pe acest drum, ca și cum toți acești oameni ar fi rupt demult legăturile cu această lume !" Mai tîrziu, cînd detașamentul se strecură într-o trecătoare cu pereții abrupți, avangarda inamică deschise focul. Muntenii scoteau țipete stridente, dar tirul lor, la această distanță, nu avea nici un efect. După ce trecură prin vadul

rîului, rușii se regrupară într-o pădure și generalul comandă atacul. Salvele se înteţiră. Oamenii cădeau. „Ce priveliște minunată !" zise generalul Baratînski în limba franceză. Și aghiotantul său, pentru a-i fi pe plac, adăugă, tot în limba franceză : „E o adevărată plăcere să faci război într-o țară atît de frumoasă !"[1] Tunul intră în acțiune. Cavaleria dispăru în pădurice, stîrnind un nor de praf. Părăsit de locuitorii săi, aulul inamic fu lăsat pradă jafului. „Ici se prăbușea un acoperiș, colo securea lovea în lemnul tare spărgînd o ușă, dincolo luase foc o căpiță de paie... Un cazac cară dintr-o maghernіță un sac de făină și un covor ; un soldat, cu fața veselă, scoate dintr-o *saclie*[2] un lighean de tablă și un șervet, un altul, cu brațele în lături, se silește să prindă două găini, care, cotcodăcind, alergă pe lîngă gard ; un altul a găsit undeva un *kumgan*[3] de pămînt."[4]

La întoarcere, cum era și de așteptat, muntenii atacară coloana în pădure. Soldații ruși ripostară. Și tînărul Lev Tolstoi, înflăcărat de patriotism, notă ce superior era curajul rusesc, tăcut și demn, față de cel francez, crispat și ostentativ, așa cum îl personificau pentru el eroii de la Waterloo. „Cum să nu sufere după aceea o inimă de rus, cînd printre tinerii noștri militari se aud fraze banale franțuzești, care au pretenția de a imita așa-zisul spirit cavaleresc francez atît de îmbătrînit ?"[5] va

---

[1] *Incursiunea*, capitolul VIII (n.a.).
[2] Colibă de muntean (n.tr.).
[3] Oală (n. tr.).
[4] *Incursiunea*, capitolul IX (n.a.).
[5] *Ibid.*, capitolul X. Începînd cu această lucrare de tinerețe (*Incursiunea* datează din 1852), se simte mocnind o dușmănie surdă împotriva armatei franceze, dușmănie care va izbucni în *Război și pace* (n.a.).

scrie el. În sfîrşit, schimburile de focuri se răriră, trupa îşi reluă drumul şi, ajuns la cantonament, Lev Tolstoi avu marea bucurie de a afla că principele Baratînski apreciase ţinuta calmă a „tînărului civil" în timpul luptelor. Dînsul, însă, nu era satisfăcut. Jefuirea aulului stăruia în memoria sa şi, de asemenea, gîndul la cei trei morţi şi treizeci şi şase de răniţi ai expediţiei. „Ce bine e să trăieşti în această lume, gîndea el, cît de frumoasă este natura şi cît de răi oamenii, cît de puţin ştiu ei să aprecieze ceea ce au !" [1]

La Starîi Iurt, începu din nou să scrie amintirile sale din copilărie. Dar i se părea că nu va avea niciodată răbdare să meargă pînă la capătul proiectului său. „Trebuie să te aşezi la o masă pătată de cerneală, nota el, să iei hîrtie cenuşie, o călimară, să-ţi murdăreşti degetele şi să înşiri litere pe o foaie ; literele formează cuvinte, cuvintele fraze. Dar se poate oare transcrie un sentiment ? Să transmiţi altuia vederile tale asupra naturii ? De ce oare poezia şi proza, fericirea şi nenorocirea sînt atît de strîns legate ?" [2] Alunecînd pe panta visării, se gîndea din nou la Zenaida Molostvova pe care o lăsase la Kazan, fără a îndrăzni să-i mărturisească dragostea. Regrete absurde îl rodeau în singurătatea sa. „Este oare cu putinţă să n-o mai revăd niciodată ? scria el. Este oare posibil să aflu într-o bună zi că s-a măritat cu un oarecare Beketov ? Sau ceea ce este şi mai trist, o voi revedea poate cu boneţică, voioasă, cu aceiaşi ochi inteligenţi, veseli şi drăgăstoşi ? N-am renunţat la planul meu de a o regăsi şi a

[1] Prima versiune a *Incursiunii* (n.a.).
[2] *Jurnal,* 3 iulie 1851 (n.a.).

o lua de soţie ; nu sînt îndestul de încredinţat că ar putea să mă facă fericit, dar sînt îndrăgostit de ea... Altfel, cum să interpretez amintirile fericite care mă însufleţesc ?... De ce să nu-i scriu o scrisoare ? Dar nu-i cunosc prenumele, nu ştiu numele tatălui ei. [1] Şi din această cauză, mă lipsesc, poate, de o mare fericire." [2]

O dată exaltarea înlăturată, nu se mai gîndi la proiecte matrimoniale şi examină serios ideea de a intra în rîndurile armatei. Totuşi, nici de astă dată, nu voia să se hotărască prea repede. La începutul lunii august, detaşamentul din care făcea parte reveni la staniţa Starogladkovskaia şi el profită de acest scurt concediu pentru a-şi revizui, o dată mai mult, principiile de viaţă. „La 28 august — ziua mea de naştere — voi împlini douăzeci şi trei de ani. Vreau, începînd din această zi, să trăiesc în conformitate cu scopul ce mi l-am propus. Voi reflecta la toate acestea temeinic, mîine ; dar, din clipa de faţă, mă încredinţez acestui *Jurnal,* în care voi însemna ocupaţiile pe care înţeleg să le am şi un tablou prescurtat al greşelilor de îndreptat, după metoda lui Franklin... Încă din revărsatul zorilor, mă voi sili să-mi rînduiesc hîrtiile, socotelile, cărţile şi lucrările ; apoi, voi face ordine şi în idei şi voi începe să recopiez primul capitol al romanului meu. [3] După prînz (voi mînca puţin), studiul limbii tătare, desen, tir, gimnastică şi lectură." [4]

[1] În Rusia, cea mai elementară politeţe cerea ca o persoană să fie numită cu prenumele ce-l avea, urmat de prenumele tatălui (n.a.).
[2] *Jurnal,* 8 iunie 1851 (n.a.).
[3] Este vorba de *Copilărie* (n.a.).
[4] *Jurnal,* 22 august 1851, (n.a.).

Fără îndoială, consemnînd pentru a douăzecea oară astfel de recomandări în *Jurnalul* său, Lev Tolstoi era departe de a ști că această manie o moștenise de la mama lui, despre care nu păstrase nici o amintire. În tinerețe, ținuse și ea o socoteală precisă cu privire la faptele și gesturile sale, înșiruia maxime educative și voia să transforme viața morală într-o știință precisă. Dar, făcînd acest lucru, se gîndea îndeosebi la fericirea celor apropiați, pe cînd Lev Tolstoi, întotdeauna plin de sine, nu urmărea decît propria lui perfecționare.

La Starogladkovskaia, existența, deși liniștită, nu era plicticoasă. Mai mult decît peisajul, destul de banal, psihologia locuitorilor îl pasiona pe Lev Tolstoi. Nimic comun cu mujicii răbdători și șireți de la Iasnaia Poliana ! Cazacii, nefiind niciodată constrînși să suporte șerbia, puneau libertatea și curajul mai presus de orice. Ei urau mai puțin pe munteanul care le-a ucis fratele, decît pe simplul soldat rus care se instalase provizoriu la ei pentru a-i ajuta să-și apere satul. Cele mai bune arme, cei mai buni cai, le cumpărau sau le furau de la dușmanii lor. Le imitau chiar, din cochetărie, înzorzonările și vorbeau cu plăcere limba lor. „Și cu toate acestea, va scrie Lev Tolstoi, acest mărunt popor creștin, aruncat într-un colț al pămîntului, înconjurat de neamuri mahomedane pe jumătate sălbatice și de soldați, se consideră pe o treaptă de dezvoltare mai înaltă și nu-i socotește oameni decît pe cazaci..."[1] În toate stanițele împrăștiate de-a lungul fluviului, oamenii își împărțeau timpul între turele de gardă la cordon,[2] serviciul în timpul campaniei, pescuit și vînătoare. În felul acesta, treburile casnice cele mai aspre erau rezervate femeilor, ceea ce le făcea să aibă mai multă autoritate în gospodărie. Deși se prefăceau că le tratează ca pe sclave, după sistemul oriental, cazacii le respectau și le știau de frică. Ele purtau costumul cerchez — cămașă tătărească, scurtă vătuită, încălțăminte ușoară, fără tocuri — dar își înnodau o basma pe cap după obiceiul rusesc. Casele le erau curate. În raporturile cu bărbații, tinerele fete se bucurau de o mare libertate.

Lev Tolstoi locuia la un cazac bătrîn, Epișka (Epifan Siokin), care, de la bun început, se împrieteni cu el. Epișka, la nouăzeci de ani, era un zdrahon de o înălțime uriașă, cu pieptul lat, cu umerii atletici, cu o barbă mare, albă ca un penaj de lebădă. Cucerit de acest personaj, Lev Tolstoi urma să-l plaseze, așa cum era, în romanul său *Cazacii* sub numele de unchiul Eroșka : „Purta un caftan zdrențuit, suflecat, niște *porșne*[1] din piele de cerb legate cu sfoară, peste obiele, și o cușmă albă, zburlită. Pe spate avea, aruncată peste umăr, *o kobîlkă*[2] și o traistă cu un pui de găină și un erete — momeală pentru șoimi ; peste celălalt, legată cu o curea, o pisică sălbatecă împușcată, iar prins de brîu, un săculeț cu gloanțe, praf de pușcă și pîine, o coadă de cal cu care se apăra de țînțari, un pumnal mare, cu teaca găurită, pătat de sînge închegat și doi fazani împușcați"[3] Lev Tolstoi petrecea seri întregi cu gazda sa, care, după ce bea, devenea vorbăreț. Cu coatele pe masă, chipul de

---

[1] *Cazacii*, capitolul IV (n.a.).
[2] Sau la post, cum ziceau cazacii pe vremea aceea (n.tr.).

[1] Opinci făcute din piele netăbăcită, care se îmbracă numai muiate. (nota lui Tolstoi).
[2] Instrument folosit la vînătoarea de fazani (nota lui Tolstoi).
[3] *Cazacii*, capitolul VI (n.a.).

un oacheş roşcat, ochii aprinşi într-o rețea de zbîrcituri adînci, Epişka vorbea, vorbea, şi în jurul său se forma un miros puternic, dar destul de plăcut de cihir [1], de vodcă, de praf de puşcă şi de sînge închegat. [2] Îşi povestea tinerețea zvăpăiată, luptele, vînătorile. Niciodată nu muncise cu mîinile sale. Întotdeauna natura avusese grijă să-i asigure existența. Bețiv, hoțoman, iscusit în prinderea cailor de munte, nu se temea nici de oameni, nici de animale : „Priveşte-mă, sînt sărac ca Iov, n-am nevastă, nici grădină, nici copii, nimic, doar o puşcă, un erete şi trei cîini, dar niciodată nu m-am plîns de viață şi niciodată nu mă voi plînge. Mă duc în pădure, privesc, tot ce mă înconjoară îmi aparține. Mă întorc acasă şi-i dau drumul la cîntec." [3] De față cu tînărul oaspete care-şi punea atîtea probleme despre bine şi rău, adăuga cu un hohot de rîs care-i răsfira barba cea albă :„Toate le-a făcut Dumnezeu spre bucuria omului. Orice ai face, nu-i păcat. Ia pildă de la dobitoace. Trăiesc şi în stuful tătăresc şi într-al nostru. Unde se duc, acolo li-e culcuşul. Ce-a dat Dumnezeu, aia mănîncă." [4] De aici şi pînă la a pretinde că nu trebuie să te ruşinezi pentru a seduce fetele, nu era decît un pas. Epişka îl trecu cu voioşie. Îi propuse chiar şi lui Tolstoi să-i procure ceva ce l-ar putea distra. Şi, întrucît tînărul îşi arătă, moale, indignarea față de un astfel de obicei, el strigă :

[1] Vin roşu fabricat primitiv (n.a.).
[2] *Cazacii*, capitolul XI (n.a.).
[3] Ciornă din *Cazacii* (varianta nr. 12) (n.a.). Tolstoi a scris această nuvelă între anii 1852 şi 1862, întrerupînd-o de cîteva ori, din diverse cauze. Scriitorul o concepuse în două părți, dar a realizat numai prima parte. Nuvela a apărut în numărul din ianuarie al revistei *Ruskii vestnik* din anul 1863 (n.tr.).
[4] *Cazacii*, capitolul XIV (n.a.).

„Unde-i păcatul ? E păcat să te uiți la o fată frumoasă ? Să te distrezi cu ea e un păcat ? S-o iubeşti e păcat ? Aşa-i la voi ? Nu, taică, nu-i păcat ! E lucru sfînt. Dumnezeu te-a făcut pe tine, Dumnezeu a făcut-o şi pe fată... Aşa că, să te uiți la o fată frumoasă, nu-i păcat. Pentru aia e făcută, să fie iubită şi să ne procure plăceri". [1]

Cît timp oare a rezistat Lev Tolstoi sfaturilor lui Epişka ? Pentru a-şi înfrîna simțurile mergea la vînătoare cu bătrînul codoş. Vînat era din belşug — fazani, dropii, becațe, lişițe, iepuri cenuşii, vulpi şi chiar bizoni, cerbi şi lupi. În timp ce stăteau la pîndă, totul mergea bine, dar, la întoarcere în staniță, numai la ideea inhalării mirosului de fum, inima tînărului se strîngea. Privea cu coada ochiului la fetele cu piele albă şi ochii negri, îşi imagina sub bluză, forma unui sîn ce tresaltă. Unele dădeau tîrcoale, seara, în jurul bordeielor şi se dăruiau pentru cîteva monede de argint. Altele pretindeau şi puțină curte înainte de a cădea pe aşternutul de frunziş, cu gura deschisă şi ochii închişi. Lev Tolstoi nota în *Jurnalul* său salturile temperaturii amoroase : „Aseară, o fată de cazac a venit să mă vadă. N-am închis ochii aproape toată noaptea... [2] Acest bețivan de Epişka mi-a spus că lucrurile merg bine cu Salamaninda. Aveam poftă s-o iau şi s-o spăl... [3] Trebuie neapărat să posed o femeie. Dezmățul nu-mi dă pace... [4] Nu mai am perseverență şi răbdare pentru nimic. Dacă eram stăruitor în pasiunile mele pentru femei, aş fi avut succese şi amintiri ; persistînd în castitate aş fi putut fi mîndru de seninătatea

[1] *Cazacii*, capitolul XII (n.a.).
[2] *Jurnal*, 25 august 1851 (n.a.).
[3] *Ibid.*, din 26 august 1851 (n.a.).
[4] *Ibid.*, din 4 mai 1853 (n.a.).

mea... Lipsește-te de vin și de femei. Plăcerea pe care ți-o dau este atît de infimă și remușcările atît de mari !...[1] Și totuși, nu ! Dorințele mele sînt firești. Dacă le condamn, o fac fiindcă mă aflu într-o situație anormală : celibatar la 23 de ani ! Nimic nu mă va putea ajuta, afară de voința și rugăciunile mele ca Dumnezeu să mă ferească de ispită."[2]

După cîteva zile de abstinență eroică, îi cerea din nou lui Epișka să-i aranjeze o întîlnire. Dar aceste aventuri venale, repede înnodate, repede deznodate, nu puteau să-l satisfacă. Visa la o pasiune adevărată, exotică, romantică, cu o femeie adevărată. O găsi în orgolioasa Marianka — după care o va crea pe Mariana din romanul său *Cazacii*. „Nu era drăguță, era frumoasă în toată puterea cuvîntului. Trăsăturile ei ar fi putut părea cam bărbătești și cam aspre, dacă n-ar fi fost statura ei înaltă și bine proporționată, pieptul puternic, umerii largi și, mai ales, privirea serioasă, dar caldă, a ochilor ei migdalați și negri, adînci, încercănați sub sprîncenele negre. Radia parcă o adiere de vlagă feciorelnică și de sănătate."[3] Cînd o vedea muncind, cu lopata în mînă, îl treceau fiori de dorință. Pentru a se apropia de ea, se împrieteni cu tatăl ei. Se gîndi chiar la căsătorie. La urma urmei, nu era oare mai înțelept să renunțe la falsele atracții ale vieții civilizate, pentru a regăsi sensul adevăratei vieți într-o femeie căreia educația occidentală nu-i alterase spiritul ? „Poate că iubesc în ea natura, tot ce este frumos în natură, va spune alter ego-ul său

[1] *Jurnal*, 25 iunie 1853 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 20 martie 1852 (n.a.).
[3] *Cazacii*, capitolul XXV (n.a.).

în *Cazacii*, tînărul Olenin... Iubind-o, mă simt o părticică inseparabilă a întregului univers fericit al bunului Dumnezeu." Și mai departe : „Cînd, în locul căsuței mele, al pădurii mele și al dragostei mele, revăd în minte saloanele voastre, femeile voastre cu părul pomădat și cu bucle de împrumut, schimele nefirești ale buzelor lor, mîinile și picioarele lor slabe, degenerate, ascunse sub cine știe ce artificiu de toaletă, și bîiguiala voastră de salon, conversația voastră, mi se face scîrbă." Pînă unde merse intimitatea lui Lev Tolstoi cu tînăra cazacă ? Nu ni se spune nimic în *Jurnalul* său. Probabil că, după cîteva plimbări nocturne, cîteva sărutări timide, cîteva schimburi de jurăminte, jumătate rusești, jumătate tătare, el înțelese că toate acestea nu erau altceva decît literatură. „A, dacă eu aș putea să mă fac cazac, va spune Olenin, alias Tolstoi, dacă aș putea să fur herghelii, să mă îmbăt cu cihir, să cînt, să omor oameni și să mă strecor, beat, la ea, pe fereastră. noaptea, fără să mă gîndesc cine sînt și ce fac, atunci ar fi cu totul altceva. Atunci ea și cu mine ne-am putea înțelege, atunci aș putea fi fericit."[1] În orice caz, găsise aici un strașnic subiect de roman ! Nebunia personajelor îl va consola de propria sa cumpătare. Nimic nu prețuia mai mult decît însănătoșirea cu ajutorul scrisului. Se va gîndi la cazaci mai tîrziu. Mai întîi, era vorba să continue povestirea *Copilărie*, unde ficțiunea se îmbina cu realitatea. Pentru a se pune în temă, Lev Tolstoi evoca, împreună cu fratele său, amintirile din frageda tinerețe de la Iasnaia Poliana, apoi de la Moscova. Nikolai, care devenise un bețiv înveterat, reprezenta totuși, pentru fratele său mai mic, o autori-

[1] *Cazacii*, capitolul XXXIII (n.a.).

tate chiar şi în literatură. Încurajat de către acesta, nu se îndoia de reuşită. Dar nu avea răbdare. În orice clipă, vreo distracţie binevenită îl smulgea de la masa de lucru : femeile, dar şi jocul de cărţi. De la Starîi Iurt, reîncepuse să joace cu frenezie. Nu-i achitase încă locotenentului Knorring datoria, că alte noi pierderi îl împovărau. Imprumutînd de la unii pentru a-i plăti pe alţii, se deştepta noaptea pentru a-şi revizui socotelile. De cîte ori începea o partidă nouă, nutrea speranţa să-şi refacă situaţia printr-o lovitură norocoasă. În cursul uneia din aceste seri decepţionante, prinse simpatie pentru Sado, un tînăr cecen, care locuia în aulul vecin, supus puterii ruseşti, şi care venea adeseori în tabără să joace cărţi cu ofiţerii.

„Tatăl său, va scrie Lev Tolstoi mătuşii Toinette, este un om destul de bogat, dar îşi ţine banii îngropaţi şi nu dă o leţcaie fiului său. Băiatul, pentru a dispune de bani, fură de la inamici cai, vite, uneori îşi expune de douăzeci de ori viaţa pentru vreun obiect care nu valorează zece ruble ; dar nu o face din lăcomie, ci din obişnuinţă. Cel mai mare hoţ se bucură de stimă şi este poreclit *djighit*, viteazul. Uneori Sado are o mie de ruble de argint, alteori n-are un ban."[1]

Deoarece Sado nu ştia să numere, adversarii săi de joc îl înşelau fără nici un scrupul. Lev Tolstoi interveni cu energie, luă pe tînărul Sado sub protecţia lui şi acesta, plin de recunoştinţă, îi propuse să fie *kunak*-ul său, adică prietenul său pe viaţă şi pe moarte. După tradiţia caucaziană, dacă *kunak*-ul tău îţi cere banii, calul, armele sau femeia, nu poţi să-i refuzi nimic, la fel

[1] Scrisoare în franceză din 6 ianuarie 1852 (n.a.).

cum şi dînsul este obligat să-ţi cedeze orice ţi-ar plăcea din casa lui. Pentru a pecetlui această înţelegere excepţională, cei doi tineri schimbară daruri între ei. Sado oferi lui Lev Tolstoi o pungă cu bani, un frîu de argint, o sabie orientală valorînd o sută de ruble şi, ceva mai tîrziu, un cal. Mai puţin generos, Lev Tolstoi îi dărui o puşcă veche, cumpărată pe vremuri cu opt ruble, şi un ceas. În realitate, în această perioadă, era foarte strîmtorat băneşte. Poliţa de cinci sute de ruble pe care o semnase la ordinul locotenentului Knorring expira în luna ianuarie 1852. Termenul fatal se apropia, fără ca el să întrevadă posibilitatea de a face faţă angajamentului ce şi-l luase. Cu nădejde supremă, încercă să stîrnească interesul lui Dumnezeu pentru cazul său. „Seara, scria el mătuşii Toinette, cînd spun rugăciunea, îl rog pe Dumnezeu să mă scape din această situaţie neplăcută şi-l rog chiar cu mult zel. Cum pot să ies din această încurcătură ? mă gîndesc, culcîndu-mă. Nimic nu se poate întîmpla care să-mi dea posibilitatea de a achita această datorie. Îmi şi imaginez toate neplăcerile pe care urmează să le suport din această cauză : cum el (Knorring) va face o plîngere, cum mi se vor cere explicaţii de către şefii mei, de ce nu plătesc etc. «Ajută-mă Doamne», zic eu adormind".[1]

Şi minunea se produse. În timp ce Lev Tolstoi se perpelea, singur, fără bani, la lumina unei lumînări, Sado, instalat la Starîi Iurt cu cîţiva ofiţeri, juca şi recîştiga la cărţi, de la Knorring, poliţa semnată de *kunak*-ul său. A doua zi, veni cu

[1] Scrisoare în franceză din 6 ianuarie 1852 (n.a.).

ea la Nikolai Tolstoi, care tocmai se găsea în misiune la Starîi Iurt şi-i spuse : „Ce crezi ? Fratele tău va fi mulţumit că am făcut acest lucru ?“ Primind scrisoarea lui Nikolai, care-i anunţa vestea cea bună, Lev Tolstoi fu copleşit de recunoştinţă. Privea poliţa ruptă din plic şi nu mai ştia dacă trebuie să mulţumească lui Dumnezeu sau lui Sado pentru această salvare in extremis. „Nu este oare uimitor să vezi cum dorinţele tale sînt realizate chiar a doua zi ? scria el mătuşii Toinette. Vreau să spun că nu este uluitoare decît bunătatea divină pentru o fiinţă ca mine, care a meritat-o atît de puţin. Şi, nu-i aşa că devotamentul lui Sado este admirabil ?...“[1]

O însărcină pe mătuşa Toinette să cumpere pentru Sado, de la Tula, un pistol, şase gloanţe şi o cutioară care cîntă, „dacă aceasta nu costă prea mult“. Ciudată grijă pentru economie din partea unui om care fusese scăpat de un adevărat coşmar ! Cînd primi darurile, le găsi într-atîta pe gustul său, încît cu multă greutate se despărţi de ele. Cutia care cînta, mai ales, îl cucerise prin melancolicul ei refren. „Sînt mîhnit la ideea de a o dărui lui Sado. Prostie. I-o voi trimite !“[2]

Trăind ca un civil printre militari, Lev Tolstoi se simţea din ce în ce mai puţin în largul său. Era ca şi cum şi-ar fi refuzat gazdele să le ajute în munca lor. Situaţia de parazit nu era pe placul său. Şi mai puţin aceea de om de nimic. „Prinţul Baratînski are cea mai bună părere despre tine, îi zicea fratele său. Cred că i-ai plăcut şi ar dori să te numere printre recruţii săi.“ Făgăduiala acestei înalte protecţii îl hotărî în cele din urmă

[1] Scrisoare în franceză din 6 ianuarie 1852 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 28 martie 1852 (n.a.).

pe Lev Tolstoi. Scrise la Tula, pentru a obţine actele necesare angajării şi plecă cu fratele lui la Tiflis, unde putea trece examenele pentru încorporare. Traversarea Munţilor Caucaz, pe drumul militar al Georgiei, îl încîntă peste măsură. Stînci cu vîrfuri dominînd drumul, vuietul furios al Terekului, gîtuit, jos, în fundul trecătoarei, zbor de vulturi tăind fîşia strîmtă de cer deasupra corporare. Traversarea Munţilor Caucaz, pe drusat cocoţat pe înălţimi, răceala pietrelor, scîrţîitul *arbasurilor*[1] indigene, totul exprima aici libertate, măreţie şi sălbăticie.

Abia ajuns la Tiflis, Lev Tolstoi află de la generalul Brimmer că actele sosite din Tula erau insuficiente pentru o înscriere în regulă. Lipsea din dosarul său un certificat al guvernatorului provinciei din care să se constate că nu mai este funcţionar civil. Decepţionat, hotărî să aştepte, la faţa locului, sosirea documentului şi, lăsîndu-l pe fratele său să se întoarcă singur la Staogladkovskaia, se instală într-o locuinţă modestă din cartierul periferic, locul de preferinţă al coloniei germane[2], printre vii şi grădini, pe malul stîng al rîului Kura.

În sudul cartierului german, pe acelaşi mal al rîului, se întindea, pe coasta muntelui, cartierul indigen, cu uliţele neregulate, casele cu balcoane ieşite în afară, o gloată leneşă şi sclipitoare, în care femeile mahomedane, voalate, se loveau de persani cu unghiile vopsite în roşu şi iştice,

[1] Căruţă cu două roţi (n. tr.).
[2] Acest cartier era locuit de urmaşii colonilor germani care emigraseră în Rusia, venind din Würtemberg, în 1818 (n.a.).

de personaje oficiale tătare în costume largi și turbane verzi sau albe, de munteni ai triburilor supuse, cu *cercheska*[1] strîns în talie. Deasupra mulțimii, cămilele hieratice își legănau capetele. Era cald, cu toate că era luna noiembrie. Aerul mirosea a murdărie, miere, tămîie și piele. În schimb, pe țărmul drept al rîului Kura, orașul rusesc curat, decent, organizat, expunea soarelui plictiseala unei capitale de provincie. Lev Tolstoi mergea uneori la teatru, la Opera italiană, dar regreta imediat după aceea cheltuiala celor cîteva ruble pentru bilet. Era într-o proastă dispoziție, din două motive : n-avea bani și era bolnav. Care fată cazacă din staniță îi lăsase această usturătoare amintire a unei nopți de dragoste ? Se îngriji cu furie timp de trei săptămîni. „Boala m-a costat foarte scump, scria el fratelui său, Nikolai. Farmacie : 20 de ruble ; doctorul pentru 20 de vizite ; și acum, în fiecare zi, vata și trăsura mă costă 120. Îți scriu toate aceste amănunte, pentru ca să-mi trimiți de urgență cît mai mulți bani vei putea... Boala venerică este biruită, dar există urmările mercurului, care mă fac să sufăr extraordinar. Sînt plin de răni în gură și pe limbă. Fără nici o exagerare mă aflu în a doua săptămînă de cînd nu mănînc și n-am dormit o oră."[2] Cinci zile mai tîrziu, scriind mătușii Toinette, îi descrise starea sa, dar, de astă dată, din considerație pentru bătrîna domnișoară, boala venerică se transformă sub condeiul său într-un fel de „febră

[1] Caftan lung și strîns pe talie, fără guler, purtat de populațiile muntene din Caucaz și de cazaci (n.tr.).
[2] În franceză, în original. Scrisoare din 10 decembrie 1851 (n.a.).

ridicată care m-a țintuit în pat timp de trei săptămîni"[1].

Aceste răgazuri silite îi folosiră. Departe de lume, se cufundă, cu voluptate, în povestea copilăriei sale. „Îți reamintești, scumpa mea mătușă, scria el în limba franceză mătușii Toinette, un sfat pe care mi l-ai dat odinioară : acela de a scrie romane ? Ei bine, urmez sfatul dumitale și ocupațiile mele se rezumă la a face literatură. Nu știu dacă ce scriu va apărea vreodată pe lumea asta, dar e o activitate care mă distrează și în care persist de prea mult timp pentru a o părăsi."[2]

O dată cu revenirea puterilor, ieși mai des, regăsi cîțiva prieteni, jucă biliard, pierdu mai bine de o mie de partide cu un marcher celebru[3] și se pasionă pentru vînătoare : „Aici, vînătoarea este minunată, scria el la 23 decembrie 1851, fratelui său Serghei. Șesul, mlaștini pline de iepuri cenușii, ostroave acoperite nu cu păduri, ci cu stufăriș unde se pitesc vulpile. Am fost în total de nouă ori în cîmp, la o depărtare de zece pînă la cincisprezece verste de tîrgul cazacilor, cu doi cîini, din care unul este excelent, iar celălalt nu valorează nimic ; am vînat două vulpi și vreo șaizeci de iepuri. Cînd voi reveni, voi încerca să vînez cu gonaci, căprioare..." Și adăuga nepăsător : „Dacă vrei să fii remarcat lăudîndu-te că ai cele mai noi vești din Caucaz, poți să povestești că al doilea personaj după Șamil, un oarecare Hagi-Murad, s-a

[1] Scrisoare în franceză, mătușii Toinette, din 15 decembrie 1851 (n.a.).
[2] Scrisoare din 12 noiembrie 1851 (n.a.).
[3] Aceste amintiri îi furnizară elementele nuvelei sale *Din însemnările unui marcher* (n.a.).

predat zilele acestea guvernului rus.[1] Cel mai viteaz (un djighit), cel mai curajos din toată Cecenia, şi a comis această laşitate."

Actele oficiale întîrziau şi Lev Tolstoi suferea de a fi nevoit să umble încă în civil, îmbrăcat cu un pardesiu de la Sharmer şi avînd pe cap o pălărie-clac de zece ruble, atunci cînd el se şi simţea ostaş din creştet pînă în tălpi, atît era de pătruns de spiritul militar. De-abia se abţinea să nu ridice mîna la cozoroc cînd vedea trecînd un general Faţă de o astfel de nerăbdare, comandantul centrului de recrutare consimţi să-i dea o atribuţie provizorie, care va deveni definitivă din clipa primirii actelor de la guvernatorul din Tula. Lev Tolstoi fu incadrat în brigada 20-a de artilerie, bateria a 4-a (aceea a fratelui său). Un simulacru de examen, la 3 noiembrie 1852, îi conferi gradul de aspirant sau iunker. Îmbrăcînd uniforma, încercă o mulţumire ciudată, aceea de „a nu fi liber". Fără îndoială că începuse să se înspăimînte el însuşi de dezordinea conduitei sale, de nestatornicia caracterului său. Nu vedea altă scăpare decît în disciplina impusă de superiori şi în dăruirea întregii sale vieţi armatei, pentru nimicirea jefuitorilor vicleni şi a asiaticilor nesupuşi.[2] În drum spre

[1] *Hagi-Murad*, şeful tribului averilor, va deveni eroul celebrului roman al lui Tolstoi, *Hagi-Murad* (n.a.). Tolstoi a lucrat la această nuvelă, cu mari întreruperi, din 1896 pînă în 1904. Prima versiune a nuvelei purta titlul *Ciulinul* (14 august 1896). *Hagi-Murad* n-a fost publicată în timpul vieţii lui Tolstoi, ci în *Opere postume ale lui L. N. Tolstoi* (vol. III, Moscova, 1912), cu mari tăieturi făcute de cenzură. Nuvela n-a apărut integral decît în *Opere postume ale lui L. N. Tolstoi*, editate de «Svobodnoe Slovo» din Berlin, în 1912 (n. tr.).

[2] Scrisoare către Serghei Tolstoi din 23 decembrie 1851 (în franceză în original) (n.a.).

Starogladkovskaia, se opri la staţia poştală din Mosdok şi aici, pe neaşteptate, îl cuprinse îndoiala. Avusese oare dreptate optînd pentru cariera militară ? De la acest oficiu, el scrise mtuşii Toinette :

„Acum un an, credeam că găsesc fericirea în plăcere, în mişcare ; în prezent, dimpotrivă, odihna, fizică şi morală, este starea pe care o doresc."[1] Fireşte, recunoştea că ciudata călătorie în Caucaz îi fusese, probabil, inspirată de Dumnezeu şi că, în astfel de condiţii, tot ce se va petrece în această regiune va fi folositor sufletului său, dar era tot atît de convins că într-o zi sau alta, se va reîntoarce la Iasnaia Poliana, pentru a-şi realiza acolo adevărata chemare de om paşnic, care are răspunderea unei familii, e foarte erudit şi bun. Straniu iuncher, care, abia numit în gradul său, visa să-şi dea demisia şi descria mătuşii sale, în acest fel, desfătările traiului în halat şi papuci :

„După un număr nedeterminat de ani, nici tînăr şi nici bătrîn, iată-mă la Iasnaia Poliana, afacerile mele sînt în ordine, n-am motiv de frămîntări şi nici necazuri, şi dumneata tot la Iasnaia Poliana te afli. Ai îmbătrînit puţin, dar eşti tot proaspătă şi sănătoasă. Ducem viaţa pe care am mai dus-o, lucrez dimineaţa, dar ne vedem aproape toată ziua ; cinăm, seara îţi citesc ceva care nu te plictiseşte, apoi stăm de vorbă. Îţi povestesc viaţa mea din Caucaz, dumneata îmi istoriseşti din amintirile dumitale despre tatăl meu, despre mama mea — îmi istoriseşti «poveştile teribile» pe care altădată le ascultam cu ochii înfricoşaţi şi gura larg căscată... Nu vom avea deloc cunoştinţe, nimeni nu va veni

[1] Scrisoare în limba franceză din 12 ianuarie 1852 (n.a.).

să ne plictisească şi să bîrfească. Este un vis frumos, dar nu este încă tot ce îmi îngădui să visez. Sînt căsătorit — soţia mea este o persoană blîndă, bună, drăgăstoasă, ea are pentru dumneata aceeaşi dragoste ca şi mine. Avem copii care te numesc bunică. Locuieşti în aripa cea mare. Toată casa este la fel de ordonată ca pe vremea cînd trăia tata şi reîncepem aceeaşi viaţă, numai că schimbăm rolul : dumneata preiei rolul bunicii, dar eşti încă şi mai bună (sic) ; eu, preiau rolul tatei, dar sînt desperat că nu-l voi merita niciodată ; soţia mea îl preia pe cel al mamei mele, copiii pe al nostru. Maria are rolul celor două mătuşi, mai puţin nefericirile lor. Pînă şi Gaşa va lua locul Praskoviei Isaievna. Dar va lipsi o persoană care să poată lua rolul pe care dumneata l-ai jucat în familia noastră. Niciodată nu se va găsi un suflet atît de frumos, de iubitor, ca al dumitale. Nu vei avea deci urmaşă. Vor fi trei personaje noi, care vor apare din cînd în cînd pe scenă — fraţii, mai ales unul, care va fi adesea cu noi : Nikolai. Burlac bătrîn, chel, pensionar, veşnic la fel de bun, de nobil. Îmi închipui cum va povesti, ca odinioară, copiilor, poveşti născocite de el, cum aceşti copii îi vor săruta mîinile murdare (care merită să fie acoperite de sărutări), cum se va juca cu ei, cum soţia mea îşi va da osteneala să-i pregătească mîncarea sa preferată, cum vom evoca amintiri comune, cum vei rămîne la locul dumitale obişnuit pentru a ne asculta cu plăcere, cum ai să ne strigi pe noi, bătrînii, Liovuşka şi Nikolenka [1], la fel ca întotdeauna, şi cum ne vei certa, pe mine pentru că mănînc cu mîinile şi pe el, fiindcă nu şi le-a spălat... Toate acestea se

[1] Diminutive din Lev şi Nikolai (n.a.).

pot întîmpla şi nădejdea este un lucru atît de plăcut ! Din nou plîng. De ce plîng oare cînd mă gîndesc la dumneata ? Sînt lacrimi de fericire. Sînt fericit că ştiu să te iubesc." [1]

Acel care scria aceste rînduri, la staţia poştală din Mosdok, cu ochii umezi, cu inima bolnavă de tandreţe, era băieţaşul pedepsit de Prosper de Saint-Thomas, inventînd un viitor eroic pentru a se consola de a fi fost închis în cămăruţa întunecoasă ; era studentul cast din Kazan, prea timid pentru a vorbi tinerelor fete şi trăind poveşti de dragoste nemaipomenite cu Ea, femeia ideală ; era chefliul moscovit plecînd în Caucaz cu ideea de a-i spinteca pe munteni, de a seduce o roabă cerchează învăţînd-o să citească limba franceză pe paginile romanului *Notre-Dame de Paris.* [2] Mereu aceeaşi imaginaţie fecundă, aceleaşi broderii întortocheate ale visării, aceeaşi nevoie de a înfrumuseţa viitorul pentru a se despăgubi de prezent. Faptul că era pe cale să-şi redacteze amintirile din copilărie îl făcea cu atît mai vulnerabil faţă de nostalgia trecutului. Cu cît evoca decorul şi fiinţele martore ale anilor săi de tinereţe, cu atît mai mult era însetat să le revadă.

La 14 ianuarie 1852, la sfîrşitul călătoriei sale, nu nimeri la Iasnaia Poliana, ci la staniţa Starogladkovskaia, cu casele ei albe pe piloţi, cu postul de observaţie, prăvăliile, fetele sale vesele, cazacii săi apatici... Vai, fratele său Nikolai era plecat într-o expediţie ! Imediat porni să-l ajungă. Toată luna februarie a anului 1852 trecu, pentru el, în marşuri, contramarşuri, hărţuieli. „Viaţa îmi este indiferentă, mi-a dat prea puţină bucurie pentru

[1] Scrisoare în franceză din 12 ianuarie 1852 (n.a.).
[2] *Cazacii,* capitolul II (n.a.).

ca s-o iubesc ; de aceea nu mi-e frică de moarte — nota el în *Jurnalul* său la 5 februarie 1852. Nu mi-e teamă nici de dureri. Mi-e teamă că nu voi putea îndura în mod demn suferința și moartea." În fiecare zi — sau aproape — se schimbau focuri de armă cu franctirorii cocoțați prin cuiburile stîncilor sau înfundați în desișul pădurilor. La 17 februarie, la cucerirea aulelor Kozmi, Liat și Indi, la 18 februarie, în atacul pozițiilor cecene de pe malul rîului Micik, iuncherul Lev Tolstoi dovedi mult sînge rece. Tunul la care servea avu o roată smulsă de o ghiulea dușmană, o altă ghiulea ucise un cal la doi pași de el ; întrucît tirul devenea din ce în ce mai precis, Nikolai, care comanda bateria, dădu ordinul de retragere, continuînd focul. Zdrobiți de oboseală, soldații trebuiră să-și croiască drum printre detașamentele de munteni, care-i împușcau în timpul trecerii. „Am încercat în clipa aceea o teamă, așa cum n-am cunoscut una mai puternică de atunci încoace — va spune Lev Tolstoi, cu mulți ani mai tîrziu, în 1900. Ajunserăm, în sfîrșit, în tabăra căzăcească. Pentru masă, în cantonament, avurăm parte de o căprioară friptă, atît de gustoasă cum niciodată nu mîncasem ceva mai bun. Ne culcarăm cu toții în aceeași colibă, opt oameni, unul lîngă celălalt. Aerul, cu toate acestea, era extrem de plăcut... ca și căprioara !" [1] A doua zi, gîndindu-se din nou la purtarea sa, Lev Tolstoi o judecă cu severitate. „Pericolul mi-a deschis ochii, scria el la 28 februarie 1852 în *Jurnalul* său. Mă sileam să cred că fusesem perfect calm și stăpîn pe mine. Dar, în întîmplările din 17 și 18 februarie, nu

[1] Sergheienko : *Cum trăiește și lucrează L. N. Tolstoi*, și Goldenweiser : *Aproape de Tolstoi* (n.a.).

m-am arătat astfel." Nemulțumit de sine, fu destul de mîhnit aflînd că șefii săi, voind să-l propună pentru crucea Sfîntului Gheorghe, trebuiseră să renunțe la proiectul lor, pentru motivul absurd că, oficial, încă nu era încorporat în armată. Mereu aceste acte nenorocite care nu mai veneau ! Ce fel de treabă se făcea în birouri ? Se va plînge mătușii Toinette : „Îți mărturisesc sincer că, din toate onorurile militare, doar această singură cruciuliță am avut mîndria s-o rîvnesc, și că aplicarea regulamentului mi-a cauzat o mare supărare. Cu atît mai mult cu cît nu-i decît o anumită perioadă cînd o poți primi, iar în prezent, pentru mine, această perioadă a trecut." [1]

Revenit la Starogladkovskaia, neglijă din ce în ce mai mult serviciul. „A mărșălui și a lua parte la tot felul de trageri cu tunul nu sînt ocupații prea plăcute, mai ales că acestea deranjează punctualitatea vieții mele." [2] Camarazii săi îl socoteau totuși trufaș, rezervat. Adeseori, în loc de a lua parte la discuțiile lor, citea în mod ostentativ o carte sau privea în zare. Va mărturisi mătușii sale : „Este o prea mare deosebire de educație, în sentimentele și în felul de a vedea al celor pe care-i întîlnesc aici, pentru a simți vreo plăcere în relațiile cu ei. Doar Nikolai mai are talentul, cu toată enorma diferență care există între el și toți acești domni, de a se distra cu ei și de a fi iubit de toți. Îi invidiez acest talent, dar îmi dau seama că nu pot face la fel." [3] Mai presus de orice, Lev Tolstoi suferea de a fi sub ordinele roșcovanului Alexeiev, pe care-l socotea înfumurat, fle-

[1] Scrisoare în franceză din 26 iunie 1852 (n.a.).
[2] Scrisoare în franceză, către mătușa Toinette din 2 octombrie 1852 (n.a.).
[3] Scrisoare în franceză din 30 mai 1852 (n.a.).

car şi prost. Pătruns de prerogativele sale, locotenent-colonelul voia să-l disciplineze pe iuncher. După tradiţie, ofiţerii trebuiau să ia parte la masa comandantului lor. La aceste mese, Lev Tolstoi manifesta o plictiseală necuviincioasă, nu rîdea la glumele gazdei, şi pleca imediat după desert. Alexeiev încetă să-l mai invite. „Nu vrea nici să iau prînzul, nici să mai cinez la Alexeiev..." *(Jurnal, 30 martie 1852).* Alexeiev este atît de prost, că nici nu mai trec pe la el... *(5 aprilie 1852).* Am primit un răvaş grosolan şi stupid de la Alexeiev cu privire la absenţa mea de la exerciţii. Vrea cu tot dinadinsul să-mi demonstreze că îi stă în putere să mă agaseze... *(8 aprilie 1852).* Am văzut, la exerciţii, chipul înfumurat al lui Alexeiev, şi nu m-am putut stăpîni să nu zîmbesc... *(11 aprilie 1852).* Totuşi, într-o zi, trecînd pe la Alexeiev, fu cuprins de ruşine descoperindu-şi fratele, prăbuşit, beat mort, lîngă masă. „Păcat că nu-şi dă seama cît mă întristează văzîndu-l beat... Cel mai neplăcut pentru mine este gîndul că oameni care nu sînt de valoarea lui, îl judecă şi-l plîng" *(31 martie 1852).*

Cu toate acestea, o dată dezmeticit, acest frate slab, decăzut, cu ochii rîzători şi mîinile murdare, era cel mai fermecător dintre tovarăşi. Lev Tolstoi îi citea tot ce scria. Romanul său, *Copilărie*, îi provoca îngrijorări. Ştergea, îndrepta, reîncepea, medita asupra grelei meserii de scriitor. „Fratele meu a venit, nota el în *Jurnalul* său, la 27 martie 1852. I-am citit ce am scris la Tiflis. După el, nu e atît de bine ca restul, şi, după mine, n-are nici o valoare... Sînt absolut convins că totul este egal cu zero. Stilul este prea dezlînat şi conţine prea puţină cugetare, pentru a se putea scuza vidul exprimat în ansamblu... *(7 aprilie).* Este ciudat că lectura cărţilor proaste mă ajută mai mult decît a celor bune să descopăr propriile mele greşeli. Cele bune îmi răpesc orice nădejde" *(1 aprilie 1852).*

Chinurile creaţiei se agravau pentru acest debutant, prin faptul că sănătatea sa lăsa de dorit. Reumatisme, dureri în gît, dureri violente de dinţi, enterite, slăbiciuni inexplicabile... După ce consultase un medic la Kizlar şi făcuse o plimbare pe malul mării Caspice, reveni la staniţa Starogladkovskaia şi solicită superiorului său un concediu, pentru a urma o cură într-o staţiune climaterică din regiune, de preferinţă la Piatigorsk. Alexeiev, care nu era ranchiunos, îi aprobă cererea şi chiar consimţi să-i avanseze nişte bani pentru călătorie.

La 16 mai, Lev Tolstoi sosi obosit, la Piatigorsk. Găsi o locuinţă în împrejurimile oraşului, într-o casă cu vederea pe culmea înzăpezită a Elbrusului [1], şi imediat se supuse cerinţelor tratamentului. Sculat în zori, făcea băi sulfuroase prelungite, bea pînă la îngreţoşare apele termale, mînca rahat, îşi făcea siesta şi nu constata nici o ameliorare a sănătăţii sale. Distracţiile acestui oraşel, vestit prin aerul său proaspăt. vilele sale curăţele şi peisajul grandios, nu-l interesau deloc. Plimbări pe bulevarde în sunetul muzicii, conversaţii mondene în cofetării, reprezentaţii teatrale, concursuri de eleganţă între ofiţerii în permisie şi civilii bine îmbrăcaţi, cochetăriile doamnelor neocupate, intrigării, nunţi, dueluri, picnicuri, cavalcade, el vedea

[1] Cel mai înalt masiv din Caucaz. Este un con vulcanic stins, avînd două vîrfuri : cel vestic cu altitudinea de 5.633 m, iar cel estic cu altitudinea de 5.505 m. Pe Elbrus se află peste 50 de gheţari (n. tr.).

în toate acestea o ridicolă parodie a „vieţii pariziene" [1]. Nici chiar avansurile frumoasei sale gazde nu-l tulburau. „Face pe cocheta cu mine, nota el, îşi îngrijeşte florile sub fereastra mea, fredonează cîntece şi toate aceste drăgălăşenii pun în primejdie liniştea inimii mele. Mulţumesc Domnului pentru timiditatea pe care mi-a dăruit-o : mă scapă de păcat." [2] Dacă starea sănătăţii lui ar fi fost mai bună, fără îndoială că n-ar fi rezistat ispitei. Cît de straniu este complexul său ! De talie mijlocie (avea 1 metru şi 75), trupul scurt şi îndesat, muşchi de oţel şi nervi de femeiuşcă. La cea mai mică nemulţumire, avea accese de friguri sau crampe la stomac. Chiar şi aventurile cîinelui său Bulka, de felul lui cam ştrengar, îi produceau îngrijorări disproporţionate. Într-o zi, temîndu-se ca animalul să nu fie ucis de poliţie, începu să-i curgă sînge din nas. Lipsa din Piatigorsk a unor copişti buni îl exaspera în aşa grad, încît avu migrene. Sfîrşi prin a încredinţa ciornele lui Vaniuşka, şerbul său, care le copia cît putea mai corect. Dar Vaniuşka se îmbolnăvi. Motiv nou de enervare pentru tînărul boier. Hotărît, totul se unea împotriva lui. Făcînd haz de necaz, deretică singur prin bucătărie, se ocupă de gătit, îşi îngriji servitorul cu rîvnă. Numai că, tot întinzîndu-se în pat şi lăsîndu-se servit de stăpînul său, caraghiosul prinse chef de lenevie şi obrăznicie. Cum se restabili, trebui să fie ameninţat cu cnutul. Întrucît Lev Tolstoi pusese, cu cîteva săptămîni înainte, să fie

[1] Scrisoare către fratele său Serghei, din 24 iunie 1852 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 31 mai 1852 (n.a.).

biciuit un altul dintre servitorii săi, Alioşka [1], avertismentul îşi făcu efectul, şi Vaniuşka îşi reluă lucrul. Astfel, chiar atunci cînd tînărul conte se felicita pentru dragostea sa nemăsurată faţă de neamul omenesc, nu putea uita totuşi distanţa care îl despărţea de şerbii săi şi nici cel mai bun mijloc de a-i constrînge să meargă pe calea cea bună. La 29 iunie, nota cu entuziasm în *Jurnalul* său : „Omul care nu are alt scop decît fericirea sa, este rău ; acel care are drept scop opinia altora este slab ; acel al cărui scop este fericirea altora este virtuos, acel care are drept scop pe Dumnezeu, este mare !..."

Deocamdată, nici el nu prea ştia care îi era scopul. În tot cazul, lucra pe nerăsuflate la romanul său. La 27 mai 1852 termină a treia versiune. Şi imediat începu alta. „Probabil e o muncă asemănătoare cu cea a Penelopei, scria el la 30 mai mătuşii Toinette, în limba franceză, dar faptul acesta nu mă deprimă. Nu scriu din ambiţie, ci din plăcere ; lucrez pentru că această muncă îmi aduce mulţumire şi folos." În aceeaşi zi, nota în *Jurnalul* său : „Am oare talent în comparaţie cu noii scriitori ruşi ? Desigur că nu." Dar trei zile mai tîrziu, la 2 iunie, revenea asupra acestei afirmaţii categorice : „Nu sînt încă sigur că n-aş avea talent. Cred că n-am răbdare, n-am meşteşug, n-am claritate ; n-am de asemenea măreţie în stil, în sentimente, în gîndire. Totuşi, în ce priveşte acest ultim punct, nu-mi exprim încă părerea." Îndreptînd mereu, iritat şi plictisit, a patra versiune a *Copilăriei* —„unde vor exista, desigur, greşeli de

[1] *Jurnal,* 18 aprilie 1852 : „Trîndăvie şi lîncezeală. Nu mă simt bine. Am pus să fie biciuit Alioşka" (n.a.).

ortografie!"[1] — se apucă să scrie o povestire inspirată din experienţa sa militară : *Incursiunea* [2].

Migălea ultimul capitol al romanului, cînd, la 1 iulie, primi de la intendentul său din Iasnaia Poliana o scrisoare prin care acesta îl avertiza că negustorul de cherestea Kopilev îl ameninţa, de la Moscova, să-l acţioneze în judecată pentru poliţe neachitate. Urmările judiciare puteau, în acest caz, să se termine prin sechestrarea proprietăţii. „Pot să pierd Iasnaia Poliana — nota Lev Tolstoi în *Jurnalul* său din 1 iulie — şi acest lucru, în dispreţul oricărei filozofii, ar însemna pentru mine o lovitură teribilă... Am cinat, am scris puţin şi prost şi n-am făcut nimic bun. Mîine voi termina *Copilărie* şi îi voi decide soarta. M-am culcat la ora unsprezece şi jumătate."

Zilele următoare, îl preveni de pericol pe fratele său Serghei, pentru a-l ruga să aranjeze afacerea poliţelor neplătite [3], reciti pentru ultima dată manuscrisul, nu-l găsi nici bun nici rău şi hotărî, fără mari speranţe, să-l trimită unei reviste. Avea de ales între *Sovremennik (Contemporanul)*, *Otecestvennîie zapiski (Analele patriei)* şi *Biblioteka dlea citenia (Biblioteca pentru lectură)*. [4] Preferă

[1] *Jurnal*, 2 iunie 1852 (n.a.).

[2] Povestirea a fost scrisă între lunile mai şi decembrie 1852, în timpul şederii lui Tolstoi în Caucaz şi este prima lui operă cu temă militară. *Incursiunea* a fost publicată în numărul 3 al revistei *Sovremennik, (Contemporanul)* în anul 1853, într-o formă denaturată de cenzură, textul ei fiind redat complet şi exact abia în ediţia jubiliară a operelor complete ale lui Tolstoi (n. tr.).

[3] Serghei va izbuti fără prea multă bătaie de cap (n.a.).

[4] *Sovremennik (Contemporanul)*, revistă politică literară ; a apărut la Petersburg în anii 1836—1866 ; începînd din 1854 a fost organul democraţilor revoluţionari. *Otecestvennîie zapiski (Analele patriei)*, revistă politică şi literară progresistă ; a apărut la Petersburg în anii 1820—1884. *Biblioteka dlea citenia (Biblioteca pentru lectură)*, revistă lunară, a apărut la Petersburg în anii 1834—1864 (n.tr.).

Contemporanul care, întemeiat pe vremuri de Puşkin, ocupa acum primul loc printre publicaţiile lunare. Directorul ei era celebrul poet Nekrasov. La 3 iulie 1852 Lev Tolstoi îi scria :

„Domnule, rugămintea mea vă cere atît de puţină osteneală, încît sînt încredinţat că nu veţi refuza s-o îndepliniţi. Citiţi acest manuscris şi dacă nu-l găsiţi potrivit pentru publicare, trimiteţi-mi-l înapoi. În caz contrar, spuneţi-mi părerea dumneavoastră, trimiteţi-mi cît veţi socoti că preţuieşte şi tipăriţi-l în revista pe care o conduceţi... De fapt, acest manuscris formează prima parte a unui roman care va cuprinde patru epoci ; publicarea părţilor următoare va depinde de succesul celei dintîi. Aştept cu nerăbdare sentinţa pe care o veţi da şi care ori mă va încuraja să-mi continui ocupaţia preferată, ori mă va obliga să dau foc la tot ce am început."

Manuscrisul avea titlul *Povestea copilăriei mele* şi era semnat, ca şi scrisoarea, cu iniţialele L. N. Răspunsul, se spunea în post-scriptum, trebuia să fie adresat, prin bunăvoinţa sublocotenentului de artilerie, contele Nikolai Nikolaevici Tolstoi, lui L. N., la staniţa Starogladkovskaia.

O dată pachetul expediat, Lev Tolstoi se simţi liniştit, sleit, nenorocit şi fericit totodată, chinuit de o idee fixă : cît timp oare îi trebuie unui om foarte celebru şi foarte ocupat să citească un manuscris ? Nădăjduind să-şi înşele nerăbdarea, plecă la o altă staţiune termală, Jeleznovodsk. După ape sulfuroase, cele feruginoase. Se scăldă, bău. Nici un rezultat. Mereu dureri de dinţi, arsuri la stomac, reumatisme. Nu se va vindeca oare niciodată ?

Cînd nu-i era bolnav trupul, îi era sufletul. La Jeleznovodsk, redactă în continuare nuvela *Incursiunea*, se plimbă, blestemă ploaia, armata, şi se întrebă chiar dacă nu ar fi timpul să-şi dea demisia. Îndoieli mai serioase îl chinuiau : „Am văzut murind oameni, deci presupun că sufletul meu va muri şi el, deşi se spune că este nemuritor... Noţiunea de eternitate este o maladie mintală..." [1] Pentru întîia oară se legă de ordinea stabilită şi visă la un roman exploziv inspirat de *Politica* lui Platon : „În romanul meu voi arăta tot răul pe care-l reprezintă guvernul în Rusia şi dacă apreciez acest eseu ca satisfăcător, voi consacra restul vieţii mele constituirii unui plan de colaborare a unei Camere de reprezentanţi ai aristocraţiei cu guvernul monarhic actual" [2].

La 7 august se înapoie la Starogladkovskaia unde rutina plicticoasă îl recuceri, îl stăpîni : exerciţii, trageri cu tunul, mustrări stupide din partea lui Alexeiev, mici chefuri, jocuri de noroc, vînătoare („Am ucis cinci becaţe... Am ucis trei fazani... Am ucis potîrnichi"), dureri de dinţi, lecturi, femei, plictiseală, muncă, visuri de scriitor : „Ar ajunge, pentru o viaţă de om, să scrii o singură carte bună" [3]. La 28 august 1852, ziua lui de naştere, nota cu melancolie în *Jurnal* : „Am 24 de ani şi n-am realizat încă nimic. Simt că nu zadarnic mă lupt de opt ani cu îndoiala şi cu pasiunile. Dar ce-am să ajung ? Numai viitorul îmi va spune. Am ucis trei becaţe."

A doua zi, 29 august, faţa lumii era schimbată : „Am primit o scrisoare, din partea redacto-

[1] *Jurnal*, 13 iulie 1852 (n.a.).
[2] *Ibid.*, din 3 august 1852 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 17 august 1852 (n.a.).

lui, care m-a bucurat pînă la stupiditate", scria Lev Tolstoi. [1]

De zece ori reciti cele cîteva rînduri scrise nervos de către Nekrasov :

„Am citit manuscrisul dumneavoastră *(Copilărie)*. Întrucît nu cunosc urmarea, nu mă pot pronunţa categoric, dar părerea mea este că autorul are talent. În orice caz orientarea autorului, simplitatea şi veracitatea conţinutului constituie merite indiscutabile ale acestei opere. Dacă în părţile următoare va fi (ceea ce e şi de aşteptat) mai multă vioiciune şi mişcare, va fi un bun roman. Vă rog să-mi trimiteţi urmarea. Şi romanul, şi talentul dumneavoastră m-au interesat. V-aş sfătui să nu vă ascundeţi îndărătul iniţialelor, ci să începeţi a publica imediat sub numele adevărat, afară numai dacă nu sînteţi un musafir în trecere prin literatură. Aştept răspunsul dumneavoastră."

După trecerea primei bucurii, Lev Tolstoi constată cu ciudă că printre atîtea laude, nu se pomenea nimic de plată. Or, era foarte strîmtorat băneşte. După cîteva zile de chibzuire, scrise la Petersburg pentru a cere lămuriri. Scrisoarea i se încrucişă cu o alta a lui Nekrasov, care îl anunţa că romanul său era la tipar. Fără îndoială că mai scrise o dată directorului revistei, căci acesta îi trimise o a treia scrisoare : „În ce priveşte chestiunea banilor, nu v-am vorbit în scrisorile precedente şi iată de ce : în cele mai bune reviste ale noastre, există obiceiul înrădăcinat de a nu retribui un autor care debutează şi pe care revista îl prezintă publicului pentru întîia oară... Pentru lucrările dumneavoastră viitoare, veţi primi imediat atît cît plătim celor mai buni ro-

[1] *Jurnal*, 29 august 1852 (n.a.).

mancieri ai noştri (foarte puţin numeroşi), adică 50 de ruble pentru o coală imprimată... Sîntem obligaţi a cunoaşte numele autorului căruia îi publicăm lucrările, de aceea trebuie să ne daţi informaţii precise privind acest subiect. Dacă doriţi, nimeni în afară de noi nu va cunoaşte acest lucru..."

Abia la 31 octombrie 1852 primi Lev Tolstoi, cu poşta, numărul din „*Contemporanul*" conţinînd povestirea sa. După ce gustă din plin plăcerea de a-şi vedea proza tipărită negru pe alb, ca aceea a unui scriitor autentic, izbucni mînios constatînd că Nekrasov efectuase cîteva tăieturi şi modificase chiar titlul (*Copilărie* în loc de *Povestea copilăriei mele*). Furia sa se descărcă într-o primă scrisoare, pe care, după ce o reciti, nu cuteză s-o expedieze. A doua, pe care o semnă şi o puse în plic, mai păstra încă o îndrăzneală a tonului destul de surprinzătoare pentru un debutant : „V-aş ruga, domnule, să-mi făgăduiţi, în ce priveşte scrierile mele viitoare, că dacă le veţi tipări mai departe în revista dumneavoastră, nu veţi schimba absolut nimic." [1]

Începînd lucrarea *Copilărie*, Lev Tolstoi avea intenţia să descrie nu propria sa poveste, ci pe aceea a micilor săi camarazi de joacă, Vladimir, Mihail şi Constantin Isleniev, precum şi a tatălui lor, pe care-l cunoscuse la Moscova. „Caracterul cavaleresc, întreprinzător, plin de sine, curtenitor şi uşuratic, al acestui părinte (...), cunoscător al tuturor lucrurilor care fac viaţa uşoară şi plăcută", fu transcris de către autor cu exactitate. În schimb, mama fu inventată din cap pînă în picioare. Încercînd să evoce existenţa acestei familii, era inevitabil ca Lev Tolstoi să nu fie ispitit să introducă reminiscenţe personale. Încetul cu încetul,

[1] Scrisoare din 27 noiembrie 1852 (n.a.).

propriile amintiri invadară cadrul pe care şi-l trasase. „Rezultă, scrise el mai tîrziu, un amestec straniu al întîmplărilor copilăriei fraţilor Isleniev şi a mea" [1]. Pentru a-l zugrăvi pe Volodia, fratele povestitorului, Tolstoi alesese trăsăturile fratelui său Serghei ; Liuboşka din roman era copiată după sora lui, Maria ; bunica fu introdusă în carte aşa cum era în realitate : preceptorul Karl Ivanovici nu era altul decît Feodor Ivanovici Roessel, iar Saint-Jerome, Prosper de Saint-Thomas ; Natalia Savişna trăia în carne şi oase, sub numele de Praskovia Isaievna, la Iasnaia Poliana ; prinţul Ivan Ivanovici amintea foarte mult pe prinţul Gorceakov ; Sonia Valahina era copia fidelă a Soniei Kolohina — precocele amor al autorului : fraţii Ivin aveau multe puncte comune cu fraţii Musin-Puşkin ; cît priveşte pe însuşi povestitorul, Nikolenka Irteniev, sentimentele sale faţă de semenii săi, faţă de natură, de animale, de servitori erau exact acelea pe care Lev Tolstoi le simţea la vîrsta primelor descoperiri. Astfel, această lucrare de debut, pe care ar fi voit-o să fie cît mai detaşată de el, fu pătrunsă, fără să-şi dea seama, de toată duioşia pe care o purta în suflet faţă de anii plini de căldură ai copilăriei sale. O jumătate de veac mai tîrziu, el va spune că această carte, care nu-i mai plăcea, fusese scrisă sub influenţa lecturii lui Stern (*Sentimental Journey* [2]) şi a lui Topffer (*Bibliothèque de mon oncle* [3]). Ar fi putut să adauge pe Rousseau, Dickens, Gogol şi — de ce nu ? — pe Stendhal.

[1] *Amintiri* de Lev Tolstoi (n.a.).
[2] Călătorie sentimentală (n.tr.).
[3] Biblioteca unchiului meu (n.tr.).

În realitate, de la aceste prime pagini, Lev Tolstoi își afirma originalitatea. Din instinct, refuza să vadă ființele și lucrurile prin prisma celor spuse de alții înaintea lui. Aborda lumea ca un om care nu citise nimic, nu cunoscuse nimic, care descoperea totul el însuși. „Cînd scriam *Copilărie*, îi va mărturisi mai tîrziu lui Bulgarov, aveam impresia că nimeni înaintea mea nu simțise și nu descrisese admirabila poezie a acestei vîrste." Această preocupare permanentă de sinceritate, de onestitate, o aplica la fel expresiei ca și gîndirii. Scria nu pentru a plăcea, ci pentru a reda cît mai fidel cu putință diferite aspecte ale vieții. Înlăturînd metaforele banale din limbaj, căuta din nou cel mai scurt drum de la obiecte la inimă. Comparațiile bombastice ale unui Lamartine îl scoteau din sărite. Ce talmeș-balmeș toate aceste lacrimi asemănătoare perlelor și toți acești ochi strălucind ca niște diamante ! „N-am văzut niciodată buze de mărgean, scria el într-o ciornă din *Copilărie*, ci de culoarea cărămizii, și nici ochi de culoarea peruzelei, ci de culoarea albăstrelii de rufe..." „Francezii, mai zicea el, au o ciudată tendință de a-și transpune impresiile prin descrieri. Un obraz ? Seamănă cu cutare statuie... Natura ? Îmi amintește de cutare tablou... Un grup atrăgător ? S-ar spune o scenă de operă sau de balet... Or, un obraz frumos, natura, un grup animat, vor fi întotdeauna mai frumoase decît statuile, panoramele, tablourile și decorurile !"

Înarmat cu astfel de principii, Lev Tolstoi jură, de la început, să caute întotdeauna cuvîntul potrivit, chiar dacă era aspru, trivial, necuviincios, să-l aștearnă pe hîrtie fără a se teme de repetări, să nu trădeze niciodată adevărul dintr-o preocupare de eleganță sau de poezie. Aceeași neîncredere

față de construcțiile tradiționale. După părerea sa, nu trebuia să începi cu descrierea personajelor, să continui cu fixarea decorului și să termini cu introducerea acțiunii, ci să-l familiarizezi pe cititor cu eroii săi prin mici tușe aruncate, ici și colo, în timpul desfășurării intrigii. Pe scurt, înțelegea să scrie simplu, pentru a fi citit de oameni simpli.

În această operă de demitizare, era ajutat de o senzualitate dionisiacă. Trecea prin lume cu ochii holbați, urechile la pîndă, nările deschise. Freamătul frunzișului, mirosul pămîntului răscolit, răcoarea unui geam atins cu mîna, savoarea unui fruct topindu-se în gură, lătratul unui cîine pe cîmp, toate aceste percepții se răsfrîngeau în unde vii prin corpul său și-i impresionau extrem de plăcut mintea. Admirabil adaptat ritmului naturii, putea, fără efort, să-și imagineze ce simțeau ființe foarte deosebite de el. Era rînd pe rînd, și cu o egală sinceritate, boier, mujic, femeie, copil, fată, cal, pasăre. Iar în notațiile sale psihologice se dovedea la fel de preocupat de adevăr și în descrierea universului. „În viața mea, scria el într-o ciornă din *Copilărie*, n-am întîlnit niciodată un om în întregime rău, nici în întregime mîndru, nici pe de-a-ntregul bun, nici pe deplin inteligent. În modestie, descopăr întotdeauna o tendință înăbușită a orgoliului, în cartea cea mai inteligentă, prostie, în conversația celui mai prost dintre oameni lucruri înțelepte etc." Încă de la vîrsta de douăzeci și trei de ani, nu era de acord cu personajele dintr-o bucată, cu chipurile numai umbră sau numai lumină. Descompunea un individ într-o infinitate de mici pete, în felul impresioniștilor. Și din această acumulare de trăsături, în aparență disparate, căpăta viață, prin juxtapunere, un caracter de neînlocuit. După un dans, micul Niko-

lenka se privește în oglindă, se vede urît, nădușind, tuns prost, dar avînd o „expresie atît de voioasă, de bună și de sănătoasă, încît mi-am plăcut mie însumi“ [1]. La moartea mamei sale este trist, desigur, dar un sentiment ciudat de amor-propriu se îngemăna cu durerea sa : „Ba dorința de a arăta că sînt mai nenorocit decît toți ceilalți, ba grija de impresia pe care o fac asupra celorlalți...“ [2] Văzînd în timpul înmormîntării pe tatăl său strîns într-o redingotă neagră, palid, gînditor și frumos, îi purtă pică, „fiindcă putea fi atît de arătos în clipele acelea“. I se părea chiar (într-o primă redactare a *Copilăriei*) că tatăl său, distrus de disperare, nu este mai puțin sensibil față de brațul gol și alb al unei vecine, venită pentru a o veghea pe mama.

În *Copilărie* se și dezvăluie, într-un fel strălucit, această artă de a sugera psihologia personajelor, prin cîteva trăsături fizice indicate cu nepăsare. Îi era deajuns lui Lev Tolstoi să evoce un gest, să sublinieze un amănunt vestimentar, pentru ca în mod misterios, străfundurile unui suflet să fie clarificate. Eroii săi erau înconjurați de o atmosferă care-i diferenția pe unii de alții și ale căror elemente rămîneau nelămurite. „Cine n-a observat acele legături misterioase și tăcute, care se manifestă printr-un gest sau o privire schimbată între oameni care au trăit tot timpul laolaltă : între frați, între prieteni, între soț și soție, între stăpîni și servitori, mai ales cînd oamenii aceștia sînt cu desăvîrșire sinceri unii față de ceilalți. Cîte dorinți, cîte gînduri nerostite, cîte temeri ca nu cumva să fii greșit înțeles nu se oglindesc

[1] *Copilărie*, capitolul XXIII (n.a.).
[2] *Ibid.*, capitolul XXVII (n.a.).

într-o singură privire întîmplătoare, cînd ochii se întîlnesc sfioși și nehotărîți“ [1], va scrie el.

Cu digresiunile sale, cu elanurile poetice, cu bogatele sale amintiri, *Copilărie* este totodată o carte naivă și nerușinată, ceva extraordinar de nou prin refuzul însuși al oricărei inovații, izbînda inimii asupra vieții, a sincerității asupra artificialului, a instinctului primitiv asupra culturii literare a „cunoscătorilor“. Nekrasov nu se înșelase. La 21 octombrie 1852 el scrise lui Ivan Turgheniev pentru a-i mărturisi admirația sa ; și acesta, citind *Copilărie* în *Contemporanul*, îi răspunse la 28 octombrie : „Ai dreptate, e un talent de nădejde. Scrie-i și îndeamnă-l să muncească. Spune-i, dacă asta îl poate interesa, că-l apreciez, îi trimit salutări și felicitări.“

Îmboldit de entuziasm, același Ivan Turgheniev aduse Mariei, sora lui Lev Tolstoi, care era vecina sa la țară, romanul acestui necunoscut, care semna modest L.N. „Ce surpriză am avut, va povesti Maria lui Lev Tolstoi, cînd, puțin cîte puțin, am ajuns să ne recunoaștem în eroii povestirii și să regăsim în ea descrierea întregii noastre familii. Cine oare a scris aceste rînduri ? Cine putea cunoaște cele mai intime amănunte ale existenței noastre ? Eram atît de departe de gîndul că Lev al nostru ar fi putut fi autorul unui roman, încît am ajuns la concluzia că lucrarea fusese scrisă de Nikolai !“

Succesul public urmă imediat, și gazetarii îl accentuară și mai mult prin elogiile lor. Afară de ziarul *Panteonul* care socotea *Copilărie* drept o „poveste drăguță și lipsită de talent“, toată presa declara că este vorba de un geniu. „De multă

[1] *Adolescență*, capitolul V (n.a.).

vreme nu am avut prilejul să citim o lucrare atît de inspirată, scrisă cu atîta noblețe, atît de adînc pătrunsă de simpatie pentru realitatea pe care autorul a voit s-o reprezinte", afirma Dudîşkin în *Analele patriei*. „Dacă este prima operă a lui L.N., literatura rusă poate fi felicitată pentru apariția unui talent admirabil". În *Moscovitul*, Almazov punea întrebarea : „Ce se petrece în literatura rusă ? Oare nu s-ar putea spune că începe să se însănătoşească ?"

În luna noiembrie 1852, Lev Tolstoi era la vînătoare, cînd primi cele dintîi critici. Le citi într-o cabană, la lumina unei lumînări şi o bucurie violentă îl zgudui. „Stau întins într-o izbă, pe un pat de scînduri, va povesti el mai tîrziu[1], şi lîngă mine se află fratele meu şi Ogolin. Citesc şi mă desfăt cu toate aceste laude. Îmi spun : «Nimeni, nici măcar ei, nu ştiu că mie îmi sînt adresate toate aceste omagii». Şi însemnă, la 25 noiembrie, în *Jurnalul* său : „Am citit o critică cu privire la romanul meu, cu o bucurie rară !" A doua zi, la 26 noiembrie, mai notă : „Vreau să scriu imediat nişte povestiri despre Caucaz. Le-am început astăzi. Am prea mult amor-propriu pentru a scrie ceva prost, dar nu ştiu dacă voi fi în măsură să mai scriu ceva bun." Lucra la *Incursiunea*, la *Romanul unui moşier rus* (din care trebuia să apară *Dimineața unui moşier)*, la *Adolescență* (urmare la *Copilărie)* şi lua de pe acum note pentru alte nuvele. Nevoia lui de a povesti era atît de mare, încît se întreba dacă îi va ajunge toată viața pentru a epuiza ideile care-i frămîntau mintea.

---

[1] N. N. Gusev : *Materiale pentru o biografie a lui Lev Tolstoi*, pag 396 (n.a.).

Între timp, puțin mai tîrziu, în fundul Siberiei, un alt tînăr scriitor, Feodor Mihailovici Dostoievski (cu şapte ani mai în vîrstă decît Lev Tolstoi), eliberat din temniță şi încorporat ca simplu soldat într-un regiment de linie, va citi *Copilărie* şi va mărturisi prietenului său Maikov : „Lev Tolstoi îmi place extrem de mult, dar, după părerea mea, nu va scrie mare lucru (s-ar putea totuşi să mă înşel !)"[1]

Trecuseră doi ani de cînd Lev Tolstoi se găsea în Caucaz şi viața „sălbatică şi liberă" pierduse orice farmec pentru el. Kunakul său Sado şi bătrînul bețiv Epişka îl plictiseau, nu mai dădea nici o atenție Marenkăi, a cărei frumusețe îl emoționase atît de mult altădată, iar flecăreala prostească a tovarăşilor săi de arme îi întărea gustul pentru singurătate.

În luna ianuarie 1853, se organiza o nouă expediție împotriva cecenilor lui Şamil. Faptul nemaiprezentînd pentru Lev Tolstoi savoarea necunoscutului, nu reținu decît partea inutilă şi jalnică. „Războiul — nota el la 6 ianuarie 1853 în *Jurnalul* său — este un lucru atît de nedrept şi de urît, încît acei care-l fac se străduiesc să înăbuşe în ei glasul conştiinței." La fortăreața din Groznaia, unde oamenii se odineau puțin înainte de începerea operațiilor, se bea straşnic şi se juca pe sume importante. „Toți beau, şi mai ales fratele meu. Mi-este foarte neplăcut...[2] Astă-seară Knorring a sosit beat împreună cu Hesket. A adus porto. M-am îmbătat. Ofițerii din Tenginsk şi nişte tîrfe se găseau aici din întîmplare..."[3] Certuri, insulte, un duel evitat la timp...

---

[1] Scrisoarea lui Dostoievski din 19 ianuarie 1856 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 6 ianuarie 1853 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 7 ianuarie 1853 (n.a.).

În sfîrşit, brigada a 20-a fu aruncată în luptă. Se înregistră, în apropiere de Kurinsk, o acţiune de artilerie serioasă. Cele opt tunuri ale bateriei a 4-a, sub ordinele locotenent-colonelului Alexeiev, nimiciră bateria adversă a lui Şamil. Muntenii se retraseră. Dintre ruşi, fură ridicaţi doar zece soldaţi răniţi. La 16 şi 17 februarie, noi acţiuni urmate de distrugerea cîtorva aule. În aceste două zile, Lev Tolstoi, după propria sa părere, se comportă „bine". Felicitat de şefii săi, nădăjduia din nou să primească crucea Sfîntului Gheorghe.

Dar la 7 martie, în ajunul zilei fixate pentru decernarea decoraţiilor, fu condamnat la arest pentru că, jucînd şah cu un ofiţer, uitase să-şi facă tura de gardă. A doua zi, pe cînd regimentul se alinie în sunetul tobelor pentru paradă, rămase singur, furios, închis într-o carceră. Îl ura pe căpitanul Olifer, care-l scosese la raport şi pe generalul Levin, care îl exclusese de pe lista de recompense. Voia această cruce a Sfîntului Gheorghe, „doar pentru a impune locuitorilor din Tula", cînd va reveni din război. În *Jurnalul* său din 10 martie 1853, nota : „Faptul de a nu fi primit crucea m-a întristat foarte mult".

Contrariat, aşteptă pînă la întoarcerea la Starogladkovskaia, spre a-i prezenta generalului Brimmer, comandantul brigăzii de artilerie, o cerere de punere în retragere. Ea îi fu respinsă. Altă decepţie : nuvela sa *Incursiunea*, pe care o trimisese, între timp, la *Contemporanul*, fusese publicată de curînd, dar cu numeroase tăieturi cerute de cenzori. „Vă rog — îi scria Nekrasov la 6 aprilie 1853 — să nu vă descurajaţi din pricina acestor neplăceri cu care sînt obişnuiţi de altfel toţi literaţii noştri talentaţi. Fără glumă, povestirea dumneavoastră îşi păstrează, chiar şi în forma actuală vioiciunea şi frumuseţea." Sora lui, Maria, şi fratele său, Serghei, îi scriau şi ei, felicitîndu-l pentru ceea ce ei considerau drept o reuşită. Cît despre mătuşa Toinette, ea triumfa, cu accente de pietate satisfăcută : „Nu te-am încurajat eu să te ocupi serios de literatură ? Nu ţi-am prezis eu că vei avea succes cu acest fel de lucrări, întrucît în tine se află întrunit tot ce trebuie pentru a fi un bun scriitor : inteligenţă, imaginaţie, sentimente înalte ?"[1]

Fără a înlocui cu totul crucea Sfîntului Gheorghe, aceste felicitări încurajară pe Lev Tolstoi să reia lucrul. „Scriu *Adolescenţă* cu aceeaşi plăcere cu care scriam *Copilărie* — nota el la 22 mai. Nădăjduiesc că va fi la fel de bună !" Şi imediat elaboră planul celui de-al treilea volum : *Tinereţe*. Aceste ocupaţii studioase nu-l împiedicau de a fi stăpînit din nou, din cînd în cînd, de „dorinţe senzuale". Considera aceste accese ca manifestări ale unei boli. O putere neliniştitoare punea stăpînire atunci pe el. Adulmeca femeia, se învîrtea în jurul ei, aştepta să-i facă un semn pentru a o acosta. „Din cauza fetelor pe care nu le-am avut şi a crucii de care sînt lipsit, rămîn aici să-mi omor cei mai frumoşi ani ai vieţii mele."[2] Cea mai atrăgătoare din căzăcioaice rămăsese Salamaninda. „Cu toate că s-a urîţit, îmi place şi acum." Cu ea, cel puţin nu se sfia. Dar cu cele noi, timiditatea îl zăpăcea. Unul din camarazii săi spunînd în faţa lui frumoasei Oxana că o iubea, el nu putu suporta această declaraţie

[1] Ciorna unei scrisori în limba franceză, inedită. Citată de Gusev : *Materiale pentru o biografie a lui Lev Tolstoi*, pagina 431 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 8—15 mai 1853 (n.a.).

publică. „Am fugit pradă unei extreme tulburări !"[1]

O altă fugă era să-i fie fatală. La 13 iunie, pleacă împreună cu kunakul său Sado pentru a însoţi un convoi spre fortul Groznaia. Deoarece convoiul înainta foarte încet, ambii tineri comiseră imprudenţa de a porni în galop, înaintea escortei. La cîteva verste de Groznaia, fură atacaţi de vreo douăzeci de călăreţi ceceni, dintre care şapte îi urmăriră. Or, cu puţin timp înainte, ei schimbară caii, Lev Tolstoi socotind că al său, de rasă kabardiană, era excelent la trap, dar greoi la galop, pe cînd Sado, care-i cedase propriul său cal, care era foarte iute, se găsea astfel dezavantajat. Cu toate acestea, în loc să se distanţeze de prietenul său, Lev Tolstoi rămase în dreptul lui, cu riscul de a fi ajuns din urmă. Ştia că de va fi prins, va fi ucis pe loc. Dar ideea de a se salva singur i se părea incompatibilă cu onoarea. Îşi agita sabia, Sado învîrtea puşca, — deşi nu era nici măcar încărcată — şi, în spatele lor, tropotele copitelor, strigătele de ură, şuierăturile se apropiau periculos. Fu dată alarma, cazacii ieşiră din fortul Groznaia, iar cecenii făcură cale întoarsă.[2]

Acest act de curaj l-ar fi putut împăca pe Lev Tolstoi cu el însuşi. Dar nu s-a întîmplat aşa. Îndată după întoarcerea sa la Starogladkovskaia, cedînd obişnuitelor ispitiri ale femeilor şi cărţilor de joc, mînuia condeiul, spre a aşterne critici la adresa sa : „M-am comportat toată săptămîna atît de desfrăbălat, încît simt o greutate şi

[1] *Jurnal*, 30 aprilie 1853 (n.a.).
[2] În cursul încăierărilor din ziua aceea cu mulţimea cecenilor, trei ofiţeri din escortă au fost grav răniţi (n.a.).

o tristeţe, ca întotdeauna cînd sînt nemulţumit de mine"[1], şi, după propria sa expresie, procedă la o purificare a sufletului. Îi plăcea astfel să facă la o dată fixă, curăţenie, să aerisească, să dea cu mătura în dreapta şi în stînga, peste sentimentele lui urîte. Apoi, se plimba cu mulţumire pe moşia sa refăcută şi se gîndea la viitor cu o încredere întărită. „Acest regiment afurisit m-a îndepărtat cu totul de pe calea binelui pe care mă angajasem şi la care doresc să ajung, în ciuda oricărui obstacol, căci este cea mai bună... Scopul vieţii mele este, fireşte, binele(...), binele pe care-l datorez şerbilor şi compatrioţilor mei ; celor dintîi pentru că sînt stăpînul lor, celorlalţi pentru că am inteligenţă şi talent."[2]

Din aceşti şerbi pe care-i iubea atîta, vînduse de curînd treizeci „de sex masculin" împreună cu 135 desiatine de pămînt ţinînd de satul Iagodnaia. Operaţia îi adusese 5.700 de ruble. Atît cît să-l poată scoate din încurcătură cîteva luni. Dar, pe de altă parte, într-un elan de generozitate, dezrobise, puţin după aceea, pe unul din ţăranii săi, Alexandr Mihailov, în vîrstă de douăzeci şi trei de ani, care voia să se călugărească la mînăstirea Sfîntului Serghei. În ochii justiţiei divine, gîndea el, o faptă răscumpără alta.[3]

La venirea verii, obţine permisiunea de a se întoarce la Piatigorsk, unde sora sa Maria şi cumnatul său Valerian se duseseră şi ei pentru o cură. Mai întîi, Maria îl distră, apoi îl decepţionă : „Prea face pe cocheta". Iar despre cumna-

[1] *Jurnal*, 23 iunie 1853 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 25 iunie 1853 (n.a.).
[3] Vînzarea satului Iagodnaia fu încheiată la 10 aprilie 1853, prin intermediul lui Valerian Tolstoi ; şerbul Alexandr Mihailov fu dezrobit la 6 iunie 1853 (n.a.).

tul său Valerian : „Este un băiat cinstit şi cuminte, dar lipsit de acel simţămînt delicat al onoarei pe care îl socotesc absolut necesar tuturor acelora cărora le acord prietenia mea." Tocmai atunci, sosi la Piatigorsk Nikolai Tolstoi care, mai fericit decît mezinul său, îşi văzuse acceptată cererea de punere în retragere. Acest frate, atît de iubit, atît de admirat, cu toată murdăria, lenevia şi patima lui pentru alcool, apăru deodată lui Lev Tolstoi sub o lumină nouă. Îl găsi lipsit de interes şi îndepărtat. La fel de îndepărtat ca sora şi cumnatul său. Nişte străini. „Răceala rudelor faţă de mine mă chinuieşte", nota el la 18 iulie 1853. Şi mai departe : „De ce oare nimeni nu mă iubeşte ? Nu sînt nici prost, nici urît, nici rău şi nici bădăran. Este de neînţeles !" Peste două zile, scria fratelui său Serghei : „Trebuie să mărturisesc că aşteptam de la întîlnirea cu Maşa şi Valerian o mai mare plăcere decît cea pe care am simţit-o în realitate. Sărmana Maşa frecventează reuniunile de aici şi le găseşte foarte distractive, în timp ce eu, cum poţi să-ţi închipui, le găsesc foarte triste. Şi, în primul rînd, este destul de trist că ea găseşte plăcere într-o societate atît de mediocră ; şi mai trist este că-i preocupată de aceste distracţii şi le preferă companiei fratelui ei pe care nu l-a văzut de doi ani... Poate sînt, ca întotdeauna, prea susceptibil, dar de două săptămîni de cînd sînt cu ei (Maria, Valerian, Nikolai), n-am auzit un singur cuvînt venind de la unul sau altul care să fie, nu tandru (eu aveam tandreţe cît pofteşti), dar care să pornească din inimă şi care mi-ar fi dovedit dragostea şi locul pe care îl ocup în viaţa lor."

Tunînd şi fulgerînd împotriva acestei existenţe trîndave, cutreiera cu „banda" fratelui şi a surorii sale, pe bulevard, în jurul izvoarelor, la picnicuri. O anume Teodorina îl preocupă cîteva zile : „*25 iulie*. Trăncănit cu Teodorina... *27 iulie*. Cele mai frumoase femei şi bulevardul au o influenţă prea mare asupra mea... Ieri, Teodorina, nespus de încîntătoare, a povestit fapte din viaţa ei de pension... *1-4 august*. Teodorina s-a îndrăgostit de mine. Nu mă plictisesc. Fac băi... *6 august*. Teodorina este tare amorezată de mine. Ar trebui să iau o hotărîre oarecare. Mărturisesc că aceasta mă consolează... *7 august*. Cu Teodorina merge din ce în ce mai rău. Mîine, vreau să am o explicaţie cu ea... *8 august*. N-am avut nici o explicaţie cu Teodorina... *11 august*. M-am atins uşor, de mai multe ori, de Teodorina, în timpul serii ; mă excită grozav. *3 septembrie*. Teodorina este tare simpluţă ; o plîng. *14 septembrie*. Teodorina face pe supărata şi n-o să mai calc pe la ea."

Plăcute hărţuieli ! Marea preocupare a lui Lev Tolstoi era în altă parte. Apropierea sărbătorilor de sfîrşit de an îl predispunea la meditări asupra lui însuşi. Revenea, cu sprîncenele încruntate, la perioada sa sentenţioasă. Din nou, *Jurnalul* său se umplu de formule caustice : „Păzeşte-te de vin şi de femei... Plăcerea este atît de mică şi regretele atît de mari !... Dăruieşte-te cu totul fiecărui lucru pe care îl întreprinzi"... „La orice senzaţie tare, reţine-te de la orice atitudine, dar, după ce ai chibzuit, chiar dacă te înşeli, acţionează cu hotărîre... Stăpîneşte-ţi tristeţea prin muncă şi nu prin distracţii..." Şi, ca odinioară la Moscova, nota în fiecare seară „à la Franklin", abaterile sale de conduită. Examinator nemilos pentru sine însuşi,

se lovea peste degete cu voluptate : „Am trădat jurămîntul de a nu fi în societatea bețivilor... M-am sculat prea tîrziu... Am mințit... Am făcut o cumpărătură nesăbuită... Am hoinărit fără scop... Am fost nehotărît... Am adormit după masă... L-am jignit pe Epișka... Am bătut o pisică... L-am înjurat pe Alioșka... M-am enervat și l-am bătut pe Alioșka..."[1]

Publicarea povestirilor *Copilărie* și *Incursiunea* transformîndu-l în propriii săi ochi într-un adevărat scriitor, el adăugă curînd „regulilor de viață", „reguli de scris", tot atît de decisive. „Cînd vei critica operele tale, fă-o întotdeauna situîndu-te din punctul de vedere al cititorului celui mai mărginit, care nu caută în cărți decît partea atrăgătoare... Operele cele mai interesante sînt acelea în care autorul se preface că-și ascunde propria părere, dar îi rămîne totuși credincios... Recitind și îndreptînd o lucrare, nu te gîndi la ce ar trebui adăugat (oricare ar fi gîndurile admirabile care te frămîntă)... ci la ceea ce se poate tăia fără a denatura sensul general..." Lăsîndu-se stăpînit de impetuozitatea sa, îl critica pe Pușkin, a cărui proză i se părea sărăcăcioasă și conchidea superb : „Am certitudinea de nezdruncinat că sînt un geniu".

Și tocmai fiindcă era genial, se simțea atît de singur ! „Trebuie, odată pentru totdeauna, să mă obișnuiesc cu ideea că sînt o ființă excepțională, nota el la 3 noiembrie 1853, o ființă care și-a depășit epoca, sau care are un temperament absurd, nesociabil, întotdeauna nemulțumit... Multă vreme m-am mințit pe mine însumi, în-

[1] Alioșka, servitorul lui Tolstoi. Nu era prima pedeapsă pe care i-o aplica stăpînul său (n.a.).

chipuindu-mi că am prieteni, oameni care mă înțeleg... Greșeală ! N-am întîlnit un singur om care, moralmente, să fie atît de bun ca mine, care să fi fost atras ca mine, în orice împrejurare, către bine, care, să fie gata ca mine, să sacrifice totul pentru acest ideal. De aceea nu găsesc societate unde să mă simt la largul meu."

Cum oare, în clipa cînd scria aceste rînduri, nu fu ispitit să-și frunzărească *Jurnalul* de-a-ndaratelea ? Ar fi putut constata că pentru a se acoperi cu noroi, întrebuințase altădată aceeași vehemență pe care o depunea astăzi spre a-și preamări virtuțile. Dar această contrazicere nu l-ar fi uimit, obișnuit cum era să treacă, într-o clipită, de la înger la bestie. Nu trebuie oare să atingi fundul prăpastiei, dacă vrei să te salți cu piciorul ca să revii la suprafață ? Cînd sus, cînd jos, conformația fizică a lui Lev Tolstoi nu-i permitea să se mențină pe linia de mijloc.

În orice caz, nu se mai simțea bine în Caucaz. Ca pentru a răspunde dorinței sale de agitație, țarul Nicolae[1] tocmai declarase război Turciei (20 octombrie — 1 noiembrie 1853). Trupele rusești, comandate de Paskevici, intraseră cu patru luni în urmă în Principatele române. Franța și Anglia se agitau, protestau, pretindeau să-l susțină pe sultan. Refuzîndu-i-se demisia Lev Tolstoi se hotărî să-și ceară mutația pentru a fi trimis în Moldova. Dar trebuia mai întîi să fie avansat ofițer. Mătușa Pelaghia Iușkova, înștiințată la Kazan, puse în mișcare relațiile sale cele mai in-

[1] Împărat al Rusiei (1825—1855), a cărui domnie s-a caracterizat prin menținerea și întărirea autocrației și iobăgiei în Rusia. În timpul domniei lui a început războiul Crimeii (1853—1856), încheiat cu înfrîngerea Rusiei (n.tr.).

fluente. Lev Tolstoi scrise personal prințului Serghei Gorceakov, pentru a-l ruga să-l recomande prințului Mihai Gorceakov, fratele său, generalul comandant al armatei de la Dunăre, sub înaltul comandament al feldmareșalului Paskevici. Dar poșta era înceată, birourile supraîncărcate. La 26 noiembrie 1853, fără a cunoaște încă soarta rezervată cererii sale, Lev Tolstoi se plînse fratelui său Serghei :

„Aștept pentru anul viitor o schimbare în felul meu de viață. Aceea pe care o duc aici a devenit de nesuportat. Ofițeri mărginiți, conversații stupide, ofițeri stupizi, conversații mărginite, nimic mai mult... Cu toate că Nikolai, Dumnezeu știe de ce, a luat cu dînsul ogarii (eu și Epișka îl calificăm drept porc pentru fapta aceasta), mă duc zile în șir la vînătoare, singur, de dimineață pînă seara, cu un prepelicar. Este unica mea plăcere și nici măcar plăcere nu este, ci mai degrabă un mijloc de abrutizare. Te obosești ; ți-e foame, ajungi acasă ; adormi ca o brută ; și ziua a trecut."

O lună mai tîrziu, se destăinuia mătușii Toinette : „Fără prieteni, fără ocupație, fără nici un interes pentru tot ce mă înconjoară, văd cum se scurg cei mai frumoși ani ai vieții mele, fără nici un folos, nici pentru mine, nici pentru alții, iar situația mea, suportabilă pentru un altul, pentru mine, cu sensibilitatea mea, începe a-mi deveni din ce în ce mai penibilă. Plătesc foarte scump păcatele tinereții mele..." [1]

De fapt, Lev Tolstoi nu-și pierduse timpul în Caucaz, cum îi plăcea să spună. Maldăre de manuscrise îi umflau valizele. În *Adolescență*, scrisă

[1] Scrisoare în franceză, din 27 decembrie 1853 (n.a.).

ca și *Copilărie* la persoana întîia, studiase ivirea unui caracter străbătînd primele încercări ale vieții, *Romanul unui moșier rus* povestea aventurile unui tînăr boier, care, căutînd să-și realizeze idealul de dreptate și fraternitate în viața rurală, era decepționat de nepăsarea mujicilor săi și se întorcea la bucuriile familiei, înțelegînd, în sfîrșit, că adevărata fericire consta în sacrificarea intereselor particulare interesului general. [1] *Incursiunea, Tăierea pădurii, Fugarul* [2] erau povestiri scurte, inspirate din experiențele sale militare. În *Însemnările unui marcher*, evoca dezorientarea în care se găsea înainte de plecarea sa în Caucaz, și atunci cînd, dezgustat de el însuși, nu știa de unde îi va veni salvarea. „Sînt prins în niște plase noroioase din care nu pot ieși și cu care nu mă pot obișnui." În *Noapte de Crăciun* [3] apărea Moscova sub zăpadă, un bal, o dragoste...

Chiar lucrările minore sau neterminate dezvăluiau talentul excepțional al autorului, acea artă de a vedea just, de a spune adevărul, acea necruțătoare naivitate în fața spectacolului lumii. Totuși, ajuns la această etapă a destinului său, simțea nevoia de a schimba mediul pentru a-și împrospăta inspirația. Atît scriitorul, cît și omul se îndreptau spre armata Dunării în nădejdea unor bogate experiențe. La 12 ianuarie 1854 află în același timp că era admis să treacă exa-

[1] Lucrarea rămase neterminată și numai o parte fu publicată sub titlul *Dimineața unui moșier* (n.a.).

[2] Conceptul acestei povestiri apare în *Jurnalul* său la data de 25 iunie 1853, *Fugarul* devenind mai tîrziu *Cazacii* (n.tr.).

[3] Povestirea a rămas neterminată. Tolstoi a lucrat la ea din 21 ianuarie pînă în 15 mai 1853 (n.tr.).

menul de ofițer pentru gradul de aspirant [1] (ceea ce era o simplă formalitate) și că era vărsat la brigada 12 artilerie, cantonată în Moldova. Nebun de bucurie, Lev Tolstoi hotărî să pornească la drum cît mai repede posibil, făcînd un „ocol" (de mai bine de o mie de verste) pentru a-și îmbrățișa mătușa și frații, la Iasnaia Poliana. Locotenent-colonelul Alexeiev îi acordă concediul solicitat și-i avansă o sută douăzeci și cinci de ruble pentru călătorie.

Timp de o săptămînă, Lev Tolstoi sărbători promovarea sa bînd *jonka*. În ziua plecării, puse să se celebreze un tedeum, „din trufie", împărți cîtiva bani mărunți săracilor, cu ostentație, și, pe punctul de a urca în trăsură, simți, în loc de ușurarea pe care o aștepta, o inexprimabilă tristețe. Camarazii săi de arme erau toți aliniați pe marginea drumului, și kunakul Sado, și unchiul Epișka, și locotenent-colonelul Alexeiev, „imbecilul pretențios". Privindu-i, înțelese că, fără să-și dea seama, începuse să iubească nu numai ținutul, ci și ființele pe care urma să le părăsească. „Mi-am explicat schimbarea survenită în părerile mele prin faptul că în serviciul militar, în Caucaz, la fel ca și în alte locuri mai singuratice, omul învață să nu aleagă oamenii, ci să descopere calități, chiar la indivizii puțin interesanți" [2], va nota el. În clipa cînd caii se urniră, locotenent-colonelul Alexeiev își șterse lacrimile, grosolan, cu dosul palmei. Lev Tolstoi întoarse capul. Va pierde oare toate acestea ? Nu,

[1] În armata rusă, gradul de aspirant *(praporșcic)* este primul în ierarhia ofițerilor. El este inferior gradului de sublocotenent (n.a.).

[2] *Jurnal*, 19 ianuarie 1854 (n.a.).

știa de pe acum în mod confuz că, toți, cecenii, cazacii, Marenka, Sado, Epișka și atîția alții vor retrăi în curînd într-o carte.

Două zile mai tîrziu, la o etapă, însemna cu siguranța sa obișnuită : „Există un fapt pe care trebuie să mi-l reamintesc cît mai des posibil : la 30 de ani, Thackeray se pregătea să scrie primul său roman [1] și Alexandre Dumas scria două pe săptămînă. A nu arăta nimănui lucrarea înainte de publicarea ei. Se emit mai multe critici nejustificate decît sfaturi folositoare." Și, recucerit de gustul său pentru observația directă, adăugă fără tranziție : „Există un tip special de tînăr ostaș cu picioarele arcuite înapoi."

[1] De fapt, Thackeray începuse să scrie cam la vîrsta de douăzeci de ani, și avea treizeci și șase cînd i se publicase primul roman : *Bîlciul deșertăciunilor* (n.a.).

2

SEVASTOPOL

O ninsoare deasă acoperea Rusia. Staţiile poştale urmau una după alta, toate la fel, cu ferestrele lor minuscule sub acoperişuri mari, albe, cu mormanele de paie îngheţate în curte, cu slugile rebegite care îşi tot făceau de lucru în jurul cailor, cu surugiii uriaşi şi tăcuţi. A şasea zi a călătoriei, la o sută de verste de Novocerkassk, sania lui Lev Tolstoi fu prinsă de o vifornită [1]. Trîmbe de zăpadă alergau pe cîmpii goale, cerul şi pămîntul se contopeau şi urletul vîntului îi spărgea urechile. Nu se mai zărea drumul, nu se mai zărea orizontul, capul calului se clătina sub cercul de lemn, prin neagra întunecime hulubele se înfundau într-un neant pufos, frigul devenea atît de cumplit, încît nici duşca mare de votcă nu mai ajungea să-l încălzească pe călător. După ce şi-a îndreptat troica în toate direcţiile, la voia întîmplării, vizitiul mărturisi că se rătăcise. Venea noaptea. Să te opreşti, să aştepţi ? Însemna să te condamni la moarte prin îngheţare. Calul istovit, se învîrti pe loc pînă în zori, cu paşi mici, în vijelie. Lev Tolstoi îşi făgădui, dacă va scăpa din această aventură, s-o folosească scriind o nuvelă [1]. Pentru un scriitor, chiar şi spaima este profitabilă. În sfîrşit, zorile luminară cerul, vîntul se potoli, în depărtare apărură fumurile unui sat. Revenit printre oameni, Lev Tolstoi notă în *Jurnalul* său : „Pentru a reuşi în viaţă, trebuie să fii curajos, hotărît, şi să nu-ţi pierzi cumpătul."

Încă nouă zile de călătorie şi, la 2 februarie 1854, la capătul unui drum, pe făgaşuri albe, într-un ţinut plin de aburi, chiciură şi dantelă, se iviră cele două turnuri care străjuiau intrarea de la Iasnaia Poliana. Iată casa cu frontonul său neogrec, coloanele pudrate de zăpadă înspre partea unde sufla vîntul, marile sale ferestre strălucitoare ; iată, din prag, mirosul copilăriei (mere acre şi ceară de albine) ; iat-o pe mătuşa Toinette, subţirică, zbîrcită, cu ochii plini de lacrimi şi de scînteieri, care înainta, întindea braţele şi cădea la pieptul lui „Liova-Riova" [2] al ei. Plînseră, se îmbrăţişară şi se felicitară reciproc pentru mina lor bună.

În aceeaşi seară, Lev Tolstoi povesti mătuşii Toinette viaţa sa aventuroasă din Caucaz. Dacă se lăuda un pic, dacă trecea sub tăcere cifra datoriilor, dacă exagera amploarea speranţelor sale, nu era atît pentru a-şi da ifose, cît mai mult pentru a o face fericită, pe ea care, de atîţia ani nu trăia decît pentru nepoţii ei. Avea impresia

[1] Această întîmplare s-a petrecut la 24 ianuarie 1854 şi peste trei zile Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Şi mi-a venit în gînd să scriu povestirea *Vifornița*" (n.tr.).

[1] Această nuvelă, *Vifornița,* fu publicată în 1856 (n.a.). Tolstoi a început la 2 februarie 1856 să transcrie *Vifornița* pe curat. La 12 februarie, găsim notat în *Jurnalul* lui : „Am terminat *Vifornița...*" Povestirea a fost publicată în *Sovremennik (Contemporanul)* nr. 3, 1856 (n.tr.).

[2] Lev plîngăciosul (n.a.).

că-i aduce tinerețea și izbînda sa literară în dar. O certa, pentru că în scrisorile ei repeta că era prea singură, că dorea să moară. Îi tăgăduia dreptul de a se plînge, deoarece el era aici, în fața ei, debordînd de optimism și sănătate. Acest egoism regal o făcea să surîdă. Mînă în mînă, se priveau și suspinau de dragoste unul pentru altul. O pereche potrivită, el numai tinerețe și entuziasm, ea numai oboseală și resemnare.

Iasnaia Poliana arăta admirabil sub zăpadă. Voronka înghețată, o gheață albă în locul heleșteului, arbori cu crengile de cristal, Lev Tolstoi făcu înconjurul proprietății, îl vizită pe starostele moșiei, puse să se oficieze un tedeum la biserică, verifică socotelile noului intendent — care părea cinstit — ajunse pînă la ferma din Grumont și conchise, din această inspecție, că totul era în ordine, doar că el însuși îmbătrînise. După ce petrecu cîteva zile la sora lui, Maria, la Pokrovskoie, cîntînd la pian și jucîndu-se cu nepoții săi, își redactă testamentul, ca o măsură de prevedere a plecării lui pe front, și reveni lîngă mătușa Toinette. Între timp, cei trei frați ai săi, Nikolai, Serghei și Dmitri sosiră la Iasnaia Poliana. Curioasă impresie de a-l revedea pe Nikolai în civil, cu haina fluturînd și mîinile de o curățenie îndoielnică. Serghei, originalul familiei, era mai elegant, mai ironic și mai independent ca niciodată. Dmitri era pur și simplu de nerecunoscut, cu o barbă zbîrlită în jurul obrazului său buhăit, aerul nemulțumit, ochii tulburi. Se pusese pe băutură, ca și Nikolai, mai mult chiar decît Nikolai. Mătușa Toinette îi suflă că ducea la Moscova o viață destrăbălată. Din lipsă de paturi sau din plăcerea de a fi stoici, cei patru frați hotărîră să doarmă împreună pe ceva tare, pe podele. [1]

Plăcerea lui Lev Tolstoi de a se regăsi în mijlocul familiei, în casa sa natală, era atît de mare, încît nici o noutate, oricît de proastă, nu i-o putea tulbura. Cu cea mai mare seninătate, luă cunoștință, la 13 februarie, de o scrisoare a lui Nekrasov [2] care-l sfătuia să nu publice *Însemnările unui marcher*, „foarte reușite ca fond, dar foarte slabe ca formă... Primele dumneavoastră lucrări promiteau mai mult, spunea Nekrasov, ca să publicăm acum o lucrare de valoare oarecum îndoielnică." Fu de acord cu directorul *„Contemporanului"*, uită de nuvelă și plecă cu frații săi la Moscova. Aici, își vizitară cunoștințele, benchetuiră și se fotografiară împreună. La dreapta rîndului, Lev Tolstoi ședea țeapăn, voinic, cu obrazul încadrat de favoriți, uniforma bine strînsă pe piept, epoleții proeminenți, degetul cel mare înfipt în cureaua centironului. Își cumpărase de curînd un echipament complet: „Mantaua 135 de ruble, accesoriile uniformei 35, cizmele 10..." Se repezi pînă la Pokrovskoie pentru a-și lua rămas bun de la Maria, Valerian, Serghei și mătușa Pelagheia, apoi pînă la Serbacevka, la domeniul lui Dmitri, unde mătușa Toinette alergase în mod special pentru a-l binecuvînta și a-l îmbrățișa pe călător, pentru ca apoi s-o pornească mai departe. Despărțirea fu sfîșietoare. Mătușa Toinette plîngea. În fața tuturor chipurilor în lacrimi, Lev Tolstoi putu constata, în sfîrșit, că era iubit pe măsura pretențiilor

[1] Makovițki: *Însemnările de la Iasnaia Poliana* (1922). Citate de N. N. Gusev (n.a.).
[2] Scrisoare din 6 februarie 1854 (n.a.).

sale. Fericit de a fi nenorocit, nota în *Jurnalul* său : „Fu unul din momentele cele mai luminoase din viața mea".

La 3 martie 1854, porni la drum. Plecat din Kursk, se îndreptă prin Poltava, Bălți și Chișinău, către frontiera română. Aceste două mii de verste le făcu întîi în sanie, apoi, zăpada transformîndu-se în noroi, își continuă călătoria într-o căruță foarte incomodă, „mai mică și mai proastă decît acelea în care se transportă la noi gunoiul" [1]. Vizitiii nu vorbeau decît moldovenește. Neputînd să se facă înțeles de ei, Lev Tolstoi avea mereu impresia că este furat. Ajunse la București, la 12 martie, istovit și furios de a fi cheltuit două sute de ruble fără să știe pe ce.

Cei doi nepoți ai generalului comandant, prințul Mihail Gorceakov, îl primiră pe tînărul aspirant cu toată amabilitatea pe care și-ar fi dorit-o. Și, patru zile mai tîrziu, generalul comandant, venind de la o inspecție de pe front, îl primi personal, în palatul său. Strîns în noua sa uniformă, Lev Tolstoi se aștepta la o întrevedere protocolară. Dar Gorceakov îl tratǎ ca pe o rudă. „M-a îmbrățișat, m-a invitat să viu să iau masa zilnic cu dînsul și vrea să mă oprească pe lîngă el, dar nu s-a hotărît nimic." [2]

Ușurința cu care un băiat de familie bună găsea o situație pe măsura sa era o trăsătură caracteristică a vieții rusești de la sfîrșitul secolului trecut. Fiecare familie mare avea cîte un reprezentant mai bine văzut la Curte, la care făcea apel, în cazuri grave, pentru a interveni pe lîngă

[1] Scrisoare în franceză către mătușa Toinette, din 13 martie 1854 (n.a.).
[2] *Ibidem*, din 13 martie 1854 (n.a.).

țar. Recomandările ținînd loc de diplome, totul, pînă în cele din urmă, se aranja, mulțumită unui unchi, aghiotant împărătesc, sau a unei verișoare, domnișoară de onoare, și astfel tinerii, făcîndu-și mendrele, parveneau, fără altă pricepere, într-un post de invidiat în armată sau în administrație. Încîntat peste măsură de bonomia prințului Mihail Gorceakov, Lev Tolstoi nu se mai îndoi că aici își va continua, cu strălucire, cariera sa, greu începută în Caucaz. Admis printre ofițerii de stat-major, îi socotea sclipitori, nobili, pe scurt, cît se poate de „*comme il faut*" [1].

Stranie revenire a obsesiei acestui „*comme il faut*" după o eclipsă de vreo zece ani. De la o zi la alta, sălbaticul artilerist din Caucaz se transforma într-un militar de salon. La o sută de kilometri de acolo, pe malul opus al Dunării, lupte sîngeroase se desfășurau în fața Silistrei asediată de ruși, dar, la București, oraș de stat-major, sezonul monden era în toi. Dineuri la principe, baluri, serate la Opera italiană, la teatrul francez, supeuri alese în sunetul orchestrei de țigani, degustări de sucuri răcoritoare într-o ceainărie — bucuria de a trăi era cu atît mai arzătoare cu cît amenințarea morții era mai aproape. Primind ceva bani de la cumnatul său Valerian, Lev Tolstoi considera poziția sa drept „destul de plăcută". Era chiar atît de puțin grăbit să o schimbe, încît fu foarte necăjit atunci cînd fu trimis, de formă, pentru cîteva zile la o baterie de campanie, în Oltenița. Ofițerii pe care-i găsi acolo i se părură grosolani. Se luă la harță cu comandantul și fu foarte fericit să vadă sosind, în focul discuției,

[1] Scrisoare în franceză către mătușa Toinette din 24 mai 1854 (n.a.).

o ştafetă care-i aducea vestea detaşării sale la statul-major al unui general de divizie. Comandantul trebui să se supună, să-şi înghită mustrările, iar Lev Tolstoi se retrase, măgulit în vanitatea sa, dar totodată ruşinat, din cauza simţămîntului său de dreptate. „Cu cît urc în opinia lumii, cu atît cobor în a mea“, nota el. [1]

Devenit ofiţer de ordonanţă al generalului Serjputovski, duse ordinele în diferite puncte ale zonei armatelor, apoi comandantul său, nemaiavînd le ce să-l întrebuinţeze, îl lăsă în pace la Bucureşti. El profită de acest prilej pentru a termina corectura *Adolescenţei* şi a trimite manuscrisul lui Nekrasov. „Încă n-am simţit praful de puşcă turcesc, scria el mătuşii Toinette, şi stau foarte liniştit în Bucureşti, plimbîndu-mă, făcînd muzică şi mîncînd îngheţate.“ [2] Omitea să spună că juca şi cărţi şi că pierdea regulat.

Deodată, mare agitaţie în birouri. Generalul Serjputovski hotărîse să mute statul-major în faţa Silistrei, pe malul drept al Dunării. Postul de comandant fu instalat pe vîrful unei coline, în frumoasele grădini ale lui Mustafa paşa, guvernatorul cetăţii asediate. Jos se desfăşura o panoramă vastă şi bine conturată. Dunărea albastră, largă, sclipitoare, presărată cu insule, oraşul, forturile, reţeaua de tranşee care păreau nişte crăpături ale pămîntului, iar printre aceste dîre, se distingea de departe o foială de viermişori : soldaţii ruşi. Cocoţat pe o căruţă, cu luneta în mînă, Lev Tolstoi admira acest spectacol, care i se părea, zicea el, „poetic“. În jurul său, tran-

[1] *Jurnal*, 15 iunie 1854 (n.a.).
[2] Scrisoare în franceză din 24 mai 1854 (n.a.).

dafirii din grădina lui Mustafa paşa îmbălsămau aerul. Pentru a-şi trece vremea, schimba cîteva aprecieri fără importanţă cu alţi tineri ofiţeri de ordonanţă, care, ca şi el, priveau jocul inofensiv şi încîntător al războiului. De la distanţă, îi trebuia un mare efort de imaginaţie, pentru a recunoaşte că acele mici puncte negre înaintînd către acele mici puncte cenuşii erau oameni care urmau să se ucidă între ei.

Salvele de focuri se intensificau noaptea, deoarece turcii voiau să-i împiedice pe ruşi să continue lucrările de terasamente. Tunul intervenea şi el. Luciri spasmodice, explozii surde, cutremure de pămînt — Lev Tolstoi numără într-o seară o sută de explozii pe minut. „Şi totuşi, scria el mătuşii Toinette, toate acestea n-au aproape deloc aerul acela atît de înfricoşător pe cît s-ar părea... Cu aceste mii de lovituri de tun se omorau cel mult vreo treizeci de oameni dintr-o parte şi din alta.“ [1] Tihnită contabilitate de strateg !

Uneori mergea călare, să transmită un ordin în tranşee. Aici, figurinele anonime ale tabloului deveneau brusc, pentru el, fiinţe din carne, cu oboseala lor, cu temerile lor, cu murdăria şi rănile lor... Respira această adiere de groază şi se reîntorcea repede la avanscena lui, de unde priveliştea bătăliei era atît de plăcută. O mină explodînd sub o redută duşmană, ce foc de artificii : „Era una din acele privelişti şi una din acele emoţii care nu se uită niciodată.“ [2]

În sfîrşit, prinţul Gorceakov hotărî să dea asaltul final. Întreg statul-major coborî în tranşee. Amestecat în grupul de ofiţeri de ordonanţă şi de

[1] Scrisoare în franceză, din 24 mai 1854 (n.a.).
[2] Scrisoare în limba franceză către mătuşa Toinette, din 5 iulie 1854 (n.a.).

aghiotanți, Lev Tolstoi își observa comandantul. După obiceiul său, descoperea în el un amestec de trăsături ridicole și trăsături sublime. Mereu această sfîntă oroare de statui. Gorceakov i se părea ridicol, „cu statura sa înaltă, cu mîinile la spate, capela trasă înapoi, ochelarii și felul său de a vorbi ca un nătărău."[1] Dar „este atît de preocupat de mersul general al operațiilor, încît gloanțele și ghiulelele nu există pentru el. Se expune pericolului cu atîta simplitate, încît s-ar putea spune că nu-l ia în seamă și fără să vrei ți-e mai multă teamă pentru el decît pentru tine... E un om mare, adică un om capabil și cinstit."[2]

În ajunul zilei stabilită pentru atac, cinci sute de tunuri rusești bombardară lucrările fortificate. Tragerile nu încetiniră în noaptea de 8 spre 9 iunie. Asaltul era prevăzut pentru ora trei dimineața. „Eram toți acolo, va scrie Lev Tolstoi, și, ca întotdeauna în ajunul unei bătălii, ne prefăceam cu toții că ne gîndim la ziua de mîine, ca la oricare zi obișnuită, dar toți, sînt sigur, simțeau în adîncul sufletului o mică strîngere de inimă (și chiar una mai mare) la gîndul atacului... Așteptarea care precede o asemenea operație este cea mai neplăcută, căci este singura în care ai timp să ți se facă frică... Cu cît clipa se apropia, cu atît sentimentul (fricii) se micșora și, spre ora trei, cînd cu toții așteptam să vedem pornind buchetul de rachete, care era semnalul atacului, eram atît de bine dispus, încît dacă ar fi venit

[1] Scrisoare în limba franceză către mătușa Toinette, din 5 iulie 1854 (n..a).
[2] *Ibid.* Lev Tolstoi își va aminti de Gorceakov pentru a descrie în *Război și pace* figura lui Kutuzov (n.a.).

cineva să-mi spună că asaltul nu va mai avea loc, mi-ar fi părut foarte rău."[1]

Ceea ce urmă fu lucrul de care se temea cel mai mult. Cînd se revărsau zorile, un aghiotant al feldmareșalului Pașkevici îi aduse generalului Gorceakov ordinul de a înceta asediul : „Pot să spun fără teamă de a mă înșela, va scrie Lev Tolstoi în aceeași scrisoare, că această știre a fost primită de toți, soldați, ofițeri și generali, ca o adevărată nenorocire, cu atît mai mult cu cît se știa, prin spionii care ne veneau foarte des din Silistra și cu care eu însumi aveam foarte adesea prilejul să vorbesc, că acest fort o dată cucerit, lucru despre care nimeni nu se îndoia, Silistra nu ar mai fi putut rezista decît doar două sau trei zile."

Ceea ce Lev Tolstoi nu știa — sau refuza să știe — era că o parte din armata Orientului, trimisă de Anglia și Franța, debarcase la Varna și că, în spatele rușilor, Austria mobiliza nouăzeci și cinci de mii de oameni din rezervă și-și masa trupele la frontiere. Stăpînindu-și furia, îl admira pe prințul Gorceakov pentru seninătatea sa într-o astfel de situație neplăcută. Să fi pregătit atît de bine lovitura și să fii frustrat în ultima clipă de rezultatul ei pe teren era, așa gîndea el, un fel de nedreptate ! Numai un om superior putea să suporte lovitura fără să crîcnească. „El (Gorceakov) n-a fost o clipă prost dispus ; dimpotrivă, dînsul, care este atît de impresionabil, a fost mulțumit că a putut evita acest măcel, pentru care ar fi

[1] Scrisoare în limba franceză către mătușa Toinette, din 5 iulie 1854 (n.a.).

trebuit să poarte răspunderea", va scrie el în continuare.[1]

Stima pentru comandantul său crescu în timpul retragerii, pe care Gorceakov o conduse personal, „nevrînd să treacă decît cu ultimul din soldați". Austria, susținută de Prusia, obligînd Rusia să evacueze Principatele dunărene, țarul Nicolae I ordonase, împotriva dorinței sale, această mișcare de repliere, pentru a evita noi complicații internaționale. Ceea ce părea pe hîrtie o operație simplă, se transformă, în realitate, într-un exod haotic și dureros. Mii de țărani bulgari, temîndu-se să nu fie masacrați de turci după plecarea rușilor, coborau din satele lor cu femei, copii, vite și se îngrămădeau, puzderii, văicărindu-se, în jurul rarelor poduri care mai dăinuiau pe Dunăre. Îmbulzeala luase astfel de proporții, încît prințul Gorceakov, emoționat pînă la lacrimi, fu obligat să interzică trecerea ultimilor veniți. Înconjurat de aghiotanții săi, primea delegațiile refugiaților istoviți, năuciți, care nu înțelegeau limba rusă, le explica de bine de rău, de ce trebuia să rezerve drumul cu prioritate mișcărilor armatei, îi invita să urmeze trupele pe jos, fără căruțe, oferea bani, din caseta sa personală, celor mai nenorociți. Înflăcărat de acest exemplu, Lev Tolstoi scria în *Jurnalul* său, la 15 iunie: „Asediul Silistrei este ridicat. N-am intrat încă în foc, situația mea față de camarazi și de comandant este asigurată. Sănătatea este bună, iar din punct de vedere moral, sînt ferm hotărît să-mi consacru existența aproapelui. Pentru ultima oară îmi zic: «Dacă nu fac

[1] Scrisoare în franceză către mătușa Toinette, din 5 iulie 1854 (n.a.).

nimic pentru alții în cele trei zile care urmează. mă sinucid.»

Opt zile mai tîrziu, era încă în viață, iar acțiunile sale generoase se mărginiseră în a-și petrece timpul jucînd cărți și împrumutînd bani: „Situație umilitoare pentru oricine, dar mai cu seamă pentru mine", nota el la 23 iulie 1854 în *Jurnalul* său. A doua zi, ca urmare a acestei păreri ciudate pentru un prieten al neamului omenesc, consemna: „Am trăncănit toată seara cu Șubin,[1] cu privire la sclavajul nostru rusesc. Este drept că sclavajul reprezintă un rău, dar un rău extrem de plăcut."

Se află deci din nou la București, fără prea multă treabă, citind, meditînd, scriind. Deoarece dinții îl făceau să sufere din ce în ce mai mult, consimți să se lase operat: la 30 iunie i se înlătură o fistulă, după anestezia cu cloroform. „M-am arătat destul de lipsit de curaj", nota el cu asprime, atunci cînd își recăpătă cunoștința. Și la 7 iulie, în *Jurnalul* său, zugrăvi următorul tablou ironic despre el însuși:

„Cine sînt? Unul din cei patru fii ai unui locotenent-colonel pensionar, rămas orfan la șapte ani, crescut de femei și de persoane străine, și care, fără să fi primit o educație mondenă sau științifică a intrat în lume la șaptesprezece ani; n-are averi mari, nici vreo situație în societate, mai ales nu are principii; acest om, care și-a compromis afacerile pînă la ultima lor limită, care și-a petrecut cei mai frumoși ani ai vieții fără scop sau bucurie, care în sfîrșit s-a expatriat în Caucaz pentru a scăpa de datorii și mai ales de obiceiurile sale și, de acolo, folosind relațiile care au existat între tatăl său și comandantul armatei, s-a

[1] Un prieten al său, locotenent (n.a.).

strecurat în trupele de la Dunăre — este un aspirant de douăzeci şi şase de ani, aproape fără bani, în afara soldei (căci sumele pe care le posedă merg la achitarea datoriilor), fără protectori, fără a cunoaşte bunele maniere, fără a-şi cunoaşte meseria, fără talente, dar cu un amor-propriu exagerat. Da, aceasta este poziţia mea socială. Să vedem acum ce reprezintă personalitatea mea.

Sînt urît, stîngaci, murdar şi prost educat, în sensul monden al acestui cuvînt. Sînt arţăgos, plictisitor cu alţii, lipsit de modestie, intolerant şi timid ca un copil. Cu alte cuvinte, sînt un bădăran. Cîte mai ştiu, le-am învăţat singur, prost, pe apucate, fără legătură, fără un plan, şi încă este foarte puţin spus. Sînt necumpătat, nehotărît, nestatornic, absurd de înfumurat şi exuberant ca toţi oamenii slabi. Nu sînt curajos. Lenea mea este atît de mare că trîndăvia a devenit pentru mine un obicei de neînvins... Sînt cinstit, adică îmi place binele (...), cînd mă îndepărtez de el sînt nemulţumit şi revin cu plăcere la el. Totuşi, există un lucru care-mi place mai mult decît binele : gloria. Sînt atît de ambiţios şi această înclinare a firii mele a fost atît de puţin satisfăcută, încît deseori mi-e teamă că dacă aş fi pus să aleg între glorie şi virtute, m-aş hotărî pentru prima... Trebuie să mă învinuiesc astăzi pentru trei încălcări ale regulilor vieţii : 1. Am uitat să cînt la pian ; 2. Nu m-am ocupat de raportul cu privire la noul meu transfer ; 3. Am mîncat ciorbă, cu toată diareea de care sufăr din ce în ce mai rău."

Opt zile mai tîrziu, nu era mai satisfăcut de comportarea sa : „Sînt foarte nemulţumit de mine însumi, primo, pentru că tot timpul zilei mi-am rupt coşurile care-mi acoperă obrazul şi trupul şi care au început să mă plictisească ; secundo,

pentru izbucnirea de furie oarbă care m-a cuprins, la masă, împotriva lui Alioşka".

Între timp războiul continua şi, pentru a urmări mişcarea de retragere începută cu o lună în urmă, statul-major părăsea oraşul Bucureşti la 19 iulie 1854, îndreptîndu-se spre graniţa rusească. În timpul acestei călătorii monotone, care avea să dureze mai mult de o lună, Lev Tolstoi nu încetă să-şi continue examenul de conştiinţă. În cantonament, sub cort, în şure, se acuza în scris pentru slăbiciunile sale, cu aceeaşi plăcere cu care altădată încercase să-şi stoarcă coşurile de pe faţă. La 16 august, inaugură o nouă terapeutică morală. De aici înainte, însemnările din carnetul său intim se vor termina zilnic cu aceeaşi formulă : „Ceea ce mă interesează mai mult în viaţă este să mă dezvăţ de următoarele trei vicii : lene, lipsă de caracter şi nervozitate". Se ţinu de cuvînt. De la 16 august pînă la 21 octombrie 1854, această frază reveni mai mult de douăzeci şi cinci de ori sub condeiul său. Dar exorcismul[1] rămase fără efect.

La 9 septembrie, după ce trecuse prin Focşani, Bîrlad, Iaşi şi Sculeni, statul-major se instală, în sfîrşit, la Chişinău. Abia revenit aici, Lev Tolstoi voi să atragă cîţiva prieteni pentru a scoate un ziar, *Foaia militară*, menit să susţină moralul ostaşilor. „Revista, scria el fratelui său Serghei, va conţine descrierea luptelor într-un fel mai puţin sec şi mai exact decît celelalte ziare ; va publica isprăvile eroice, biografiile şi necroloagele vitejilor aleşi cu deosebire printre cei umili, necunoscuţi, povestirile de război, cîntecele solda-

[1] **Practică în religia catolică : rugăciuni pentru alungarea demonilor (n.tr.).**

ţilor, articole de popularizare asupra artileriei şi a armei geniului."[1]

Trebuiau bani pentru această acţiune. Mare lucru! Anul trecut, Lev Tolstoi, neliniştit de a nu putea face faţă datoriilor de joc, îl însărcinase pe cumnatul său Valerian, care se afla atunci la Piatigorsk, să vîndă marea casă familială de la Iasnaia Poliana, fără terenuri. Cu atît mai rău pentru memoria strămoşilor! Dacă stai să te gîndeşti, mulţi dintre ei au fost tot atît de mari cartofori ca şi el. De acolo, din cer, poate că-l plîngeau, poate că îl şi aprobau. În luna septembrie 1854, casa fusese demontată, scîndură cu scîndură, încărcată în căruţe şi transportată la proprietatea cumpărătorului, un vecin numit Gorobov, pentru a fi reconstruită. Rămîneau pe locul de la Iasnaia Poliana, numai cele două pavilioane care mărgineau altădată conacul. Nikolai Tolstoi scria fratelui său, în noiembrie 1854: „Tu ştii, desigur, că locuinţa de la Iasnaia Poliana a fost vîndută, dărîmată şi transportată. Deunăzi am fost pe acolo. Lipsa casei m-a uimit mai puţin decît aş fi crezut. Aspectul general al Iasnaiei Poliana nu este schimbat."[2] În orice caz, Gorobov vărsase bani lichizi: 5 000 de ruble[3] N-aveai decît să bagi mîna în casa de bani pentru a finanţa *Foaia militară*. Valerian primi dispoziţia să expedieze 1.500 de ruble lui Lev, devenit redactor şef. În ce priveşte textele, se vor găsi cîte vrei! Lev Tolstoi se făcea forte să umple el singur ziarul. Începu imediat să scrie nuvelele: *Cum mor soldaţii ruşi,*

[1] Scrisoarea din 29 noiembrie 1854 (n.a.).
[2] Scrisoare inedită, citată de N. N. Gusev în *Materiale pentru o biografie a lui Lev Tolstoi* (n.a.).
[3] Cam 38.000 de franci francezi actuali (n.a.).

Unchiul Jdanov şi *Cavalerul Cernov*. În această ultimă lucrare, povestea despre felul cum subofiţerii îi băteau pe tinerii recruţi pentru a le băga în cap respectul disciplinei: „Jdanov nu era bătut pentru a i se îndrepta defectele, ci pentru că era soldat şi un soldat trebuie să fie bătut", scria el cu înflăcărare. Apoi, amintindu-şi că această povestire era destinată unei reviste militare cu caracter oficial, conchise că organele cenzurii nu o vor lăsa niciodată să apară şi renunţă la ea. În locul ei, scrise un articol, şi primul număr fu trimis, prin prinţul Gorceakov, ministrului de război. Dar chiar şi acest articol nu era, după mărturisirea lui Lev Tolstoi, „prea ortodox".[1] În realitate, cele ce ştia despre ţar ar fi trebuit să-l facă să renunţe la proiectul său. Cum ar fi putut oare tolera ţarul Nicolae I, pentru care disciplina era mai presus de orice, difuzarea, în sînul armatei, a unui buletin cu pretenţii umanitare? Prea multă bunăvoinţă îl moleşeşte pe soldat; ce cîştigă în cunoştinţe, pierde în supunere! Şi aici, Lev Tolstoi îşi lua visele drept realităţi. Stăpînit de gustul pedagogiei, se şi vedea învăţînd soldaţii şi — de ce nu? — pe comandanţi.

Adevărul este că aceştia nu-i păreau să fie la înălţimea sarcinii lor. Ştirile de pe front deveneau din ce în ce mai neliniştitoare. În cursul unei misiuni între Chişinău şi Leticev, Lev Tolstoi află despre debarcarea trupelor anglo-franceze aproape de Sevastopol şi despre înfrîngerea ruşilor la Alma. Fu profund impresionat. Cît timp luptele se desfăşurau pe pămînt străin, se interesase de

[1] Primul număr al *Foii militare* n-a fost niciodată regăsit şi nu se ştie numic despre articolul „nu prea ortodox" al lui Lev Tolstoi (n.a.).

război ca un amator, ca un artist. Acum, cînd duşmanul pusese piciorul pe pămînt rusesc, se simţea direct vizat de această agresiune. Cu toate acestea, la Chişinău, lumea bîrfea, se distra, dansa, marii duci Nikolai şi Mihail [1] apăreau pe la baluri şi fascinau femeile. Lev Tolstoi nu putea să suporte astfel de lucruri. „În prezent, cînd am tot ce-mi trebuie, o locuinţă bună, un pian, o masă bună, ocupaţii precise şi relaţii solide, visez din nou viaţa de tabără şi-i invidiez pe acei care o duc", scria el în limba franceză mătuşii Toinette. [2] Profită de o permisie pentru a pleca la Odesa şi Nikolaev, al cărui port era blocat de flota engleză. Acolo, văzu prizonieri englezi şi francezi şi-l surprinse buna lor dispoziţie. „Aerul, atitudinea acestor oameni, îmi dau, nu ştiu de ce, trista siguranţă că sînt superiori soldaţilor noştri", nota el în *Jurnalul* său. [3]

Revenit la Chişinău, ceru brusc să fie trimis în Crimeea. Între timp, fusese avansat sublocotenent. De astă dată nu mai solicita să fie ataşat la un stat-major. Lăsa superiorilor alegerea destinului său. Motivele acestei hotărîri le enumeră într-o scrisoare către fratele său Serghei : „Am cerut învoirea de a pleca în Crimeea, pe de o parte pentru a scăpa de statul-major al lui Serjputovski, care nu mă încîntă deloc, dar mai ales din patriotism, sentiment care, mărturisesc, în acest moment pune din ce în ce mai mult stăpînire pe mine" [4].

Exista şi un al patrulea motiv, mai ciudat : camaradul său Constadius, cu care proiecta să edi-

[1] Fiii lui Nicolae I (n.a.).
[2] Scrisoare din 17 octombrie 1854 (n.a.).
[3] *Jurnal*, 4—5 octombrie 1854 (n.a.).
[4] Scrisoare din 3 iulie 1855 (n.a.).

teze revista, fusese ucis în bătălia de la Inkerman. Auzind vestea, Lev Tolstoi simţi, ca o consecinţă indirectă, oroarea pentru siguranţa şi confortul de care se bucura în spatele frontului. „Mai presus de toate, moartea sa m-a îndemnat să cer plecarea la Sevastopol, va nota în *Jurnal*. Încercam un sentiment de ruşine faţă de el." [1]

La 1 noiembrie, primi, în sfîrşit, noua numire şi o porni la drum. Ajuns la Odessa a doua zi, află amănuntele asupra stupidei înfrîngeri de la Inkerman, datorită neprevederii, generalului Dannenberg. „Am văzut bătrîni plîngînd cu lacrimi amare, tineri care jurau să-l ucidă pe Dannenberg, nota el în aceeaşi zi. Puterea morală a poporului rus este mare !"

La Odessa, circula zvonul că un asalt împotriva Sevastopolului va fi dezlănţuit la 9 noiembrie, în zori. Lev Tolstoi se temea că va ajunge prea tîrziu pentru a face dovada curajului său. Sosi în ziua de 7, dar asaltul nu avu loc. Repartizat la bateria a 3-a uşoară a brigăzii a 14-a de artilerie, constată, enervat, că era încazarmat chiar în oraş, departe de forturi şi de poziţiile înaintate.

Pentru a apăra Sevastopolul dinspre mare, o parte a flotei ruse fusese scufundată chiar în radă. Întreg oraşul era împresurat de bastioane defensive. Atacat numai dinspre sud, continua să primească din interiorul ţării, pe la nord, întăriri şi alimente. Colina fortificată de la Malakov proteja trecerea convoaielor. „Nu se poate cuceri Sevastopolul, nota Lev Tolstoi la 11 noiembrie. Se pare că însuşi duşmanul este încredinţat de acest lucru."

[1] *Jurnal*. 2 noiembrie 1854 (n.a.).

În oraş exista totuşi o îmbinare stranie de „viaţă de tabără“ şi „viaţă citadină“. Străzile nu erau decît un vast cantonament. Pe chei se îmbulzeau infanterişti în gri, marinari în negru, femei în veşminte bălţate, vînzători de *sbiten*[1], cu samovarele lor. Un general aşezat ţeapăn în caleaşca sa se încrucişa cu un convoi de căruţe transportînd fîn. Pe peristilul unei case frumoase, soldaţi însîngeraţi erau culcaţi pe tărgi. După cum bătea vîntul, respirai mirosul mării apropiate sau al spitalelor suprapopulate. Uneori, treceau cămile cu capul sus, trăgînd remorci încărcate cu cadavre. Tunul bubuia în depărtare. Deodată, izbucneau sunetele unei muzici militare. Trecătorii se descopereau făcînd semnul crucii : era înmormîntarea unui ofiţer. Sicriu trandafiriu şi prapuri fluturînd în vînt. „Pentru credinţă, pentru ţar, pentru patrie.“ Într-un restaurant din apropiere, alţi ofiţeri, cu faţa vioaie, privirea veselă, comentau moartea unuia din camarazii lor, devorînd „fripturi cu mazăre“ şi bînd „vin acrişor de Crimeea, botezat cu numele de bordo“.

Pe măsură ce te apropiai de fortificaţii, oraşul lua o înfăţişare mai tragică. Case dărîmate, străzi transformate în terenuri virane, bombe înfundate în noroi, duhoare de hoit şi de praf de puşcă. În labirintul tranşeelor, soldaţii înaintau încovoiaţi de mijloc. În fundul unei cazemate, subofiţeri jucau cărţi la lumina unei lumînări ; pe o platformă înconjurată de gabioane, marinarii se despăducheau ; în apropierea unui tun, un locotenent îşi răsucea o ţigară din foiţă galbenă. Şuierat de gloanţe. Şuierat de bombe. Sentinelele strigau : „Tu-un !“ sau „Mortier“, pentru a prevesti lovi-

[1] Băutură pe bază de miere (n.a.).

tura. „Cînd proiectilul zboară mai departe, va scrie Lev Tolstoi, prinzi viaţă şi un sentiment de nedescrisă bucurie, greu de transpus în cuvinte, pune stăpînire pe tine.“ [1]

La 15 noiembrie, părăsi Sevastopolul pentru a face o călătorie timp de o săptămînă printre liniile de apărare cele mai expuse. Ceea ce văzu în tranşee, în bastioane, îi exaltă dragostea pentru poporul rus. „Starea de spirit în armată este mai presus de orice calificative, va scrie el fratelui său Serghei. Nici în Grecia antică n-a existat atîta eroism. Kornilov, trecînd în revistă unităţile militare, în loc de «Noroc băieţi !» spune : «Dacă trebuie să mergem la moarte, băieţi, primiţi să mergeţi ?» Iar ostaşii strigă : «Mergem, Înălţimea-voastră ! Ura !» Şi aceasta nu era o vorbă goală ; pe faţa fiecăruia se vedea că nu în glumă spune asta, ci cu toată seriozitatea, iar douăzeci şi două de mii de suflete şi-au ţinut această promisiune. Un soldat rănit, aproape muribund, mi-a povestit cum au cucerit ai noştri, la 24 ale lunii trecute, o baterie franceză şi nu li s-au trimis întăriri ! Plîngea în hohote. O companie de marinari era să se revolte fiindcă urma să fie înlocuită de la bateria unde se găsea de treizeci de zile sub explozia şrapnelelor. Soldaţii smulg capsele bombelor. Femeile aduc apă soldaţilor din bastioane. Multe din ele au fost omorîte sau rănite. Preoţii, cu crucea în mînă, merg de la un front la altul, şi spun rugăciuni sub salvele de gloanţe. Într-o brigadă, o sută şaizeci de răniţi n-au vrut să părăsească rîndurile. Admirabilă epocă ! N-am avut norocul să fiu nici o singură dată în luptă, dar

[1] *Povestiri din Sevastopol ; Sevastopolul în decembrie* (n.a.).

mulţumesc lui Dumnezeu că mi-a îngăduit să văd aceşti oameni şi să trăiesc aceste timpuri glorioase !“ [1]

Plătindu-şi astfel tributul de entuziasm bravilor apărători ai Sevastopolului, Lev Tolstoi nu întîrzie să descopere îndărătul acestui patriotism de faţadă înspăimîntătoarea realitate. Soldaţii ruşi erau înarmaţi cu puşti cu cremene, în timp ce soldaţii francezi aveau puşti cu ţeavă ghintuită. Dacă noii recruţi ştiau să defileze, ei nu ştiau să se bată şi acesta era rezultatul educaţiei de paradă preconizată de Nicolae I. Starea proastă a drumurilor din sud încetinea transportul trupelor. Sistemele de aprovizionare erau aceleaşi ca în 1812. „În cursul acestei călătorii, scria Lev Tolstoi în *Jurnalul* său, la 23 noiembrie 1854, am dobîndit certitudinea că Rusia trebuie sau să decadă sau să se transforme radical. Totul merge pe dos, nu împiedicăm pe inamic să-şi consolideze poziţiile, cu toate că ar fi foarte uşor. Noi înşine stăm în faţa adversarului, cu forţe inferioare, fără a ne adăposti, fără a aştepta întăriri, comandaţi de generali care, ca Gorceakov [2], şi-au pierdut minţile, cumpătul şi energia, ne punem nădejdea în sfîntul Nicolae pentru a ne trimite furtuni şi intemperii care-l vor alunga pe invadator. Cazacii sînt de acord să ciordească, nu să se bată ; husarii şi ulanii fac dovada calităţii lor militare prin beţii şi destrăbălări ; infanteria se remarcă prin furturi şi goană după bani. Tristă stare a armatei şi a ţării. Am petrecut două ore stînd de vorbă cu răniţii englezi şi francezi. Fiecare soldat este mîndru de situaţia şi de valoarea sa, căci simte că este

[1] Scrisoarea din 20 noiembrie 1854 (n.a.).

[2] Este vorba de prinţul Piotr Gorceakov, fratele comandantului armatei de la Dunăre (n.a.).

unul din resorturile eficace ale armatei. Are arme bune, pe care ştie să le mînuiască, este tînăr, are noţiuni despre problemele politice şi despre artă, ceea ce îi dă conştiinţa demnităţii sale. La noi, o instrucţie stupidă, arme inutilizabile, tratament prost, întîrziere în toate, ignoranţă, igienă şi hrană detestabile, care înăbuşă în om ultima scînteie de mîndrie şi îi oferă chiar, prin contrast, o idee prea exagerată despre duşman.“

Nu s-ar putea expune acest punct de vedere — îndulcindu-l bineînţeles ! — într-unul din primele numere ale *Foii militare ?* Lev Tolstoi n-avu nici timp să reflecteze la această problemă : la începutul lunii decembrie află că ţarul refuzase autorizaţia de editare a revistei, sub pretext că mai exista un asemenea ziar, *Ruskii invalid (Invalidul rus)*, specializat în literatură militară. Fără doar şi poate, în sferele sus-puse, nu exista încredere în ofiţerii intelectuali.

Furios, Lev Tolstoi, scrise lui Nekrasov, la 19 decembrie, pentru a oferi *Contemporanului* textele pe care le destinase în prealabil *Foii militare*. Nekrasov îi răspunse cu întoarcerea curierului : „Trimiteţi-ne nuvelele dumneavoastră despre soldaţi. De ce să le vîrîţi într-un *Invalid* oarecare ?“ Această soluţie îl încînta pe Lev Tolstoi şi îl încurca în acelaşi timp, căci acum se simţea moralmente obligat să şi scrie aceste povestiri de război, a căror publicare se plînsese că-i fusese refuzată. Or, nu avea chef de lucru. Se găsea de puţin timp în refacere, cu bateria sa, la Eski-Orda, aproape de Simferopol. Anul se termina pentru el în linişte. Cazat într-o vilă confortabilă, citea, „cînta la diferite piane, vîna cer-

bul şi căprioara"[1]. Camarazii săi erau, în ansamblu, agreabili, dar se temea că prin purtările lui distante le va plăcea mai puţin ca în trecut"[2]. Cît despre femei, îi lipseau mult. Desigur, se vedea cu fete tinere, dar aceste mici idile provinciale nu se încheiau cu nimic serios. „În aceste condiţii, mi-e teamă să nu devin un bădăran incapabil de a trăi o viaţă de familie la care ţin atît !"[3], ofta el.

În ianuarie 1855 fu încorporat într-o altă unitate, trecînd la bateria a treia uşoară a brigăzii 11 artilerie, cantonată pe o înălţime, la malul rîului Belbek, la zece verste de Sevastopol. Abia ajuns la faţa locului, fu decepţionat. În ce gaură căzuse? Şi printre ce brute ? „Filimonov, comandantul bateriei mele, este cea mai josnică creatură ce se poate închipui, nota el la 23 ianuarie 1855, în *Jurnalul* său. Ofiţerul superior Odahovski este un polonez laş şi dezgustător. Ceilalţi gradaţi sînt lipsiţi de personalitate şi suportă influenţa comandanţilor."

Cu toate acestea, acelaşi Odahovski va spune în *Amintirile* sale[4] : „Cea mai mică observaţie a unui superior îl instiga pe Tolstoi să răspundă printr-o obrăznicie sau printr-o zeflemea muşcătoare." O dată mai mult, atitudinea trufaşă a lui Lev Tolstoi îl izola în mijlocul semenilor săi. Sărăcia de cărţi, absenţa interlocutorilor, frigul, lipsa de confort, depărtarea de pericol, toate acestea îi înăcreau firea. Din cînd în cînd, pentru a-şi ului tovarăşii, executa anumite performanţe fizice.

[1] Scrisoare către Nikolai Tolstoi din 3 februarie 1855 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 26 noiembrie 1854 (n.a.).
[3] Scrisoare către Serghei Tolstoi din 20 noiembrie 1854 (n.a.).
[4] *Amintiri despre Tolstoi*, culese de Jirkevici (n.a.).

Astfel, se culca la pămînt, pe spate, şi ridica într-un braţ un om de 80 de kilograme. „A lăsat, în brigadă, amintirea unui bun cavalerist, a unui om de viaţă şi a unui hercule"[1], va spune tînărul ofiţer Krîlov. Cărţile de joc erau, ca întotdeauna, distracţia sa preferată. Tocmai primise cele 1.500 de ruble destinate finanţării *Foii militare*. Revista fiind interzisă, banii aceştia nu-şi aflau întrebuinţare. Două zile şi două nopţi în şir, Lev Tolstoi jucă *stos* ! În zorii zilei a treia nu mai avea o copeică : „Rezultatul este limpede, scria el la 28 ianuarie în *Jurnalul* său, am pierdut casa de la Iasnaia Poliana... Sînt atît de scîrbit de mine, încît aş vrea să uit chiar că exist." Şi, pentru a se pedepsi, scrise lui Nikolai, care, din toţi fraţii săi, era acel care-l putea judeca cu mai multă asprime : „Am pierdut toţi banii — 1.500 de ruble — ce mi s-au trimis. Te rog să nu mă acuzi şi să nu-mi faci vreun reproş, nici în scrisorile tale şi nici în spatele meu. Eu însumi nu încetez şi nu voi înceta să-mi reproşez această prostie monstruoasă, cîtă vreme nu voi fi răscumpărat casa prin munca mea."

Trei zile mai tîrziu, ceda din nou ispitei. „*2 februarie.* Am pierdut iarăşi, jucînd pe cuvînt de onoare cu Mecerski, 150 de ruble pe care nu le aveam. *6 februarie.* Am jucat iar cărţi şi am pierdut 200 de ruble de argint. Nu pot să-mi impun să nu mai joc. Sper să mă refac şi risc să mă încurc teribil... Voi propune mîine lui Odahovski să jucăm din nou, şi asta pentru ultima oară. *12 februarie.* Din nou pierdut 75 de ruble... Nu trăiesc. o duc de azi pe mîine. *15 februarie.* Pierdut încă 80 de ruble... Vreau să-mi mai încerc şansa la

[1] Relatarea lui Krîlov (n.a.).

cărţi. *17 februarie*. Pierdut din nou 20 de ruble. Nu voi mai juca."

Făcînd adunarea şi adăugînd o mică sumă drept rezervă, Lev Tolstoi apelă din nou la ajutorul lui Valerian :

„Precum ştii, fără îndoială, din scrisoarea mea către Nikolai, am pierdut cele 1.500 de ruble care mi s-au trimis. Dar ceea ce este mai rău, am mai pierdut 575 de ruble. Îmi trebuie aceşti bani cît mai repede. Ai bunătatea şi fă cele necesare pentru a vinde o cantitate de grîu echivalentă cu suma ce-mi lipseşte şi trimite-mi aceşti bani la Sevastopol... Mi-e ruşine şi mă simt prost să-ţi scriu. Te rog să nu arăţi această scrisoare la toată lumea. Nu mai joc." Pentru a-şi crea iluzia că este folositor patriei, rămînînd totuşi în spatele frontului, începu să redacteze un proiect de reformă a armatei. Momentul era bine ales, căci Rusia tocmai aflase, cu un simţămînt de uşurare secretă, despre moartea ţarului Nicolae I, survenită la 18 februarie 1855. Cu dispariţia acestui potentat brutal şi mărginit, răspunzător de atîtea abuzuri poliţieneşti, de atîtea exiluri nedrepte, atîtea războaie nenorocite, toţi cei care, în imperiu, nădăjduiau un pic de libertate, ridicară capul. Nu se spunea oare că urmaşul său, Alexandru al II-lea [2], era partizanul unei politici mai umane? Încurajat de acest gînd, Lev Tolstoi îşi începu studiul printr-o curajoasă declaraţie de principii:

---

[1] Scrisoare către Valerian Tolstoi din 24 februarie 1855 (n.a.).

[2] Împărat al Rusiei (1855—1881) ; a înăsprit teroarea împotriva mişcărilor revoluţionare. Narodovolţii, după o serie de atentate la viaţa sa, pînă la urmă l-au asasinat la Petersburg (n.tr.).

„Conştiinţa şi simţul meu de dreptate îmi interzic să trec sub tăcere răul care se înfăptuieşte în mod deschis în faţa mea şi care atrage moartea a milioane de fiinţe, pierderea forţelor militare şi a onoarei patriei... Nu avem armată, ci o gloată de sclavi abrutizaţi de disciplină, supuşi la ordinele hoţilor şi vînzătorilor de oameni. Această gloată nu constituie o armată, pentru că nu are nici o dragoste adevărată pentru credinţă, ţar şi patrie — cuvinte de care s-a abuzat atîta ! — nici curaj cavaleresc şi nici demnitate militară. Există, peste tot, de o parte răbdarea şi nemulţumirea înăbuşită, de cealaltă parte cruzimea, slugărnicia şi delapidarea." Continua, denunţînd pedepsele corporale aplicate soldaţilor, atrăgea atenţia cititorului asupra „numeroşilor ofiţeri ruşi ucişi de gloanţe ruseşti sau uşor răniţi şi predaţi inamicului", şi învinuia pe generali de a fi în fruntea armatei „nu pentru că sînt capabili, ci pentru că plac ţarului". Nu mai rămînea decît să se prezinte soluţiile. Este mai uşor să dărîmi decît să construieşti. După ce-şi epuizase înflăcărarea în critică, autorul renunţă, plictisit, la partea pozitivă a lucrării. Oricum, el tot nu va fi ascultat!

Totuşi, dorinţa de a îndrepta ceva nu-l părăsea. În ciuda pierderilor sale la joc, a „acceselor de senzualitate" şi a „leneviei criminale", avea stofă de novator. Neputînd să reformeze armata, îşi băgă în cap să reformeze religia. Într-o seară, între două partide de whist şi de stos, îi veni o inspiraţie, care-l emoţionă şi fu cuprins de o bucurie inexprimabilă. La 4 martie, nota în *Jurnalul* său că avusese o „idee grandioasă, uriaşă. Mă simt în putere să-mi consacru viaţa pentru a-i urmări realizarea. Această idee e întemeierea

unei noi religii, potrivită cu progresul umanității, tot o religie a lui Hristos, dar lipsită de credință și de mistere ; o religie utilă, care nu va făgădui fericirea veșnică, ci o va procura aici, pe pămînt. Înțeleg că această idee nu poate fi realizată decît de mai multe generații, acționînd conștient în acest spirit. O generație va lăsa această idee moștenire celei ce va urma, și, într-o bună zi, fanatismul sau rațiunea o vor face să izbîndească."

Întreaga viitoare doctrină a lui Lev Tolstoi se găsea rezumată în aceste cîteva fraze aruncate în grabă pe carnetul său : „Refuz de supunere în fața dogmelor bisericii, reîntoarcerea la un creștinism primitiv inspirat de *Evanghelie*, căutarea simultană a fericirii materiale și a perfecțiunii morale." Vai ! în rîndul următor, se citește în același *Jurnal : „6 martie*. Odahovski iar mi-a cîștigat două sute de ruble, astfel că mă aflu într-o situație extrem de încurcată". Extazul o dată trecut, profetul se trezea cu cărțile de joc în mînă. Fără îndoială, clipa de înflorire spirituală nu sosise încă. Dar un zbucium surd începea în acest suflet neliniștit, o pregătire subterană și dureroasă pentru apostolat. O clipă, avu intenția să arendeze Iasnaia Poliana cumnatului său, pentru a scăpa de orice griji gospodărești, a-și plăti datoriile și a se consacra literaturii. Proiect în aer, ca atîtea altele. A doua zi, nici gînd de așa ceva. În permanenta agitație de spirit în care se găsea, o singură idee rămînea fixă : scrisul ! Revenea întotdeauna la acest jalon, după ce alergase în toate direcțiile, ca o capră înnebunită la capătul frînghiei sale. „Cariera armelor nu este pentru mine, nota el la 11 martie ; cu cît o voi părăsi mai repede spre a mă dedica exclusiv literaturii, cu atît va fi mai bine."

Nekrasov cerea *Tinerețe* (urmarea la *Copilărie* și *Adolescență)* și povestirile făgăduite asupra asediului Sevastopolului. Lev Tolstoi lucra în același timp la aceste două opere atît de diferite. Cînd era băiatul de familie, studentul înstărit, fericit și naiv, temător în fața primelor examene, a primelor amoruri, a primelor îndoieli metafizice, cînd luptătorul anonim, cufundat în infernul de la Sevastopol. Din spatele frontului îi veneau toate încurajările pe care și le putea dori. Sora lui îi scria că Ivan Turgheniev era plin de admirație pentru el, Nekrasov îl acoperea cu laude în fiecare din scrisorile sale, și *Însemnările unui marcher* pe care *Contemporanul* le publicase totuși după un an de ezitare, se bucurau din partea criticilor de o primire călduroasă :

„Ce mi-a procurat cea mai mare plăcere, nota Lev Tolstoi la 27 martie, este citirea cronicilor din reviste : se vorbește despre *Însemnările unui marcher* în termenii cei mai măgulitori. Acest sentiment este plăcut și folositor, căci excitîndu-mi amorul propriu, mă îndeamnă la acțiune... Vai ! de cinci zile n-am scris un rînd la povestirea *Tinerețe,* deși am redactat începutul povestirilor *Sevastopolul, ziua și noaptea...*" Cu cît se pasiona mai mult pentru lucrările sale, cu atît mai puțin suporta neplăcerile vieții de tabără. Firește că nici într-un birou n-ar fi fost mai la largul său pentru a scrie. Amiralul prinț Menșikov fiind înlocuit cu prințul Gorceakov la comandamentul armatei de la Dunăre, el solicită din nou detașarea sa la statul-major. Mătușa Pelagheia Iușkova trebuia să-i sprijine cererea pe lîngă generalul comandant, ruda ei. La 30 martie, refuz : „N-am reușit să obțin o nouă detașare, căci, se zice, nu sînt decît sublocotenent. Păcat !"

Acest eşec îl supără cu atît mai mult, cu cît în loc să fie numit aghiotant şi să i se rezerve o locuinţă convenabilă, fu expediat, cu bateria, la sud de Sevastopol, la bastionul 4, în sectorul cel mai periculos. Un artist are nevoie de perspectivă. Nu se poate scrie despre război cînd eşti cufundat în plină bătălie ! El, care cu cîteva săptămîni în urmă se plîngea de „inacţiune", iată că, deodată, se revolta la ideea de a fi expus focului ca un simplu ofiţeraş ieşit din trupă! Răcise în cazemată, îi curgea nasul, tuşea, avea temperatură, toate acestea din greşeala comandamentului care nu ştia să utilizeze competenţele. La 11 aprilie 1855, nota cu mînie : „Bastion 4. Sînt iritat, mai ales acum, cînd sînt bolnav, şi nu-i trece nimănui prin minte că aş putea servi şi la altceva decît drept carne de tun [1], în modul cel mai inutil."

După ce îi trecu guturaiul, redeveni stăpîn pe sine şi dovedi chiar mult curaj. Bastionul 4 era cel mai apropiat de liniile franceze : cam la o sută de metri. „Nu exista zi, va scrie căpitanul Reimers, comandantul batalionului, fără un bombardament intens. În timpul sărbătorilor, francezii erau înlocuiţi cu turci. Erau perioade cînd primeam, în douăzeci şi patru de ore, media a două mii de ghiulele trase dintr-o sută de tunuri." Lev Tolstoi era de serviciu ca furier, patru zile din opt. Se odihnea la Sevastopol, într-o locuinţă modestă, dar curată, cu vedere spre bulevard, unde cînta muzica militară. Cînd era de gardă, dormea într-o cazemată blindată. O bîrnă, în mijloc, susţinea plafonul. Erau întinse prelate la o oarecare înălţime pentru a opri căderea molozului. Ca mobilă, un pat, o masă înţesată cu hîrţoage, un orologiu, o

[1] În franceză, în text (n.a.).

icoană cu candela ei. În interiorul acestei încăperi umede, tunetul canonadei nu mai înceta. Licăriri spasmodice pătrundeau prin fereastra îngustă. Pămîntul se cutremura, zidurile crăpau, mirosul acru şi înţepător al prafului de puşcă plutea în aer. După ce îi fusese tare frică, Lev Tolstoi îşi stăpîni înfiorările trupului. De la o spaimă prea mare, trecu la o bravură extremă. Nu bănuia că talentul său îi venea tocmai de la firea sa neobişnuită, în stare, rînd pe rînd, de laşitate şi eroism, că tocmai imperfecţiunile sale, contradicţiile sale, îi vor permite să-şi însuşească mai tîrziu, cu o egală sinceritate, punctul de vedere al tuturor personajelor sale, că va fi cu atît mai complet ca scriitor, cu cît era mai fracţionat ca om. Douăzeci şi patru de ore după ce se indignase că era tratat drept „carne de tun", nota în *Jurnalul* său : „Modeştii mei ostaşi sînt foarte drăguţi ; mă simt bine cu ei" *(12 aprilie).* Şi apoi : „Farmecul neîncetat al pericolului, interesul de a observa pe soldaţii alături de care trăiesc, marinarii şi războiul însuşi, sînt atît de plăcute, că n-aş mai vrea să plec de aici, cu atît mai mult cu cît voi fi mulţumit să asist la asalt, dacă va fi asalt" *(13 aprilie).* În timpul acesta, tirul se intensifica : o mină explodă, proiectînd în aer blocuri de piatră şi resturi omeneşti ; asurzit, îndurerat de urletele răniţilor, Lev Tolstoi înălţă către Dumnezeu această rugăciune : „Doamne, îţi mulţumesc pentru protecţia ta statornică. Ce om de nimic aş fi dacă m-ai părăsi !... Ajută-mă, nu pentru a satisface năzuinţele mele uşuratice, ci pentru a-mi permite să ating supremul scop veşnic al fiinţei, care mi-este necunoscut, dar de care sînt conştient."

A scrie era o performanță în această atmosferă de febră, de învălmășeală și de moarte. Totuși, niciodată Lev Tolstoi nu se simțise atît de inspirat. Își nota impresiile pe viu și, în bastion, redacta povestirile pentru *Contemporanul*. Fără îndoială, el fu primul „corespondent de război" adevărat. Nu nega influența pe care Stendhal o avusese asupra sa. „Mai mult decît oricare altul sînt obligatul său, îi va spune el lui Paul Boyer în 1901. Îi datorez faptul de a fi cunoscut războiul. Recitiți în *Mînăstirea din Parma* istorisirea bătăliei de la Waterloo. Cine oare, înaintea lui, descrisese războiul în felul acela, adică așa cum este în realitate ?" Însă în *Mînăstirea din Parma* întreaga bătălie de la Waterloo era văzută numai de Fabrice, pe cînd în *Povestiri din Sevastopol* Lev Tolstoi, extinzînd acest procedeu, se identifica cu fiecare din protagoniști, pentru a reda, cu aceeași intensitate, viziuni deosebite. Nu exista, dealtfel, nici o premeditare artistică în această concepție a „reportajului". Ca întotdeauna, autorul se supunea instinctului său spunînd ceea ce văzuse, fără grija de a plăcea sau a displăcea. Arăta sala de operații urît mirositoare, răniții cărora le curgea saliva de durere, asistentul unui chirurg aruncînd într-un colț un picior amputat, moartea unui marinar, plin de noroi, cu maxilarele strînse (*Adio, fraților !*), fanfarele militare cîntînd în oraș pentru damele care fac pe cochetele și ofițerii în permisie, bastionul sub focul dușmanului, bomba apropiindu-se ca un punct luminos, mărindu-se, șuierînd deasupra capetelor, mormanele de cadavre, fumul, ruinele, sîngele vărsat inutil, măreția și mizeria luptătorilor anonimi. „Sute de trupuri omenești, proaspăt însîngerate, cu două ceasuri înainte încă pline de viață, nu-

trind tot soiul de nădejdi și de dorințe, mai mărunte sau mai înalte, zăceau, cu membrele înțepenite, în valea smălțuită de flori înrourate, care despărțea bastionul de tranșee ca și pe podeaua netedă a Capelei morților din Sevastopol. Sute de oameni cu blesteme și rugi pe buzele lor uscate se tîrau, se zvîrcoleau și gemeau, unii printre cadavrele din valea smălțuită cu flori, alții pe tărgi, pe paturi de campanie și pe podeaua însîngerată a postului de prim-ajutor. Dar zorile se aprinseră tot așa cum se aprinseseră și în zilele din urmă, deasupra muntelui Sapun, în același fel păliră stelele ce clipeau, dinspre marea întunecată ce vuia sub aceeași pală de ceață, la fel se aprinse la răsărit o geană purpurie și se împrăștiară pe azurul clar al cerului norii lungi și întocmai ca și în zilele trecute, se ivi de după orizont, făgăduind bucurie, dragoste și fericire întregii lumi ce se trezea, maiestosul și arzătorul astru al zilei." [1]

Presentiment funebru al unuia : „Sigur că am să fiu ucis în noaptea asta. Mai ales că nu eram silit să mă duc, ci m-am oferit singur", oftat de ușurare al altuia în clipa schimbului ; gîndurile hrăpărețe ale unui al treilea, care, văzînd un camarad în pericol de moarte, își amintește că datorează acestui nenorocit vreo douăsprezece ruble și presupune că, peste o secundă, datoria se va stinge poate de la sine. Lev Tolstoi care număra mai mult decît un creditor în baterie, nu avu el, inconștient, același gînd într-o situație analogă ? În starea de tensiune nervoasă, în care omul este adus prin continua amenințare a exterminării, spiritul său nu mai este stăpînul visurilor care-l leagănă. Drept concluzie la *Sevastopol în mai*, Lev

[1] Din *Sevastopol în mai*, cap. 14 (n.tr.).

Tolstoi putea să scrie cu mîndrie : „Eroul povestirii mele, pe care îl iubesc din tot sufletul, cel pe care m-am străduit să-l zugrăvesc în toată splendoarea lui și care a fost, este și va fi totdeauna demn de admirație, este adevărul !"

În noaptea de 10 spre 11 mai, Lev Tolstoi fu martorul unor serii de atacuri și de contra-atacuri, sub un foc susținut. Mai mult de o mie de morți și răniți de partea rusă, tot atîția de partea franceză. În noaptea de 11 spre 12, un nou atac : cinci sute de oameni scoși din luptă de o parte și de cealaltă. În ziua de 12, suspendarea ostilităților pentru strîngerea morților și răniților. „Moralul scade zilnic, nota Lev Tolstoi, și ideea că Sevastopolul ar putea fi cucerit se manifestă prin mai multe semne."[1] Între timp, primise scrisoarea de recomandație a mătușii Pelagheia Iușkova și o predase generalului comandant. Dar mai bine de două săptămîni trecuseră, fără să i se schimbe serviciul. Se vedea rămînînd la bastionul 4 pînă la sfîrșitul războiului. „Fără îndoială, este mai bine așa !" scria el cu melancolie.[2] La 15 mai află, pe neașteptate, că fusese numit la comanda a două tunuri ale unei baterii de munte, cantonată pe rîul Belbek, la douăzeci de verste în spatele Sevastopolului. După o legendă la fel de atrăgătoare pe cît de puțin veridică, noul țar Alexandru al II-lea, emoționat de lectura în corectură a povestirii *Sevastopolul în decembrie*, ordonase ca autorul să fie pus la adăpost de orice pericol. Din păcate, cum să crezi că între 30 aprilie, data expedierii manuscrisului către Nekrasov și 15 mai, data mutării lui Lev Tolstoi, textul să fi fost

[1] *Jurnal*, 21 aprilie 1855 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 8 mai 1855 (n.a.).

primit la Sankt-Petersburg, examinat, imprimat, supus suveranului, iar decizia acestuia să fi și parvenit din Sankt-Petersburg în Crimeea ? În realitate, scrisoarea mătușii Pelagheia sprijinind petiția personală a lui Lev Tolstoi, fu aceea care îl hotărîse pe prințul Gorceakov să protejeze această tînără rudă, al cărui renume literar creștea.

În noul său cantonament, departe de zgomotele bătăliei, Lev Tolstoi se strădui, la început, să îndeplinească serios misiunea care-i fusese încredințată. Comanda personal exercițiile, veghea la aprovizionarea cu alimente a unității sale și se indigna de matrapazlîcurile care se comiteau în jurul său. Cea mai mare parte a comandanților de detașamente cheltuiau banii pentru masa zilnică așa cum credeau ei de cuviință, își însușeau restul și falsificau contabilitatea. Cînd Lev Tolstoi, din corectitudine, voi să scoată în evidență o economie în scriptele sale, îi puse pe toți camarazii în încurcătură și-și atrase mustrările generalului Krîjanovski, comandantul artileriei.

— Ce-ai făcut, conte ? îi spuse generalul. Statul a organizat lucrurile în așa fel încît să te alegi cu un profit ! În cazul unui deficit în socotelile bateriei, trebuie să știi să ieși din încurcătură ! Pentru acest motiv, fiecare comandant de baterie trebuie să dispună de o rezervă. Ai încurcat toate socotelile !

— Nu văd ce nevoie am să păstrez această rezervă în posesia mea, răspunse Lev Tolstoi. Acești bani nu-mi aparțin, sînt ai statului.[1]

[1] *Amintirile* colonelului Odahovski, aprobate de Lev Tolstoi (n.a.).

În cele din urmă, părăsi totuşi această atitudine intransigentă. „Este uşor să furi, atît de uşor, încît este cu neputinţă să n-o faci !“ nota el cu mînie.[1] Îşi impusese de a fi bun cu „dragii şi micuţii lui soldaţi“, însă, uneori, prostia lor îl scotea din sărite. Atunci contele Tolstoi vedea roşu şi lovea: „Am bătut oameni pe care-i puneam să facă exerciţii. Este uluitor cît sînt de abject şi de nenorocit, cît de dezgustat sînt de mine însumi !“ Şi mai departe : „Lenevie, lipsă de caracter, înfumurare (...), m-am lăudat în faţa ofiţerilor (...), mi-am dat aere în faţa comandanţilor de baterie... Este ridicol că începînd să elaborez reguli la cincisprezece ani, continui să o fac la treizeci fără să fi adoptat sau practicat măcar una dintre ele.“[2] Dar cel mai mare defect de care se acuza, era tot pasiunea sa pentru joc. În plictiseala vieţii de cantonament, obsesia cărţilor pusese din nou stăpînire pe el. Pentru a juca la sigur, petrecea zile întregi antrenîndu-se, jucînd contra lui însuşi şi notînd combinaţii infailibile pentru stos : „1. Miza va fi în jurul unei şaisprezecimi din suma riscată ; 2. A majora sau a micşora miza la a treisprezecea carte ; 3. A achita datoria primei serii pînă la cifra unei cărţi fixate...“ etc.

Vai, fiecărui cîştig ipotetic îi corespundea o pagubă reală ! Şi în *Jurnal*, printre cifre, izbucneau cuvintele familiare : „Lenevie... Prostie... Desperare... Dezmăţ...“

[1] *Jurnal*, 19 mai 1855 (n.a.).

[2] În realitate, Lev Tolstoi n-avea decît douăzeci şi şapte de ani şi jumătate în vremea aceea (n.a.).

Între timp, continua să scrie. Insultelor pe care şi le adresa, îi răspundeau omagiile adresate de cititorii săi. Cenzura lăsînd să treacă fără mari tăieturi textul *Sevastopolului în decembrie*, tot publicul instruit fusese pus în contact, pentru prima dată în istoria Rusiei, cu realitatea cumplită a războiului. „Noi toţi care manifestăm interes faţă de literatura rusă, scria Panaiev lui Lev Tolstoi, ne rugăm ca Dumnezeu să vă ocrotească !“[1] „Articolul lui Tolstoi despre Sevastopol este o minune !“ scria Turgheniev lui Panaiev. Am plîns citindu-l, am strigat Ura !“[2] Iar scriitorul Pisemski bombănea : „Acest ofiţeraş ne va băga pe toţi în buzunarul său !“ Din partea criticilor, aceeaşi atitudine ca şi din partea confraţilor. Succesul *Copilăriei* şi *Adolescenţei* era depăşit. „Autorul n-a exprimat nicăieri admiraţia sa şi totuşi sîntem constrînşi să-l admirăm ; descrierile sale nu cuprind nici un semn de exclamare şi sîntem uluiţi la fiecare pas“ (*Analele patriei*). „Sevastopol este tabloul unui maestru, meditat cu severitate şi executat sobru, energic şi concis...“ (*Moscovitul*).

Împăratul, uluit, porunci ca povestirea să fie tradusă în franceză şi publicată în ziarul *Nordul*[3]. Cît despre tînăra împărăteasă, ea plînse citind această relatare sinceră a nenorocirilor poporului său. Lacrimile sale contribuiră mult la renumele celui care semna întotdeauna L.N.T. El nota, la 30 iunie 1855, în *Jurnalul* său : „Se pare că încep să fiu cu adevărat cunoscut la Sankt-Petersburg !“

A doua povestire, *Sevastopolul în mai*, trezi neîncrederea cenzorilor. După o primă puricare,

[1] Scrisoare din 31 mai 1855 (n.a.).

[2] Scrisoare din 10 iulie 1855 (n.a.).

[3] Ziar rus în limba franceză editat la Bruxelles (n.a.).

în clipa cînd textul era gata cules, președintele comitetului de cenzură ceru să-l vadă personal. Îngrozit de îndrăzneala autorului, suprimă toate pasajele care i se păreau „antipatriotice“ [1].

Redacția *Contemporanului* publică povestirea, mutilată. Tunînd și fulgerînd împotriva crimelor cenzurii, Nekrasov îi scria autorului : „Opera dumneavoastră, desigur, nu va fi pierdută... Adevărul, sub forma în care îl introduceți în literatura noastră, este ceva cu totul nou. Nu cunosc un scriitor care, în zilele noastre, să știe mai bine să-și constrîngă cititorul să-l iubească și să-l simpatizeze mai mult... Scrieți în așa fel, încît obligați și pe oamenii cei mai rezervați să se avînte foarte departe în nădejdile lor.“ [2] Cît privește pe Lev Tolstoi, el nota în *Jurnalul* său : „Mi se pare că sînt foarte deochiat în ochii albaștrilor [3], pentru articolele mele. De altfel doresc ca Rusia să aibă întotdeauna scriitori integri asemănători mie, dar nu pot în nici un caz să fiu mieros și să scriu numai ca să scriu, fără idei și, mai ales, fără scop.“ Între timp, primise crucea Sfintei Anna clasa a

---

[1] „Citind acest articol — scria M. N. Musin-Pușkin, președintele comisiei de cenzură — m-a surprins faptul că redactorul a îndrăznit să-l prezinte, iar domnul cenzor a îngăduit publicarea lui. Acest articol a fost interzis, pentru că batjocorește pe bravii noștri ofițeri, viteji apărători ai Sevastopolului, iar paginile cu corecturi să rămînă la dosar.“ Cu toate acestea, Musin-Pușkin și-a schimbat curînd hotărîrea, a revăzut chiar el povestirea și a dat ordin să se publice, în forma modificată, în *Contemporanul*, unde a apărut în numărul din septembrie 1855, fără semnătura autorului, sub titlul de *Noapte de primăvară*. Textul definitiv al povestirii a fost reconstituit și publicat în ediția jubiliară a operelor complete ale lui L. N. Tolstoi (n.tr.).

[2] Scrisoare din 28 august 1855 (n.a.).

[3] Jandarmii (n.a.).

patra pentru vitejia de care dăduse dovadă în timpul bombardamentului, și compuse, cu cîțiva camarazi, un cîntec satiric, intitulat *Cîntecul Sevastopolului* [1] ;

„Numai epoleții mari
Stau la sfat care de cari ;
Chibzuiau și plănuiau,
Topografii mîzgăleau
Pe un sul întins...

Pe hîrtie, drum curat,
Dar de rîpe — s-a uitat —
Și prin ele mergi !“

Acest cîntec fusese inspirat de dezastruoasa întîmplare din 4 august 1855 [2], bătălia de la Ciornaia, în cursul căreia rușii pierduseră opt mii de soldați, trei generali și șaizeci și nouă de ofițeri. Lev Tolstoi, care nu luase parte direct la luptă scria, în aceeași zi, în limba franceză, mătușii Toinette : „Sînt teafăr. Moralmente însă, nu m-am simțit niciodată mai prost...“ [3]

Cîteva zile mai tîrziu, la 27 august [4], un bombardament puternic prevesti asaltul trupelor franceze împotriva colinei fortificate, Malakov. Lev Tolstoi se afla la Sevastopol, în timp ce zuavii

---

[1] Cîntecul acesta, figurînd în operele complete ale lui L. N. Tolstoi sub titlul de *Cîntec despre lupta de pe rîul Ciornaia*, de la 4 august 1855, a fost răspîndit în mai multe exemplare manuscrise. El a fost publicat pentru prima dată în revista *Poliarnaia Zvezda (Steaua polară)* din 1857, editată de A. I. Herzen la Londra. În Rusia el a fost publicat în revista *Russkaia stania*, nr. 2, 1875 (n.tr.).

[2] La 16 august, după calendarul gregorian (n.a.).

[3] Scrisoare din 4 august 1855 (n.a.).

[4] La 8 septembrie după calendarul gregorian (n.a.).

şi infanteria uşoară a lui Mac-Mahon[1] năvăleau la asalt. Soarele era strălucitor. O adiere proaspătă agita frunzişul arborilor pe bulevard şi ridica praful de pe casele în ruină. Pe întreaga linie a fortificaţiilor sclipeau, în şiruri, rotocoale albe de fum. Zgomotul exploziilor cutremura pămîntul cu o violenţă primitivă. Apoi canonada se potoli. Se auzi o salvă slabă. Soldaţii, în dezordine, năvăliră în stradă. Un ofiţer, alb ca varul, strigă : „Asaltul !" Şi deodată, Lev Tolstoi zări un drapel albastru cu alb şi roşu fluturînd la Malakov. „Am plîns cînd am văzut oraşul în flăcări şi steagurile franceze pe bastioanele noastre, scrise el mătuşii Toinette. Începînd cu aceste ultime zile, ideea de a părăsi aramata mă obsedează din ce în ce mai mult."[2]

În noaptea de 27 spre 28 august, trupele ruseşti începură să evacueze partea de sud a oraşului. Limbi de foc înconjurau bastioanele. Uneori, o explozie sfîşia cerul şi ilumina pietrele ce zburau în bucăţi. Podul improvizat pe care se înghesuiau soldaţii se clătina, se îndoia, gata să se rupă. La 28 august, la ora două după-amiază, fu aruncat în aer fortul Pavel, unde zăceau cinci sute de grav răniţi. Împins încoace şi încolo de valul regimentelor în retragere, Tolstoi observa acele chipuri istovite, veşmintele în zdrenţe şi „pieptul

[1] Mareşal şi om politic francez (1808—1893). Ca militar s-a făcut cunoscut în războiul Crimeii şi în războiul Sardiniei şi Franţei împotriva Austriei (1859). În 1871 a fost comandantul armatei versaillezilor, care a înăbuşit în sînge Comuna din Paris. Ca preşedinte al Franţei (1873—1879) a dus o politică antirepublicană şi monarhistă şi a fost silit să demisioneze (n.tr.).

[2] Scrisoare în franceză din 4 septembrie 1855 (n.a.)

îi tresălta de milă". „Ieşind la celălalt capăt al podului, va scrie el, aproape nu era soldat care să nu-şi scoată şapca şi să nu se închine. Dar dincolo de acest sentiment mai era unul, greu, chinuitor şi mai profund, un sentiment asemănător căinţii, ruşinii şi urii. Aproape nu era soldat care, privind de pe Severnaia spre Sevastopolul părăsit, să nu ofteze, cu neînchipuită amărăciune în suflet şi să nu ridice pumnul ameninţînd pe duşman."[1]

După căderea oraşului, Lev Tolstoi fu însărcinat de către generalul Krijanovski să redacteze o dare de seamă asupra ultimelor lupte, inspirîndu-se din rapoartele tuturor comandanţilor de bastioane. Pentru un scriitor care ţinea la sinceritate în exprimare în orice împrejurare, o asemenea lucrare, executată din ordin, în stilul comunicatelor oficiale, însemna un supliciu rafinat. Va spune mai tîrziu : „Era cel mai bun specimen de minciună militară, naivă şi necesară, cu ajutorul căreia se compun descrieri de acest fel."[2]

În acest timp, fortificaţiile Sevastopolului fiind încercuite, bateria lui Lev Tolstoi trecu la Kermenciuk (*19 septembrie*), apoi la Foti-Sala (*26 septembrie*), unde ruşii schimbară cîteva salve de foc cu avangărzile franceze şi se desprinseră, croindu-şi drum spre nord. „Nu m-am spălat, nu m-am dezbrăcat şi am avut o purtare stupidă", scria el la 1 octombrie. În zilele următoare, ideea de a demisiona i se preciză în minte. „Cariera mea este

[1] *Sevastopolul în august.* Cu această frază se termină a treia şi ultima povestire asupra războiului din Crimeea, de Lev Tolstoi (n.a.).

[2] *Cîteva cuvinte cu privire la romanul* Război şi pace *(Op. cpl.)* (n.a.).

literatura ! Să scriu ! Să scriu ! Începînd de mîine, voi lucra toată viaţa mea, sau renunţ la orice : reguli, religie, conveniențe, totul !" (*10 octombrie*). Şi apoi : „Lenevie de neînvins. Trebuie să ies negreşit din vizuina, nefastă pentru mine, a existenţei militare" (*27 octombrie*).

O scrisoare de la Ivan Turgheniev— prima — îi întări pe de-a-ntregul intenţiile. Lev Tolstoi îi dedicase povestirea sa *Tăierea pădurii*[1] ; publicată de *Contemporanul* (tot sub iniţialele L.N.T.).

„În tot lungul carierei mele literare, nimic nu m-a măgulit atît, îi scrise Ivan Turgheniev[2]. Mă trec fiorii cînd îmi aduc aminte unde te afli. Deşi, pe de altă parte, sînt bucuros că ai prilejul să trăieşti aceste impresii şi încercări noi, însă totul are o măsură şi nu se cade să-ţi provoci soarta, căci şi fără asta ea e gata să ne facă pocinogul la fiecare pas. Ar fi foarte bine dacă ai izbuti să pleci din Crimeea — ai dovedit îndeajuns că nu eşti un laş, iar cariera militară oricum, nu-i de dumneata ; menirea dumitale e să fii scriitor, artistul gîndirii şi al cuvîntului..." Invitîndu-l pe junele său confrate să vină să-l vadă cînd va fi în permisie[3],

[1] Tolstoi a lucrat la această povestire timp de doi ani : din iunie 1853 pînă în iunie 1855. De la 1 ianuarie şi pînă la 24 martie 1853, Tolstoi a participat la operaţiunile Corpului expediţionar din Caucaz care, potrivit planului de operaţiuni militare, a avut misiunea de a tăia păduri în Cecenia. Această campanie i-a procurat autorului materialul pentru povestirea sa. Povestirea a fost publicată în numărul 19 al revistei *Sovremennik* din 1855, sub titlul de mai sus, fiind dedicată lui Turgheniev. Dedicaţia nu mai apare însă în *Povestiri de război*, editată sub îngrijirea autorului în 1856 (n.tr.).

[2] Scrisoare din 9 octombrie 1855 (n. tr.).

[3] Întîlnirea a avut loc la 21 octombrie (3 decembrie) 1855 la Petersburg (n.tr.).

adăuga : „Mi se pare că ne-am putea împrieteni şi discuta cu toată sinceritatea şi, cine ştie, poate că această cunoştinţă n-ar rămîne fără roade, nici pentru unul, nici pentru celălalt".

În sfîrşit, la începutul lunii noiembrie, Lev Tolstoi solicitînd o misiune, fu detaşat de la bateria sa şi trimis curier la Petersburg. În ajunul plecării, mai pierdu 2.800 de ruble la cărţi.[1]

[1] Circa 21.300 franci francezi actuali (n.a.).

8

UCENICIA VIEȚII CIVILE

La 19 noiembrie 1855, dimineața, Lev Tolstoi sosi la Sankt-Petersburg. Își depuse în grabă bagajele la hotel, se primeni, își schimbă uniforma de drum cu o alta de stradă, și se repezi pînă la Turgheniev, care locuia pe cheiul Fontanka, aproape de podul Anicikov. Despre omul pe care trebuia să-l întîlnească, știa doar că avea cu zece ani mai mult decît el, că era un mare moșier și un mare scriitor. *Povestirile unui vînător* [1] cuceriseră elita intelectuală și provocaseră mustrări de conștiință proprietarilor de șerbi. După ce reciti această carte, Lev Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Mi se pare că este greu să mai scrii după el !“ [2] În anul 1850, Ivan Sergheevici Turgheniev, care trăia cea mai mare parte a timpului în străinătate, în suita cîntăreței Pauline Viardot [1], de care era îndrăgostit, revenise în Rusia pentru a asista la ultimele clipe ale mamei sale și a-și primi partea sa de moștenire. Doi ani mai tîrziu, împăratul Nicolae I îl exilase pe moșiile sale (după o lună de închisoare), pentru a-l pedepsi că a scris la moartea lui Gogol un articol în care cenzura descoperise tendințe liberale. Autorizat de puțină vreme să locuiască din nou la Sankt-Petersburg, n-avea voie totuși să părăsească Rusia și suferea de a fi astfel despărțit de ce-i era drag în Franța. Aceasta cu atît mai mult, cu cît fiica sa naturală, „Paulinette“ (alias Pelagheia), pe care o avusese cu treisprezece ani în urmă cu o croitoreasă șerbă a mamei sale, fusese adoptată de către soții Viardot și trăia sub acoperișul lor, cînd la Paris, cînd la proprietatea ce o aveau la Courtevenel, la Rozay-en-Brie.

Prieten cu George Sand, Mérimée, Musset, Chopin, Gounod, Ivan Turgheniev avea un aer de eleganță europeană, atît în spiritul cît și în înfățișarea sa. Trecînd pragul biroului său, Lev Tolstoi se găsi înaintea unui uriaș cu o față foarte mare, molatecă și blîndă, cu ochi albaștri, deschiși, cu favoriți îngrijiți, cu mîini mari, fine și o anumită oboseală a umerilor încovoiați. Un atlet cu ochi de femeie. Cei doi bărbați se îmbrățișară cu ardoare. Atît unul cît și celălalt nutreau dorința de a deveni prieteni. Luna de miere începu numaidecît. Ivan Turgheniev pretinse ca tînărul său confrate să locuiască la el, și Lev Tolstoi primi cu entuziasm. Un divan îi fu pus la dispoziție. În aceeași seară, se prezentară la Nekrasov. Luară

---

[1] Prima schiță din volumul *Povestirile unui vînător* a fost publicată în ianuarie 1847 în revista *Sovremennik*. În total, între anii 1847—1851, în această revistă a fost publicat un ciclu de douăzeci și una de schițe. În anul 1852 a apărut o ediție separată a cărții *Povestirile unui vînător*, formată din două părți, cuprinzînd douăzeci și două de schițe (celor apărute în revistă, I. A. Turgheniev adăugîndu-le schița *Doi moșieri*) (n.tr.).

[2] *Jurnal*, 27 iulie 1855 (n.a.).

[1] Soțul Paulinei Viardot, cîntăreață franceză (1821—1910), cu 21 de ani mai în vîrstă ca ea, era directorul operei italiene din Paris (n.a.).

masa împreună, jucară şah, discutară literatură. Urmînd după viaţa aspră din tabără, aceste conversaţii intelectuale îl ameţiră pe Lev Tolstoi, ca un vin băut după o lungă abstinenţă. Afluxul complimentelor îi suceau capul. Îşi dădea seama de interesul excepţional pe care-l stîrnea printre confraţii săi. Şi deoarece se simţea iubit, admirat, nutrea dorinţa de a admira şi de a iubi şi el. „Turgheniev este un om minunat... Nekrasov este interesant, găseşti la el multe calităţi..." [1], scria el.

În zilele următoare, cercul relaţiilor sale se lărgi. Toţi colaboratorii *Contemporanului* voiră să-l cunoască pe tînărul scriitor glorios, eroul de la Sevastopol. Îi întîlni pe Drujinin, Tiutcev, Goncearov, Maikov, Ostrovski, Grigorovici, Sologub, Pisemski, Korş, Dudîşkin, Panaiev, Polonski, Ogariov, Jemciujnikov, Annenkov etc. [2] Imediat, civilii se lăsară cuceriţi de farmecul militarului. În corespondenţa şi în jurnalele lor intime, numele său se repeta adeseori :

„Nu-ţi poţi imagina ce om simpatic (Tolstoi). Dar şi remarcabil, deşi pentru înflăcărarea lui sălbatică şi încăpăţînarea de catîr s-a ales de la mine cu porecla de «troglodit», scria Turgheniev lui Annenkov. Îi port un sentiment ciudat, asemănător cu dragostea părintească." [3]

„Lev Nikolaevici Tolstoi a sosit, scria Nekrasov lui Botkin. Ce om încîntător, ce inteligenţă ! Un tînăr plăcut, energic, generos, un adevărat şoim ! Poate chiar un vultur ! Mi-a apărut mai presus de scrierile sale, şi cît de bune sînt, Doamne ! Nu este frumos, dar chipul său e foarte simpatic, plin de forţă şi de blîndeţe laolaltă. Privirea sa este o mîngîiere. Mi-a plăcut mult." [1]

„E un domn de primul rang, scria Drujinin lui Livenţev, un adevărat ofiţer rus, care ştie o mulţime de povestiri minunate, dar urînd frazeologia şi avînd asupra evenimentelor o concepţie sănătoasă, dacă nu trandafirie." [2] Şi nota în *Jurnalul* său : „Tolstoi s-a purtat ca un troglodit şi un başibuzuc. N-avea habar, de pildă, ce era comitetul de cenzură şi de care minister depinde. Ne-a mărturisit după aceea că nu se considera un literat..."

Naivitatea acestui neofit înduioşa în mare măsură pe confraţii săi. Era cu putinţă să ai atîta talent şi să fii atît de puţin om de litere ? Primul lucru ce trebuia făcut era de a-l iniţia în cearta ideologică ce învrăjbea elita capitalei. De o parte occidentaliştii, care considerau că Rusia era în întîrziere faţă de ţările din vest şi că trebuia să se inspire din străduinţele lor pentru a se reînnoi. De cealaltă parte, slavofilii, care negau pretinsa superioritate intelectuală a Europei şi afirmau că ruşii alcătuiau un popor prea original pentru a căuta salvarea în imitarea străinătăţii. Se trecea uşor de la admiraţia exagerată pentru arta europeană la simpatia pentru regimul democratic şi de la înduioşarea pentru vechile instituţii slave la evlavia faţă de ţar, binecuvîntat de Dumnezeu. Fiecare din aceste două teorii avea partizanii ei convinşi. Informatorii surescitaţi îi semnalau lui Lev Tolstoi numele unora şi al altora. Dar, între cele

---

[1] Scrisoare către sora lui Maria, din 20 noiembrie 1855 (n.a.).

[2] Toţi scriitori, poeţi, ziarişti. Cititorul va găsi la finele volumului un repertoriu biografic conţinînd informaţii sumare asupra lor şi asupra altor personaje care au jucat un rol în viaţa lui Lev Tolstoi (n.a.).

[3] Scrisoare din 9 decembrie 1855 (n.a.).

[1] Scrisoare din 24 noiembrie 1855 (n.a.).

[2] Scrisoare din 27 noiembrie 1855 (n.a.).

două tabere, șovăiau, nehotărîți, tonaliștii, slavofilii liberali și occidentaliștii monarhiști. La *Contemporanul*, occidentaliștii adevărați formau majoritatea. Cu toate acestea, unii colaboratori priveau cu coada ochiului spre alte reviste mai puțin celebre, dar mai literare. Editorii rivali se supralicitau pentru a obține concursul celor mai buni scriitori. Toată această mică lume clocotea de dorința de a se întrece, de înfumurare, de gelozie. În mijlocul coliviei, printre ciocăniturile de plisc și lustruiala penelor, Lev Tolstoi, cu picioarele bine înfipte pe pămînt, își dădea seama că aparține altei specii. După ororile războiului, n-avea decît o dorință : să se distreze ! A jongla cu ideile, asta era treabă pentru neputincioși sau îmbuibați. El avea nevoie de realități suculente și imediate. Pofta sa pentru plăceri îl scandaliza pe Turgheniev, care era delicat și avea virtutea răbdării în dragoste. O dată sau de două ori își însoți invitatul la orgiile sale și se întoarse înspăimîntat. Nu înțelegea de ce autorul *Povestirilor din Sevastopol* putea să se înjosească bînd pînă la abrutizare, cîntînd cu țiganii și frecventînd casele de toleranță. Desigur, Lev Tolstoi regreta după aceea aceste ieșiri, dar în mustrările cu care se copleșea ghiceai întotdeauna o dorință dezgustătoare și furioasă de a reîncepe. „Ne-am dus la Pavlovsk, nota el în *Jurnalul* său [1]. Este dezgustător. Fete, muzică idioată, fete, o privighetoare mecanică, fete, zăpușeală, fum de țigări, fete, rachiu, brînză, țipete frenetice, fete, fete, fete ! Toți se străduiesc să dea impresia că se distrează, că le plac fetele, dar în zadar.“ Și, mîndru

[1] Pavlovsk, casă de toleranță situată la douăzeci și cinci de verste de Sankt-Petersburg. Nota din *Jurnal* este din 14 mai 1856 (n.a.).

de uniforma lui, se înfuria constatînd că niște civili „beți și răi“ pretindeau că pot petrece ca niște „adevărați ofițeri“. Căci, cu toate că zicea că e îngrozit de cariera militară, disprețuia pe burghezii în sacou, care nu stătuseră niciodată o noapte de gardă și nu văzuseră un camarad ucis lîngă ei. O rasă inferioară, cu burta doldora și fundul lăbărțat, conțopiști, intriganți, nesimțiți. Cei care n-aveau o lețcaie erau tot atît de demni de dispreț ca și acei care „aveau de unde !“ Ivan Turgheniev aparținea acestei ultime categorii. După ce fusese cucerit de el, Lev Tolstoi îl judeca cu o severitate ranchiunoasă. Cîtă frivolitate la acest bărbat matur ! Costumele sale frumoase, parfumul său, felul lui mieros de a vorbi femeilor, dorința lui de a plăcea, credința sa în viitorul științei, mesele sale fine ! Cumpărase, pentru o mie de ruble, un bucătar șerb și-i lăuda talentele cui voia să-l asculte ! Pentru a termina cu toți acești „domni cu spiritul distins și mușchii slabi“, Lev Tolstoi își pieptăna părul pe spate, ceea ce îi degaja fruntea și purta mustața pe oală, ceea ce, gîndea el, dădea gurii sale o expresie hotărîtă și ostilă. Astfel apare pe o fotografie din 15 februarie 1856, în picioare, țeapăn, cu brațele încrucișate pe piept, într-un grup de confrați prietenoși cu atitudini moleșite : Turgheniev, Ostrovski, Drujinin, Grigorovici și Goncearov.

Într-o dimineață, tînărul poet Fet, admirator zelos al lui Ivan Turgheniev, îi făcu o vizită și se miră văzînd, în vestibul, o sabie scurtă, decorată cu panglica ordinului Sfînta Anna.

— A cui este această sabie ? îl întrebă pe Zahar, servitorul.

Acesta făcu semn tînărului să vorbească încet, îi arătă o ușă, la stînga, pe culoar, și șopti :

— Este sabia contelui Tolstoi. A tras la noi.

Fet intră în birou, unde Turgheniev lua ceaiul „după moda petersburgheză" ! Gesturile lui Turgheniev erau suple, trăsăturile odihnite, aerul curtenitor, dar se uita mereu, cu coada ochiului, spre ușă. „În timpul orei pe care o petrecui la el, va scrie Fet, vorbirăm pe șoptite, ca să nu-l trezim pe contele care dormea în odaia vecină. «Uite, așa-i tot timpul, spuse Turgheniev cu un surîs. A venit de la Sevastopol, de la baterie, locuiește la mine și s-a pornit pe o serie de chefuri cumplite. Orgii, țigări, joc de cărți toată noaptea, pe urmă doarme pînă la două după-masă, ca un mort. La început, am încercat să-l opresc, dar acum am renunțat.»"

Întrucît Ivan Turgheniev era oarecum îndrăgostit de Maria Tolstoi, pe care o cunoscuse cu un an în urmă, la țară, își stăpîni mult timp enervarea pe care i-o cauzau manierele necioplite ale oaspetelui său. Dar cu cît se înfrîna mai mult, cu atît Lev Tolstoi simțea plăcere să-l scoată din sărite. La început amuzante, certurile lor se înveninară repede. Era de ajuns să fie împreună în societate, pentru a nu se mai suporta unul pe altul. La Lev Tolstoi, nevoia de a fi împotriva opiniei generale devenise o a doua natură. Ca și cum, printr-o contrazicere sistematică, și-ar fi dovedit propria sa existență. Părea că spune : „Gîndesc pe dos decît ceilalți, deci exist !" Deseori, Fet asista, uluit, la scene absurde între cei doi bărbați. Jignit de observațiile lui Lev Tolstoi asupra lipsei de convingere a oamenilor de litere, Ivan Turgheniev se înăbușea de furie și se lăsa pradă unor gesturi dezordonate. În acest timp, Lev Tolstoi, foarte calm, îl săgeta cu lumina ochilor săi cenușii și continua cu glas înțepat :

— Nu pot admite că aceste vorbe exprimă adevărata dumneavoastră convingere. Stau în picioare, cu pumnalul sau cu sabia în mînă și spun : „Atîta timp cît voi fi în viață, nimeni nu va intra". Aceasta este o convingere. Pe cînd voi toți, vă străduiți să vă ascundeți reciproc fondul gîndurilor și numiți aceasta o convingere !

— Atunci de ce veniți printre noi ? striga Turgheniev cu o voce care, la mînie, devenea țipătoare. Locul dumneavoastră nu este aici ! Duceți-vă la principesa X... !

— Nu sînt obligat să vă întreb unde trebuie să mă duc ! replica Lev Tolstoi. Și nu faptul că sînt aici sau în altă parte va schimba trăncănelile voastre fără rost în convingeri adînci." [1]

Un alt colaborator de la *Contemporanul*, Grigorovici, povestea astfel o ceartă în apartamentul lui Nekrasov : „Turgheniev țipă, se apără cu mîinile la gît și cu ochi de gazelă muribundă murmură : «Nu mai pot ! Am bronșită !» și începe să străbată, cu pași mari, cele trei odăi. «Bronșită ! mormăie Tolstoi. Bronșita este o boală închipuită ! Bronșita este un metal !» Stăpînul casei, Nekrasov, este de față, cu inima cît un purice. Se teme la fel de mult să nu-i piardă nici pe Turgheniev și nici pe Tolstoi, căci amîndoi sînt un sprijin prețios pentru *Contemporanul*, și atunci începe să medieze între ei. Sîntem toți emoționați și nu știm ce să spunem. Tolstoi, în odaia din mijloc, stă culcat pe divan și face mutre. Turgheniev, cu poalele sacoului său scurt date la o parte, cu mîinile în buzunare, merge într-una în lung și în lat. Pentru a preveni catastrofa, mă apropii de divan și spun :

---

[1] Fet : *Amintirile mele* (n.a.).

— Dragă Tolstoi, nu te enerva. Ştii cît de mult te iubeşte şi te stimează Turgheniev !...

— Nu-i voi permite, replică Tolstoi, cu nările fremătînde, să facă totul ca să mă sîcîie. Uite, înadins umblă de colo-colo, săltîndu-şi în faţa mea coapsele lui democratice !" [1]

Ştiind că Ivan Turgheniev o admira pe George Sand, declară, în toiul mesei, la Nekrasov, că dacă eroinele acestei femei ar fi existat în realitate, ar fi trebuit, cu titlu de exemplu, „să fie legate la un car al infamiei şi tîrîte prin tot Petersburgul". Ivan Turgheniev voi să protesteze, dar stîrni sarcasme atît de violente încît, trei zile după asta, încă nu-şi revenise. „Era să mă cert cu Tolstoi, scria el prietenului său Botkin. Este cu neputinţă ca lipsa de educaţie să nu se manifeste într-un fel sau într-altul... La un prînz, la Nekrasov, a spus atîtea mojicii şi trivialităţi la adresa lui G.Sand, că n-aş putea să le repet. Cearta a mers foarte departe. Pe scurt, ne-a revoltat pe toţi şi s-a arătat sub o lumină din cele mai defavorabile." [2] De altfel, George Sand nu era singurul cal de bătaie al tînărului ofiţer. Mersese pînă într-acolo încît îl atacase chiar pe Herzen, revoluţionarul exilat, a cărui revistă *Kolokol (Clopotul)*, era trimisă clandestin peste frontieră. Şi pe Shakespeare şi pe Homer, pe care-i considera drept „emfatici" ! Dar putea să tune şi să fulgere, să-i batjocorească, prietenii săi de la *Contemporanul* îi iertau totul. Şi însăşi această bunăvoinţă îi era penibilă.

[1] Relatat de Fet, după Grigorovici, în *Amintirile mele* (n.a.).
[2] Scrisoare din 8 februarie 1856 (n.a.)

Dezamăgit de occidentalişti, voi să se apropie de slavofili [1] : îi vizită pe Miliutin, Kavelin, se împrieteni cu Aksakov, Gorbunov, Kireevski, îi ascultă expunîndu-şi credinţa în superioritatea vechii tradiţii ruse în comparaţie cu falsa cultură europeană, şi, deodată, înţelese că nu valorau mai mult decît adversarii lor. „Punctul lor de vedere este prea strîmt şi prea depărtat de viaţă, nota el. Tot discutînd şi făcînd polemici, şi-au schimbat simţitor scopul lor, aşa cum se întîmplă cu fiecare grupare intelectuală..." Le reproşa, de asemenea, ataşamentul lor pentru religia ortodoxă, pe care el însuşi o acuza de „monstruozitate şi inconsistenţă istorică". În sfîrşit, nu putea să-i stimeze pentru că se bucurau de protecţia guvernului, în timp ce cenzura îi „înăbuşea" pe occidentalişti. [2] Hotărît lucru, nu ştia de care parte să treacă. Nu era de acord cu nimeni. De ce ? Ei ! foarte simplu, pentru că occidentaliştii şi slavofilii aveau un defect comun : acela de a fi burghezi, preoţii unei religii fără suflet.

„Imaginea pe care aceşti oameni, colegii mei de litere, şi-o făceau despre viaţă, era următoarea, va scrie el, cu ani mai tîrziu, în *Spovedanie :*

[1] În 1840, în literatura rusă au apărut două curente : occidentalist şi slavofil. Occidentaliştii — după cum arată şi denumirea — erau partizanii culturii apusene introdusă în Rusia de Petru cel Mare, idealul lor politic fiind parlamentarismul. Slavofilii — animaţi de un ideal retrograd — susţineau că Rusia este o ţară cu un specific aparte, care o deosebeşte de celelalte ţări europene şi de aceea ea trebuie să-şi urmeze un drum istoric propriu. Ei visau o orînduire utopică în care ţarul să guverneze în deplină armonie cu poporul, întrunind din cînd în cînd Duma, adică pe reprezentanţii poporului care să-i dea sfaturi în legătură cu diversele probleme care frămîntau ţara (n.tr.).
[2] *Jurnal*, 8 mai 1856 (n.a.).

viaţa în general, spuneau ei, merge dezvoltîndu-se; această dezvoltare este datorată mai ales gînditorilor şi, în primul rînd, artiştilor şi poeţilor, cu alte cuvinte nouă. Chemarea noastră este de a instrui omenirea. O dată acest principiu admis, există o întrebare primordială pe care aceşti oameni ar fi trebuit să şi-o pună : ce sîntem noi şi ce trebuie să propovăduim ? Dar sistemul consta în a eluda acest punct, afirmînd că este inutil să ştii ceva pentru a învăţa pe altul, întrucît artistul şi poetul instruiesc în mod inconştient."

Felul de viaţă mai mult sau mai puţin confortabil al acestor scriitori „profesionişti", cultura lor cosmopolită, gustul lor pentru o mîncare aleasă şi bunele maniere îl revoltau ca o insultă adusă măreţiei Ideii. Uitînd că el însuşi bea zdravăn şi frecventa casele deocheate, îi acuza de a fi „oameni amorali şi în majoritate răi, caractere meschine." Întrucît nu sacrificase niciodată ceva pentru a apăra o convingere, îl ataca pe un Turgheniev, care avusese curajul să sufere exilul pentru articolul scris la moartea lui Gogol. Cu toate că a fost susţinut, de la primii paşi, de către toţi scriitorii timpului său, nu s-a sfiit să dezvăluie „bucătăria literară" [1]. Pentru el, în Rusia, nu erau demne de respect decît aristocraţia şi poporul. Aparţinea aristocraţiei şi era atras de popor. Un nobil avea în vinele sale toată istoria patriei, un mujic, toată înţelepciunea pămîntului. Între aceste două personaje adevărate, se strecurase un personaj de creaţie recentă, fabricat în întregime, inutil şi suspect : intelectualul. Intelectualul se hrănea nu cu experienţe, ci cu lecturi. Pretindea că-şi poate in-

[1] „Bucătăria literară mă scîrbeşte cum nimic nu m-a scîrbit vreodată" (*Jurnal*, 1856) (n.a.).

strui semenii, cu toate că nici nu luptase şi nici nu ţinuse în mîini coarnele plugului. Condeiul său nu împrăştia, cea mai mare parte a timpului, decît minciuni.

„Minciuni !" acest cuvînt revenea din ce în ce mai des în conversaţia şi în *Jurnalul* lui Lev Tolstoi. Nu pregetă să se mute din locuinţa lui Turgheniev, a cărui sensibilitate feminină, eleganţă vestimentară, gust pentru ordine şi pretenţii de cunoscător într-ale mîncării sfîrşeau prin a-i stîrni pofta de a trăi necumpătat şi a mînca varză acră. Dar, instalat într-un parter întunecos din strada Ofiţerilor, continua să-şi sîcîie prietenul de cîte ori îl întîlnea. Deodată, în mijlocul unei conversaţii banale, Ivan Turgheniev simţea fixîndu-se asupra lui o privire ascuţită ca o suliţă, privirea omului care nu voia să i se spună poveşti. Aceasta însemna că Tolstoi va deveni agresiv. Un cuvînt, o clipire de pleoapă, un freamăt al nării îl făcuse să creadă că interlocutorul său nu era sincer. „Ivan Sergheevici Turgheniev mi-a povestit, nota Garşin, că n-a simţit niciodată ceva mai neplăcut decît această privire pătrunzătoare, care, adăugată la două sau trei observaţii veninoase, era în stare să scoată din sărite pe un om ce nu se putea stăpîni. După astfel de scene, Ivan Turgheniev, distrus, cu lacrimi în ochi, se plîngea intimilor săi : «Nu observi la el un cuvînt, un gest natural, gemea el cu voce pierdută. Pozează întotdeauna şi nu ştiu cum să explic, la un om inteligent, acest stupid orgoliu al nenorocitului său titlu de conte... Poţi să fierbi în leşie trei zile în şir un ofiţer rus, fără să izbuteşti să-i dizolvi acea fanfaronadă de boiernaş sau de iuncher ; cu orice lustru de cultură ai încerca să acoperi pe un astfel de individ, veşnic va apărea în el bruta... Şi cînd te gîndeşti

că toată această bădărănie provine doar din dorința de a se distinge»..."[1]

Într-o zi, pe cînd se exprima astfel, față de Panaev, acesta îi zise :

— Știi tu, Turgheniev, că ascultîndu-te cum îl ataci pe Tolstoi, dacă nu te-aș cunoaște atît de bine, aș crede că îl invidiezi ?

— De ce l-aș invidia ? De ce ? Spune ! țipă Turgheniev.

Și deodată izbucni în rîs.

În ceea ce-l privea, Lev Tolstoi, judecînd cu ferocitate metehnele acestui blînd pontif al literelor, nu putea suferi absența lui. Dacă Turgheniev, rănit adînc, se retrăgea, tînărul său confrate îl căuta acasă, alerga pe urmele lui, ca o „femeie îndrăgostită."[2] Împăcarea îi era la fel de necesară ca și cearta. Fără victime, care călău n-ar muri de plictiseală ? În *Jurnalul* său, fluctuațiile acestei prietenii se găsesc consemnate cu o precizie migăloasă. „*7 februarie 1856*. Certat cu Turgheniev. *13 februarie*. Dineu la Turgheniev ; ne-am împăcat. *12 martie*. Sînt certat cu Turgheniev, cred de astă dată definitv. *20 aprilie*. Am fost în vizită la Turgheniev cu care am trăncănit bucuros. *25 aprilie*. M-am dus cu plăcere la Turgheniev. Trebuie să mă asigur de el mîine, invitîndu-l la masă. *5 mai*. Am spus răutăți tuturor. Turgheniev a plecat... Sînt trist." Și cînd Turgheniev, exasperat, se refugie la domeniul său din Spasskoie, trogloditul pocăit scrise mătușii Toinètte : „Este departe și simt că a început să-mi fie tare drag, cu toate că

[1] *Amintiri* de Golovaciova-Panaeva (n.a.).
[2] Expresia lui Turgheniev după *Amintirile* lui Evgheni Garșin (n.a.).

ne-am certat tot timpul. Fără el, mă plictisesc îngrozitor."[1]

Sankt-Petersburgul îi displăcea, nu se simțea la largul său printre confrați, oricărei tagme ar fi aparținut, și ieșea în lume mai mult din obișnuință decît de plăcere. Comandamentul, întotdeauna binevoitor față de el, îl numise la Școala de pirotehnie, unde nu trebuia să facă nici măcar act de prezență. Din viața militară, nu păstra decît uniforma. Tot timpul liber îl consacra literaturii. La 12 ianuarie 1856 a treia povestire despre Sevastopol *(Sevastopol în august)* fu publicată în *Contemporanul*. Pentru întîia oară, în locul inițialelor L.N.T., numele autorului se etala fără prescurtări sub titlul : „Conte Lev Tolstoi". O notă a direcției preciza că nuvelele *Copilărie, Adolescență, Sevastopol în decembrie* și alte cîteva, publicate odinioară sub semnătura L.N.T. aparțineau aceluiași scriitor. Deși lucra la *Tinerețe*, compuse, fără efort, povestiri mai scurte : *Doi husari, Vifornița, Dimineața unui moșier*. Și, ca să-și dovedească lui însuși că nu aparținea nici unei școli, nici unui grup, predă anumite texte occidentaliștilor de la *Contemporanul* și altele la *„Russki vestnik"* (*Mesagerul Rusiei*)[2] al lui Katkov, periodic slavofil și reacționar. Nebizuindu-se pe veniturile sale literare pentru a trăi, n-avea obligația să cruțe publicul, criticii, confrații, putea să acționeze după bunul său plac, să forțeze ușile, să bată cu pumnul în masă, să vorbească sincer și energic. Nu se pricepea în diplomație și mai puțin încă în lingușire. Trebuia să-l iei așa cum era ! Și, într-adevăr, chiar

[1] Scrisoare din 10 mai 1856 (n.a.).
[2] Revistă lunară politică ; a apărut la Moscova în anii 1856—1906 ; la început de orientare liberală, devine apoi exponenta nobilimii reacționare (n.tr.).

acei pe care-i enerva felul său de a fi, erau subjugați de arta sa. Nici o notă falsă în omagiile care salutau fiecare din operele sale. Puteai să cauți mult și bine un dușman cu care să se măsoare!

La începutul lunii ianuarie 1856 fu chemat la Oriol, unde se stingea fratele său Dmitri, de multă vreme tuberculos. Lev Tolstoi nu-l mai văzuse de doi ani. Într-o odaie mizeră, în locul drăguțului Mitenka, din vremea copilăriei sale, zări o ființă cadaverică și vînătă, a cărei slăbiciune îl înspăimîntă. „De cele două oase ale brațului îi atîrna laba mîinii uriașe, va scrie în *Amintirile* sale. Iar din toată fața nu-i rămăseseră decît ochii minunați, gravi, dar iscoditori cum nu fuseseră înainte. Tușea și scuipa necontenit, nu voia să moară, nu voia să creadă că va muri." [1] La căpătîiul bolnavului, afară de sora lui, Maria, de cumnatul său Valerian și mătușa Toinette, se afla o fată cu obrazul ciupit de vărsat și ochii roșii, care purta o broboadă pe cap. Era o prostituată, Mașa, pe care Dmitri o răscumpărase cu cîțiva ani în urmă de la o casă de toleranță — singura femeie pe care o cunoscuse vreodată.

Privind la acest frate doborît de suferință și desfrîu, Lev Tolstoi descoperea o imagine deformată a lui însuși. Nu exista oare în sîngele Tolstoilor o tendință de a trece de la bine la rău, de la umilință la orgoliu, de la desfrîu la virtute, cu o ușurință deosebită? Nu erau oare toți, mai mult sau mai puțin, adepți ai extremelor, rătăciți într-un univers care păstrează linia de mijloc? Numai că, în timp ce la Lev rațiunea înfrîna instinctul, Dmitri mergea pînă la capătul ideilor sale, fără nici o grijă de urmările absurde care decur-

---

[1] *Amintiri*, capitolul IX (n.a.).

geau pentru el. În această orbire există și măreție, în această decădere există și noblețe. Odinioară, frații săi își băteau joc de el și-l porecliseră „Noe", din cauza pietății lui excesive. Ani de zile, la Kazan, unde își făcuse studiile, îngrijise de bolnavi, vizitase închisori și postise pînă la inaniție. Prost îmbrăcat, prost spălat, cu spatele adus, privirea timidă, nu găsea fericirea decît în abstinență. Obținînd licența în drept, plecase la Sankt-Petersburg și se prezentase, îmbrăcat ca un vagabond, secretarului de stat de la secția a doua, Tancev, pentru a cere o slujbă: „Indiferent care, numai să fiu de folos". O astfel de pretenție, din partea unui personaj atît de puțin decent, nu putea să trezească decît neîncrederea înaltului funcționar. Dezamăgit de rezultatul intervenției sale, Dmitri se întorsese la Scerbatciovka și încerca să trăiască din veniturile domeniului său, tratîndu-și șerbii cu dreptate. Prietenii săi erau pelerinii, călugării, părintele Luca — un pustnic bătrîn, urît, mic, crăcănat și ponosit, care vorbea pe un ton misterios. Fără alcool, fără tutun, o castitate absolută. Totuși, într-o zi, cel mai tînăr din băieții Isleniev îl antrenase pe ascet la Moscova. La douăzeci și șase de ani, Dmitri avu revelația desfrîului. Se pusese pe băutură, pe fumat, juca cărți, frecventa des casele de perdiție. Dar, pur pînă și în depravare, voi să păstreze lîngă el prostituata care-l inițiase în plăcerile trupului. Scandal și consternare în familie! Frații, sora, mătușile, toți erau împotriva lui. Însuși Lev, la întoarcerea din Caucaz, trecuse prin Scerbaciovka pentru a-l convinge pe Dmitri s-o îndepărteze pe fata aceea. În adevăr, cu toate frumoasele sale teorii asupra izbăvirii prin dragoste, viitorul autor al *Învierii* nu putea să tolereze o

asemenea mezalianță. Certat cu asprime de aceasta, Dmitri o gonise pe Mașa, dar puțin după aceea, cuprins de remușcări, o rechemase. Îi era teamă că va muri singur ? Perechea rătăcise din oraș în oraș pînă în ziua cînd, la Oriol, Dmitri nu se mai putuse ridica. Mașa era acolo, foarte aproape de el, aranjîndu-i pernele, pregătindu-i ceaiuri, dîndu-i scuipătoarea. El ceru să vadă o icoană făcătoare de minuni și ea i-o aduse. Cu mîinile împreunate se rugă în fața imaginii sfinte. Lev Tolstoi se convinse cu ușurință că fratele său era bine îngrijit și că în aceste împrejurări putea să plece înapoi, cu conștiința împăcată. „Eu eram cît se poate de dezgustător în epoca aceea, va scrie el. Venisem la Oriol din Petersburg, unde frecventam societatea înaltă și eram plin de fumuri. Îmi părea rău de Mitenka (Dmitri), dar nu prea tare. M-am mai învîrtit puțin prin Oriol și am plecat.“ [1] Trei săptămîni mai tîrziu, află despre moartea fratelui său. Se aștepta. O însemnare seacă în *Jurnalul* său : *2 februarie*. Fratele meu a murit“. Și în aceeași zi, aceste cuvinte într-o scrisoare către mătușa Pelagheia Iușkova : „A murit ca un bun creștin. Iată o mare consolare pentru toți.“ Nu se osteni să se ducă la înmormîntare. Ca și atunci cînd își pierduse tatăl și bunica, simțea, o dată cu supărarea, o nemulțumire egoistă. Plecînd dintre cei vii, Dmitri îi complica viața. Tocmai fusese invitat la o serată de una din rudele sale, la care ținea mult. Îi scrise pentru a se scuza invocînd doliul. Apoi, nemairezistînd, se îmbrăcă și se duse la ea. Văzîndu-l, gazda se miră și îi ceru explicația acestei prezențe. „Ce v-am scris

[1] *Amintiri* de Lev Tolstoi, capitolul IX (n.a.).

azi dimineață nu era adevărat, îi spuse el. De vreme ce am venit, înseamnă că puteam s-o fac.“ Și, cîteva zile mai tîrziu, mărturisi mătușii sale, Alexandrina Tolstoi, [1] că se dusese și la teatru. „Fără îndoială că te-ai și distrat bine ! îi spuse ea aspru. — Deloc, răspunse el. Cînd am venit acasă, mi-era inima grea. — Așadar, cu toată dorința ta de a fi sincer, denaturezi adevărul ! strigă ea. El o privi lung și pronunță apăsînd pe fiecare cuvînt : Simt nevoia să mă verific în cele mai mici detalii.“ [2] Mai tîrziu, va scrie, evocînd sfîrșitul nenorocit al lui Dmitri : „Sincer vorbind, cred că ceea ce m-a îndurerat mai mult cînd a murit, a fost faptul că n-am putut lua parte la un spectacol de la Curtea țarului la care fusesem invitat“. [3] Dar nici unul dintre evenimentele vieții sale nu trebuia să rămînă pierdut pentru literatură. Camera mobilată din Oriol cu pereții pătați de pete suspecte, Mașa, prostituata cu inima de aur, Dmitri, scheletic, murind pe un pat mizerabil, mirosul medicamentelor și al nădușelii, horcăiturile, tusea, scuipăturile, cămașa neschimbată, vizita medicului, el va folosi toate acestea atunci cînd va descrie, în *Anna Karenina*, moartea fratelui lui Levin. [4]

Războiul din Crimeea, de care Lev Tolstoi se simțea acum atît de îndepărtat, se termină prin semnarea tratatului de la Paris și întreaga Rusie

[1] Tatăl Alexandrinei Tolstaia era contele Andrei Andreevici, fratele bunicului dinspre tată al lui Lev Tolstoi (n.a.).
[2] Amintiri ale contesei A. A. Tolstoi (corespondență între L.N. Tolstoi și A. A. Tolstoi). Citat de Gusev (n.a.).
[3] *Amintiri* de Lev Tolstoi, capitolul IX (n.a.).
[4] *Anna Karenina*, partea a cincea, capitolul XVII și următoarele (n.a.).

scoase un oftat de uşurare. La 9 martie 1856, un manifest al lui Alexandru al II-lea făgădui ţării că se vor face mari eforturi pentru îmbunătăţirea soartei tuturor supuşilor în faţa legii. Această zi, atît de memorabilă pentru naţiune, fu la fel şi pentru Lev Tolstoi, dar sub altă formă. Citind, din întîmplare, o apreciere nepoliticoasă făcută pe socoteala sa, într-o scrisoare pe care un colaborator de la *Contemporanul*, Longhinov, o adresase lui Nekrasov, trimise celui care-l ofensase o provocare după toate regulile obişnuite. „Dumnezeu ştie ce o să iasă de aici, nota el peste două zile, la 21 martie, dar voi fi neşovăitor şi îndrăzneţ. De fapt, această poveste a avut asupra mea o influenţă binefăcătoare. Sînt hotărît să mă reîntorc în sat, să mă căsătoresc cît mai curînd şi să nu mai semnez lucrările cu numele meu." Dintre aceste trei hotărîri, ultimele două fură imediat uitate. În ce priveşte prima, nu se gîndea s-o pună în practică decît după duel. Dar Longhinov nu răspunse la provocare, prietenii interveniră şi Lev Tolstoi se linişti gîndind că acest nenorocit scrib nu merita nici măcar să fie zgîriat de un glonte. La cîteva zile după aceea, o noutate măgulitoare pentru amorul său propriu sfîrşi prin a înlătura proasta impresie a duelului ratat : la 26 martie 1856 fu avansat locotenent pentru curajul şi hotărîrea de care dăduse dovadă la 4 august, în bătălia de pe rîul Ciornaia. Imediat ceru un concediu de unsprezece luni, pentru a pleca „să se îngrijească", în străinătate. În realitate, n-avea nimic de îngrijit şi, în loc de a pleca în străinătate, îşi pregăti bagajele pentru a se duce la Iasnaia Poliana. Primăvara trebuia să fie minunată acolo ! În drum, putea, făcînd un mic ocol, să-l salute pe Ivan

Turgheniev la proprietatea sa de la Spasskoie. Ceva îi lipsea de cînd nu mai avea în preajma sa pe acest uriaş indolent şi blînd ca un manechin, în care să-şi înfigă săgeţile. În trenul care-l ducea spre Moscova, se gîndea încă la el, citind una din nuvelele sale : *Jurnalul unui om de prisos*. Şi cu ferocitate, îşi nota aprecierea, la 17 mai : „Este îngrozitor de dulceag, cochet, inteligent şi hazliu". Imaginea însăşi a autorului. Cu drept cuvînt, se grăbea să-l regăsească !

Totuşi, odată ajuns la Moscova, se simţi atît de bine, încît îşi prelungi şederea. Deoarece îşi jurase, înainte de a porni, să nu mai calce niciodată pragul unui cabaret sau bordel[1], se mărgini la vizitarea parcurilor şi monumentelor. În parcul oraşului, unde se tîra într-o după-amiază, plictisit, dădu peste Longhinov, care-i refuzase pe vremuri provocarea. Cuprins din nou de mînie, neştiind dacă trebuie să-l acosteze pe acest laş sau să simuleze că nu-l vede, se plimbă prin faţa lui fulgerîndu-l cu privirea. Dar celălalt rămase indiferent şi Lev Tolstoi se îndepărtă, descumpănit. În altă zi, ajunse pînă la mînăstirea din Troiţa unde mătuşa Pelagheia Iuşkova îşi spunea rugăciunile. „Este mereu aceeaşi, nota el la 19 mai, în *Jurnalul* său. Mîndrie, puţină sensibilitate şi amabilitate, bunătate." A doua zi se duse la biserică : „S-ar zice o reprezentaţie de marionete : printre oamenii care sărută icoanele, o bătrînă sleită de puteri care urlă de bucurie". Dar, foarte repede, ironia cedă înduioşării. Analizînd starea sa de spirit, el mărturisi că este împărţit între patru tendinţe : „Dragoste, melan-

[1] *Jurnal*, 15 mai 1856 (n.a.).

colia căinței (aceasta totuşi plăcută), dorința de a mă căsători şi, în sfîrşit, sentimentul naturii".

Tocmai se găsea în această poetică dispoziție, cînd o reîntîlni, la prietenul său Diakov, pe sora acestuia, Alexandra, de care fusese amorezat pe vremuri, pe care n-o revăzuse de ani de zile, şi care acum era căsătorită cu prințul Andrei Obolenski. „Da, nota el, simt şi astăzi încă o durere gîndind la fericirea care ar fi putut să fie a mea şi care îi reveni unui om distins, A. Obolenski *(22 mai 1856)*. De două ori ea m-a ascultat cu foarte mare atenție. Nu, nu mă înşel spunînd că este femeia cea mai fermecătoare pe care am întîlnit-o vreodată. O fire de mare finețe artistică, şi în acelaşi timp cea mai morală" *(24 mai)*. Pentru a calma această exaltare, pe care o ştia fără soluție, se duse într-o seară la Muntele Vrăbiilor, bău lapte, se scăldă în rîul Moskova, dormi în grădină „în timp ce călugării se îmbătau cu prostituate şi dansau polca în livadă" [1]. A doua zi, la familia Diakov, avu o discuție tulburătoare cu frumoasa Alexandra. „Îmi întinse pe neaşteptate mîna. Ochii-i erau plini de lacrimi... Eu mă simțeam în al noulea cer... Cu toate că acest sentiment este lipsit de nădejde, mi-e plăcut să-l redeştept..." Dar, după un schimb de amintiri, de aluzii transparente şi cîteva uşoare apăsări de mînă, Alexandra îl anunță că trebuia să-şi urmeze în curînd soțul la Sankt Petersburg, şi, pe loc, Lev Tolstoi decise că nimic nu-l mai reținea la Moscova.

Îi era dor de cîmpia verde. În ajunul plecării la Iasnaia Poliana, luă masa la Pokrovskoie-Sreş-

[1] *Jurnal*, 25 mai 1856 (n.a.).

nevo [1], la douăsprezece verste de Moscova, la prietena sa din copilărie Liubov Bers (născută Islavina), aceeaşi pe care, într-o zi, o aruncase de pe balcon. Ea îl primi cu simplitate. Întrucît dăduse liber servitorilor pentru ca aceştia să poată merge la biserică, cele trei fete ale ei, Liza (doisprezece ani), Sonia (unsprezece ani) şi Tatiana (zece ani) serviră la masă. O întrecere grațioasă le preocupa intens pe aceste copile cu obrajii trandafirii, cu privirea strălucitoare, cu rochițele înfoiate peste jupoanele scrobite. Îl sorbeau din ochi pe celebrul scriitor, din ale cărui opere citiseră *Copilărie, Adolescență*, pe eroul care vorbea despre război cu tata abia mişcîndu-şi buzele sub o mustață stufoasă. După masă, fu rugat să cînte *Cîntecul din Sevastopol*. O făcu cu plăcere. Apoi se plimbară. Jucară chiar capra. „Ce drăguțe şi vesele sînt aceste fetițe!" nota Lev Tolstoi în *Jurnalul* său la 26 mai 1856. Nu-şi închipuia că una din ele, a doua, Sonia, va deveni, peste şase ani, soția sa.

Nu numai dorința de a revedea peisajul copilăriei sale îl aducea pe Lev Tolstoi la Iasnaia Poliana. De cîtva timp, el visa dezrobirea şerbilor. Ideea plutea în aer. În luna martie a aceluiaşi an, cu prilejul adunării mareşalilor nobilimii, la Moscova, țarul Alexandru al II-lea declarase că era mai bine „să se desființeze şerbia pornind de sus decît să se aştepte clipa cînd se va aboli de la sine, de jos". După care, întrunise un comitet pentru problemele țărăneşti, însărcinat să pregătească un proiect de reformă. Comitetul, hotărît să cîştige timp, trimise problema

[1] A nu se confunda Povskoie Streşnevo, proprietatea familiei Bers, cu Prokovskoie, proprietatea lui Valerian Tolstoi, în guvernămîntul Orol (n.a.).

unei comisii prezidată de generalul Rostovţev. Occidentaliştii şi slavofilii erau de acord să deplîngă această încetineală. La 22 aprilie 1856, Lev Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Relaţiile cu şerbii mei încep să mă neliniştească în mod deosebit". Auzind vorbindu-se de noile reforme, pierdu orice reţinere. Ceea ce ar cere guvernului ani de zile pentru a putea realiza, din cauza greoaiei maşini administrative, nu ar putea oare realiza el singur şi imediat ? Această dorinţă dovedea, desigur, o mare bunătate faţă de ţărani, dar şi aici, o bună parte de orgoliu se amesteca cu generozitatea moşierului. Decît să se supună, ca toţi proprietarii de pămînturi, unui ucaz al ţarului, voia să se detaşeze de pluton, s-o ia înainte, să fie primul în exercitarea dreptăţii sociale. Începu îndată să facă demersuri. Îi vizită pe istoricul Kavelin, pe Miliutin, membru al comisiei imperiale, întocmi un proiect de reformă, original, pe care-l prezintă miniştrilor Levşin şi Bludov spre aprobare. Răspunsurile fură în doi peri. Lev Tolstoi se indignă : „Orice s-ar întreprinde în Rusia, se vede că totul este pe cale de a se transforma, dar cei ce se ocupă de această schimbare sînt oameni bătrîni şi, prin urmare, incapabili" [1]. În sfîrşit, fără a fi autorizat oficial să treacă la acţiune, ea nu-i fu complet interzisă. Nici nu cerea mai mult. Intenţia lui, în realitate, nu era să renunţe la toate bunurile sale fără nici o compensaţie. Cu atît mai mult, cu cît proprietatea sa era grevată de o ipotecă de două mii de ruble, care trebuiau achitate cu prioritate. Deci, nu o donaţie nesăbuită, nu o renunţare evanghelică : o înţelegere dreaptă, în care interesele boierului ar fi respectate în acelaşi timp cu cele ale şerbilor. Cel mai înţelept lucru era să-şi dezrobească ţăranii, arendîndu-le pămînturile pe care le cultivau pînă acum în beneficiul stăpînului lor ; în schimb, ţăranii vor depune o sumă drept arendă timp de treizeci de ani. La expirarea acestui termen, pămînturile vor trece în proprietatea lor personală.

[1] *Jurnal*, 11 mai 1856 (n.a.).

Cu buzunarele doldora de acte, Lev Tolstoi se grăbea spre Iasnaia Poliana avînd impresia că este purtătorul unui dar nepreţuit. Înainte de a porni, redactase discursul pe care-l va ţine ţăranilor : „Dumnezeu mi-a sădit în suflet ideea de a vă elibera pe toţi". După această introducere, va propune discutarea proiectului „cu bătrînii, cu înţelepţii. Dacă ceva din el vi se pare nedrept sau nelegal, va spune el, încunoştiinţaţi-mă ; iar eu îl voi îndrepta şi îl voi schimba." Savura dinainte mirarea, recunoştinţa mulţimii şi i se strecura în inimă un gînd de dragoste faţă de el însuşi.

Ajuns la 23 mai 1856 la Iasnaia Poliana, nici n-apucă bine s-o îmbrăţişeze pe mătuşa Toinette că şi porunci să fie chemaţi imediat mujicii. Aşteptînd să apară înaintea lor, notă repede în *Jurnalul* său : „La Iasnaia, viaţă tristă şi plăcută, dar deloc în armonie cu starea mea de spirit. De altfel, comparîndu-mă, pe mine, aşa cum sînt, cu vechile amintiri despre Iasnaia, îmi dau seama cît de mult am evoluat în sens liberal... Vreau să organizez în curînd o adunare şi să pronunţ un discurs. Ce va ieşi de aici ?"

Se duse în piaţa satului avînd tracul unui actor, şi, în loc să citească textul pe care-l pregătise la Sankt-Petersburg, salută cu un „Bună ziua !" răsunător pe şerbii adunaţi în faţa lui.

Apoi, foarte simplu, le expuse ideea sa. Cîteva ore mai tîrziu, reveni, plin de optimism la *Jurnalul* său : „Totul merge bine. Țăranii sînt încîntați, mă înțeleg și văd în mine un om îndrăzneț în care au încredere." În ziua următoare, o nouă întîlnire și prima ciocnire. Trăind departe de șerbii săi, la Sankt-Petersburg, Lev Tolstoi le uitase cusururile. Îi regăsea, așa cum erau altădată : neîncrezători, încăpățînați, bănuitori, mărginiți. În loc de a prinde din zbor o ofertă atît de avantajoasă pentru ei, șovăiau, surîdeau, se scărpinau în cap, mulțumeau într-o doară, cereau timp să chibzuiască, se împrăștiau tîrșindu-și picioarele. Stăpînindu-și cu greu mînia, Lev Tolstoi reîncepu discuția cu fiecare în parte ca să le explice clauzele contractului, apoi îi adună din nou pentru a-i supune, în grup, focului oratoriei sale. Au fost ținute astfel cinci conferințe, în cursul cărora proiectul se modifică într-un spirit și mai liberal. Termenul de răscumpărare fu redus de la treizeci la douăzeci și patru de ani. Țăranii tot nu erau convinși. În curînd, Lev Tolstoi află de la servitorii săi motivele acestei ezitări : se zvonea, prin sate, că în august următor, cu ocazia serbărilor de încoronare, țarul va elibera pe toți șerbii și le va da pămînturi fără nici o răscumpărare. Voind să le arendeze pămînturile pe care ei le și cultivau, boierul lor încerca deci să-i fure, să-i „înfunde", după propria lor expresie. Boierul era drăguț, dar pișicher. Cunoștea legile. Căuta să îmbrobodească niște oameni săraci... Indignat, Lev Tolstoi hotărî să aibă, cu mujicii săi, o explicație sinceră și definitivă. La 7 iunie, după terminarea întîlnirii, el nota : „Încăpățînarea lor m-a scos din sărite într-atît, încît mi-a fost foarte greu să

mă stăpînesc." Trei zile mai tîrziu, o nouă convorbire, un nou eșec. „De astă dată nici o îndoială nu mai este cu putință. Nu vor să fie liberi !" Boierul era sclavul lor precum ei erau sclavii boierului. „Doi bărbați puternici sînt legați cu un lanț ; fiecare suferă cînd celălalt se mișcă și nu există destul spațiu pentru a munci amîndoi."[1] Stăpînul renunță la planul său : „Se va reveni asupra acestei probleme la toamnă"[2], își zise el, fără s-o creadă prea mult. Și supărarea sa se transmise, indirect, asupra acelei fracțiuni a intelectualilor ruși care vedeau în mujic pe depozitarul înțelepciunii ancestrale. Să nu i se mai vorbească despre bunătatea poporului, de adînca sa înțelepciune !

„Le voi spune acestor slavofili ce gîndesc despre măreția și sfințenia adunărilor mirului[3], îi scria lui Nekrasov, la 12 iunie 1856. Ce absurditate ! Vă voi arăta procesele verbale ale reuniunilor după care am luat notițe." Acum nu-i mai plîngea pe țărani, ci pe proprietarii funciari. Căci dacă nu se va pune stavilă visurilor absurde care chinuiau satele, într-o bună zi șerbii se vor ridica împotriva stăpînilor și vor cere, cu arma în mînă, pămîntul pe care țarul, zice-se, l-ar fi făgăduit o dată cu libertatea. Ar fi începutul unei cumplite răzmerițe. Totul era de temut din partea unui popor „atît de mărginit și de crud ca poporul rus." Voind să dea piept cu el, inovatorii ar fi înghițiți de val... Or, Lev Tolstoi își dădea seama că nu avea deloc calitățile unui martir. Într-o noapte de panică, scrise

[1] *Jurnal*, 9 iunie 1856 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 10 iunie 1856 (n.a.).
[3] Comunitate rurală rusă (n.a.).

ministrului Bludov pentru a-l avertiza împotriva prostiei maselor :

„Țin să vă comunic două fapte extrem de grave și de periculoase : 1. Convingerea că de sărbătoarea încoronării va avea loc o eliberare generală este înrădăcinată puternic în tot poporul, chiar în satele cele mai depărtate ; 2. Întrebarea de a ști cui aparține proprietatea funciară locuită de țărani se rezolvă în majoritatea cazurilor în favoarea țăranilor care-și atribuie toate pămînturile boierești. «Sîntem ai voștri, dar pămîntul e al nostru»... Cînd mi-au cerut, la una din adunări, să le dau tot pămîntul și cînd le-am răspuns că voi rămîne fără cămașă, și-au bătut joc de mine... Guvernul este vinovat de această stare de lucruri, întrucît a ocolit principala problemă la ordinea zilei... Mărturisesc că niciodată n-am înțeles bine de ce era cu neputință de a recunoaște că pămîntul aparține moșierilor și de a se elibera țăranii, fără a le da pămînt... Eliberarea o dată cu pămîntul nu este și nu va fi niciodată o soluție. Cine va răspunde la aceste întrebări esențiale pentru a rezolva problema generală, și anume : cît pămînt să dai fiecăruia sau care parte a proprietății funciare ; cu ce să-l despăgubești pe boier ; în cît timp ; cine va plăti despăgubirile ?... Timpul ne zorește... Dacă în șase luni șerbii nu sînt liberi, va fi pîrjol. Totul este pregătit pentru asta. Nu lipsește decît o mînă criminală pentru a ațîța flacăra revoltei și, atunci, incendiul se va întinde peste tot..." [1]

Prevăzînd astfel catastrofa, Lev Tolstoi se simți de două ori ușurat : era împăcat și cu conștiința sa, întrucît oferise libertate oamenilor săi, și cu

[1] Scrisoarea din 9 iunie 1856 (n.a.).

puterea publică, întrucît denunțase proasta stare de spirit a populației. Ce-l mai enerva încă în această afacere era triumful tăcut al mătușii Toinette. Din prima zi, ea se arătase ostilă proiectului său. La fel de mărginită ca și țăranii, dar în alt sens. Cramponată ca și ei de tradiția raporturilor paterne între boier și supușii lui. Convinsă că Dumnezeu îi dăruise stăpînului, ca pe niște copii mari, pentru a-i crește, a-i apăra, a-i pedepsi uneori. „O sută de ani de explicații n-ar ajunge pentru a o face să înțeleagă nedreptatea șerbiei" [1], nota Lev Tolstoi imediat după ce sosise. Și cîteva zile mai tîrziu, la 12 iunie : „Încep să simt o ură surdă față de mătușa mea, cu toată dragostea ei."

Iasnaia Poliana îi plăcea mai puțin ca altădată. Vechea clădire din lemn, în care se născuse și pe care o vînduse ca să-și plătească datoriile la jocul de cărți, fusese demontată de către cumpărător, vecinul său Gorohov, ridicată și reconstruită la optsprezece verste de acolo, în orășelul Dolgoie. [2] În contrazicere cu ce îi scrisese Nikolai, această transplantare stricase ansamblului. Ierburi înalte, tufișuri haotice creșteau pe locul vechilor fundații. Acum, Lev Tolstoi locuia cu mătușa sa în unul din cele două pavilioane de piatră care mărginiseră odinioară conacul. Între aceste ziduri lipsite de amintiri, se găsea dezrădăcinat, ca într-o locuință străină.

[1] *Jurnal*, 28 mai 1856 (n.a.).

[2] Mai tîrziu, pămînturile lui Gorohov fură răscumpărate de mirul comunei vecine și țăranii dărîmară casa care era foarte șubrezită, pentru a scoate lemn de foc. La 6 decembrie 1897, Lev Tolstoi va nota în *Jurnal* : „Am fost la Dolgoie în 4. M-am înduioșat la vederea ruinelor casei. Sumedenie de amintiri" (n.a.).

Fraţii şi sora sa erau departe. Pentru a-şi trece vremea, scria *Cazacii*, corecta *Tinereţe*, citea din Puşkin şi Gogol, se scălda în Voronka, răsturna cîte o ţărancă, în grabă, în hăţişuri („teribilă lascivitate, care devine o slăbiciune fizică")[1] şi, seara, întindea căscînd pasienţe.

Puţin timp după sosire, făcu o vizită surorii sale la Pokrovkoie. Vai! i se păru atît de puţin atrăgătoare, încît scrise în *Jurnalul* său: „Exală un miros urît din gura Maşei. Este o mare nenorocire!"[2] A doua zi, la cinci dimineaţa, înşeuă un cal şi porni spre Spasskoie, proprietatea lui Turgheniev, care se găsea la vreo douăzeci de verste distanţă. Cînd ajunse acolo, două ore mai tîrziu, cu inima bătînd de prietenie, Ivan Turgheniev era absent. Aşteptîndu-l, vizită casa: „Aici, am putut vedea care erau rădăcinile acestui om; aceasta m-a făcut să înţeleg multe lucruri şi m-a împăcat cu el"[3]. În sfîrşit, Turgheniev se întoarse. Îmbrăţişări, lacrimi de bucurie. Învinuirile unuia şi ale altuia rămăseseră la Sankt-Petersburg. „Luat prînzul, plimbat, flecărit împreună foarte plăcut, tras un pui de somn..."

A doua zi, Maşa şi Valerian sosiră la cei doi scriitori. Turgheniev era foarte atent cu tînăra femeie. Fără îndoială, el nu observase că avea o răsuflare urît mirositoare! O socotea frumoasă, cu chipul ei copilăresc, privirea deschisă, atitudinea simplă.[4] Dealtfel, îi dedicase una din

---

[1] *Jurnal*, 6 iunie 1856 (n.a.).
[2] *Ibid*, 30 mai 1856 (n.a.).
[3] *Ibid*, 31 mai 1856 (n.a.).
[4] „E una din fiinţele cele mai atrăgătoare (scria el lui Annenkov la 1 noiembrie 1854) din cîte mi-a fost dat să întîlnesc: simpatică, inteligentă, plină de naturaleţe — nu te-nduri să-ţi iei ochii de la ea" (n. tr.).

nuvelele sale: *Faust*[1]. În definitiv, acest imbecil de Valerian n-avea decît ce merita, deoarece, de cîtva timp, îşi cam neglija soţia! „Îmi plac raporturile Maşei cu Turgheniev", nota Lev Tolstoi. Şi se întoarse la Iasnaia Poliana, încredinţat că a reînnoit, cu confratele său, o prietenie pe ani de zile.

O lună mai tîrziu, revăzîndu-l, îşi schimbă părerea. Animozitatea împotriva lui se redeşteptă, fără motiv aparent, ca un foc de mărăcini care se reaprinde după ce a mocnit un timp îndelungat. „Este un om schimbător, rece şi obositor. Mi-e milă de el, dar nu voi putea deveni niciodată prietenul său" *(5 iulie 1856)*. „Tot felul său de viaţă vrea să imite simplitatea. În mod hotărît, mi-e antipatic" *(8 iulie 1856)*. „Nu vrea să se ocupe de nimic, pretextînd că un artist nu este în stare de aşa ceva. Dar nu există un singur om care să poată evita această latură materială a vieţii, care, pentru noi, este mujicul, aşa cum pentru un englez este banca" (*Carnete, 31 iulie 1856*).

În luna august 1856, Ivan Turgheniev plecă în Franţa. Abia se depărtase, că Lev Tolstoi îl regretă. Exista între aceste două fiinţe o legătură misterioasă pe care absenţa o întărea. Instalat la familia Viardot, la Rozay-en-Brie, Ivan Turgheniev era încă obsedat de amintirea prietenului său. Cu o bunăvoinţă tristă, îl analiza pe acest om, a cărui superioritate îi apărea, de la distanţă, şi mai de netăgăduit. Desigur, nu subestima propriul său talent, ştia (se spunea peste tot!) că stilul său era cel mai elegant din

---

[1] *Faust*, povestire în nouă scrisori, apărută în 1856 în nr. 10 al revistei *Contemporanul*, ea anticipînd cu mult înainte romanul *Un cuib de nobili* (n. tr.).

întreaga Rusie, dar, de cînd citise *Copilărie, Adolescență* și *Povestiri din Sevastopol*, el însuși avea impresia că ceea ce scria el era afectat și fals. Cărțile sale se înfățișau ca opere de artă, acelea ale lui Lev Tolstoi ca bucăți rupte din viață. Era oare pentru el începutul declinului ? Acest tînăr necioplit, cu privirea scînteietoare îl va eclipsa ? O presimțea, încerca o anumită melancolie, dar nu se revolta împotriva verdictului posterității. Din onestitate profesională, voi să se destăinuiască lui Lev Tolstoi.

„Dumneata ești singurul om din lume cu care am avut neînțelegeri, îi scrise el din Franța. Și asta s-a întîmplat tocmai pentru că n-am vrut să mă mărginesc, cu dumneata, la simple relații amabile, ci am dorit să merg mai departe și mai adînc, dar am făcut-o neatent, te-am rănit, te-am tulburat, și observîndu-mi greșeala, am dat înapoi într-un fel, poate prea brusc. De aceea s-a săpat o prăpastie între noi. Și apoi, la ce spusei pînă acum, adaug că sînt mult mai în vîrstă decît dumneata, că am mers pe alt drum... Toată viața dumitale năzuiește spre viitor, a mea toată e construită pe trecut...[1] Stai prea solid pe picioarele dumitale ca să devii discipolul oricui. Pot să te asigur că niciodată nu am crezut că ești un om rău, niciodată nu te-am bănuit că ai fi capabil de invidie literară. În schimb, am întrezărit la dumneata multă aiureală (iartă-mi expresia !), dar nimic rău, niciodată ; și apoi ești prea ager la minte ca să nu știi că dacă unul dintre noi doi ar fi să-l invidieze pe celălalt, în orice caz nu dumneata ai fi acela. Într-un

[1] În epoca aceea Ivan Turgheniev avea 38 de ani și Lev Tolstoi 28 (n.a.).

cuvînt, nu-i de presupus că vom fi vreodată prieteni, așa cum înțelege Rousseau ; însă fiecare dintre noi îl va iubi pe celălalt, se va bucura de succesele lui, și cînd dumneata te vei domoli, cînd clocotul spiritului dumitale se va potoli, noi — sînt sigur de asta — ne vom întinde mîna la fel de liber și bucuros ca și în ziua cînd te-am întîlnit prima oară la Petersburg.“ [1]

Nădăjduia, prin aceste cuvinte, să-și înduioșeze corespondentul — și nu făcu decît să-l enerveze. Cu ce drept, gîndea Lev Tolstoi, acest „european“ îi dădea lecții ? Înțelegea să se judece el însuși, să se acopere de insulte în fața unei oglinzi, dar nu tolera ca un altul să-l dojenească asupra cutărei sau cutărei laturi a firii sale. „Am primit ieri o scrisoare de la Ivan Turgheniev, care nu-mi place“, nota el în *Jurnalul* său. [2]

Cîteva zile mai tîrziu, noi explicații din partea lui Ivan Turgheniev drept răspuns la o scrisoare a lui Lev Tolstoi. [3]

„Simt că te-am îndrăgit ca om (despre scriitor ce să mai vorbim ?), însă multe lucruri mă supără la dumneata și pînă la urmă am găsit că e mai cuminte să mă țin mai departe de dumneata... De la distanță, țin la dumneata din inimă, ca la un frate, simt chiar duioșie pentru dumneata... Lucrările mele puteau să-ți placă, și chiar să aibă o oarecare influență asupra dumitale, pînă în clipa cînd ai devenit dumneata însuți. Acum, n-ai de ce să mă studiezi, ai vedea numai deosebirile de stil, greșelile și lacunele ; îți rămîne să-l studiezi pe om, în genere, și pe scriitorii cu

[1] Scrisoare din 13(25) septembrie 1856 (n.a.).
[2] La 14 octombrie 1856 (n.a.).
[3] Această scrisoare a lui Lev Tolstoi n-a fost găsită (n.a.).

adevărat mari. Cît despre mine, nu sînt decît un scriitor al unei perioade de tranziție și nu însemn ceva decît pentru cei ce se află ei înșiși într-o stare de tranziție." [1]

Și, ca pentru a-l feri pe Lev Tolstoi împotriva tentațiilor de dogmatism care chiar îl pîndeau, îi va mai scrie :

„Să dea Dumnezeu ca orizontul dumitale să se lărgească zi de zi. Țin la sisteme numai aceia care nu izbutesc să pună mîna pe întregul adevăr, și care se mulțumesc să-l prindă numai de coadă ; sistemul este ca și coada adevărului, însă adevărul seamănă cu o șopîrlă, îți lasă coada în mînă și o șterge, știind bine că în curînd o să-i crească alta nouă." [2]

La început ezitant, Lev Tolstoi se lăsă în cele din urmă mișcat de amabilitatea lui Ivan Turgheniev. De asemenea reveni la sentimente mai bune față de mătușa Toinette, pe care o detestase pentru părerile ei înapoiate cu privire la șerbie. „Mătușa Toinette este o femeie uimitoare. Iată o dragoste care suportă orice !" (*Jurnal, 1 iulie 1856*). Chiar și Iasnaia Poliana i se părea plăcută, acum cînd nu mai trebuia să discute cu mujicii, întrucît renunțase provizoriu să-i elibereze. Citea, scria, vîna, se desfăta cu spectacolul naturii. Ce-i lipsea acestui tablou idilic ? O femeie, vezi bine ! Cu gravitate, cu stăruință, Lev Tolstoi se întreba dacă nu sosise vremea să se căsătorească.

La începutul verii, primind la Iasnaia Poliana pe prietenul său Diakov, Lev Tolstoi îi împărtăși,

[1] Scrisoarea lui Ivan Turgheniev către Lev Tolstoi din 16(28) noiembrie 1856 (n.a.).
[2] Scrisoarea lui I. Turgheniev către L. Tolstoi din 3(15) ianuarie 1857 (n.a.).

fără ezitare, proiectele sale matrimoniale. Cum, după ultimele vești, el spunea că-i îndrăgostit de sora lui Diakov, acesta fu foarte uimit aflînd că obiectul pasiunii sale nu era Alexandra Obolenskaia, ci o anume Valeria Arsenieva. Această tînără persoană, orfană de tată și de mamă, locuia împreună cu cele două surori ale sale, Olga și Jenia, la proprietatea lor din Sudakovo, la opt verste de Iasnaia Poliana. O mătușă bătrînă și o domnișoară de companie — franțuzoaică, așa cum se cuvenea — domnișoara Vergani, vegheau asupra celor trei fecioare. Lev Tolstoi le cunoștea de mult, ca vecin. Dar, de la Moscova la Iasnaia Poliana, călătorise cu domnișoara Vergani și aceasta știuse să-i stîrnească din nou interesul pentru micuța Valeria. Se dusese de mai multe ori la Sudakovo, făcuse curte, distrat, acestei fecioare de douăzeci de ani pe care tot anturajul ei visa s-o mărite, și acum nu mai știa dacă să-și mărturisească sentimentele sau să dispară. Consultat asupra acestei probleme, Diakov care, fără îndoială, înainte de orice vroia să-l îndepărteze pe Lev Tolstoi de sora lui, îi spuse că nu trebuie să ezite : „Mi-a recomandat să mă căsătoresc cu Valeria. Ascultîndu-l, am impresia că este cel mai bun lucru pe care aș putea să-l fac. Să fie oare cu putință ca problema banilor să mă rețină ? Nu. Îmi lipsește prilejul. Apoi m-a însoțit pînă la drumul spre Sudakovo." Pe acest drum, care ducea drept la însurătoare, Lev Tolstoi porni, împins din spate de „cel mai bun prieten din lume". Nu se mai îndoia că se îndreaptă spre fericire. Dar în prezența tinerei fete, se răci. N-o privise oare bine pînă acum ? Durdulie, searbădă, cu ochi de porțelan. „Păcat că n-are oase și nici strălucire !" nota el în aceeași seară. „O adevărată

toantă. Fată bună totuşi, are un surîs bolnăvicios şi supus."[1]

Începînd din ziua aceea, îşi înmulţi întrevederile cu Valeria, atît pentru a o pune la încercare, cît şi pentru a se verifica el însuşi. Căsătoria era un lucru atît de însemnat încît trebuia, gîndea el, să nu mergi decît la sigur, după ce ai făcut socoteala defectelor şi a calităţilor celei alese. Două coloane : debit, credit. Sub ochiul cercetător al pretendentului, totalul varia după fiecare întîlnire. Un amănunt de toaletă sau de pieptănătură era de-ajuns să readucă totul pe tapet. Dacă-i vorbea despre toalete, se neliniştea : „Este uşuratică ! Pe cît se pare, aceasta nu este la ea o pasiune trecătoare, ci de durată."[2] Dacă purta o rochie albă, era înduioşat ca de o făgăduială de naivitate angelică : „Valeria era cu rochia albă. Foarte drăguţă. Am petrecut una din cele mai frumoase zile ale existenţei mele. Oare o iubesc serios ? Poate ea să iubească statornic ?"[3] Dacă fata folosea un cuvînt mai tare, respectul ce-l avea pentru ea se transforma în resentiment : „Valeria este cît se poate de prostcrescută, neinstruită, pentru a nu spune proastă. Cuvîntul «prostitua» pe care l-a pronunţat, Dumnezeu ştie de ce, m-a supărat şi adăugîndu-se la durerea mea de măsele, m-a cufundat în dezamăgire.[4] Dacă îndrăznea să apară în faţa lui cu braţele goale, nu-i mai critica sufletul, ci trupul : „Avea o rochie albă, fără mîneci : braţele ei nu sînt frumoase. Lucrul m-a mîhnit. Am

[1] *Jurnal*, 15 iunie 1856 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 18 iunie 1856 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 26 iunie 1856 (n.a.).
[4] *Ibid.* 28 iunie 1856 (n.a.).

început s-o tachinez, cu atîta acreală, că surîdea doar pe jumătate. Surîsul ei trăda lacrimi... Mă simţeam bine, dar ea era tristă. Recunosc toate acestea."[1] Dacă îl primea a doua zi, îmbrăcată într-o rochie de casă, stînd în birouaşul ei, cu privirea melancolică, era şi mai rău : „Valeria împopoţonată din nou în dezgustătorul ei capot, pretins cochet, se pregătea tocmai să scrie într-o odaie întunecoasă".[2] Dacă-i dădea detalii asupra toaletelor pe care le va purta în luna august, în timpul serbărilor de încoronare la care familia ei fusese invitată, o bănuia, destul de bizar, că n-avea vocaţie de mamă : „Este foarte uşuratică în problemele serioase şi este nemaipomenit de distrată. Mi-e teamă să nu fie una din acele fiinţe care nu iubesc nici măcar copiii."[3] Dacă se ocupa mai puţin de modă şi se coafa lăsîndu-şi libere urechile, se reaprindea : „Pentru prima oară am găsit-o fără «rochiile sale», cum zice Serghei. Este de zece ori mai bine astfel şi, îndeosebi, mai naturală. Poartă părul după urechi, de cînd a înţeles că aşa îmi place... Petrecut seara în beatitudine..."[4] A treia zi această fericire se transforma într-o caracteristică excitaţie fizică. Dîndu-se de ceasul morţii pentru a o găsi pe Valeria plăcută, Lev Tolstoi îi descoperea un oarecare farmec : „Este ciudat că Valeria începe să-mi placă ca femeie, pe cînd înainte mi-era silă de ea, tocmai ca femeie. De altfel, nu întotdeauna. Aceasta depindea de dispoziţia mea. Remarcat ieri, pentru întîia oară, braţele sale, care odinioară îmi inspirau repulsie." Nu era oare doar

[1] *Jurnal*, 1 iulie 1856 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 2 iulie 1856 (n.a.).
[3] *Ibid.*, 12 iulie 1856 (n.a.).
[4] *Ibid.*, din 25 iulie 1856 (n.a.).

gîndul că ea va pleca în curînd la Moscova, care-l făcea s-o dorească ? Valeria se bucura atît de mult de aceste serbări ale încoronării, supeuri, recepții, baluri, focuri de artificii, încît el era dinainte gelos pe cei care vor fi aproape de ea, acolo ! În jurul lui, ambele familii conspirau pentru a-l determina să cadă în laț. Și în primul rînd această Vergani, domnișoară de companie, neobosită, care-și jurase s-o căpătuiască pe biata fată, înainte de sfîrșitul anului, așa cum o căpătuise pe Olga.[1] Înmulțea prilejurile de întîlnire între cei doi tineri, șoptea sfaturi fetei, o îmbrăca, o excita, o frîna, după dispoziția aceluia pe care urma să-l seducă. Cînd Lev Tolstoi era cel care se ducea la Sudakovo, cînd Valeria, însoțită de franțuzoaică, era aceea care, sub un pretext oarecare, venea, ca vecină, la Iasnaia Poliana. Plimbări în pădure, mese la iarbă verde improvizate în tabăra cosașilor, reverii, întîlniri în doi pe un balcon sub clar de lună, ședințe de pian la patru mîini, în timp ce doamnele, adunate în jurul unui samovar, vorbeau despre viitor. Cînd era singur cu mătușa Toinette, Lev Tolstoi trebuia să-i suporte mustrările. Mătușa nu înțelegea de ce ezita să se logodească. După părerea sa, Valeria era perfectă din toate punctele de vedere. A aștepta, însemna a risca să o piardă. Nu se săturase să-și trăiască viața ca un urs ? Ah ! Dumnezeu n-a fost darnic cu dînsa dîndu-i astfel de nepoți : unul, Dmitri, murise în brațele unei prostituate, iar ceilalți trei se încăpățînau să rămînă burlaci !... Mătușa Pelagheia Iușkova, în vizită la Iasnaia Poliana, era de acord cu

[1] Olga Arsenieva se logodise de curînd la Moscova (n.a.).

mătușa Toinette în a dori căsătoria. În schimb, Serghei, eternul sceptic, atrase atenția fratelui său în privința prostiei pe care urma s-o comită. „Conversație cu privire la Valeria, nota Lev Tolstoi. Cuvintele lui Serghei au fost ca un duș rece."[1] Se gîndea la căsătorie cu o teamă crescîndă și în același timp n-avea curajul să rupă. Valeria trebuia să plece la Moscova la 12 august. În ziua de 10, alergă la Sudakovo într-o stare de spirit foarte precisă : „Vorbit căsătorie cu Valeria. Este inteligentă și extraordinar de bună." La 11 : „O furtună m-a împiedicat să mă duc la familia Arseniev, cu toate că fusesem ispitit de o dorință violentă". În 12, pe drumuri desfundate de ploaie, se grăbi să ajungă la aceea pe care o și considera logodnica sa. Ce de bagaje ! Cufere pline de rochii și pălării. Domnișoara, în haină de drum, era aproape drăguță. Despărțire emoționantă, făgăduiala unei reîntoarceri grabnice, recomandări dintr-o parte și alta. În aceeași seară, în camera sa, Lev Tolstoi scria : „A fost simplă și drăguță ca niciodată. Aș vrea să știu dacă sînt sau nu îndrăgostit de ea."

Prezentă, Valeria îl enerva ; absentă, i se păru de neînlocuit. Chiar și „țărăncile drăguțe" pe care le întîlnea în pădure și în fața cărora, uneori, își „pierdea cumpătul", după propria sa expresie, nu-l împiedicau să viseze la tînăra fată. „În toate aceste zile, gîndesc din ce în ce mai mult la micuța mea Valeria", nota el la 16 august. Și a doua zi, în disprețul regulilor de bună-cuviință, îi ticlui o scrisoare jumătate drăgăstoasă, jumătate batjocoritoare : „Spre marea mea surpriză, mă plictisesc fără tine !... În lipsa ta, mă mîngîi gîn-

[1] *Jurnal*, 23 iulie 1856 (n.a.).

dind că vei reveni puțin mai maturizată, căci tinerețea care tinde spre naivitate este un cusur, cu toate că-i fermecător... Mortier a fost mulțumit de tine ? [1] Te văd schițînd un zîmbet dureros ; te aud spunînd ; «Nu se poate abține să nu-mi facă morală».Ce pot să fac ? Am căpătat un obicei urît, acela de a învăța pe alții ceea ce eu însumi nu știu."

Spera un răspuns grabnic, dar Valeria nu-i dădu această satisfacție a amorului propriu și, după sfaturile domnișoarei Vergani, trimise mătușii Toinette scrisoarea cea mai bine ticluită pentru a-l face gelos. Descria cu entuziasm serbările încoronării, succesele ei pe lîngă aghiotanții maiestății-sale, o paradă militară în cursul căreia, în îmbulzeală, rochia era să-i fie sfîșiată. La citirea acestui buletin al activităților mondene ale Valeriei, Lev Tolstoi se lăsă pradă mîniei.

„Încerc să-mi stăpînesc o ușoară ură pe care a stîrnit-o în mine citirea scrisorii tale către mătușa mea, scrise el tinerei fete. Nici nu este vorba de o ușoară ură, ci mai degrabă de tristețe și de dezamăgire, căci, „încearcă să alungi firescul pe ușă, el se înapoiază pe fereastră...» Este crud. De ce ai scris asta ? Nu-ți dai seama cît de mult mă irită faptul acesta ?" Continuă, afirmînd că trebuia să fie „oribilă" în rochia ei de gală, că garnitura de „coacăze" despre care îi vorbise nu putea decît s-o facă urîtă, că majoritatea aghiotanților care roiau în jurul ei erau „canalii sau imbecili". Și termina cu aceste fraze răzbunătoare : „Nu voi veni la Moscova, deși aș

[1] *Mortier de Fontaine Louis Henri-Stanislas* (1816—1883), pianist și compozitor francez, care în vremea aceea locuia la Moscova și cu care Valeria lua lecții de muzică (n.a.).

vrea, fie chiar numai pentru a mă enerva la vederea ta. Dorindu-ți tot felul de petreceri vanitoase, cu obișnuitul lor sfîrșit trist, rămîn servitorul tău cel mai umil, dar, de asemenea, cel mai dezagreabil."

Abia expediată scrisoarea, o și regretă. Nu mersese oare prea departe ? Avu, unul după altul, cîteva vise erotice — notate conștiincios de fiecare dată în *Jurnalul* său [1] — și, la 8 septembrie, reluă condeiul pentru a se scuza față de Valeria.

„Sînt chinuit de ideea că ți-am scris fără voie și într-un fel stîngaci, stupid și grosolan. Răspunde-mi prin două cuvinte dacă ești supărată și cît ești de supărată... Oare mai continui să te distrezi ? Cum merge cu muzica ? Ai de gînd să te întorci și cînd ?"

Între timp se îmbolnăvi. Fără îndoială, o congestie pulmonară. Mătușa Toinette chemă mai mulți doctori. Îi luară sînge și îi aplicară lipitori : zece într-o singură zi. Tremurînd de febră, se gîndea la sfîrșitul fratelui său Dmitri și se întreba dacă el însuși nu era tuberculos. „Mi se pare că am să mor", nota el. Ceea ce nu-l împiedica să corecteze, în pat, manuscrisul *Tinerețe*. Era complet restabilit, cînd, la 24 septembrie, domnișoarele Arseniev se reîntorseseră la căminul lor. În aceeași zi, domnișoara Vergani se duse singură la Iasnaia Poliana, în misiune de recunoaștere. Venea să vadă în ce stare de spirit se afla pretendentul, după o lună și jumătate de despărțire. Pentru a ațîța sentimentele tînărului, ea îi descrise viața Valeriei la Moscova ca un marș triumfal din salon în salon. Doza era prea mare, pacientul se revoltă. „După cele ce

[1] Începînd din 3 septembrie (n.a.).

mi-au fost spuse, scria Lev Tolstoi, Valeria mă dezgustă !"

Totuşi, a doua zi, înşeuă calul şi galopă pînă la Sudakovo. În faţa tinerei fete, o dată mai mult exaltarea lui cedă. „Valeria este drăguţă, nota el la 25 septembrie, dar, vai ! pur şi simplu proastă". Şi a doua zi : „Valeria a venit să mă vadă. Drăguţă, dar mărginită şi uşuratică la maximum". Însemna ruptura ? Nu ! Domnişoara Vergani era cu ochii în patru. La momentul oportun, Valeria începu să vorbească despre dragostea duioasă pe care i-o inspirase, la Moscova, profesorul ei de pian, Mortier de Fontaine. Ca prin farmec, Lev Tolstoi se reînsufleţi : „Lucru curios, faptul m-a jignit. Mi-a fost ruşine pentru mine şi pentru ea şi, de asemenea, am simţit pentru prima oară, faţă de ea, un sentiment oarecare." [1]. Această izbucnire de dragoste fu de scurtă durată. Peste două zile, liniştit, posomorît, încredinţa *Jurnalului* său : „Nu sînt îndrăgostit, dar această legătură va avea o mare repercusiune în viaţa mea. Totuşi, n-am cunoscut încă dragostea şi, judecînd după cele ce simt, atunci cînd nu este decît la începuturile ei, trebuie să mă aştept s-o îndur cu o violenţă extremă. Să dea Domnul să nu fie pentru Valeria. Este uşuratică, rece ca gheaţa şi lipsită de principii..." Cîteva zile mai tîrziu, la 8 octombrie, agravarea este categorică : „Nu-i pot vorbi Valeriei decît pe un ton muşcător. Nu nutresc pentru ea nici un sentiment. Nu-i decît obişnuinţă. Pentru mine, nu este decît o amintire neplăcută !"

Căzuse zăpadă. Între Iasnaia Poliana şi Sudakovo se întindea o nemărginită întindere albă, un deşert de neînţelegeri. Lev Tolstoi se certa cu mătuşa Toinette, pornea călare pe cîmpuri, vîna iepuri, sosea pe neaşteptate la familia Arseniev, unde toată lumea avea, totuşi, aerul că-l aşteaptă. La 19 octombrie, găsea că Valeria era deosebit de disgraţioasă : „Privit pe Valeria cu un ochi mai calm. S-a îngrăşat îngrozitor şi sînt sigur că nu mai simt nimic pentru ea." Acest lucru nu-l împiedică să se reîntoarcă la Sudakovo, la 23 octombrie şi să istorisească domnişoarei Vergani povestea, născocită de el, a unui oarecare Hrapoviţki şi a unei oarecare Dembiţkaia, din care rezulta că însurătoarea este un lucru serios şi că pasiunea pentru toalete era incompatibilă cu o concepţie sănătoasă a fericirii conjugale. Bineînţeles, nădăjduia că domnişoara de companie va repeta această istorioară tinerei fete. Lucru care s-a şi întîmplat în aceeaşi seară. Între timp, acceptase să-şi petreacă noaptea la Sudakovo, într-o cameră pusă la dispoziţia sa. „Dormit la ei, aproape liniştit, dar de loc amorezat." A doua zi dimineaţa, Valeria apăru la micul dejun, jenată şi strălucitoare. Era nevinovăţia, supunerea, seriozitatea şi duioşia în persoană. Subjugat, Lev Tolstoi o însoţi la bal, la Tula. „Valeria este fermecătoare, aproape că-s îndrăgostit de ea", nota el la întoarcere, la 24 octombrie. Şi, la 25 : „Discutat cu ea. Foarte bine. Simţeam că sînt aproape gata să mă smiorcăi." Alte două zile, şi într-un acces de sinceritate, îi arătă o pagină din *Jurnalul* său, terminîndu-se cu cuvintele : „O iubesc". Ea o smulse şi fugi. Noaptea, se învinui de această nesocotinţă. Nu-şi va închipui ea oare că afacerea este ca şi făcută ? Pentru a fi sigur, alergă la ea, dis-de-dimineaţă. Catastrofă ! Avea acel aer triumfător

[1] *Jurnal*, 29 septembrie 1856 (n.a.).

şi misterios a tinerei logodnice, de care se temea mai mult ca de orice. „Părul aranjat într-un fel oribil şi împopoţonată cu o scufie în onoarea mea. Am suferit, mi-a fost ruşine, ziua a trecut trist, conversaţia lîncezea. Am devenit, fără voia mea, un fel de logodnic. Acest lucru mă enervează." [1] Cu cît îşi dădea mai mult seama de rolul pe care-l juca în ochii Arsenievilor, a vecinilor lor, a relaţiilor acestora, cu atît nutrea dorinţa de a se retrage din joc. Dar putea oare s-o facă, după luni de curte stăruitoare, fără să strice reputaţia fecioarei, cu care întreaga provincie îl unise în mod oficios ? Cu atît mai rău pentru ce se va spune ! O încercare se impunea. O va părăsi pentru cîteva săptămîni. Apoi va hotărî în cunoştinţă de cauză. Cînd ea află că el se pregătea să plece la Moscova, izbucni în plîns. Un ultim bal, la Tula, îi puse faţă în faţă : „A fost foarte drăguţă. Voce plîngăreaţă şi dorinţa de a se compromite sau de a face un sacrificiu pentru mine." Totuşi, nu se dădu bătut. Împotriva mătuşii Toinette, împotriva domnişoarei Vergani, împotriva Valeriei, împotriva lui însuşi. Plecarea sa semăna cu o fugă. De mai multe ori, în drum, scuturat într-o sanie oribilă, se întrebă dacă n-ar face mai bine să se întoarcă.

Abia ajuns la Moscova, se repezi la sora lui, Maria, ca să-i explice purtarea sa. Ea însă luă, împotriva lui, partea Valeriei. Atunci, pentru a atenua neplăcerile pricinuite tinerei fete, îi trimise o scrisoare lungă, încurcată, un fel de predică, în care îi mărturisea că în el erau doi oameni : „omul stupid", care nu o iubea decît pentru farmecele trupului ei şi „omul bun", care o

[1] *Jurnal*, 28 octombrie 1856 (n.a.).

ridicase prea sus pentru a se mulţumi cu o dragoste obişnuită. Urma un dialog între cei doi Tolstoi, la fel de vorbăreţi unul cît şi celălalt : „Te simţi totuşi fericit cînd eşti cu ea, o priveşti, o asculţi, îi vorbeşti", zicea omul stupid. „Atunci de ce să te lipseşti de această fericire ?... Şi apoi, nu este oare o atitudine odioasă din partea ta, ca să răspunzi printr-un sentiment rece, calculat, iubirii ei pure şi devotate ?" Răspunsul omului bun : „Mai întîi, tu minţi spunînd că sînt fericit cu ea ; desigur, este o plăcere pentru mine s-o ascult, s-o privesc în ochi ; totuşi, nu aceasta este fericirea... Dealtfel, se întîmplă ca societatea ei să mă obosească... Sînt fericit datorită ei, cînd nu o văd... Tu o iubeşti pentru fericirea ta, eu o iubesc pentru fericirea ei."

Şi, implicînd, cum îi era obiceiul, cerul în treburile sale, declara cu o rea-credinţă senină : „Sînt recunoscător Domnului că mi-a sugerat ideea de a pleca... Cred că m-a călăuzit pentru binele nostru al amîndorura. Este scuzabil pentru tine s-o gîndeşti ca omul stupid. Dar, în ce mă priveşte, ar fi fost ruşine şi păcat... Avem o datorie uriaşă înaintea noastră : să ne înţelegem şi să păstrăm dragostea şi respectul unul pentru altul. Din acest punct de vedere aştept mult de la corespondenţa noastră, vom discuta în linişte..."

Pentru a începe educaţia celei care, poate, într-o zi, va fi soţia lui, îi trimise cîteva sfaturi (mereu mania „regulilor de viaţă" !), rugînd-o să le urmeze întocmai :

„Plimbă-te în fiecare zi, indiferent de vremea de afară ! Toţi medicii o recomandă. Pune-ţi singură corsetul şi ciorapii şi, în general, străduieşte-te să obţii asupra ta însăţi unele victorii.

Dar şi acestea nu sînt decît fleacuri. Principalul constă în aceea că la culcare să-ţi poţi spune : «Astăzi, în primul rînd, am făcut cuiva un bine şi, în al doilea rînd, am devenit eu însămi puţin mai bună». Încearcă, te rog, să-ţi stabileşti cu o zi înainte treburile şi, seara, să dai socoteală de ele ţie însăţi. Ai să vezi ce bucurie calmă, însă mare, ai atunci cînd poţi spune în fiecare zi : «Astăzi sînt mai bună ca ieri !...» Adio, dragă domnişoară, omul stupid te iubeşte, dar în mod stupid ; omul bun este gata să te iubească, cu cea mai mare dragoste, cu o dragoste duioasă şi veşnică..." [1]

La 7 noiembrie 1856, era la Sankt-Petersburg. Acolo se instală într-un mic apartament mobilat, la intersecţia străzii Meşcianskaia cu bulevardul Voznessenski, şi se duse imediat la generalul Konstantinov, directorul Şcolii de pirotehnie. Prezentase la 30 septembrie trecut demisia sa din armată şi se mira că, deşi trecuse o lună de zile, nu primise nici un răspuns. Comandantul său îl asigură că problema decurge normal, cu toate că marele duce Mihail Nikolaevici, auzind că Lev Tolstoi era autorul necuviinciosului *Cîntec al Sevastopolului*, fusese foarte iritat împotriva lui. Indignat de această „calomnie josnică" — conţinînd o mare parte de adevăr — Lev Tolstoi se duse să se explice la statul-major, unde binevoiră a se face că-l cred.

O altă neînţelegere, întemeiată de asemenea, fără îndoială, pe bîrfeli, îl preocupa mai mult. Exact înainte de a părăsi Moscova, aflase de la prinţul Volkonski că, după unele mărturii, micuţa Valeria Arsenieva se amorezase într-adevăr

[1] Scrisoare din 2 noiembrie 1856 (n.a.).

de pianistul Mortier de Fontaine şi că întreţinea chiar şi o corespondenţă cu acesta. Atîta făţărnicie din partea unei tinere persoane, aparent dornică să devină soţia lui, îl revolta ca o atingere adusă onoarei sale. Regreta că-i trimisese cu o săptămînă în urmă o scrisoare prietenească. Totuşi, în loc să profite de acest prilej şi să rupă cu ea, se gîndi la început s-o învinovăţească. Ţinea oare mai mult la ea de cînd o bănuia că-i este necredincioasă ? Îmboldit de gelozie, îi scrise, la 8 noiembrie, o scrisoare de învinuiri exagerate :

„Nu te mai respect ca altădată, nu te mai cred... Este greşeala mea ? Judecă şi tu. M-ai cunoscut trei luni, ţi-ai dat seama de prietenia mea, ignorai doar dacă urma sau nu să-ţi fac o declaraţie, şi te-ai amorezat de Mortier... După aceea nu l-ai mai văzut pe Mortier, dar n-ai încetat să te gîndeşti la el şi să-i scrii. Ai auzit că eram pe cale să-ţi cer mîna şi te-ai îndrăgostit de mine... Dar care era sentimentul cel adevărat, şi poate fi vorba de un sentiment ?... L-ai iubit într-adevăr pe Mortier ? Pînă unde a mers legătura voastră ? Îţi săruta oare mîinile ?... Da, sînt îndrăgostit de tine, şi de aceea ezit mereu între sentimentele ce le am pentru tine : amorul pătimaş şi ura..."

Descărcîndu-şi astfel inima la masa de scris, nu putu rezista dorinţei de a se face compătimit şi mai mult, şi adăugă, în calitate de om de litere cu experienţă : „Sănătatea mea este şubredă şi cărţile mele se vînd slab"[1]. Totuşi, recitind această epistolă i se păru prea tare. Însemnă cu creionul pe prima pagină : „Neexpediată", şi scrise, pe loc, o a doua scrisoare pe un ton ceva mai curtenitor :

[1] Era vorba de *Copilărie, Adolescenţă* şi *Povestiri de război*, publicate în volum în 1856 (n.a.).

„Sînt furios pe tine, pentru că nu pot să nu te iubesc. Dacă ai vrea să-mi istorisești povestea dragostei tale cu Mortier, spunîndu-mi, cu certitudine, că sentimentul tău era frumos, că-l regreți, dar totuși amorul tău pentru el rămîne, acest lucru mi-ar fi mai plăcut decît această indiferență și acest pretins dispreț cu care vorbești despre el... Deoarece problema principală constă în a ști dacă ne putem căsători și iubi, tocmai de aceea, trebuie să dăm pe față tot răul... Aș suferi, aș suferi îngrozitor dacă ar trebui să pierd acum această simpatie pe care o ai pentru mine. Totuși, e mai bine s-o pierd imediat, decît să mă învinuiesc de o înșelătorie, care ar atrage după sine nenorocirea ta."

A doua zi, la 9 noiembrie, fiind mulțumit de lucrul său, se simți gata să iubească pe indiferent cine, să ierte indiferent ce. Valeria beneficie imediat de această schimbare de dispoziție. Cu sufletul diafan, cu penița muiată în miere, Lev Tolstoi îi scrise :

„Sentimentul meu extraordinar față de tine, sentiment pe care nu l-am simțit niciodată pentru nimeni altcineva, iată cum se manifestă : cum mi se întîmplă o neplăcere, mare sau mică, un insucces, o rănire a vanității, mă gîndesc la tine și-mi spun : «Toate acestea sînt neserioase, deoarece undeva există o anumită domnișoară, așa că nimic nu mă poate atinge...» Ah ! dacă ai putea ajunge, prin suferință, la convingerea că singura fericire posibilă, adevărată, veșnică, nobilă, se obține cu ajutorul a trei factori : munca, devotamentul, dragostea... Vezi tu, doresc atît de mult să te iubesc, încît te învăț cum să mă obligi să te iubesc. Într-adevăr, sentimentul esențial ce-l nutresc pentru tine nu-i încă dragostea, ci dorința pătimașă de a te iubi

din toate puterile ...Poți trăi în lumea aceasta o viață măreață dacă știi să muncești și să iubești, să muncești pentru ceea ce îți dorești și să-ți placă lucrul pentru care muncești."

Prostuța din Sudakovo înțelese ea oare sensul adînc al acestei ultime fraze ? În orice caz, Lev Tolstoi așteptă zadarnic răspunsul. În noaptea de 11 spre 12 noiembrie, îi mai scrise pentru a-i lămuri concepția sa despre viața conjugală, cu ajutorul celor două personaje alegorice Hrapovițki și Dembițkaia. Hrapovițki — alias Lev Tolstoi — disprețuia înalta societate, pentru că agitația mondenă „ucide gîndurile cele mai frumoase, cele mai cinstite, cele mai curate", și visa o existență familială sănătoasă și tihnită. Dembițkaia — alias Valeria Arsenieva — era o fire cu totul opusă, întrucît, pentru ea, fericirea „erau balul, umerii goi, caleștile, diamantele, relațiile cu nobilii de la Curte și aghiotanții". Soluția pentru aceste două personaje, era, după Lev Tolstoi, de a petrece șapte luni la țară și cinci luni la Sankt-Petersburg. Făcea de pe acum și socoteala cheltuielilor probabile ale menajului. Fapt ce putea s-o liniștească pe deplin pe tînăra fată ! Cu toate acestea, se mai scurseră patru zile, fără ca ea să dea semn de viață. Enervat, Lev Tolstoi își reluă obiceiurile din iarna trecută. Apărea în lume, lua masa la Dussot, făcea gimnastică și nu mai găsea nici o plăcere în frecventarea confraților săi. „Dragostea, numai dragostea îți procură fericirea în mod sigur"[1], afirma el. **Dacă cel puțin Valeria ar fi fost o mai bună corespondentă. N-avea nimic să-i spună sau nu știa să** țină un condei în mînă ? În sfîrșit, la 19 noiembrie, primi două scrisori de la iubita lui. Ar fi trebuit

[1] *Jurnal*, 16 noiembrie 1856 (n.a.).

să fie nebun de bucurie. Dar nu, ce nădăjduise atîta, nu-l mai interesa. Înfrigurarea scăzuse. „Lucru ciudat, cînd sînt furat de munca mea, sînt indiferent față de Valeria", nota el în aceeași zi. Și fără entuziasm, se apucă să răspundă. Nici vorbă de dragoste în această scrisoare. Nu voia să vorbească decît despre prietenie. Tonul era frățesc, protector și vesel. Dacă mai era atras de ea, era, spunea el, numai pentru că i se părea că putea fi „bună" și că întotdeauna se supusese binelui. În sfîrșit, era atît de puțin gelos acuma, încît o implora să iasă, pentru a-și analiza tulburarea, în fața altor bărbați : „Du-te la balul de miercuri. Va fi interesant pentru tine să te verifici. Fă acest lucru, turturica mea, și descrie-mi sincer impresiile."

Cîteva zile trecură și cota Valeriei urcă puțin, sub efectul unei abstinențe prelungite : „Gîndit mult la ea, nota Lev Tolstoi. Poate, pentru că în ultima vreme n-am întîlnit femei" [1]. Primise de la ea, între timp, încă o scrisoare, „foarte drăguță". Îi răspunse cu tandrețe și superioritate.

„Am impresia că mă iubești și astfel începi să privești viața într-un mod mai serios... Pentru Dumnezeu, turturica mea, iubește-mă, iubește și toată omenirea, lumea lui Dumnezeu, oamenii, natura, poezia, tot ce este minunat, și dezvoltă-ți inteligența pentru ca să poți înțelege lucrurile demne de dragoste... Dacă menirea generală a femeii este de a fi soție, menirea ei principală este de a fi mamă și nu mitră."

Nemulțumit de a-și lumina „turtureaua" asupra celui mai bun mijloc de a-și îmbogăți spiritul, o instrui, în trecere, asupra celui mai bun mijloc

[1] *Jurnal,* 22 noiembrie 1856 (n.a.).

de a-și împodobi trupul : „Vai ! te înșeli crezînd că ai gust... Astfel, pălărioara ta albăstrie cu flori albe este drăguță, dar se potrivește soției unui moșier care iese cu trăsura trasă de un trăpaș englez... Pălărioara ta este ridicolă atunci cînd locuiești într-un interior modest și nu dispui decît de o simplă caretă, cu atît mai mult cînd locuiești la țară și nu posezi decît un tarantas... Există un alt gen de eleganță, acesta e modest și respinge tot ce este extravagant, țipător. Această eleganță se manifestă în micile detalii ale toaletei, pantofii bunăoară, gulerele, mănușile. Ea pretinde, de asemenea, o neîncetată curățenie a unghiilor și o coafură îngrijită..." Dacă Valeria, după toate acestea, nu devenea o tînără fată model, trebuia să desperezi de calitatea învățămîntului prin corespondență. Ajungînd la ultimele rînduri ale scrisorii, fu cuprins de frenezie, copleșit de tandrețe și zburdă cu creionul : „Adio, turturică, turturea, de mii de ori turturea, vei fi sau nu supărată, eu totuși ți-am scris !"

După această vîlvătaie de dragoste, se regăsi încă mai rece și mai pustiit ca în trecut. Două scrisori ale Valeriei nu putură să-i aprindă din nou dragostea." Se amăgește singură, îmi dau bine seama și acest lucru mă plictisește" *(27 noiembrie 1856).* „Mă gîndesc puțin la Valeria și mai mult în rău" *(29 noiembrie 1856).* Fără ca vreo întîmplare exterioară să fi influențat asupra sentimentelor sale, era ca scăpat de obsesie și rușinat de a se fi lăsat dus atît de departe. Totuși, n-avea încă curajul de a tăia punțile. Valeriei, îi dădu explicații că îi era o „frică teribilă" de a o întîlni, căci ar fi putut să rezulte un șoc ireparabil : „Prin corespondență, ne înfierbîntăm capul unul altuia cu tot felul de drăgălășenii... ne înfățișăm tot ce avem mai avan-

tajos, ascundem trăsăturile urîte ale firii noastre... Cînd mă vei revedea, pe neaşteptate, cu fizicul meu — un surîs palid, un nas cît o ceapă — şi moralul meu — incertitudini, nestatornicie, o tendință spre plictiseală — toate acestea pe care le-ai şi uitat te vor izbi ca o noutate, te vor surprinde dureros..." [1]

Mătuşii Toinette, partizană neîmblînzită a căsătoriei cu tînăra fată, îi scrise cu mai multă sinceritate :

„Aş dori mult să pot spune că sînt amorezat, sau, simplu, că o iubesc, dar nu este cazul. Singurul sentiment ce-l am pentru ea este recunoştinţa pentru dragostea ei, şi apoi gîndul că dintre toate tinerele fete pe care le-am cunoscut şi le cunosc, ea ar fi cea mai bună soţie pentru mine..." [2]

Dar aceste comentarii, aruncate în dreapta şi în stînga, nu-l ajutau să găsească o soluţie onorabilă. Era el însuşi uimit de laşitatea sa în faţa tinerei fete. Stătea, tremurînd, cu mîinile moi, ca un călău neîndemînatic înaintea unei victime prea delicate. Nu îndrăznea să dea lovitura de graţie acestei neroade provinciale, puţin grăsuţă, puţin prostuţă şi împopoţonată în ciuda bunului-simţ. Îi era teamă să nu-i facă rău sau să nu sufere el însuşi ? La 10 decembrie, primi de la ea o scrisoare foarte rece prin care-i reproşa că „o plictiseşte făcîndu-i morală". Nici nu-şi dădea seama ce serviciu îi făcea ! „Primit de la Valeria o scrisoare ofensatoare, lucru de care, spre marea mea ruşine, sînt foarte mulţumit", notă el imediat în *Jurnalul* său. Şi după două zile de gîndire, îi scrise :

[1] Scrisoare din 1 decembrie 1856 (n.a.).
[2] Scrisoare, în franceză, din 5 decembrie 1856 (n.a.).

„Sîntem prea departe unul de altul... Dragostea şi căsătoria nu ne-ar fi produs decît suferinţe, în timp ce prietenia, o simt, ne este ambilor folositoare... Afară de asta, mi se pare că nu sînt făcut pentru viaţa de familie, cu toate că îmi place. Cunoşti firea mea neplăcută, neîncrezătoare, nestatornică, şi numai Dumnezeu ştie dacă ceva o va putea schimba... Dintre toate femeile pe care le-am cunoscut, pe tine te-am iubit cel mai mult şi te iubesc cel mai mult, dar acest lucru este încă prea puţin !" [1]

De astă dată, Valeria nu putea refuza să înţeleagă. Era despărţirea, clară şi sănătoasă, ca o tăietură de cuţit. Expediind scrisoarea, se simţi totodată uşurat şi tulburat. Noaptea avu un coşmar atît de straniu, încît relată în *Jurnalul* său : „O femeie de culoare cafenie pe pieptul meu ; se apleca, goală, şi îmi şoptea la ureche". Era oare un ultim atac al Valeriei ?

După cum se aştepta, ruptura cu tînăra fată stîrni indignare în saloanele din Tula. Mătuşa, sora, toţi prietenii din provincie îl acuzară. Cel mai bun mijloc de a nu mai auzi aceste bîrfeli, era fuga în străinătate. Se gîndea la aceasta mai de multă vreme. Demisia îi fusese acceptată la 26 noiembrie. Îşi comandă haine civile şi solicită un paşaport pentru a ieşi din Rusia. Îmbrăcat civil, abia se recunoscu. Era oare cu putinţă ca această ţinută fără glorie să fie, de acum încolo, a lui ? Nu mai era decît scriitor, un artist ! Îşi petrecu noaptea Anului Nou în saloanele prietenului său Stolipin, ascultîndu-l pe Beethoven. La 1 ianuarie flecări pînă

[1] Scrisoare din 12 decembrie 1856 (n.a.).

la miezul nopții cu Olga Turghenieva [1]. „Niciodată nu mi-a plăcut atît de mult". La 3 ianuarie, la un bal costumat, întîlni o tînără femeie mascată : „Gură frumoasă. Am rugat-o îndelung. Consimți cu greu să mă urmeze. Acasă, ea își scoase masca. Seamănă cu A. D. (Alexandra Diakova) ca două picături de apă. Dar cu trăsături mai mari". Două zile mai tîrziu, altă întîlnire deosebită : aceea a violonistului Gheorghi Kisevetter, într-o casă de toleranță. Un bețiv, „un nebun genial". Impresionat de interesul pe care i-l arăta Lev Tolstoi, muzicianul îi povesti fazele decăderii sale. Imediat, Lev Tolstoi se hotărî să extragă din acest material o povestire, al cărui titlu va fi *Un om sfîrșit*[2]. Dar, foarte repede, constată că-i lipsea zelul pentru a o scrie. Era oare atmosfera petersburgheză care nu-i pria, sau îl chinuia remușcarea de a o fi jignit pe Valeria ? Ea încercase să-l recîștige printr-o scrisoare ; îi răspunse o dată mai mult, ca s-o descurajeze. Ce scai ! Trebuia să plece repede ! Pentru a începe, se duse la Moscova. De acolo, scrise, în franceză, mătușii Toinette, la 14 ianuarie 1857 :

„Am primit pașaportul pentru străinătate și am venit la Moscova pentru a petrece aici cîteva zile

[1] Această tînără femeie n-avea nici o legătură de rudenie cu Ivan Turgheniev (n.a.).

[2] Mai tîrziu, această povestire fu intitulată *Albert* (n.a.). Gheorghi Kisevetter fusese violonist în orchestra operei din Petersburg. Cunoscîndu-i viața, Tolstoi nota în *Jurnalul său*, la 7 ianuarie 1857 : „Povestea lui Kisevetter mă ispitește". El a scris nuvela care îl avea ca erou pe acest violonist bețiv în 1857 și a terminat-o în 1858. Nuvela a avut diverse variante și titluri : *Un om sfîrșit, Vătămatul, Un om pierdut, Muzicantul* pentru a deveni, în cele din urmă, *Albert*. Nuvela a fost publicată în numărul din august al revistei *Contemporanul* din 1858. (n.tr.).

cu Maria...[1] Vei înțelege, fără îndoială, scumpă mătușă, de ce nu simt dorința — și nici nu trebuie — să mă duc la Iasnaia Poliana sau, mai curînd, la Sudakovo [2]. Cred că nu m-am purtat frumos cu Valeria, dar, dacă ar trebui s-o revăd, m-aș purta și mai urît. Precum ți-am mai scris, sînt mai mult decît indiferent față de ea, și simt că nu mă mai pot minți și nici s-o mint. Și chiar dacă m-aș duce, din slăbiciune de caracter, aș începe din nou să mă înșel. Îți amintești, scumpă mătușă, cum ți-ai bătut joc de mine cînd ți-am comunicat că plecam la Sankt-Petersburg (sic) pentru a mă pune la încercare ? Și totuși, datorită acestei idei, nu am nenorocit-o pe tînăra fată și pe mine. Căci să nu crezi că este vorba de nestatornicie sau infidelitate, nimeni nu mi-a plăcut în aceste două luni, ci pur și simplu am văzut că mă înșelam eu însumi și nu numai că niciodată n-am avut, dar niciodată n-am să am pentru Valeria cel mai mic sentiment de dragoste adevărată."

Deoarece Iasnaia Poliana se găsea la cîteva verste de Sudakovo, socoti preferabil să nu se ducă să-și îmbrățișeze mătușa înainte de a pleca în străinătate. Dacă, din întîmplare, ar da de Valeria, ce mai scenă ! Lacrimi din partea tinerei fete, învinuirile veninoase ale domnișoarei Vergani ! Orice, decît această bălăceală sentimentală. În prezent, scopul său era Parisul. Parisul, unde-l aștepta bunul Turgheniev. Cu două zile înainte de data fixată pentru plecare, întîlni, parcă înadins, o femeie care i se păru fermecătoare : baroneasa Elisabeta Ivanovna Mengden, cu șase ani mai mare decît el. I-a fost suficient s-o privească și să re-

[1] Sora lui (n.a.).

[2] Proprietatea familiei Arseniev, unde se găsea Valeria (n.a.).

grete că are un paşaport în buzunar şi locul reţinut în diligenţă. Ce frumoasă, misterioasă şi pură este necunoscuta care rămîne la marginea drumului, în timp ce caii te duc departe! Gîndind la ea, va nota în *Jurnalul* său [1] : „Oare farmecul constă în a rămîne în pragul amorului ?"

La 29 ianuarie 1857, luă diligenţa poştală. Frig, zăpadă, clinchetul monoton al clopoţeilor. Înghesuit într-o cutie cu necunoscuţi, recapitulă în gînd experienţele ultimilor ani. Pe planul legăturilor omeneşti nimic interesant ; nici prietenii tulburătoare, nici amoruri revelatoare, nici progrese, nici regrese. Pe planul realizărilor literare, în schimb, n-avea de ce să se plîngă : *Vifornița, Doi husari* [2], *Dimineaţa unui moşier* se bucuraseră de un mare succes. *Tinereţe*, care apăruse chiar atunci, în primul tiraj al *Contemporanului* pe anul 1857, culegea de pe acum cîteva laude. Totuşi, lui Lev Tolstoi i se părea că prietenii săi, care citiseră lucrarea în manuscris sau în corectură, erau mai şovăielnici ca altădată în comentariile lor. Astfel, Drujinin, a cărui părere era de mare preţ, îi scrisese la 6 octombrie 1856 : „Nici unul din scriitorii noştri contemporani n-ar fi putut să înţeleagă şi să descrie mai bine ca dumneavoastră perioada frămîntată şi dezordonată a tinereţii". Dar găsea că unele

[1] *Jurnal*, 3 februarie 1857 (n.a.).

[2] Această nuvelă a fost scrisă la Petersburg în anul 1856. La 12 martie, Tolstoi nota în *Jurnalul* său : „Mi-a venit ideea să scriu despre un tată şi un fiu", iar la 19 aprilie : „Am terminat chiar şi corecturile de la *Tatăl şi fiul* pe care, după sfaturile lui Nekrasov, am intitulat-o *Doi husari*. Aşa e mai bine." Nuvela a fost publicată în *Contemporanul*, nr. 5, 1856, cu o dedicaţie către sora sa Maria (n.tr.).

capitole erau „lungite" şi că autorul trebuia să se ferească întotdeauna ca de ciumă de înclinaţia sa spre analiză : „Uneori, stăruie impresia că aţi fi gata să scrieţi : coapsele cutăruia arătau că el nutrea dorinţa să plece în India". La fel, critica stilul lui Lev Tolstoi, greoi, aproape „incorect", încărcat cu fraze interminabile. Ca şi Drujinin, Panaiev îl implora pe autor să prescurteze textul său „dealtfel admirabil". „Aveţi, îi scria el la 5 decembrie 1856, fraze prea lungi şi prea confuze, numeroase repetări de cuvinte." [1] Asupra acestui punct, Lev Tolstoi recunoştea că Drujinin şi Panaiev aveau dreptate. N-avea stilul diafan al lui Turgheniev. Dar era dorinţa lui de a se apropia cît mai mult de realitatea fiinţelor şi lucrurilor, ceea ce îl împiedica să fie atent la eleganţa limbii. Acumula incidentele, forţa sintaxa, îşi supraîncărca fraza cu epitete din ce în ce mai precise, de teama de a nu lăsa să-i scape o nuanţă. A-i propune să-şi despoaie stilul, era egal cu a-i cere să-şi schimbe vederile asupra lumii, să se schimbe el însuşi. Pe de altă parte, aprobîndu-l pe Drujinin, nu se putea lecui de această „manie" care consta în a evoca caracterul unui personaj pornind de la un detaliu al fizionomiei sale, trecînd apoi, prin inducţiune, de la materie la suflet, de la faptă la idee. Carnetele sale, în anul 1856, erau pline de observaţii ciudate cu privire la acest subiect : „Pentru mine, nota el, un amănunt important al fizionomiei este spatele şi, îndeosebi, legătura între gît şi spate ;

[1] Acelaşi Panaiev scria la 6 decembrie 1856 lui Turgheniev, cu privire la *Tinereţe* : „El (Tolstoi) habar n-are să scrie. Frazele sale măsoară doi arşini. Gîndirea este admirabilă, dar exprimarea este deseori încîlcită" (n.a.).

în nici o altă parte a corpului nu se arată mai bine lipsa de siguranță de sine și falsitatea sentimentelor". Și, de asemenea : „Un spate drept este semnul unui temperament pasionat..." Sau : „Fiziologia zbîrciturilor poate să fie foarte precisă și foarte justă." [1]. În *Tinerețe*, mai mult decît în lucrările precedente, își pusese această teorie în practică. „Dubkov, scria el de pildă, avea mîini din acelea pe care vezi deseori inele, ce aparțin oamenilor înclinați spre îndeletniciri manuale și cărora le place să aibă lucruri frumoase..." [2] Și mai departe : „Sofia Ivanovna avea corpolența aceea care se vede numai la fetele bătrîne, scunde și groase care poartă corset..."

Pentru a zugrăvi acest al treilea panou al tripticului, îmbinase, ca în *Adolescență*, povestea prietenilor săi Isleniev cu a sa proprie. Era în special a doua căsătorie a bătrînului Isleniev cu „o tînără frumusețe", Sofia Jdanova, care-i inspirase episodul tatălui lui Nikolenka și a „frumoasei flamande". În ce privește prințul Nehliudov, el urma să devină unul din numele de împrumut preferate de autor. Mătușa Toinette, Dmitri, mulți alții încă, serviseră ca model unora dintre personajele sale. Dar oricare ar fi fost farmecul acestor figuri semireale, semnificative, adevăratul erou al *Tinereții* era povestitorul. Înverșunarea de a răscoli cît mai adînc în ființa sa, de a etala în dezordine frumosul și urîtul, a arăta omul gol, silea pe cititorul cel

[1] *Opere complete*, vol. 47. *Carnete. Insemnări din mai și iunie*, 1856 (n.a.).
[2] *Tinerețe*, cap. XIV (n.a.).
[3] *Ibid.*, cap. XXIII (n.a.).

mai superficial să coboare înăuntrul propriei sale ființe. Aksakov scria în *Russkie besedî (Convorbiri ruse)* : „Aici analiza ia înfățișarea unei spovedanii, a unei necruțătoare denunțări despre tot ce colcăie în sufletul omenesc. Și totuși, acest act de autoacuzare este foarte înțelept și îndrăzneț, nu conține nici o ezitare, nu este întinat de nici o dorință involuntară de a-și justifica frămîntările lăuntrice... Analiza lui Turgheniev are ceva bolnăvicios, slab, nesigur, în timp ce analiza contelui Tolstoi este sănătoasă și neînduplecată."

Lev Tolstoi nu cunoștea încă această apreciere, la fel cum nu cunoștea nici aprecierea lui Basistov în *Sankt-Petersburgskie novosti (Noutățile din Sankt-Petersburg)* : „A prezenta pe erou din *Tinerețe* ca pe prototipul tînărului rus, înseamnă a calomnia și societatea și tinerețea !" Pentru moment, se gîndea să dea o urmare operei sale. Dar acest proiect nu era copt. [1] Dealtfel, nu putea să reflecteze la nimic precis în diligență. Gîndurile sale treceau de la una la alta. Ofta după doamna Mengden („Este fermecătoare, relațiile cu ea ar putea fi plăcute !") și regreta că nu s-a purtat cum trebuie cu Valeria („Aș vrea să-i scriu domnișoarei Vergani că nu eu sînt vinovatul, dacă există vreunul !") [2]. Ar fi fost foarte surprins dacă i s-ar fi spus că tînăra fată pe care își reproșa că a compromis-o, se va mărita în curînd, și mai puțin surprins ar fi fost, fără îndoială, dacă i s-ar fi prezis că, obișnuit să-și gătească bucatele cu legume

[1] Va renunța în cele din urmă (n.a.).
[2] *Jurnal*, 3 februarie 1857 (n.a.).

din grădina sa, se va inspira din această idilă pentru a scrie, doi ani mai tîrziu, un roman.[1]

La 4 februarie, Lev Tolstoi ajunse, istovit, la Varşovia, după ce făcuse 1.269 de verste în cinci zile, adică aproape 250 de verste în douăzeci şi patru de ore. Soarele se înălţa în faţa sa, „luminînd în culori vii zidurile caselor". Imediat, trimise o telegramă lui Ivan Turgheniev, pentru a-i anunţa sosirea apropiată la Paris. Acolo se găsea şi Nekrasov. O dublă făgăduială de bucurie. Îşi continuă călătoria cu trenul, străbătu Berlinul, fără să se oprească şi puse piciorul pe pămîntul Franţei, la 9 februarie 1857,[2] în îmbulzeala, fumul şi zgomotul gării de Nord.

---

[1] Valeria Arsenieva se va căsători cu A. A. Talisin, viitor judecător de pace din Orlov ; în romanul său *Fericirea în căsnicie*, Lev Tolstoi va evoca ce s-ar fi petrecut dacă ar fi dat urmare proiectelor sale matrimoniale (n.a.).

[2] La 9 februarie după calendarul iulian sau la 21 februarie după calendarul gregorian (n.a.).

Partea a treia

CĂLĂTORII, IUBIRI ŞI PEDAGOGIE

1

DESCOPERIREA EUROPEI

Lev Tolstoi descinse mai întîi la hotelul Meurice, care în acea vreme se găsea pe strada Rivoli, la numărul 149, apoi, a doua zi, închirie un apartament mobilat într-o pensiune, situată pe aceeași stradă, la numărul 206. Camerele erau luminoase, dar reci. Nu existau ferestre duble, ca în Rusia ; nici acele sobe bune de faianță, al căror foc era întreținut de un servitor șerb ; și nici un samovar care să scoată aburi la orice oră. Deasupra Tuileriilor, strălucea soarele palid al unei ierni pe sfîrșite. Păsărele ciripeau pe ramurile goale ale arborilor. Muzica limbii franceze era plăcută urechii. Așezîndu-se la masa pensiunii, călătorul găsi reuniți vreo douăzeci de locatari, care-l atraseră imediat într-o discuție „presărată cu glume și jocuri de cuvinte“ [1]. Totuși regreta de a nu-și fi adus un servitor cu el și de a avea atît de puțini prieteni în acest oraș mare. Turgheniev și Nekrasov veniseră să-l vadă imediat după sosire. Ambii îl decepționară. „Turgheniev este sensibil

[1] Cf. *Lucerna* de Lev Tolstoi. Povestirea a fost scrisă între 27 iunie și 6 iulie 1857 și a apărut în *Contemporanul*, nr. 9 al aceluiași an (n. tr.).

și extraordinar de slab, Nekrasov are o mină întunecată", nota el.

În realitate, Ivan Turgheniev, care locuia la doi pași de acolo, la numărul 208 al străzii Rivoli, cu fiica sa Paulinette și cu guvernanta acesteia, era foarte nenorocit pentru că Pauline Viardot îl neglija îndreptîndu-și privirile spre un nou venit, pictorul Ary Scheffer. Totuși, voi să serbeze cu voioșie întîlnirea sa cu „troglodituł" și, cum se aflau în plin carnaval, îl tîrî pe Lev Tolstoi, frînt încă de oboseală, la balul mascat al Operei. În seara de 9 (21) februarie 1857, Lev Tolstoi notă în *Jurnalul* său acest singur cuvînt: „Nebunie". A doua zi îi scrise sorei sale:

„Francezii aceștia scunzi sînt foarte nostimi și foarte drăguți în distracțiile lor care, aici, iau proporții extraordinare. Un francez oarecare se deghizează în sălbatic, își mînjește mutra și, cu brațele și picioarele goale, singur în mijlocul sălii, se apucă să țopăie, să se agite, să țipe cît îl ține gura. Și totuși nu-i beat, ci este un onest tată de familie, care are, pur și simplu, o fire veselă."

Pe stradă, în cafenele, în magazine, în omnibuze, regăsea o atmosferă ușuratică, de vanitate și eleganță. Aici, chiar și oamenii din popor păreau fericiți că trăiesc. În locurile publice, femeile și bărbații schimbau priviri îndrăznețe. Negustori ambulanți își ofereau spre vînzare marfa de proastă calitate într-un mod atît de caraghios, încît se forma întotdeauna în jurul lor un cerc de gură-cască pentru a-i asculta. De la birjarul de piață pînă la vînzătorul de limonadă, toți aveau limbajul lor deschis, ca și cum poliția n-ar fi existat. Cu toate că Napoleon al III-lea se pretindea împărat, nu exista nimic comun între despotismul francez și cel rusesc. Desigur, se zicea că

mulți oameni fuseseră închiși și exilați după lovitura de stat de la 2 decembrie [1], dar nu era mai puțin adevărat că, la Paris, domnea o atmosferă de belșug, de impertinență, de neconceput la Moscova și la Sankt-Petersburg.

Pe malurile Senei se respira mai bine, îți venea să-ți înalți capul, să faci spirite, să sfidezi guvernul, să te porți ca un cocoș. „Nu există un singur ofițer abrutizat, din cei care aleargă după tîrfe sau își pierd vremea prin cafenele, care să nu fie sensibil la acest sentiment de libertate socială, principala atracție a vieții pariziene", va scrie Lev Tolstoi lui Kolbasin. [2] Și în aceeași zi, lui Botkin: „Trăiesc tot la Paris (...) și încă nu prevăd clipa în care acest oraș nu mă va mai interesa, sau în care traiul pe care-l duc își va fi pierdut farmecul. Sînt de o ignoranță revoltătoare, nicăieri nu am simțit acest lucru cu atîta putere ca aici. Chiar numai pentru asta, și ar fi trebuit să mă felicit de a fi venit, cu atît mai mult cu cît simt că această ignoranță nu este fără leac. Afară de asta, artele frumoase îmi procură aici o mare bucurie." [3]

Ca un bun turist, mergea adeseori la teatru și, reîntors la pensiune, nota pe scurt spectacolul pe care-l văzuse: „*Prețioasele ridicole* și *Avarul* — excelente; *Falsele confidențe* — un model de eleganță; *Bolnavul închipuit* — admirabil jucat; *Nunta lui Figaro* — foarte bun; *Impricinații* de Racine — o porcărie. Dealtfel teatrul lui Racine

[1] La 2 decembrie 1851, Napoleon al III-lea, nepotul lui Napoleon Bonaparte, ales președinte al Republicii în 10 decembrie 1848, a dat o lovitură de stat, proclamîndu-se la această dată împărat (n.tr.).

[2] Scrisoare din 24 martie (5 aprilie) 1857 (n.a.).

[3] *Ibidem* (n.a.).

şi al celor de o seamă cu el, este plaga poetică a Europei. Din fericire, nu avem şi nu vom avea niciodată ceva asemănător la noi.[1] Offenbach, la Bouffes Parisiens, e tipic franţuzesc! Nostim! Un comic atît de bun şi de spontan încît totul îi este îngăduit."[2] Concertele pe care le audie la Paris îi stîrniră entuziasmul. Afirma că nimeni în lume nu ştie să cînte Beethoven ca francezii.[3]

Stăpînit de dorinţa de a vedea tot, îşi impunea programe atît de încărcate, încît un om mai puţin viguros ar fi renunţat după o săptămînă. Vizită în goană palatul Cluny[4], Sfînta Capelă[5], Bursa („Oroare"), muzeul Luvru, unde admiraţia sa oscilă între *Gioconda* şi portretele lui Rembrandt, castelul din Fontainebleau, castelul din Versailles („Aici simt urmările lipsei mele de cunoştinţe"), Biblioteca naţională („Este ticsită de lume"), Père La Chaise[6], terenurile de curse, Sala de licitaţii. Asistă la recepţia contelui de Falloux[7] la Academia Franceză şi se miră de toţi aceşti scriitori în haine brodate ascultînd discursuri plicticoase. Îşi

[1] *Jurnal*, 23 martie (4 aprilie) 1857 (n.a.).
[2] *Ibid.*, 6(8) martie 1857 (n.a.).
[3] Cf. cu amintirile fiului lui Lev Tolstoi, Serghei Tolstoi, şi a scrisorii lui Lev Tolstoi către Valeria Arsenieva din 4 martie 1857 (n.a.).
[4] Palat celebru din secolul al XV-lea, situat pe strada Sommerard din Paris, cuprinzînd ruinele palatului numit Termele lui Iulian şi un muzeu conţinînd o curioasă colecţie de obiecte, cea mai mare parte dintre ele aparţinînd secolelor al XIV-lea, al XV-lea şi al XVI-lea (n.tr.).
[5] Catedrală, construită pe timpul lui Ludovic cel Sfînt, capodoperă de arhitectură gotică (n.tr.).
[6] Cel mai important cimitir din Paris, creiat pe amplasamentul grădinilor părintelui iezuit La Chaise, confesorul lui Ludovic al XIV-lea (n.tr.).
[7] *Frédéric de Falloux* (1811—1886), om politic francez, promotorul legii învăţămîntului din 1850 (n.tr.).

prelungi călătoria pînă la Dijon, pentru a vedea bisericile, muzeul. După aceea, înapoiat la Paris, se duse la Domul Invalizilor[1]. În faţa mormîntului lui Napoleon, îl cuprinse indignarea. Fără a asculta explicaţiile pe care ghidul le murmura încet, ca într-o biserică, simţea cum se redeşteaptă în el vechea ură naţională împotriva invadatorului Rusiei, profanatorul Moscovei. La această ură istorică se adăuga, fără să-şi dea seama, amintirea unui război mai recent, din care francezii ieşiseră învingători. La mai puţin de doi ani după Sevastopol, nu putea tolera acest omagiu adus gloriei militare a inamicului. Cum oare un popor, care se pretindea prietenul păcii, al libertăţii şi al raţiunii, putuse ridica acest orgolios sarcofag de porfir roşu omului care însîngerase Europa?" „Această zeificare a unui răufăcător este oribilă!" gîndea el.[2] Şi arunca priviri furioase spre denumirile victoriilor care împodobeau cripta, şi printre care figura — ce scandal! — Moscova! Ieşi cu capul în flăcări. În curte, vederea bătrînilor invalizi care se încălzeau la soare, departe de a-l înduioşa, îi aţîţa furia. El, care altădată cînta eroismul luptătorilor din Crimeea, indiferent de naţionalitatea lor, va scrie în aceeaşi seară, vorbind despre aceste epave cu bicorn şi decoraţii: „Nu sînt decît nişte soldaţi, animale dresate să muşte toată lumea. Ar trebui lăsaţi să crape de foame. În ce priveşte picioarele schiloade, aşa le trebuie!"[3] Cu cîteva zile înainte, scrisese la fel de arţăgos: „Citit un discurs al lui Napoleon cu o

[1] Monument, cuprinzînd o biserică şi un dom, în care au fost depuse, în 1840, rămăşiţele lui Napoleon I (n.tr.).
[2] *Jurnal*, 4(16) martie 1857 (n.a.).
[3] *Ibid.* (n.a.)

scîrbă inexprimabilă". Și, dezvoltîndu-și opinia . „Nimeni, mai bine decît francezii, n-au înțeles că obrăznicia impune oamenilor. O lovitură de pumn în plină mutră. Totul este să acționezi cu hotărîre ; atunci fiecare se va da la o parte, va crede chiar că este vinovat. Acest lucru l-am înțeles citind cuvîntarea lui Napoleon." [1] În acest discurs, ținut la 16 februarie 1857, cu prilejul deschiderii sesiunii legislative, Napoleon al III-lea spunea că este pătruns de dorința de a servi pretutindeni umanitatea, dreptatea, civilizația. Lui Lev Tolstoi îi era imposibil să dea crezare acestor făgăduieli ale unui nepot al lui Napoleon I.

În schimb, cu cîtă încîntare audia, la Sorbona și la Colegiul Franței, conferințele marilor maeștri ai epocii : Saint Marc-Girardin, Lefèvre de Laboulaye, Baudrillart ! Pentru a-și completa educația, lua la domiciliu lecții de engleză și italiană. Vorbind curgător franceza, ar fi putut să încerce să pătrundă în unele familii franceze. Nici nu încercă. Colonia rusească din Paris era atît de numeroasă, încît îi ascunse restul societății. În acest început al anului 1857, nici publicarea *Noilor povești extraordinare* ale lui Edgar Poe, în traducerea lui Baudelaire, nici agitația stîrnită de procesul lui *Madame Bovary* nu-l emoționară. Ignora pînă și numele acestor scriitori. Singurii reprezentanți ai literaturii franceze cu care schimbă cîteva cuvinte, fură călătorul Xavier Marmier, romancierul Louis Ulbach și șansonetistul Pierre Dupont. Cu toate acestea, Ivan Turgheniev ar fi putut să-l prezinte unor autori de mai mare prestigiu : Mérimée, Dumas... „La ce bun ? își zicea

[1] *Carnetele* lui Lev Tolstoi din 13(25) februarie 1857 (n.a.).

Lev Tolstoi. Îi iubea prea puțin pe confrații săi ruși pentru a căuta tovărășia omologilor lor francezi. Ceea ce voia să știe despre Franța, putea să afle tot atît de bine de la rușii care locuiau la Paris. După semnarea păcii, ei reveniseră în masă. Saloanele lor erau larg deschise. Lev Tolstoi le frecventă pe cele ale familiilor Lvov, Orlov, Trubețkoi, Bludov, Șcerbatov, Kliustin etc. Cu unii sau cu alții mergea la teatru, la circ, la varieteu, lua masa la Durand sau la „Maison Dorée", supa la Musard, sau se ducea la „petreceri populare". Cînd se întorcea, noaptea, pe străzile pustii, „gînduri necurate" îl frămîntau. Dacă o siluetă feminină se apropia, pe furiș, de el, tresărea de dorință, apoi grăbea pasul, fugea rușinat și odată, în odaia lui, nota la lumina unei lumînări : „O femeie dezmățată. M-am simțit ca paralizat de rușine... O femeie care acostează. Mi-am irosit seara. M-am zbătut moralmente și m-am chinuit... Nimic, sst !... O femeie m-a zăpăcit. Am însoțit-o acasă la ea, dar am rămas neclintit. Depravarea este un lucru oribil..." [1]

Aceste nenorocite prostituate nu-i puteau potoli setea de dragoste. Simțea nevoia unui sentiment. O curtă pe nepoata prințului Lvov. „Principesa este atît de drăgălașă, încît, de douăzeci și patru de ore, sînt sub influența unei vrăji, care-mi face viața plăcută", scria el la 21 februarie (5 martie). Și o lună mai tîrziu : „Îmi place mult, cred că sînt un prost dacă nu încerc s-o iau de soție. Dacă se mărită cu un om foarte cumsecade și dacă sînt fericiți, aș fi în stare să desperez." Vorbe în vînt, ca atîtea altele. Emoționat de grația, pu-

[1] *Jurnal*, 11 (23) februarie, 23 februarie (7 martie), 2 (14) martie, 20 martie (1 aprilie) 1857 (n.a.).

ritatea şi inteligenţa tinerei fete, era la fel de aprins de formele atrăgătoare ale unei dansatoare de la Operă, Louise Fitz-James, care locuia la aceeaşi pensiune cu el. Consemna în *Jurnalul* său impresia pe care o produseseră asupra lui „pulpele doamnei Fitz-James" ; nota că în cursul unei reuniuni doamna Fitz-James „lac de apă", făcuse pe „cocheta" cu el şi se minuna că îndrăznise să spună în societate : „Niciodată nu eşti atît de vicios cît ai vrea să fii !" În acea seară izbucnise în rîs ca şi ceilalţi, dar această reflecţie îl pusese pe gînduri : Hotărît lucru, toate parizienele pactizau cu diavolul !

Ca pentru a-l tulbura şi mai mult, primi o scrisoare de la Valeria, care, trecînd peste umilirea ei, revenea cu insistenţă şi voia să cunoască motivele „schimbării" care îl îndepărtase de ea. „N-a fost propriu-zis o schimbare, răspunse el. Ţi-am spus întotdeauna că nu ştiam ce sentiment nutream pentru tine şi întotdeauna mi s-a părut că ceva nu era în regulă... La Sankt-Petersburg, numai faptul că nu te mai vedeam îmi dovedea că nu am fost şi că nu voi fi niciodată îndrăgostit de tine." [1] Pe vremuri, scrisese în acelaşi sens mătuşii Toinette : „Cu toate că mărturisesc de a fi vinovat de nestatornicie, iar lucrurile s-ar fi putut petrece cu totul altfel, cred că am procedat cît se poate de cinstit. N-am încetat a spune că nu cunosc sentimentul pe care-l am pentru tînăra fată, dar în tot cazul dragoste nu este..." [2]

În adevăr, femeile păreau că nu există pe lume decît pentru a aţîţa bărbaţii la bestialitate şi a-i împiedica apoi să fie fericiţi. Cel mai bun exemplu

[1] Scrisoare din 20 februarie (4 martie) 1857 (n.a.).
[2] Scrisoare în franceză din 10 (22) februarie 1857 (n.a.).

de răul pe care o femeie putea să-l facă unui bărbat, îl dădea, fără să ştie, tot Ivan Turgheniev. Dispreţuit de Pauline Viardot, devenise propria sa umbră. O boală la vezică, pe care o îngrijea cu răbdare, agrava în el sentimentul inferiorităţii sale fizice faţă de strălucitoarea şi necredincioasa cîntăreaţă. Educaţia fiicei sale, Paulinette, o copilă mofturoasă şi certăreaţă, îl făcea să se zbucіume. „Turgheniev înoată şi se bălăceşte în nenorocirile lui" [1], nota Lev Tolstoi, şi scria mătuşii Toinette : „Legătura sa nenorocită cu doamna Viardot precum şi fiica lui îl reţin aici, într-un climat care-i este vătămător şi-ţi face milă să-l vezi. N-aş fi crezut niciodată că poate iubi astfel." [2]

Dar dacă într-o zi îl deplîngea pe Ivan Turgheniev, a doua zi nu mai putea să-l sufere. Ciudata nestatornicie de care dăduse dovadă cu Valeria Arsenieva, reapărea în raporturile cu scriitorul rus contemporan pe care-l admira cel mai mult. Nu treceau douăzeci şi patru de ore fără să-l vadă şi sentinţele cele mai contradictorii se înşirau în grabă în paginile *Jurnalului* său : „Luat masa cu Turgheniev... Este pur şi simplu înfumurat şi meschin *(17 februarie)*. Am petrecut trei ore foarte plăcute la Turgheniev *(20 februarie)*. Petrecut din nou o seară plăcută la Turgheniev, la gura sobei, bînd o sticlă de vin *(21 februarie)*. Turgheniev nu crede în nimic, iată nenorocirea lui. Nu iubeşte, îi place doar să iubească *(25 februarie)*. La masă, i-am spus ceea ce nu crezuse niciodată : anume că-l consideram superior mie *(26 februarie)*. Turgheniev este plicticos ! Vai ! El

[1] *Jurnal*, 18 februarie (2 martie) 1857 (n.a.).
[2] Scrisoare, în franceză, din 30 martie (11 aprilie) 1857 (n.a.).

n-a iubit niciodată pe nimeni *(1 martie)*. Petrecut la Turgheniev. Este un om rece și inutil, dar în artă inteligent și inofensiv *(4 martie)*. Am fost pe la Turgheniev. Nu fug de el. Am plătit destul tribut tuturor meritelor sale, am încercat destul să mă apropii de el prin cutare sau cutare latură : este cu neputință ! *(5 martie)*. Turgheniev a venit să mă vadă pe la ora cinci. Avea înfățișarea unui vinovat. Ce să fac ? Îl respect, îl stimez, pot spune chiar că-l iubesc, dar nu simt nici o simpatie pentru el, și acest sentiment este reciproc *(7 martie)*. Turgheniev este bătrîn *(9 martie)*. Trecut pe la Turgheniev ; nu mai discută, trăncănește. Nu mai crede nici în inteligență și nici în oameni — în nimic *(25 martie)*."

La rîndu-i, Ivan Turgheniev, cu toată admirația sa, mărturisea că nu putea trăi în bună înțelegere cu Lev Tolstoi : „Tolstoi s-a schimbat cu mult în bine, dar scrîșnetele și trosnetele zbuciumului său lăuntric acționează neplăcut asupra unui om ca mine, ai cărui nervi sînt deja grav zdruncinați (Scrisoare către Annenkov din 16 februarie 1857). De Tolstoi nu mă pot apropia definitiv, avem vederi prea deosebite (Scrisoare către Kolbasin din 8 martie 1857). Nu, cu toate străduințele mele de a mă apropia de Tolstoi, renunț ! Este prea deosebit de mine prin structură. Tot ce-mi place mie nu-i place lui, și invers. Nu mă simt la largul meu cu el și, fără îndoială, nici el cu mine. Pe de o parte e lipsit de seninătate și, pe de altă parte, nu găsești în el nici clocotul tinereții. Ceea ce înseamnă că nu știu cum să-l iau. Dar va ieși din el un om deosebit, și voi fi primul care să-l aplaude și să-l admire de la distanță ! (Scrisoare către Annenkov din 9 martie 1857). Tolstoi dă semne de îngăduință și calm. Cînd acest vin tînăr

își va fi sfîrșit fermentarea, va rezulta o băutură demnă de zei !" (Scrisoare către Botkin, din 23 martie 1857).

În realitate, Lev Tolstoi era încă departe de „seninătate" și „îngăduință", în clipa cînd Ivan Turgheniev făcea asupra lui această apreciere binevoitoare. Fratele său Serghei sosise la Paris cu prințul Obolenski. Ieșiră călare la Bois de Boulogne, vizitară cîțiva prieteni și nu întîrziară să constate că se plictiseau împreună. Ce poate fi mai străin unul de altul decît doi frați care nu au comun decît amintirile din copilărie ? Serghei părăsi Parisul după ce petrecuse opt zile și Lev Tolstoi se întreba dacă n-ar trebui, și el, să se gîndească la plecare. Îl ispiteau Elveția, și Italia, și Anglia...

Șovăia asupra celei mai bune întrebuințări a timpului său, cînd află că, la 25 martie 1857, va avea loc la Paris execuția capitală a unui oarecare François Richeux, condamnat la moarte pentru furt și asasinat. Ispita a fost mai mare decît dezgustul. Există experiențe care nu se refuză, cînd exerciți profesia de scriitor ! Cu sentimentul echivoc de a merge la un spectacol, se sculă în toiul nopții, se îmbrăcă în camera friguroasă, luă o trăsură și ajunse în piața Roquette. O mulțime compactă sta nemișcată sub un cer încă sumbru : multe femei, cîțiva copii.[1] Toate cîrciumile vecine cu piața se deschiseseră. Ici și colo, cîte un felinar lumina un grup de oameni, o sticlă, o mînă fluturînd o pălărie. Deasupra acestei liote umane, silueta verticală și precisă a mașinii morții. Un murmur surd salută sosirea condamnatului. Lu-

[1] Gazetarii acelei epoci evaluară această mulțime la douăsprezece mii de persoane (n.a.).

mea se înghesuia să vadă mai bine. Lev Tolstoi trebuie să fi fost bine plasat, căci nu pierdu nici un amănunt al ceremoniei. Cînd cuțitul ghilotinei căzu, rana se resfrînse în însăşi carnea lui.

Revenit acasă, cu sufletul distrus de oroare, notă primele impresii în termeni laconici : „Sculat bolnav înainte de ora şapte şi mers să asist la execuție. Pieptul şi ceafa groase, albe, sănătoase. A sărutat *Evanghelia*. Apoi, moartea. Ce absurditate ! Impresie puternică şi deloc inutilă... Ghilotina m-a împiedicat mult timp să dorm şi m-a obligat să privesc la trecutul meu." Obsedat de viziunea acestui trup decapitat, scria în aceeaşi zi lui Botkin : „Am văzut multe atrocități în război şi în Caucaz, dar dacă un om ar fi fost sfîşiat în bucăți în fața mea, ar fi fost mai puțin dezgustător decît să văd maşina aceea perfecționată şi elegantă cu ajutorul căreia a fost ucis, într-o secundă, un om robust, plin de viață şi sănătos. În primul caz, nu există o voință rațională, ci un paroxism al pasiunii omeneşti ; în al doilea, un calm împins pînă la rafinament, un confort în asasinat şi nimic măreț. O voință cinică, insolentă, de a proclama justiția, legea lui Dumnezeu. Justiția proclamată de către avocați care invocă lucrurile cele mai contradictorii în numele cinstei, al religiei şi al adevărului... Şi această mulțime oribilă ! Un tată explica fiicei lui prin ce tehnică confortabilă şi savantă se opera etc. Legea omenească, ce absurditate ! Adevărul este că statul reprezintă un complot destinat nu numai exploatării, ci şi coruperii cetățenilor. Legile politice sînt pentru mine nişte minciuni îngrozitoare... Nu voi intra niciodată şi nicăieri în slujba nici unui guvern "

Douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, în *Spovedanie* [1] va reveni asupra lugubrelor imagini din acea zi : „Cînd văzui capul despărțindu-se de trup şi ambele căzînd fiecare în altă parte, cu un zgomot surd, într-o ladă, înțelesei nu cu ajutorul rațiunii, ci cu toată ființa mea, că nici o doctrină rațională a progresului nu putea îndreptăți acest act, şi că dacă toți oamenii ce trăiesc în această lume, sau care au trăit de la facerea lumii, ar socoti, după anumite teorii, că această execuție era absolut necesară, eu aş şti că nu era absolut necesară, că era un act urît."

După execuție, Lev Tolstoi purtă pică Franței întregi. „Acest popor nu are poezie, scria el, singura sa poezie este politica... În general, modul de viață francez şi poporul francez îmi plac, dar încă nu am întîlnit un om de valoare nici în societate şi nici în popor." [2] Curioasă afirmație din partea unui călător care, în şase săptămîni, nu frecventase decît mediile ruseşti ale capitalei. Acum, era hotărît să plece. Elveția liniştită, curată şi virtuoasă îl va calma de ororile franceze ! Era oare, aşa cum au pretins-o cei mai zeloşi tolstoieni, numai ghilotina să-l fi îndemnat să-şi facă bagajele ? Ar însemna să uităm că numai cu o săptămînă în urmă, proiecta — etern veleitar — să părăsească Parisul cu fratele său Serghei [3] ; că în chiar ziua execuției capitale califica drept „stupidă" în *Jurnalul* său, scrisoarea pe care o scrisese lui Botkin pentru a-i povesti întîmplarea, şi că, a doua zi, posomorîtele sale gînduri asupra pedepsei cu moartea nu-l împiedicau de a reflecta

[1] *Spovedanie* fu scrisă în 1882 (n.a.).
[2] Scrisoare către Botkin, din 24—25 martie (5—6 aprilie) 1857 (n.a.).
[3] Cf. *Jurnalului*, 19 (31) martie 1857 (n.a.).

la căsătoria cu principesa Lvov. În adevăr, problema ghilotinei oferise un pretext dramatic unei plecări căreia, cu nehotărîrea sa obişnuită, nu era în stare să-i fixeze data.

La 27 martie se duse să-şi ia rămas bun de la Ivan Turgheniev. Şi, o dată mai mult, în faţa acestui confrate detestat, nu-şi putu reţine lacrimile de tandreţe. Nimic nu îndrăgea mai mult decît fiinţele pe care le ponegrise în ajun. „După ce ne luarăm rămas bun şi plecai, am plîns nu ştiu de ce, nota el în aceeaşi seară. Îl iubesc mult. El a făcut şi continuă să facă din mine un alt om."

În trenul pe care-l luă din gara Lyon se plictisi. Nu exista o linie directă Paris-Geneva. Se mergea prin Mâçon şi Burg pînă la Ambérieu. Acolo trebuia să urci într-o diligenţă. Lev Tolstoi se bucură că părăsise cutia închisă şi hurducătoare a vagonului. Aşezat alături de vizitiu, respira mireasma cîmpiei adormite, privea cerul şi îşi umplea inima de o mulţumire inexprimabilă : „Noaptea, în timp ce luna plină lucea peste banchetă, totul se estompa, totul se transforma în dragoste şi bucurie. Pentru întîia oară, după un timp îndelungat, mulţumii din nou şi sincer Domnului pentru faptul că trăiesc." [1]

La Geneva, în camera sa de hotel, primul obiect pe care-l văzu fu *Evanghelia*, pusă pe măsuţa de noapte datorită solicitudinii Societăţii biblice. După turpitudinile Parisului, era ca o invitaţie de revenire pe căile Binelui. Citi cu încîntare cîteva pagini, privi pe fereastră. Clar de lună pe lac şi lumină creştinească în suflet — cît era de bine

[1] *Jurnal*, 27 martie (8 aprilie) 1857 (n.a.).

în Elveţia! Copleşit de o veselie extraordinară, scrise imediat lui Ivan Turgheniev, pentru a-l sfătui să fugă şi el din Paris, această capitală a viciului : „Am trăit o lună în Sodoma ; sufletul meu este plin de mîl, de cele două cocote, de ghilotină, trîndăvie şi mediocritate !"

Singurul lui regret era de a fi lăsat pe malurile Senei pe prinţesa Lvov, căreia prinţul Orlov îi făcea curte. „Spuneţi-mi sincer, adăugă el, dacă ar fi cu putinţă ca o tînără fată ca ea să mă iubească, vreau să spun doar dacă nu i s-ar părea dezgustător sau grotesc gîndul că aş dori s-o iau de soţie. O asemenea eventualitate mi se pare atît de imposibilă, încît numai aşternînd-o pe hîrtie, îmi vine să rîd." Pentru a evita ca Ivan Turgheniev să nu rîdă şi el, nu trimise această scrisoare exaltată, a cărei ciornă s-a păstrat, ci o alta, mai moderată, în care, fără îndoială, nu mai era vorba de căsătorie. [1] Citind această a doua misivă, Ivan Turgheniev scrise lui Annenkov : „Este un om ciudat, n-am mai întîlnit altul ca el şi nu-l prea înţeleg. Un amestec de poet, de calvinist, de fanatic şi de boier, ceva care aminteşte pe Rousseau, dar e mai cinstit decît Rousseau — o fiinţă de o înaltă moralitate şi, totuşi, nu prea simpatică." [2] Şi lui Kolbasin : „Tolstoi a plecat de aici, îngrozit, cum spune el, de Sodoma şi Gomora. A plecat la Geneva, unde s-a instalat pe malul lacului şi este mulţumit aşteptînd... aşteptînd pînă va socoti şi acest loc plicticos." [3]

În Elveţia ca şi la Paris, Lev Tolstoi nu frecventă decît ruşi şi în primul rînd pe două din ru-

[1] Această a doua scrisoare n-a ajuns pînă la noi (n.a.).
[2] Scrisoare din 15 aprilie 1857 (n.a.).
[3] Scrisoare din 18 aprilie 1857 (n.a.).

dele sale, mătuși de gradul al doilea, Elisabeta și Alexandrina Tolstaia. Nefiind căsătorite nici una nici alta, trăiau în mod obișnuit la Sankt-Petersburg, în palatul Mariei, căci erau, din anul 1846, domnișoare de onoare ale marii ducese Maria Nikolaevna, fiica lui Nicolae I și soția prințului Maximilian de Leuchtenberg. În mai multe rînduri, în cursul iernilor precedente, Lev Tolstoi le văzuse la palat, și păstrase din conversațiile cu cea mai mică, Alexandrina, o amintire luminoasă. Alexandrina nu mai era prea tînără — patruzeci de ani! — dar ce ochi frumoși, cenușii, cu privirea liniștită și inteligentă, ce surîs îngeresc, ce voce surprinzătoare de contra-alto, ce tact, ce cultură, ce sensibilitate! Erau întrunite în ea calitățile cele mai delicate cu judecata cea mai sănătoasă. Întreaga ei viață era luminată de religie. Cînd avusese tresărirea aceea de scîrbă, la Paris, Lev Tolstoi se gîndise imediat la ea, ca la ființă cea mai indicată să-l înțeleagă.

A doua zi după sosirea la Geneva, îi făcu o vizită la vila *„Le Bocage“* (Crîngul), pe care o ocupa în împrejurimile orașului, pe malul lacului Leman. Îi plăceau aparițiile neprevăzute, „loviturile de teatru“. Bucurîndu-se de surpriza ce o provoca mătușii sale cu aerul său rătăcit și radios, strigă intrînd: „Vin la voi direct din Paris! Acest oraș m-a dezgustat pînă într-atît, încît era să-mi pierd mințile! Ce nu am văzut acolo? Mai întîi, în pensiunea unde locuiam, erau treizeci și șase de perechi din care nouăsprezece nelegitime. Aceasta m-a revoltat teribil. Apoi, am vrut să mă verific și am asistat la execuția capitală a unui criminal, prin ghilotinare. După aceea, am încetat să dorm și n-am mai putut sta locului. Din fericire, am aflat că vă găsiți la Geneva și am alergat spre voi într-un suflet, avînd siguranța că mă veți salva!“ [1]

Ea îi ascultă confidențele, îl îmbărbătă, și el simți că, alături de dînsa, va cunoaște, în sfîrșit, pacea sufletească. Considerînd că era prea tînără ca să-i spună „mătușă“ hotărî, în glumă să recurgă la extrema cealaltă numind-o „bunicuță“ *(babușka)*. Nu încerca el oare în felul acesta, mai mult sau mai puțin conștient, să se apere împotriva atracției pe care o exercita asupra lui? Legat de ea prin rudenie, încerca, în lungile lor întrevederi, dubla plăcere de a străluci în ochii unei femei și de a fi înțeles de o soră. Se stabili între ei o prietenie amoroasă, de care ambii erau încîntați. „Minunata Alexandrina, va nota el în *Jurnalul* său. Bucurie, alinare! N-am întîlnit niciodată o femeie care să-i ajungă măcar la degetul mic.“ [2] Spre sfîrșitul vieții sale, va mai spune: „Așa precum într-un culoar întunecat se strecoară uneori o luminiță pe sub o ușă, la fel, cînd mă întorc și contemplu lunga și întunecata mea existență, amintirea Alexandrinei rămîne ca o rază veșnic luminoasă.“ Cît despre aceasta, în textul pe care-l va consacra povestirii legăturilor dintre ei [3], va scrie: „Prietenia noastră, pură și simplă, dezmințea în mod triumfal opinia falsă, dar în general admisă, după care o prietenie între o femeie și un bărbat ar fi cu neputință. Ne situam pe un plan cu totul deosebit și pot spune sincer că ne preocupam, mai ales, fiecare în felul său, de tot ce poate înnobila viața.“ Dar, tot negînd că ar fi avut cel mai mic sentiment tulbure pen-

[1] *Amintiri* de Alexandra Andreevna Tolstaia (n.a.).
[2] *Jurnal*, 22 octombrie 1857 (n.a.).
[3] *Amintiri* de Alexandra Tolstaia (n.a).

tru nepotul ei, va lăsa să răzbată în portretul pe care îl va trasa despre el, o afecțiune revelatoare : „Era simplu, extrem de modest, o fire atît de veselă, încît prezența sa însuflețea toată lumea... Chipul său nu era frumos, dar ochii săi vioi, buni și foarte expresivi, înlocuiau la el grația pe care natura i-o refuzase." Și de asemenea : „Ca și o oglindă spartă în bucăți, el reflecta în fiecare din cioburi cîte puțin din strălucitoarea lumină ce-i fusese dată de sus."

Încîntați unul de altul, mătușa și nepotul nu se mai despărțeau : împreună se plimbau cu vaporașul pe lac, mergeau la țară, luau masa la iarbă verde, făceau muzică. Lev Tolstoi nu știa dacă primăvara încărcată cu flori sau prezența acestei bătrîne domnișoare, surîzătoare și înțeleaptă, îl mențineau într-o stare de euforie. „Este îngrozitor cît de repede mă amorezez !" nota el în *Jurnalul* său. „Ah ! dacă Alexandrina ar fi avut cu zece ani mai puțin !"[1] Uita că dacă ea ar fi avut cu zece ani mai puțin, el probabil că ar fi părăsit-o, de teamă de a nu se angaja în complicații sentimentale. Cu firea lui imaginativă, aprinsă și timidă, femeile inaccesibile erau cele care îi plăceau cel mai mult. Știind că nici o legătură fizică n-ar putea răsplăti și nici întina așteptarea sa, încerca cu ele extraordinara mulțumire a siguranței în exaltare, a satisfacției în abstinență. Cei zece ani în plus ai Alexandrinei constituiau cel mai sigur farmec al ei.

După cîteva zile petrecute la Geneva unde, după pilda mătușilor sale, își îndeplini îndatoririle religioase pascale la biserica ortodoxă a orașului, luă vaporașul împreună cu Alexandrina și se

[1] *Jurnal*, 29 aprilie (11 mai) 1857 (n.a.).

duse să se instaleze în sătucul Clarens. Aici, scumpul său Rousseau situase acțiunea *Noii Heloïze*. Cînd te gîndești că la cincisprezece ani purta, legat la gît, sub cămașă, un medalion cu chipul lui Jean-Jacques, iar astăzi îi era dat să contemple decorul unde idolul său trăise ! „Este în adevăr imposibil să te desprinzi de acest lac și de malurile sale și-mi petrec cea mai mare parte a timpului privindu-l cu extaz, fie că mă plimb, fie că stau la fereastra camerei mele", scria el la 18 mai 1857, mătușii Toinette. Acest loc minunat, „numai frunze și flori", urma să-l captiveze timp de aproape trei luni. Începu o corespondență tandră cu Alexandrina, care se reîntorsese la vila ei *„Le Bocage"*, aproape de Geneva. În orice clipă, dorea să-i reamintească despre el, s-o distreze, s-o pună pe gînduri, s-o neliniștească. De la un mal la altul al lacului se schimbau scrisori poetice, telegrame hazlii, bilețele drăgăstoase. Uneori Lev Tolstoi ticluia cîteva versuri ocazionale :

„Vers Bocage volent mes pensées.
A chaque instant je me répète
Qu'avec babouchka je suis prît
A vivre même dans la cheminée"[1]

Alteori se plîngea de un urcior care-l făcea să sufere, dorea ca mătușa — babușka — să vină să-l îngrijească și făcea pe prostul : „Și baba, și

[1] „Căminul" era termenul ironic prin care Lev Tolstoi desemna Curtea marei ducese, a cărei domnișoară de onoare era Alexandrina (n.a.).

„Spre Crîng gîndul meu pornește
Repet mereu și iar revin
Cu babușka sînt veșnic gata
Să locuiesc chiar și-n cămin (n.tr.).

nana, şi kaka, şi tata, şi zaza, şi papa şi toate vocalele..."

La Clarens se împrieteni cu un grup de ruşi printre care şi Mihail Puşcin, fratele celebrului decembrist, prieten cu Puşkin. Pentru participarea sa la răscoala din 14 decembrie 1825, Mihail Puşcin fusese degradat şi transferat ca simplu soldat în Caucaz. „Un om minunat şi bun", spunea despre el Lev Tolstoi. Ceea ce nu îl împiedica să-l acuze mai departe, în *Jurnalul* său, de lăudăroşenie. La fel, membrii familiei Meşerski i se păreau la 10 (22) aprilie nişte „oameni cumsecade", iar la 12 aprilie nişte „conservatori mîrşavi, înăcriţi şi mărginiţi, încredinţaţi dealtfel de bunătatea lor", iar la 4 mai, „personaje amabile de un conservatorism simpatic". Doamna Karamzina, altă cunoştinţă de vacanţă, avu dreptul la calificativul de „excelentă creatură", înainte de a fi catalogată „artificială şi greu de suportat".

Deşi critica această mică lume trîndavă, Lev Tolstoi împărtăşea bucuros distracţiile anturajului său. Cu unii sau cu alţii se plimba cu trăsura, cu barca, lua ceaiul la vreun han din împrejurimi, sau se lansa, cu alpenstockul în mînă, în excursii mai depărtate. La 15 (27) mai întreprinse o călătorie de mai multe zile, în tovărăşia unui băieţaş de unsprezece ani, Şaşa, fiul prietenilor săi Polivanov. În sacul de excursionist, îşi ducea *Jurnalul* şi o rezervă de hîrtie albă. Lîngă el, Saşa mergea cu paşi hotărîţi. Dar, fără îndoială, stimulat de aerul proaspăt, punea prea multe întrebări. „Micuţul mă plictiseşte!" nota Lev Tolstoi. Dormeau noaptea prin hanuri, şi porneau în revărsatul zorilor. Aproape de Avants, fură ameţiţi de parfumul narciselor, la Chateau-d'Ox, un morar îi trecu rîul, la Interlaken se ospătară regeşte cu

secară şi lapte, la Grindelwald îi surprinse o ploaie torenţială („Saşa se tîrăşte după mine!") şi trebuiră să se dezbrace cînd ajunseră la cabană. „Frumoase slujnice", remarcă Lev Tolstoi. A doua zi, după ce făcuse ascensiunea pe gheţar, reveni la han, cină, nu putu să adoarmă, şi, la miezul nopţii se duse să străbată în lung şi în lat galeria primului etaj, de unde se vedeau munţii în negru şi alb, sub clar de lună. Trecînd pe acolo o slujnică, el o tachină un pic, dar o lăsă să plece. I se păru că o alta, la parter, îi făcea semne. Imediat, o ajunse. Dar ea îl primi foarte prost, se zbătu, ţipă, alarmă hotelul. „Toată lumea se strînsese şi se uita urît la mine, scria Lev Tolstoi după ce se refugiase în camera sa. Aud de aici că am trezit toată casa. S-a discutat cu glas tare aproape o jumătate de oră." [1] La Thoune luă masa cu Saşa şi optsprezece pastori; la Berna gîndi să se însoare — dar cu cine? —, aproape de Friburg văzu cu surprindere „copii murdari şi în zdrenţe, o troiţă mare la o răspîntie în faţa unui sat, inscripţii pe case şi o statuetă a Sfintei Fecioare, vopsită îngrozitor, deasupra unui puţ". În schimb, fu izbit de măreţia peisajului pe care îl descoperi la trecătoarea Jamanului. „Îmi place natura, scria el, cînd mă înconjoară din toate părţile şi se întinde la infinit; cînd acelaşi aer cald care mă scaldă se învălureşte pentru a se pierde în zare; cînd aceeaşi iarbă pe care am strivit-o aşezîndu-mă pe ea formează prin acumulare verdele nesfîrşitelor pajişti; cînd aceleaşi frunze, care legănate de vînt deplasează umbre pe obrazul meu, constituie linia îndepărtată a pădurii; cînd nu sînt singur să mă bucur de natură, ci în jurul meu

[1] *Jurnal*, 21 mai (2 iunie) 1857 (n.a.).

zumzăie şi roiesc milioane de insecte, se tîrăsc buburuzele împerecheate şi cîntă păsările." [1]

Reîntors la Clarens, puse ordine în hîrtii, redactă *Notele de călătorie*, cîteva pagini ale unei nuvele, *Albert*, unul sau două capitole din *Cazacii*, expedie scrisori, citi puţin din Balzac, din Proudhon, *Memorialul* lui Las Cases, *Evanghelia*, sparse, din neatenţie, o oglindă şi avu „slăbiciunea de a consulta ursita cu ajutorul unui dicţionar". Cuvintele care ieşiră : „talpă, apă, guturai, mormînt", îl lăsară perplex. Viitorul refuza să se dezvăluie înainte de vreme.

A doua zi, 31 mai 1857, porni din nou pentru un circuit mai mare ; gîndul lui era să plece la Turin unde se găseau Drujinin şi Botkin. La capătul unei călătorii în zigzag, prietenii săi îl decepţionară — îmbătrîniţi şi urîndu-se unul pe celălalt — dar Piemontul îl fermecă. Era timpul de a se odihni, de a se înviora şi iată-l din nou pe drumuri. Excursie pe spatele unui catîr ; sosire la Gressoney, unde slujnica hanului este o uriaşă ; privelişte splendidă a văii Aosta ; un lung parcurs cu hopuri în diligenţă ; întîlnire cu un cretin purtînd o pălărie à la Napoleon, descoperirea ospiciului de la Saint-Bernard, enorm scăldat de ceaţă ; primirea „mieroasă" a călugărilor în sala mare, împodobită cu un cămin ; coborîrea prin negură şi zăpadă ; Martigny, Evian, „un oraş inundat de un nu ştiu ce de culoare violetă..."

Dezrădăcinarea, oboseala, aerul tare, îi deschiseră pofta de dragoste. La fiecare popas sau aproape, remarca o femeie : „O frumoasă debitantă

[1] *Note de călătorie*, 1857 (n.a.).

de tutun... *(8 iunie)*. O servitoare durdulie şi veselă *(10 iunie)*. Este plăcut, dar incomplet : lipsesc femeile *(11 iunie)*. Frumoasa cu pistrui. Mi-e poftă de o femeie, mi-e o poftă nebună. Şi să fie frumoasă... *(15 iunie)*."

Reveni la Clarens fără să-şi fi putut potoli pofta, petrecu cîteva zile, apoi, nemaiaflîndu-şi locul, îşi refăcu sacul şi plecă la Geneva, iar de acolo la Berna. Un vagon ticsit cu „germani colţuroşi", cu „francezi plăpînzi", care „pretutindeni vor să chefuiască", „elveţieni graşi şi sănătoşi", o şcoală de băieţi şi fete cu profesorul lor, strigăte, rîsete... Cînd trenul se oprea în cîmp deschis, Lev Tolstoi, aplecat peste portieră, respira natura calmă. „O pajişte jilavă luminată de lună, de unde-mi parvin ţipetele cristeilor de cîmpie şi orăcăitul broaştelor, un nu ştiu ce care mă atrage acolo, numai acolo. Totuşi, dacă m-aş duce, aş fi atras şi mai departe. Frumuseţea naturii trezeşte în mine nu plăcerea ci o dulce suferinţă". [1]

Berna, pavoazată pentru vreo sărbătoare de tir, îl dezamăgi. Era deosebit de prost dispus, mai ales că mai visase o dată, în noaptea trecută, că avea tuberculoză. Această caldă veselie populară, aceste salve, chefuri, aceşti oameni urcaţi pe mese, şi în menajerie — ca o culme a neruşinării — „un nenorocit urs rusesc", înnebunit de zgomot — nu, nu putea să mai suporte mult timp toate acestea ! O dată cu întunericul urmări pe stradă o „femeie frumoasă grasă", se întoarse la hotel istovit, şi abia urcat în pat, reveni la „coşmarul tuberculozei".

Cum se sculă, hotărî să plece la Lucerna, unde se găseau, în acea clipă, cele două „mătuşi-bunice, adorabilele babuşki. Descinse la cel mai bun

[1] *Jurnal*, 22 iunie (4 iulie) 1857 (n.a.).

hotel al oraşului, „Schweizerhof", construit pe malul lacului celor Patru Cantoane şi aproape exclusiv locuit de englezi. O dată ajuns în cameră, deschise fereastra şi rămase împietrit de uimire : „Frumuseţea acestor ape m-a copleşit şi emoţionat, literalmente, scria el lui Botkin. Am simţit deodată nevoia de a strînge pe cineva în braţe, cineva pe care-l iubesc mult, să-l strîng din toate puterile, să-l strivesc la pieptul meu şi să-l fac să ia parte la marea mea bucurie... Lacul este verzui şi violet, zebrat de reflexe moarate şi însemnat cu puncte care sînt bărci..." [1]

Din nefericire, acest peisaj măreţ era umbrit de prezenţa englezoaicelor, „curăţele, cu feţele lungi şi roşii, pe cap cu pălării din pai elveţian", şi a englezilor „îmbrăcaţi cu tricouri şi cu pledul sub braţ". Văzîndu-i strînşi cîte patruzeci sau cincizeci în restaurant, în jurul a două mese servite la ore fixe, Lev Tolstoi avea impresia unei colecţii de automate, mestecînd, bînd şi negîndindu-se la nimic. „În timpul servirii celor opt feluri, toţi îşi dau osteneala să mănînce cît mai cuviincios şi toţi sînt morţi, va spune el, categoric morţi... Am urmărit de mai bine de cinci sute de ori discuţiile englezilor, am vorbit cu ei, dar dacă am auzit măcar o singură dată o vorbă cu înţeles (...) trăsnetul să mă lovească !" [2]

Într-o seară, întîlni pe stradă un tirolez care cînta acompaniindu-se la chitară cu atîta îndemînare şi veselie, încît îl invită să se producă sub ferestrele hotelului. Tirolezul se execută. De la primele note o masă de oameni se îngrămădi în jurul său : erau o mulţime de bucătari cu vestă

[1] Scrisoare din 26 iunie (8 iulie) 1857, (n.a.).
[2] Scrisoare din 26 iunie (8 iulie 1857) (n.a).

albă şi tichie, feciori în livrea, portari, slujnice. Pe balcoanele hotelului Schweizerhof apărură doamne „cu rochii lungi şi largi", domni „cu gulere tari, albe". După trei cîntece, artistul, un omuleţ bondoc şi diform îşi scoase şapca, dar nimeni nu-i aruncă un ban. Mormăi cu tristeţe : „Mulţumesc, domnilor şi doamnelor", şi se retrase trăgîndu-şi piciorul, în timp ce, în spatele lui, izbucniră rîsetele servitorilor. „Acest lucru mi-a făcut rău", va scrie Lev Tolstoi. Am simţit amărăciune şi ruşine pentru omuleţ, pentru mulţime, pentru mine însumi... ca şi cum toţi aceia ar fi rîs de mine, ca şi cum aş fi fost şi eu vinovat..." [1] Alergă pe urmele cîntăreţului, îl ajunse şi îl pofti să bea cu el un pahar, chiar în hotel. Scandal ! Clienţii se îndepărtară îngroziţi de acest măscărici jegos, pe care un aşa-zis conte rus îl introducea în hol. Un chelner, cu surîsul acru, conduse pe cei doi bărbaţi, nu în sala cea mare ci într-o odaie mobilată cu mese şi bănci de lemn, unde se adunau servitorii. Într-un colţ, femei de serviciu spălau vasele.

„— Doriţi un vin obişnuit ? întrebă ospătarul-şef.

— Şampanie Mott !" ripostă Tolstoi mînios.

Se aduse şampanie. Tirolezul crezu la început că străinul bogat o să-l îmbete, pentru a se distra. Apoi, înţelegînd că o făcea cu adevărat din prietenie, prinse a-şi povesti viaţa. Servitorii se apropiară. Un portar se aşeză simplu, alături de povestitor şi se uită la el rînjind. Indignarea îl înflăcără pe Lev Tolstoi.

„De ce rîzi ? strigă el. Ridică-te în picioare !"

[1] Scrisoare din 26 iunie (8 iulie 1857) (n.a.).

Portarul se ridică bombănind. Dar Lev Tolstoi nu se mai putea stăpîni. „De ce ne-aţi adus aici, pe mine şi domnul acesta, şi nu în cealaltă sală ? Hai ? Cei care plătesc n-au toţi aceleaşi drepturi ? Ce republică josnică !...

— Sala este închisă ! răspunse portarul.

— Nu-i adevărat !..."

Impresionat de acest ton de comandă, care nu aparţinea decît adevăraţilor stăpîni, un lacheu conduse pe conte şi pe cîntăreţ în sala cea mare, care era într-adevăr deschisă. Acolo, un englez şi soţia lui mîncau fripturi de miel. Englezul murmură *shocking*[1], femeia făcu ochii mari, îşi strînse buzele şi ieşi „foşnindu-şi rochia de mătase". Puţin după aceea, cîntăreţul, jenat, plecă la rîndul său. Lev Tolstoi îi strînse mîna pe peron, ostentativ. Portarii, valeţii, clienţii, toţi îl priviră strîmb. Nu înţelegeau nimic din mila rusească ! Pentru a-şi astîmpăra mînia, Lev Tolstoi, cu pumnii strînşi şi fruntea înfierbîntată, se duse să se plimbe de unul singur, pe străzi. Noaptea răcoroasă, presărată cu stele, îl consola de răutatea oamenilor. Ridică ochii şi se lăsă pradă unui extaz mistic. Tot ce era frumos îl îndemna la întrebări despre el însuşi şi despre Dumnezeu. „O noapte minunată, va nota în *Jurnalul* său. Ce doresc atît de fierbinte ? Nu ştiu. În nici un caz nu bunurile de pe această lume. Cum oare să nu crezi în nemurirea sufletului, cînd simţi într-al tău o măreţie atît de nemăsurată ?... E întuneric, gropi, lumină. Îţi vine să mori ! Doamne, Dumnezeule ! Ce sînt ? Unde mă duc ? Unde sînt ?"[2]

---

[1] În englezeşte în original : indecent, deplasat (n.tr.).
[2] *Jurnal*, 25 iunie (7 iulie) 1857 (n.a.).

Incidentul cu cîntăreţul tirolez îl impresionă atît de neplăcut, încît, trei zile după aceea, începu să scrie, în legătură cu acest subiect, o povestire sub forma unei scrisori de călătorie : *Lucerna*. „Care din aceşti doi este mai uman sau mai barbar ? Acest lord care, zărind îmbrăcămintea uzată a cîntăreţului, a fugit furios de la masa lui, nu i-a dat pentru osteneala sa nici a milioana parte a averii sale şi acum, după ce a mîncat bine, instalat într-o cameră frumoasă şi luminoasă, se gîndeşte la cele ce se petrec în China şi justifică crimele comise acolo, sau acest neînsemnat cîntăreţ, care, riscînd închisoarea, cu un singur franc în buzunar, nefăcînd rău nimănui, umblă de douăzeci de ani prin munţi şi văi, mîngîind oamenii cu cîntecul său şi care, astăzi, jignit, aproape dat afară, obosit, înfometat, ruşinat, s-a dus să doarmă undeva, pe paie putrede ?"

După cele petrecute la Schweizerhof, Lev Tolstoi nu mai putu suporta camera sa prea confortabilă, sala restaurantului în care, peste tot, „străluceau dantelăria albă, gulerele tari, albe, dinţii albi, naturali sau falşi, chipurile albe, mîinile albe", amabilitatea prefăcută a personalului, morga englezilor, cărora le-ar fi scos, bucuros, măruntaiele, „în tranşeele de la Sevastopol". Se mună, instalîndu-se într-o pensiune de familie, modestă, unde i se închiriară două odăi mansardate, deasupra pavilionului paznicului. În faţa ferestrelor sale, meri, iarbă crescută, lacul, munţii. Şi ca o atracţie suplimentară, fata gazdei, în vîrstă de şaptesprezece ani, îmbrăcată cu o bluză albă şi sărind dintr-o parte în alta „ca o pisicuţă".[1] Împăcat provizoriu cu Elveţia, făcu cîteva excursii la lacul Zug, la

---

[1] Scrisoare către Botkin din 27 iunie (9 iulie) 1857 (n.a.).

Sarnen („Iată că reîncepe regiunea femeilor chele și gușate și a cretinilor blonzi și îngîmfați"), la Stans („Două domnișoare din Stans mi-au făcut avansuri, una din ele avea ochi minunați ; un gînd urît mi-a trecut prin minte, pentru care m-am pedepsit imediat printr-un acces de timiditate !") la Ried („O cretină cu părul blond m-a întrebat dacă am văzut vreodată o femeie ca dînsa, și a început să hăulească și să danseze"), la Rigi („Priveliște urîtă și stupidă"). La întoarcere, constată că fiica gazdei îi dădea mereu tîrcoale, dar că era „prea maiestuoasă" pentru a fi folosită în scopuri impure, le vizită pe cele două „mătuși-bunice", se plictisi alături de ele, împotriva obiceiului său, și proiectă să facă o călătorie lungă, în care principalele etape ar fi fost orașele de pe malul Rinului, apoi Haga, Londra, Paris, Roma, Neapole, Constantinopole și Odessa.

Cu toate acestea, la 8 iulie, ajungînd la Zürich, își schimbă părerea și hotărî să ia direcția Schaffhausen, Friedrichshafen, Stuttgart. Într-o seară, prin fereastra vagonului, văzu luna la dreapta : semn bun ! Acest presentiment plăcut îi fu întărit prin cunoștința pe care o făcu în tren cu un francez, domnul Ogier, care zicea că este bancher, visa să ajungă deputat și se ducea la Baden-Baden, oraș celebru pentru sălile sale de joc. Lev Tolstoi îl urmă. La 12 iulie era în plină acțiune. La 13 iulie nota în *Jurnalul* său : „Ruletă de dimineață pînă seara. Pierdut, dar m-am refăcut către sfîrșitul zilei. Acasă, francezul (Ogier) și o tîrfă. *14 iulie* : Ruletă pînă la ora șase. Pierdut tot..." „Tot" însemna 3 000 de franci ![1] Domnul Ogier, bancherul, îl însoți acasă și rămase în camera lui pînă la trei

[1] Circa 8.400 franci francezi actuali (n.a.).

dimineața, vorbindu-i despre dragoste, poezie și politică. „Ce oroare ! nota Lev Tolstoi. Aș prefera să fiu ciumat, gușat, fără nas, să fiu cel mai mare cretin sau cel mai abject monstru decît o asemenea stîrpitură morală." Dar a doua zi mărturisea fără rușine că „stîrpitura morală" îl scosese dintr-o mare încurcătură : „Am împrumutat două sute de ruble de la francez și le-am pierdut imediat la joc. Francezul a plecat..." Ce-i de făcut ? Poetul Polonski se afla la Baden-Baden. Lev Tolstoi încercă să-l tapeze, dar nu se alese decît cu 200 de franci. Botkin, alarmat imediat prin scrisoare, se arătă mai generos. Din Lucerna, îi trimise banii ceruți. Lev Tolstoi respiră ușurat, făcu o baie, se duse la cazinou și în aceeași seară, 16 iulie, nota în *Jurnalul* său : „Pierdut totul, porcule !" Timp de patruzeci și opt de ore, cu buzunarele goale, turba că nu putea să-și încerce, o dată mai mult, șansa la ruletă : „Un mediu de ticăloși ! Și cel mai mare ticălos, tot eu sînt ! *(18 iulie)*." În sfîrșit, a doua zi Ivan Turgheniev, pe care de asemenea îl chemase în ajutor, sosi la Baden-Baden, ca un salvator. Bărbos, tandru și melancolic, se tîra mereu pe urmele Paulinei Viardot. Cei doi prieteni se revăzură cu entuziasm. Ivan Turgheniev își dojeni „troglodtul" și îi împrumută atît cît să iasă din încurcătură.

Febra îl cuprinse din nou pe Lev Tolstoi. Nici o clipă de pierdut ! Alergă la cazinou, cu inima bolnavă, jucă un număr, altul, văzu lopățica crupierului luîndu-i toate mizele, și ieși din sală, cu picioarele tremurînde.

Aflînd noutatea, Ivan Turgheniev rămase consternat. „Vaniuşka [1] este drăguţ, nota Lev Tolstoi. Mi-e ruşine de el."

În aceeaşi zi, o altă decepţie îl aşteptă la hotel. O scrisoare a lui Serghei, anunţîndu-i că sora lor Maria se despărţise definitiv de soţul ei, a cărui purtare imorală era de domeniul public. „Nu vreau să fiu sultana favorită din haremul său", spunea ea. Îşi luase odraslele şi se instalase pe moşia ei de la Pokrovskoie. „Această ştire mi-a tăiat răsuflarea !" spunea Lev Tolstoi. Dădea dreptate surorii lui, dar suferea gîndindu-se la scandal, la căsnicia stricată, la copiii a căror afecţiune era acum împărţită. Problemele de familie şi lipsa de bani, totul îl determina să se reîntoarcă în Rusia. Luă trenul pentru Frankfurt, o regăsi pe nepreţuita Alexandrina („O minune ! O încîntare ! Niciodată n-am întîlnit o asemenea femeie"), împrumută de la ea cele necesare continuării călătoriei, ajunse la Dresda („oraş plăcut") şi, acolo, dădu peste *Madona Sixtina* a lui Rafael, care-l fermecă, şi, peste principesa Lvova, care-l dezamăgi. La Paris voia s-o ia de soţie, la Dresda nu ştia ce să facă cu ea. O găsea prea inteligentă „după concepţia rusă", şi înconjurată de prea mulţi „filfizoni". Totuşi, îi plăcea. „Eram, va scrie el Alexandrinei Tolstaia, într-o stare de spirit prielnică pentru a mă amoreza, întrucît pierdusem la ruletă, fără a fi mulţumit de mine şi fiind şi inactiv. După teoria mea, dragostea răspunde unei nevoi de a te uita pe tine însuţi şi iată de ce, ca şi somnul, ea te surprinde mai lesne cînd eşti nemulţumit de tine însuţi sau nenorocit. Prinţesa Lvova este drăguţă, inteligentă, cinstită, amabilă. Am încercat să mă îndrăgostesc cu orice preţ de ea ; am văzut-o adesea şi... nimic ! Sînt oare un monstru ? Probabil îmi lipseşte ceva..." [1]

De la Dresda, plecă la 26 iulie la Berlin ; la 27 iulie, se îmbarcă la Stettin ; la 30 iulie, după patru zile de navigaţie fără incidente, ajunse în sfîrşit la Sankt Petersburg. Mai jucase şi pe drum, şi, abia sosit, trebui să împrumute cîteva ruble de la Puşcin. Salvat pentru un timp, se lăsă pradă plăcerii de a-i regăsi pe Nekrasov, Panaev şi alţi scriitori şi de a relua legătura cu pămîntul patriei : „Dimineaţă azurie, cu rouă şi mesteceni, dimineaţă rusească ! O, cît este de bine !" nota el la 31 iulie 1857. Dar la 6 august : „Rusia mă dezgustă !" Şi porni spre Iasnaia Poliana.

---

[1] Diminutivul lui Ivan, *Jurnal*, 20 iulie (1 august) 1857 (n.a.).

[1] Scrisoare din 18 august 1857 (n.a.).

2

CÎTEVA MĂSURI PENTRU NIMIC

Tot ponegrînd Franţa depravată, Elveţia fără suflet şi vulgara Germanie, Lev Tolstoi nu se lăsase oare sedus, fără voia lui, de civilizaţia occidentală ? Regăsindu-şi patria, după şapte luni de absenţă era mai surprins ca altădată de spectacolul anumitor nedreptăţi. Ca şi cum ar fi dobîndit în străinătate o piele mai catifelată, o sensibilitate bolnăvicioasă de european ! „Ce minune această Iasnaia Poliana ! nota el chiar în seara sosirii sale *(8 august 1857)*. Este bine aici şi trist, dar, hotărît, Rusia mă dezgustă. Simt că viaţa grosolană şi mincinoasă mă împresoară din toate părţile... Se bate, se biciuieşte !..." Şi a doua zi, după o vizită la Pirogovo : „Sărăcia locuitorilor şi suferinţele animalelor sînt îngrozitoare." În fiecare zi, cîte un fapt nou îl întărea în ideea că totul mergea prost în jurul său şi că leacul nu-l ştia nimeni. În mai puţin de o săptămînă văzu o doamnă care, în plină stradă, îşi lovea servitoarea cu un baston ; un funcţionar, omorînd aproape pe un mujic de şaptezeci de ani a cărui teleagă îi ciocnise trăsura ; starostele satului Iasnaia Poliana snopind în bătăi un grădinar şi trimiţîndu-l, în picioarele goale, prin mirişti, să păzească turmele ;

un proprietar rural, la Ozerki, făcîndu-şi o distracţie din a-i îmbăta pe ţărani ; comisarul districtului pretinzînd o căruţă cu fîn ca dar spre a elibera un paşaport unui servitor al contelui... „La Petersburg, la Moscova, toţi strigă cîte ceva, scria el Alexandrinei Tolstoi, toţi sînt indignaţi, toţi aşteaptă, nici ei nu ştiu ce, şi în colţurile îndepărtate ale ţării continuă barbaria patriarhală, furtul şi arbitrarul... Am luptat mult timp împotriva unui sentiment de silă pentru ţara mea, şi acum încep să mă obişuiesc cu toate grozăviile care constituie condiţia permanentă a vieţii noastre... Din fericire, există o salvare : lumea morală, lumea artelor, a poeziei şi a prieteniilor. Aici, nimeni nu mă stînjeneşte, nici jandarmul, nici primarul. Sînt singur. Afară, urlă vîntul, afară este noroiul, frigul ; eu cînt Beethoven şi vărs lacrimi de înduioşare, sau citesc *Iliada*, sau creez eu însumi bărbaţi, femei, trăiesc alături de ei, înnegresc hîrtia..." [1]

Uneori, desigur, sub şocul mîniei, toată această înţelepciune se făcea ţăndări şi, „după un obicei vrednic de plîns", cum el singur spunea, lovea pe unul din şerbi sau poruncea să fie biciuit de către comisarul rural. După executare, se întîmpla să-i ceară iertare vinovatului şi să-i strecoare trei ruble drept despăgubire. Mujicul nu pricepea nimic, iar stăpînul nu era nici el mai mulţumit. [2] Se priveau unul pe altul ca pe deasupra unei prăpăstii. Aşteptînd să poată face fericirea altora împotriva voinţei lor, Lev Tolstoi se apucă să-şi reîmpădurească domeniul. Cumpără aşadar două mii de

---

[1] Scrisoare din 18 august 1857 (n.a.).

[2] Cf. *Jurnalului*, 28 noiembrie 1858 şi 9—10 octombrie 1859 (n.a.).

brazi, cinci mii de pini, două mii de larițe și supraveghie plantarea lor.

O dată treaba făcută, plecă, împreună cu sora lui, Maria, pentru a-și petrece iarna la Moscova, închirie un apartament mobilat în strada Piatnițkaia și se cufundă din nou în viața literară. Dispoziția lui era proastă. „N-am putut ca altădată să zbor deasupra contingențelor, scria el lui Botkin la 21 octombrie 1857, și am văzut, cu groază, că această realitate penibilă, absurdă și imorală, nu era deloc o întîmplare, o aventură regretabilă trăită numai de mine, ci legea necesară a vieții... S-a sfîrșit cu tinerețea !“ În proasta stare de spirit în care se găsea, atmosfera Moscovei nu întîrzie să-i displacă. La Aksakov, descoperi duhoarea unei „infame bucătării literare“, Fet îl dezamăgi prin aspectul său „prea vizibil de scriitoraș înfumurat și nul“, prietena lui din copilărie, Liubov Bers, îi apăru „oribilă, cheală, și slăbită“, și el însuși, cînd se privea în oglindă, nu se mai recunoștea : „Doamne, ce bătrîn sînt ! Totul mă plictisește, nu mai simt nimic, nici măcar față de propria mea persoană... Sînt gata să suport, pe măsura puterilor mele, tristul jug al existenței...“ [1]

O călătorie la Sankt-Petersburg avu drept efect să înrăutățească această descurajare. În cursul convorbirilor pe care le avu cu Nekrasov și colaboratorii de la *Contemporanul*, putu să se convingă că admirația exagerată față de el slăbise. Ultimele sale lucrări erau producții valoroase, dar îi dezamăgeau pe admiratorii *Povestirilor din Sevastopol* și ai *Tinereții*. Se aștepta din partea lui o nouă explozie de adevăr, pe cînd el se pierdea în lucrări de mîna a doua.

[1] *Jurnal*, 19, 20 și 21 octombrie 1857 (n.a.).

„La început Sankt-Petersburgul mi-a provocat o anumită amărăciune, apoi m-a îngrețoșat pur și simplu, nota el la 30 octombrie 1857. Renumele meu a descrescut sau începe să scadă brusc, lucru de care sînt întristat în forul meu interior. Dar acum sînt mai liniștit, știu că am multe de spus și posibilitatea de a le spune cu tărie...“

Cu toată această afirmație, scrisă cu o pană mîndră, nu prea era liniștit asupra viitorului său. Nu-i trebuise mult timp pentru a-și da seama că moda literară, în Rusia, se schimbase. De la urcarea lui Alexandru al II-lea pe tron, publicul, emoționat de făgăduiala reformelor, voia să găsească în cărți oglindirea problemelor sociale ale epocii sale. Panaev, apărătorul artei pentru artă îi comunică, la 28 iunie 1857, lui Botkin : „După observațiile mele, confirmate de milioane de ori prin fapte, publicul rus cere acum lecturi mai serioase... Ei da, scumpul meu Vasili Petrovici, a sosit vremea cînd opera cea mai înmiresmată și cea mai inspirată va trece neobservată, dacă nu are legătură cu realitatea actuală, cu interesele arzătoare, esențiale ale clipei care trece. Este trist, dar așa este.“

Ca și cum ar fi avut cunoștință de această scrisoare, Lev Tolstoi, revenit la Moscova, scria și el, la 1 noiembrie 1857, aceluiași Botkin : „Țin să-ți spun că, în ansamblu, noile tendințe literare au făcut ca vechile noastre cunoștințe, inclusiv umilul dumitale servitor, să nu mai știe ce reprezintă și să pară niște oameni demni de dispreț. Nekrasov, Panaev, nici nu se mai gîndesc să scrie ei înșiși și se mulțumesc să acopere cu aur pe

Melnikov și Saltîcov.[1] Saltîcov îmi demonstra că astăzi timpul lucrărilor beletristice a trecut (nu numai pentru Rusia actuală, dar în general) și că în toată Europa nu se va mai citi Homer și nici Goethe. Toate acestea sînt ridicole, dar poți să înnebunești atunci cînd lumea întreagă îți arată, deodată, că cerul este negru atunci cînd tu îl vezi azuriu, și termini întrebîndu-te dacă ai vederea bună..."

Temerile lui Lev Tolstoi pentru cariera sa de scriitor erau atît de mari, încît întrezărea ziua cînd, depășit de mișcarea tinerilor săi confrați, incapabil să-i urmeze în concepția lor despre arta socială, va renunța pur și simplu la scris : „Slavă Domnului că nu l-am ascultat pe Turgheniev cînd îmi spunea că un literat trebuie să rămînă un literat și nimic altceva, scria el în aceeași scrisoare către Botkin. Nu trebuie să faci din literatură o cîrjă, cum a spus Walter Scott... Literatura noastră, adică poezia, este un fenomen în afara legii, dacă nu chiar anormal, și de aceea a-ți întemeia viața întreagă pe acest fenomen în afara legii ar fi nelegitim."

Turgheniev, căruia Botkin îi arătă această scrisoare, răspunse prompt lui Lev Tolstoi, la 25 noiembrie (7 decembrie) 1857 : „Cu toate că îmi sparg capul, nu pot să mă dumiresc : dacă nu ești literat, atunci ce ești, filozof ? Întemeietorul unei noi religii ? Funcționar ? Om de afaceri ? Te rog, fii bun, scoate-mă din încurcătură și spune-mi care dintre aceste presupuneri este cea mai apropiată de realitate ? Mă țin de glume, desigur, însă tare

[1] *Melnikov-Pecerski* (1819—1883), scriitor, etnograf, autorul lucrării *În pădure. Saltîcov-Scedrin* (1826—1889), romancier, autor al cunoscutei lucrări *Domnii Golovliov* (n.a.).

aș dori să pornești în larg cu toate pînzele sus." Și însuși Botkin, neliniștit de dispoziția proastă a lui Lev Tolstoi, îl imploră să înțeleagă că după un război atît de crud, o înfrîngere atît de umilitoare, era firesc ca publicului să-i placă să vadă dezvăluite, în romane, viciile societății ruse. „Este oare cu putință, scria el mai departe, ca din această cauză să nu te mai încrezi în poezie și să te gîndești a o părăsi, atunci cînd sufletul dumitale a și pătruns în universul ei ? Mi-e ciudă pe dumneata că te-au zdruncinat strigătele vulgare ale unor personaje grosolane, care neagă posibilitățile poeziei și ale operei de artă, pentru că sînt incapabili să le simtă."[1]

Botkin și Turgheniev nu erau deloc psihologi cînd își închipuiau că Lev Tolstoi avea în adevăr intenția să renunțe la condei. Furiile și disperările sale erau destinate mai ales alarmării mediului înconjurător. Se liniștea în măsura în care îi chinuia pe ceilalți. Astfel, chiar în clipa cînd afirma că este pe cale de a abandona literatura, se gîndea să înființeze un ziar strict literar pentru a protesta împotriva încălcării domeniului artei de către știința juridică și socială. Prietenii săi din Moscova și Sankt-Petersburg izbutiră să-l facă să-și schimbe hotărîrea în legătură cu acel proiect aventuros. Totuși, nu-și regăsise încă echilibrul. Pe de o parte se pasiona pentru emanciparea șerbilor și voia să fie folositor poporului prin scrierile sale ; pe de altă parte, se proclama adept al estetismului pur și se temea ca noul roman să nu devină o armă a propagandei politice.

În jurul său, spiritele se agitau. Erau pentru sau contra emancipării. Egoismul claselor stăpî-

[1] Scrisoare din 22 noiembrie (4 decembrie) 1857 (n.a.).

nitoare intra în conflict cu ideologia acelora care n-aveau nimic de pierdut în această chestiune. „Există nouăzeci la sută adversari ai emancipării, care acționează pentru motive diferite, scria Lev Tolstoi lui Botkin. Unii sînt înnebuniți, enervați și nu știu pe ce să se sprijine, întrucît poporul și guvernul îi reneagă ; alții, ipocriții, urăsc însăși ideea emancipării, dar o sprijină de formă ; mai există și alții, ambițioșii, creatorii de proiecte, ei sînt cei mai urîți : nu vor să înțeleagă că sînt cetățeni și că nu au, ca atare, nici mai multe, nici mai puține drepturi și datorii decît vecinii lor ; alții, și aceștia formează majoritatea, sînt îndîrjiți și supuși. Ei spun : nu vrem deloc să discutăm despre problemă și nu o vom face ; dacă e cazul, atunci să ni se ia totul sau să fim lăsați în stadiul actual. Mai există și aristrocrații de tip englezesc ; apoi occidentaliștii și slavofilii. Dar nu există oameni, care, fără înconjur, din îndemnul binelui, să aibă dorința să atragă spre ei și să-i împace pe toți, întru fericire. În ce privește artele frumoase, acum este sigur, nu există loc pentru ele în public. Dar să nu crezi că acest lucru mă împiedică să le iubesc : acum mai mult ca oricînd.“ [1]

Cînd Rusia află, prin ucazul de la 20 noiembrie 1857 către guberniile din Kovno, Vilno și Grodno, că țarul Alexandru al II-lea aproba inițiativa comitetelor nobilimii doritoare să pregătească emanciparea șerbilor lor, speranța încolți din nou în inimile liberalilor. „Te felicit din toată inima pentru acest mare eveniment“, scria Kolbasin lui Turgheniev. Și Annenkov, aceluiași Turgheniev : „Se apropie ziua cînd vom putea spune despre noi, murind : «Cred că acum sînt un om cu adevărat

[1] Scrisoare din 4 ianuarie 1858 (n.a.).

cinstit»“. Și Turgheniev lui Lev Tolstoi : „Cele de mult așteptate se împlinesc și sînt fericit că am apucat ceasul acesta“ [1].

La 28 decembrie 1857, Lev Tolstoi, care se afla tot la Moscova, se duse la banchetul organizat de profesorul Kavelin pentru reconcilierea tuturor grupărilor literare în jurul ideii de abolire a șerbiei. În loc să alerge pentru unirea frățească, slavofilii boicotară reuniunea. Luară parte, totuși, o sută optzeci de persoane și se ținură numeroase discursuri. Toate aceste vorbe lingușitoare față de puterea luminată, nobilii generoși și bravii mujici, îl umplură pe Lev Tolstoi de o silă de nedescris. „Sînt obosit de atîtea convorbiri, discuții, dispute ! va spune el. Ceea ce este folositor statului, este dăunător umanității.“ Pentru el, un om pasionat de politică era un om pierdut pentru gîndirea pură. Artistul — susținea el atunci — ar trebui să se intereseze de problemele eterne și nu de cele ale prezentului. „Politica exclude arta, căci politica trebuind să dea dovezi, nu poate să fie decît parțială.“ [2] Nekrasov și grupul ce-l înconjura erau de altă părere. Directorul *Contemporanului* citi cu ciudă în textul nuvelei *Albert* pe care i-o trimisese Lev Tolstoi, fraze atît de puțin „progresiste“, ca, de pildă : „Frumusețea este unicul și incontestabilul bun în această lume“. El scrise imediat autorului pentru a-i împărtăși dezamăgirea sa. „Este de datoria mea să vă spun că nuvela nu este bună și că nu trebuie s-o publicați... Subiectul dumneavoastră, pe lîngă că

[1] Scrisoare din 17 (29) ianuarie 1858, provenită din Roma, unde se afla Turgheniev atunci (n.tr.).

[2] *Jurnal*, 21 martie 1858 (n.a.).

e prea banal, este extrem de greu şi ingrat... Ah! scrieţi nuvele mai simple!"[1]

Domolit de această rugăminte fierbinte, Lev Tolstoi reluă textul lui *Albert*, îl corectă, şi, la 25 decembrie 1857, nota mînios: „O voi publica". [2] Formase, pe vremuri, cu Turgheniev, Grigorovici şi Ostrovski o asociaţie care se angaja să rezerve *Contemporanului*, exclusivitatea scrierilor membrilor săi. Dar, de la o vreme, el dezaproba tendinţa radicală adoptată de această revistă. Criticile lui Nekrasov cu privire la *Albert*, avură drept efect de a-l apropia de susţinătorii artei pentru artă, Drujinin şi Botkin. La 17 februarie 1858, îl avertiză pe Nekrasov că reneagă această înţelegere care, zicea el, „n-avea nici o valoare". Şi, ca un dar de despărţire, îi propuse, fie *Trei morţi*[3], fie *Albert* într-o versiune schimbată. Nekrasov acceptă, bombănind, să redea libertatea principalului său colaborator şi să publice această ultimă operă a lui, care nu-i plăcea. Critica fu aspră. În presa epocii, se spunea că „observaţiile unui semi-nebun" nu puteau servi ca pretext pentru o operă de artă, şi că acest „studiu psihologic neterminat nu lăsa

[1] Scrisoare din 16 decembrie 1857 (n.a.).

[2] La 21 ianuarie 1858, îi scria lui Nekrasov: „Am ascuns nuvela mea, nici nu ştiu ce transformări să-i fac." Pe la mijlocul lui martie, el a predat-o totuşi, *Contemporanului*, în paginile căreia a apărut (n.tr.).

[3] Povestirea a fost scrisă în 1858 şi publicată în ianuarie 1859, în numărul 1 al *Bibliotecii pentru lectură*, sub semnătura „contele L. Tolstoi". Revistă reacţionară fondată la Petersburg, *Biblioteca pentru lectură* urmărea scopuri comerciale, conducătorii ei declarînd că revista se adaptează la „cerinţele şi gusturile cititorilor de orice categorie" (n.tr.).

cititorului nici o impresie[1]..." Cu toată această săpuneală, Lev Tolstoi continua să lucreze, după obieceiul său, la mai multe povestiri deodată: *Trei morţi*, pe care o relua fără încetare, *Fericirea în căsnicie*, inspirată de aventura lui cu Valeria Arsenieva şi *Cazacii*[2], din care voia să facă ceva tot aşa de vast şi tot aşa de luminos, ca un poem de Homer. „*Iliada* mă obligă să reexaminez pe de-a-ntregul povestea mea", nota el imediat după întoarcerea sa în Rusia. [3]

Trăia la Moscova, alături de sora lui care, despărţită de bărbatul ei, dădea dovada unei firi înăcrite şi nestatornice, alături de fratele său Nikolai, nepoţii săi, scumpa sa mătuşă Toinette, dar această existenţă familială nu-l putea mulţumi. Era dornic de acţiune. Prisosul său de energie îl cheltuia mai întîi în sala de gimnastică a micuţei Dmitrovka. „Făcea să vezi, va scrie Fet, cu cîtă înverşunare Lev Tolstoi, îmbrăcat cu un tricou, încerca să sară peste un cal împăiat..." Se ocupa mult şi de muzică, organiza concerte şi redacta chiar statutele unei orchestre de cameră, pe care trebuia s-o dirijeze pianistul francez Mortier de Fontaine, fostul său rival pe lîngă Valeria, dar proiectul fu părăsit din lipsă de capital. Luminile teatrelor, ale saloanelor, ale sălilor de bal îl atrăgeau aproape în fiecare seară. Pentru a ieşi, se îmbrăca cu o grijă deosebită, îşi punea o cravată albă, haina cea nouă de la Sharmer, pardesiul cu guler de castor, un joben, lua un baston cu măciulie de argint şi se îndrepta cu

[1] Cf. mai ales criticilor lui Almazov în *Le Matin* şi a cronicarului anonim din *Fleurs du Nord* (n.a.).

[2] Intitula acest roman cînd *Romanul caucazian*, cînd *Fugarul*, cînd *Cazacul*, cînd *Cazacii* (n.a.).

[3] *Jurnal*, 17 august 1857 (n.a.).

pasul hotărît spre uşă. „Avea multă prestanţă, va scrie doamna Sîtina în *Amintirile* ei, chiar şi urîţenia sa avea ceva atrăgător. Ochii lui erau plini de viaţă, de energie... Vorbea întotdeauna cu glas tare şi limpede, cu pasiune, chiar dacă se discutau subiecte frivole. La venirea lui, totul se lumina". Se ştia oare atît de seducător ? Desigur că nu ! Femeile, ca întotdeauna, îl fascinau, îl nelinişteau, îi plăceau patru sau cinci deodată şi nu putea să se hotărască pentru nici una.

Îi reveniră mai întîi sentimentele pentru sora lui Diakov, prietena lui din copilărie, fermecătoarea Alexandra Obolenskaia, „atît de frumoasă, va spune el, cînd dansează *lanciers* înclinînd într-o parte capul ei micuţ". Turba că este măritată, îi dădea tîrcoale, o dorea cu ardoare, îi vorbea, pe ocolite, despre neliniştea sa, iar ea se făcea că nu-l înţelege. „Cu siguranţă, este o femeie care mă ispiteşte mai mult ca oricare alta, (*6 noiembrie 1857*). Face din mine ce vrea şi îi sînt recunoscător. Totuşi, în unele seri, sînt pătimaş amorezat de ea şi mă întorc acasă plin de fericire sau tristeţe, nici eu nu mai ştiu (*1 decembrie 1857*). O iubesc şi stau ca prostit în faţa ei (*4 decembrie 1857*)." Cu toate acestea, în aceeaşi zi, nota că Ekaterina Tiutceva — fiica poetului — era mai drăguţă cu dînsul ca în trecut. În ajunul Anului Nou : „Domnişoara Tiutceva începe, pe nesimţite, să-mi placă. *1 ianuarie* : Ekaterina este foarte drăguţă. *7 ianuarie* : Domnişoara Tiutceva — prostie ! *8 ianuarie* : Nu, nicidecum prostie ! Încetul cu încetul acest sentiment mă absoarbe cu totul şi serios. *19 ianuarie* : Domnişoara Tiutceva mă preocupă fără răgaz. *20 ianuarie* : Simt că nu doresc decît dragostea ei, dar nu mi-e milă de ea. *26 ianuarie* : M-am dus la domnişoara Tiutceva.

dispus s-o iubesc : este rece, meschină, aristocratică. Prostii ! *8 martie* : Fost la domnişoara Tiutceva : aşa şi aşa ! *31 martie* : Hotărît, domnişoara Tiutceva îmi displace."

Cîteva luni mai tîrziu o găsea „urîtă, rece", dar se întreba dacă n-ar fi bine „s-o ia de soţie, fără dragoste[1]". Deşi urmărea meandrele acestei idile înşelătoare, continua să ofteze după prinţesa Lvova, pe care o iubise mult la Paris şi ceva mai puţin la Dresda. Se interesă de asemenea, foarte îndeaproape, de principesa Şcerbatova, despre care scria că de mult „nu văzuse ceva atît de proaspăt"[2].

Dar dacă trecea astfel de la femeile măritate la tinerele fete, o domnişoară bătrînă era aceea care-i cîştigase inima : mătuşa-bunică, babuşka, Alexandrina Tolstaia. Era în trecere prin Moscova. Lev Tolstoi îi făcea vizite dese, trăncănea cu ea, o găsea „delicioasă", „unică", visa chiar s-o ia de soţie, apoi se dezmeticea într-o clipă şi însemna cu o cruzime glacială : „A îmbătrînit şi a încetat de a mai fi o femeie pentru mine"[3]. Această constatare nu îl împiedica, de altfel, să o revadă, a doua zi, cu o plăcere reînnoită. Plecară chiar împreună la Klin, unde petrecură cîteva zile la o rudă comună, bătrîna principesă Volkonskaia. Cînd Alexandrina Tolstoi se înapoie la Sankt-Petersburg, simţi reaprinzîndu-se în el focul pe care prezenţa ei îl înăbuşise. La 24 martie 1858, în lunea Paştelui, îi scria : „Hristos a înviat, babuşka, prietenă scumpă. Cu toate că nu m-am împărtăşit (...) mi-e sufletul atît de uşor, încît mi-e cu neputinţă să nu viu să stau de

---

1 *Jurnal*, 15 septembrie 1858 (n.a.).
2 *Ibid*, 30 ianuarie 1858 (n.a.).
3 *Ibid.*, 14 ianuarie 1858 (n.a.).

vorbă cu tine. Cînd haosul domnește în sufletul meu, mi-e rușine să stau în fața ta, chiar dacă nu ești lîngă mine !... De unde îți vine această căldură a inimii care dăruiește altora fericirea și-i ridică deasupra lor înșiși ? Cît de fericită trebuie să fii, cînd poți atît de ușor, atît de liber, să împarți altora fericirea !... Dacă mă analizez, mă regăsesc întotdeauna același : egoist, visător, incapabil de a fi altceva. De unde să iei dragoste și abnegație cînd n-ai nimic în suflet decît iubire de sine și orgoliu ?... Ambiția mea constă în a voi să fiu, toată viața, îndreptat și convertit de tine, fără a fi însă niciodată cu totul îndreptat sau convertit."

Rară luciditate : știa că mărturisind păcatele sale Alexandrinei, babușka sa, își atrăgea mustrări, că aceste mustrări îl vor încînta ca o dovadă de dragoste, că nu se va schimba pentru asta și că, data viitoare, va încerca o îndoită plăcere recunoscîndu-se în fața ei de două ori vinovat.

La semnele prevestitoare ale primăverii, proasta sa dispoziție se risipea, redevenea un copil nestăpînit, beat de o veselie fără motiv. Întorcînd spatele saloanelor, fetelor tinere, scriitorilor, nu se mai gîndea decît la Iasnaia Poliana. Plecă la 9 aprilie 1858, și după nici o săptămînă, confidenta lui primea de la dînsul, în plin obraz, acest strigăt de victorie :

„Babușka ! E primăvară ! Ce bine este pentru oamenii cumsecade și chiar pentru oameni ca mine să trăiască pe acest pămînt ! Natura, aerul, totul este plin de nădejdi, de viitor, un viitor minunat !... Dacă stau să mă gîndesc așa cum trebuie, știu foarte bine că nu sînt decît un cartof vechi și degerat, putrezit și chiar copt și servit cu un sos oarecare, dar primăvara acționează asupra mea cu o asemenea putere, încît, uneori, mă surprind visînd că sînt o plantă care s-a deschis chiar acum printre alte plante și care începe să crească simplu, liniștit, bucuros, pe acest pămînt al bunului Dumnezeu. Cu acest prilej, în mine se produce o astfel de frămîntare, purificare, orchestrație, încît acel care nu a trăit această senzație, nu și-o poate imagina. La dracu cu toate vechiturile, cu convențiile lumii, trîndăvia, egoismul, viciile, toate legăturile confuze și încurcate, toate regretele, remușcările, la dracu cu toate acestea ! Loc pentru minunata plantă care-și umflă mugurii și crește cu primăvara !"

La Iasnaia Poliana, regăsea, ca de fiecare dată cînd revenea în aceste locuri unde copilărise, impresia de a descoperi adevărul. Era rece, umed, soarele mîngîia ușor straturile de zăpadă care crăpau și se topeau între tufele de iarbă proaspătă. La capătul aleii de tei, se căsca o groapă în locul vechii case transportate aiurea. Dar tinerele larițe, plantate cu un an în urmă, în moloz, aveau un aspect plăcut. Mobilele, portretele strămoșilor, emigraseră în pavilionul de piatră, care devenise locuința stăpînilor. Acolo, prințul Nikolai Serghecevici Volkonski — sprîncene negre, perucă pudrată, jabou de dantelă și caftan roșu, contele Piotr Andreevici Tolstoi — obraji plini și ochi vioi, sub o masă de păr frizat și fals, contele Ilia Andreevici care era atît de cheltuitor și atît de plîngăreț, prințul orb Nikolai Ivanovici Gorceakov, cu pleoapele închise, și alții, îl întîmpinau pe Lev Tolstoi din înaltul ramelor de aur patinat. În cabinetul său de lucru urmașul acestei mari familii arunca o privire emoționată spre rafturile încărcate cu cărți, masa simplă, vechiul fotoliu, trofeele de vînătoare

şi efigiile prietenilor şi scriitorilor care atîrnau pe pereți. În dosul icoanei, o crenguță de salcie cu mîțişori argintați fusese strecurată în duminica Floriilor de către o mînă pioasă. Peste tot se întrezărea reminiscența sărbătorilor abia trecute şi făgăduiala frumoaselor zile ce urmau să vină. Chiar şi mujicii, în fața izbelor cu acoperişul de paie, aveau un aspect curat şi fericit. A doua zi după sosire, Lev Tolstoi îmbrățişă pe cîțiva dintre ei şi constată că „primăvara, bărbile lor miros extraordinar de frumos". Bău suc de mesteacăn, se jucă cu copiii surorii lui, galopă pe cîmp, se uită după fete, simți o oarecare timiditate, supraveghie plesnirea mugurilor, văzu apărînd ghioceii şi ascultă, cu o emoție pioasă, prima privighetoare. Aerul se încălzea, o ceață vegetală se depunea pe asprul schelet al arborilor, pămîntul se împestrița cu flori violete şi galbene. Seara, Lev Tolstoi rămînea mult timp pe terasă ascultînd zgomotele satului, sau executa acorduri la pian, pentru a atrage privighetorile. „Încetez să cînt, încetează şi ele, reîncep eu, reîncep şi ele. Am petrecut vreo trei ore cu această îndeletnicire ; terasa este deschisă în fața nopții călduțe, broaştele îşi văd de treaba lor, paznicul de noapte de a lui. Ce minunăție." [1]

Într-o noapte, această comuniune cu natura îl sili să cadă brusc în genunchi. Revenit din extaz, notă în *Jurnal* : „M-am rugat Domnului, în odaie, în fața icoanei greceşti a Sfintei Fecioare. Candela era aprinsă. Am ieşit pe balcon. O noapte neagră, deşi înstelată. Stele palide, altele strălucitoare, puzderie de stele. Scînteieri, beznă, siluete de arbori

[1] Scrisoare către Alexandra Tolstaia, din 1 mai 1858 (n.a.).
[2] *Carnetele* lui Lev Tolstoi, 20 aprilie 1858 (n.a.).

morți. El este aici ! În genunchi, în fața Lui, şi linişte !" [2]

Aceste accese de pietate confuză şi violentă, se reînnoiau adesea, şi el nu se mai sătura analizîndu-şi sentimentele în fața misterului divin. Din ce în ce mai mult i se părea că Biserica oficială îl deprecia şi îl dezonora pe Dumnezeu, încercînd să-l facă inteligibil minților omeneşti. Cum oare să concepi că Dumnezeu ar fi acel soi de administrator general, întotdeauna gata să-şi plece urechea la rugămințile celor de pe pămînt ? „Ce fel de Dumnezeu poate fi acela pe care ți-l reprezinți cu atîta precizie încît să-i poți adresa rugăciuni, sau să intri în legătură cu el ? va scrie dînsul. Iar dacă mi l-aş închipui aşa, şi-ar pierde, în ochii mei, toată măreția. Un Dumnezeu pe care îl poți ruga, pe care-l poți servi, este rodul slăbiciunii noastre spirituale. Tocmai de aceea este Dumnezeu, pentru că nu-mi pot închipui ființa lui întreagă. Dealtfel nici nu este o ființă. Dumnezeu este Lege şi Putere." [1] Deoarece Dumnezeu nu putea fi perceput cu rațiunea, trebuia să ajungi la el cu inima. Nu ideile te conduceau spre El, ci simțurile. Cel mai bun mijloc de a te apropia de Creator consta în a te contopi cu natura. Frămîntat de această descoperire, Lev Tolstoi îşi deschidea inima în scrisori pasionate, către babuşka lui, Alexandrina. Aceasta, credincioasă, îl deplîngea că se îndepărta astfel de credința ortodoxă. El replica, înțepat la culme : „Nu dispera, babuşka, am în mine sentimentul creştin în cel mai înalt grad ; despre creştinism am o concepție justă, la care țin foarte mult. Este sentimentul adevărului şi al frumuseții." [2] Sau : „Am căutat în *Evanghelie* şi nu l-am găsit nici pe Dum-

[1] *Jurnal*, 1 februarie 1860 (n.a.).
[2] Scrisoare din 1 mai 1858 (n.a.).

nezeu, nici pe Mîntuitor, nici cele şapte taine, nimic !... Desigur, iubesc şi respect religia ; gîndesc că, fără ea, omul nu poate fi nici bun, nici fericit... Dar nu am religie şi nici credinţă. La mine, viaţa creează religia şi nu religia creează viaţa... Iei în derîdere natura şi privighetorile. Dar, pentru mine, natura este intermediarul religiei." [1] Da, acum era sigur că, asimilîndu-se animalelor şi plantelor, va putea pătrunde marea taină ; coborînd scările creaţiei se va apropia de cer, renunţînd la inteligenţă va ajunge la lumină. A admira, înseamnă a te ruga. Frumosul ducea spre Bine. Binele ducea spre Dumnezeu. Credinţa Alexandrinei ducea spre acelaşi adevăr ca şi cel al nepotului ei. Alexandrina se sprijinea însă pe *Scriptură*, iar el pe dragostea de pămînt. Nu era admirabilă tocmai această diversitate de itinerarii şi această identitate în scopul urmărit ? Cîte fiinţe, atîtea căi spre Domnul. „Fiecare individ," scria el, are drumul său necunoscut, resimţit exclusiv în forul său sufletesc. Chiar şi contradicţiile de care era stăpînit, nu-l dezorientau : „Cum sălăşluiesc oare toate acestea în mine ? Nu ştiu şi nu voi şti să explic ; dar sigur este că pisica şi cîinele trăiesc în acelaşi colţ retras." În adevăr, acest cîine şi această pisică simţeau chiar o plăcere deosebită să se bată amîndoi. Cu aceste două animale duşmane, la pieptul său, cum oare Lev Tolstoi n-ar fi fost mereu preocupat de tulburările sale sufleteşti ? Păgîn prin toate fibrele trupului său, voia să fie creştin prin gîndire. Un epicurean cu ambiţii de apostol. Un ţap rîvnind puritatea.

El vru să ilustreze acest creştinism panteist, în nuvela sa *Trei morţi*. „Femeia de lume" din această lucrare era „nedemnă şi vrednică de milă", pentru că, deşi credea în supravieţuire, îi era totuşi teamă de moarte, iar cînd religia creştină ar fi trebuit să o susţină, ea nu obţinea nici o consolare. Mujicul, în schimb, murea liniştit, tocmai fiindcă nu era creştin în ochii bisericii, pentru că religia sa era natura şi deci găsea normal, după ce şi-a trăit traiul, să se întoarcă în pămîntul din care trăise. „O brută, spui tu ? scria Lev Tolstoi Alexandrinei. Ce e rău în asta ? O brută, aceasta presupune fericirea şi frumuseţea, o armonie în unison cu întregul univers, pe cînd în viaţa doamnei, totul nu era decît un continuu dezacord." În sfîrşit — a treia moarte — aceea a copacului. El se stingea demn, tăcut, frumos. „Frumos, fiindcă nu minte, nu se sclifoseşte, nu se teme, nu regretă." [1] După ce expusese babuşkăi subiectul povestirii, Lev Tolstoi adăugă : „Iată ideea mea, cu care, bineînţeles, nu eşti de acord, dar care nu poate fi contestată..." Ah ! cît regreta de a nu o avea alături pentru a-i vorbi, ore întregi, despre religie, literatură, prietenie, poate şi despre dragoste. Îşi umplea scrisorile cu proteste tandre, care, la Sankt-Petersburg, în palatul Mariei, probabil că o tulburau pe bătrîna domnişoară de onoare, ţeapănă în rochia ei de gală, cu o monogramă de diamant în păr. Îi spunea că ea este „Madona" lui, o chema la ţară (ştiind că nu va veni), o îndemna să-i scrie în franceză, dacă acest lucru îi era mai comod : „Pentru mine, gîndirea unei femei este mai de înţeles, atunci cînd este exprimată în limba franceză." [2]

Apoi, după ce sigila scrisoarea, se tîra, gînditor, pînă în camera mătuşii Toinette, se aşeza în jil-

[1] Scrisoare din 3 mai 1859 (n.a.).
[2] Scrisoare din 1 mai 1859 (n.a.).

[1] Scrisoare din 1 mai 1858 (n.a.)
[2] Scrisoare din 14 aprilie 1858 (n.a.).

ţul cu tapiţeria uzată, schimba cîteva cuvinte cu această bătrînică vlăguită, care-i ţinea loc de mamă, o privea aţipind înaintea mesei de lucru, răsfoia o carte, citea, visa... Deodată ea înălţa capul, bîiguia cîteva cuvinte banale : „Zilele astea, Serghei a fost la Pirogovo... Cred că Nikolai va mai rămîne la Moscova cu Maşenka..." Sau întreba cum funcţionează telegraful şi, după ce asculta explicaţiile nepotului, mormăia : „E nostim ! Timp de o jumătate de oră, n-am văzut o singură scrisoare alergînd pe fir." [1]

Aceste blînde seri familiale îi erau cu atît mai plăcute lui Lev Tolstoi, cu cît se obosea mai mult în timpul zilei. Pentru a nu-şi pierde forma fizică atît de greu cîştigată la Moscova, el puse să se monteze în zidul din biroul său, în faţa ferestrei, o bară fixă. În fiecare dimineaţă, făcea exerciţii pe care mujicii care treceau pe acolo nu le puteau înţelege. „Vin să primesc poruncile boierului, spunea starostele, şi-l găsesc agăţat cu un picior de bară. Atîrnă cu capul în jos, într-o cămaşă roşie, şi se leagănă. Părul său ciufulit flutură încoace şi încolo, chipul îi este stacojiu... Nu mai ştiu dacă trebuie să-i ascult poruncile sau să-l privesc ce face." [2] Cum oare să iei în serios mustrările unui proprietar funciar care face pe acrobatul ? Şi ce spectacol penibil pentru slujnice ! Una din ele răspunse Mariei Tolstaia, care voia s-o trimită pînă la fratele ei : „Nu mă duc, barînia. Este complet gol şi se dă peste cap." [3]

De la bara fixă, stăpînul trecea la plug. Voia să cunoască munca mujicilor pentru a-i înţelege mai

[1] Fet, *Amintirile mele* (n.a.).
[2] Fet, *Amintirile mele* (n.a.).
[3] Macovitski, *Povestirile lui M. N. Tolstoi*, citat de Gusev (n.a.).

bine. Unul mai ales, Iufan, îl cucerea prin dibăcia şi puterea sa. Nikolai Tolstoi, întotdeauna ironic, povestea lui Fet : „Lev a fost încîntat de felul cum Iufan îndepărta braţele, arînd. Şi iată că Iufan devine pentru el simbolul forţei ţărăneşti... După exemplul lui, îndepărtează larg coatele, apucă plugul şi... iufanizează." [1] Lui Lev Tolstoi îi plăcea mai cu seamă să cosească, îi plăcea mişcarea aceea ritmică, îi plăcea să stea cu capul descoperit, cu obrazul şiroind de năduşeală, atent să se menţină în rîndul lung al ţăranilor. Adesea, împărţea masa cu ei, aşezat pe pămînt, la umbra unei pădurici. Ivan Turgheniev, în trecere pe la Iasnaia Poliana, îl zări într-o zi purtînd sarcini de fîn în spinare şi conchise că era „pierdut pentru literatură". Lev Tolstoi, însuşi, nota în *Jurnalul* său: „Nu mai scriu, nu mai citesc, nu mai gîndesc. Sînt prins de problemele moşiei. Ţăranii fac şicane, se încăpăţînează. Cei din Grumont sînt posomorîţi, dar tac..." [2]

O dată mai mult, de cum era vorba de a conduce exploatarea pămînturilor, de a porunci mujicilor, îşi dădea seama de nepriceperea sa. A cosi cu ei era o plăcere, a sta de vorbă cu ei, un infern. Erau clipe cînd îi ura. „Mi-e teamă de mine însumi. Sentimentul răzbunării, pe care nu-l cunoşteam pînă acum, se trezeşte în mine." [3]

Totuşi, la 1 septembrie 1858 se duse la o adunare a nobilimii din întreaga provincie, cu scopul de a alege reprezentanţi în comitetul provincial din Tula şi semnă, cu alţi o sută patru nobili, un legămînt pentru abolirea şerbiei, această măsură constînd în atribuirea cîte unei parcele de

[1] Fet, *Amintirile mele* (n.a.).
[2] *Jurnal*, 16 (28) iunie 1858 (n.a.).
[3] *Ibid.*

pămînt fiecărui țăran și plata unei redevențe echitabile fiecărui proprietar. Cea mai mare parte a nobililor din ținutul său refuzară să aprobe proiectul. Liberali și conservatori dădeau dovadă de același egoism de îndată ce interesele lor erau în joc. „Banda lui Cerkasski este o adunătură de ticăloși, la fel ca și adversarii lui", scria Lev Tolstoi, la 4 septembrie, la sfîrșitul dezbaterilor. Reveni la Iasnaia Poliana cu impresia că niciodată marea idee a emancipării nu va triumfa asupra șovăielilor nobilimii locale. Vecinii săi îl acuzau că „ține cu poporul". Era exagerat ! Deocamdată se mulțumea să întrețină legături cu o țărancă. Era căsătorită, se numea Axinia Bazikina, avea douăzeci și trei de ani, și locuia într-un cătun, la zece verste de casa stăpînului. O regăsea adesea, fără ca soțul, care avea simțul convenientelor sociale, să se supere. „Îndrăgostit toată ziua... Am văzut-o cam puțin... Este foarte bine... Sînt îndrăgostit cum încă n-am mai fost... Nici un alt gînd în cap..."[1] Aceste fraze marcau, în *Jurnalul* său, etapele unei pasiuni sănătoase, ușoare și fără probleme. Vedea puțină lume din afară și nu simțea nevoia să iasă. Făcîndu-i o vizită lui Turgheniev, la proprietatea sa din Spasskoe, el nota : „Ivan Turgheniev este insuportabil... Se poartă urît cu Maria. Porcul !"[2] Fapt este că Ivan Tugheniev, răcindu-se față de Maria Tolstoi, pe care o găsea acum urîtă, ofilită și plicticoasă, se distra curtînd-o ca altădată, făcîndu-i semne cu piciorul, afectîndu-și vocea și privind-o languros. Enervat de această comedie care o înnebunea pe nenorocită, Lev Tolstoi înmulți motivele de ceartă cu confratele său. „Am

[1] *Jurnal,* însemnări din luna mai 1858 (n.a.).
[2] *Jurnal,* 4 septembrie 1858 (n.a.).

terminat cu Tolstoi, va scrie Turgheniev lui Botkin. Pentru mine, el nu mai există. Dumnezeu să-i fie cît mai binevoitor, lui și talentului său, dar eu, care i-am spus «Bună ziua !» am o dorință irezistibilă să-i spun «Adio !» Ne aflăm la doi poli opuși. Dacă mănînc o supă și-mi place, știu în mod precis că, numai pentru acest motiv, Tolstoi o va găsi proastă, și viceversa."[1]

Îndepărtarea de Ivan Turgheniev coincise la Lev Tolstoi cu prietenia crescîndă pentru Fet. Fet fu acela care, în luna decembrie 1858, făcu să fie invitat, ca și fratele său Nikolai, la o vînătoare de urși, la unul din prietenii săi, aproape de Volotciok, în gubernia Tver. În prima zi a vînătorii (21 decembrie) totul decursese normal. Dar a doua zi, neglijînd să calce în picioare zăpada din jurul său, pentru a avea libertate de mișcare, Lev Tolstoi văzu țîșnind pe neașteptate, pe drumul îngust, o ursoaică înfuriată de gloanțele trase. Uriașa namilă întunecată, greoaie și puternică, se repezea drept spre el. Puse pușca la umăr, trase, greși ținta, și trase din nou de la o distanță foarte mică. Glontele pătrunse în botul animalului, care scoase un răcnet de durere și, cu toată greutatea, se năpusti asupra lui. Zări fălcile deschise din care curgeau balele și, dincolo de aceasta, „un colț de cer albastru, strălucind printre norii purpurii, îngrămădiți unul peste altul". Instinctiv, lăsă capul în jos și-și acoperi ochii cu brațul. Ursoaica îl mușcă de obraz. Se crezu pierdut. Dar un argat cu un băț în mînă alergă țipînd cît putea de tare :. „Unde te duci ? Unde te duci ?" Înspăimîntată, ursoaica își lăsă prada și fugi în pădure. Lev Tolstoi privi în jurul său zăpada pătată de sînge și-și duse mîna

[1] Scrisoare din 12 aprilie 1859 (n.a.).

la fața care-i ardea. Avea obrazul sfîșiat deasupra ochiului stîng și o fîșie de carne smulsă de pe frunte.[1] Toată viața avea să rămînă cu aceste două cicatrici. Seara, el notă în *Jurnalul* său aceste cuvinte simple : „Vînat ursul. La 21 am omorît unul, la 22 altul mi-a făcut o julitură. Cheltuit mulți bani." Două săptămîni mai tîrziu, lua parte la o altă vînătoare ; de astă dată, vînătorii răpuseră patru exemplare splendide, printre care și pe ursoaica cea mare, care-l atacase. Primi, ca trofeu, pielea animalului, din care făcu un covor pentru biroul său.

Reîntors la Moscova, se cufundă în redactarea povestirii *Fericirea în căsnicie*, care, de la început, îi apăru ca un roman anevoios. Nu era oare un risc de a povesti înfiriparea și apoi dezagregarea unei perechi, într-o epocă în care numai problemele sociale îi interesau pe cititori ? Ales, în același timp cu Turgheniev, membru al Societății amatorilor de literatură rusă de pe lîngă Universitatea din Moscova, se hotărî să apere în fața confraților săi teoria artei pentru artă. Fu primit la 4 februarie 1859 și, luînd cuvîntul, cu un aer de sfidare în ochi, deplînse faptul că publicul se arăta din ce în ce mai înclinat să considere literatura doar ca un mijloc „de a trezi spiritul cetățenesc în societatea contemporană". Nu existau oare oameni care mergeau atît de departe, încît pretindeau că Pușkin va fi repede uitat și că „arta pură" era irealizabilă ? Conchise cu tărie înaintea unui auditoriu ostil : „Oricare ar fi însemnătatea literaturii politice, care exprimă interesele trecătoare ale societății, ca și necesitatea ei pentru evoluția națională, există o altă literatură care exprimă necesitățile eterne ale întregii umanități, cele mai scumpe și mai profunde creațiuni ale unui popor, o literatură accesibilă tuturor și pentru toate vîrstele, o literatură fără de care nici un popor puternic și fecund nu s-a dezvoltat vreodată."

[1] Acest episod i-a servit lui Lev Tolstoi ca pretext pentru povestirea sa, *Dorința este cea mai rea șerbie* (n.a.).

Președintele Komakov îi răspunse că datoria omului era să denunțe viciile societății, iar scriitorul, chiar dacă nu ținea să fie decît un artist, devenea, fără să vrea, prin sensibilitatea sa excepțională, un acuzator al epocii sale. „Da, spuse el, adresîndu-se lui Lev Tolstoi, și dumneavoastră, fără să vreți, veți fi un acuzator. Urmați, cu ajutorul lui Dumnezeu, calea minunată pe care ați ales-o (...), dar aflați că în literatură elementele trecătoare și actuale se înnobilează dezvoltîndu-se în elemente artistice și eterne, și că diferitele glasuri ale oamenilor formează, în cele din urmă, un tot armonios."

Lev Tolstoi nu prevedea, desigur, că va relua într-o bună zi, aproape cuvînt cu cuvînt, declarațiile acestui teoretician slavofil și că va deveni acuzatorul artei pure, după ce fusese campionul ei cel mai înverșunat.

Abia terminase de scris *Fericirea în căsnicie*, că îndoielile sale asupra calității lucrării se accentuară. Cu toate acestea, la stăruințele lui Botkin, încredință publicarea romanului său revistei *Mesagerul rus*[1] al lui Katkov. La 3 mai 1859, era din nou la Iasnaia Poliana, cînd primi corecturile

[1] *Russkii vestnik* — revistă reacționară, editată în 1856 de Evtihi Pavlovici Katkov (1859—1926), care a dus o susținută campanie de ponegrire și discreditare a tineretului revoluționar. Susținută de guvern, revista a devenit un fel de „stat-major negru" al reacțiunii (n.tr.).

textului : „Ce porcărie neruşinată! Ce pată! scrise el lui Botkin. M-aţi înşelat, m-aţi păcălit sfătuindu-mă să public aşa ceva... Sînt acum înmormîntat şi ca scriitor şi ca om... Dacă luaţi parte la supărarea mea şi voiţi să-mi fiţi prieten, convingeţi-l pe Katkov să nu mai tipărească partea doua şi să accepte să-i înapoiez banii... Îmi ţin cuvîntul şi am făcut corecturile cu o scîrbă pe care mi-e greu să vi-o descriu. În tot romanul, nici un cuvînt viu. Şi urîţenia limbii — care se trage din urîţenia gîndirii — este de neimaginat... Nu degeaba voiam să public textul sub un pseudonim... Sfîrşitul romanului nu mi s-a trimis şi nici nu e nevoie să mi se mai trimită. Este o suferinţă pentru mine să-l văd, să-l citesc, să mi-l reamintesc..."

Botkin, care cu prilejul unei prime lecturi a *Fericirii în căsnicie* considerase că acest roman avea o „strălucire rece" şi nu atingea „nici spiritul, nici inima", reciti corecturile cu severitate şi răspunse la 15 mai 1859 lui Lev Tolstoi :

„Închipuiţi-vă că rezultatul este cu totul diferit de cel la care mă aşteptam. Această a doua parte, nu numai că mi-a plăcut, dar o găsesc minunată, aproape în toate privinţele. Mai întîi, are un farmec dramatic ; al doilea, este un studiu psihologic excelent, se găsesc descrieri ale naturii, prinse pe viu, în sfîrşit, toate acestea sînt admirabile, scrise cu un talent desăvîrşit, serios şi profund..." Criticii, în ansamblul lor, fură de aceeaşi părere. *Severnîie ţvetî (Florile Nordului)* salută în această carte „o idilă poetică", *Noutăţile din Sankt Petersburg* situa romanul pe aceeaşi treaptă cu *Copilărie*, *Fiii patriei* afirma că psihologia personajelor era redată cu o „uluitoare precizie" şi că autorul se dovedea un extraordinar „cunoscător al sufletului omenesc."

De fapt, Lev Tolstoi pusese mult din el însuşi şi din Valeria Arsenieva în această carte. Eroul, Serghei Mihailovici, era, ca şi dînsul, mai în vîrstă decît logodnica lui, proprietatea sa amintea pînă la confundare de Iasnaia Poliana, iar aspectul său fizic, concepţia sa despre viaţă era aceea a scriitorului : „Avea o atitudine simplă, faţa deschisă, cinstită, cu trăsături mari, ochii luminoşi şi inteligenţi şi zîmbetul plăcut ca de copil", se citeşte în *Fericirea în căsnicie*. Şi mai departe : „Toate impresiile se oglindeau cu iuţeală şi cu intensitate pe faţa lui. Vorbea cu vioiciune, căldură, simplitate... Avea uneori izbucniri de entuziasm sălbatic... Se gîndea că în viaţă nu există decît o singură fericire : a trăi pentru alţii. Cînd strîngea mîna, o făcea cu vigoare, cu sinceritate, aproape să te doară." Fiecare din aceste însemnări accentua asemănarea portretului. Era pictorul stînd în faţa unei oglinzi şi pictîndu-se în tuşe mici. Aceeaşi precizie în evocarea eroinei, Maşa, care, ca şi Valeria Arsenieva, era atrasă de strălucirea lumii bune, pe cînd Serghei Mihailovici era „ticăloşia şi trîndăvia acestei societăţi neroade". Dezamăgită de viaţa conjugală, tînăra femeie sfîrşea, după ani de neînţelegere, prin a trece asupra copiilor afecţiunea pe care o avusese altădată pentru soţul ei. Lev Tolstoi nu ştiuse nici să stăpînească şi nici să reînnoiască cu totul această temă, destul de banală, a transformării amorului conjugal în dragoste maternă. Povestirea — mai mult nuvelă decît roman — era inegală, compusă stîngaci şi se desfăşura fără surprize. Dar un extraordinar sentiment al naturii o însufleţea de la un capăt la celălalt. Secerătorii dogoriţi de soare, un du-te-vino al căruţelor în praful galben,

mirosul grădinilor la apropierea toamnei, grămăjoarele roşii de scoruşe printre frunzele înnegrite de primul frig, bisericuţa, în care glasul preotului răsuna „ca şi cum ai fi fost singur pe lume", cerul de iarnă pe care sclipea „luna zilelor de ingheţ, cu inelul ei" — toate aceste descrieri străluceau pe paginile mai puţin bune, salvîndu-le de mediocritate.

Cu tot succesul povestirii, Lev Tolstoi continua să fie nemulţumit şi reveni la *Cazacii* săi, carte începută cu şase ani în urmă. Va avea oare curajul să termine această muncă ? Nu mai credea. O puternică silă de el însuşi şi de lume îl cuprinse deodată. In *Jurnalul* său se succedau însemnări dezamăgite. Ajunse să spună că Octave Feuillet îi era superior ca scriitor : „Citit Feuillet. Talent imens. Incerc un sentiment de tristeţe cînd îmi fac propriul examen. In anul acesta, inima mea tace la orice. Nici măcar nu-s trist. Singura mea dorinţă arzătoare este de a munci şi de a uita ; a uita ce ? N-am ce să uit ! *(9 mai 1859).* Sînt nemulţumit de mine însumi. Rînduiala vieţii mele se spulberă *(28 mai 1859).*" Cu nervii pe jăratec, se mînia lesne. Certuri cu sora lui, cu vecinii, violenţe împotriva mujicilor. „Problemele gospodăreşti mă copleşesc din nou cu toată greutatea lor neruşinată *(14—16 octombrie 1858).*" Nu era oare absurd să-ţi pierzi vremea imaginînd poveşti, atunci cînd viaţa clocoteşte în jurul tău şi te atrage în curentul ei ? Să imaginezi poveşti asta era o treabă pentru un copil, nu pentru un bărbat ! Omul se află pe pămînt pentru a munci cu mîinile sale, pentru a-şi ajuta aproapele, pentru a instrui tineretul. La dracu cu arta pură şi chiar cu arta socială ! Într-o clipă de supărare, îi scrise lui Fet o scrisoare de renunţare solemnă la literatură : „Nu voi mai scrie

romane. Cînd stai să te gîndeşti, e ruşinos ! Oamenii plîng, mor, se căsătoresc, iar eu să mă aşed şi să scriu romane pentru a povesti «cum l-a iubit ea». E ruşinos !"[1]

Şi lui Drujinin care-i cerea un text pentru revista sa *Biblioteca pentru literatură* : „Ca scriitor, nu mai valorez cine ştie ce. De cînd cu *Fericirea în căsnicie* nu mai scriu şi am impresia că nu voi mai scrie. Cel puţin aşa cred... Viaţa este prea scurtă, pentru ca ajuns la o vîrstă matură să o risipesc creînd romane ca acelea pe care le compun şi de care acum mi-e ruşine... Dacă, cel puţin, aş avea un subiect care să mă obsedeze, care să pretindă a fi realizat, care mi-ar cere cutezanţă, trufie şi forţă ! Atunci da ! Dar să scriu romane foarte dulcege şi plăcute la citit, şi asta la treizeci şi unu de ani, pe legea mea, mai bine să-mi cadă mîinile !"[2]

Printre ocupaţiile demne de un bărbat, Lev Tolstoi stabilea, în primul rînd, educaţia poporului. Deschisese încă din anul 1849 o şcoală la Iasnaia Poliana, dar fusese nevoit s-o închidă cu prilejul plecării sale în Caucaz. Hotărî să reînnoiască experienţa. Cu toate astea, instruind aceste fiinţe primitive, nu va trezi în ele necesităţi pe care nu le va putea satisface ulterior ? Nu-i va nenoroci încercînd să-i fericească în felul său ? Dacă moşierul era neliniştit, şerbii erau şi mai mult, dar din alte motive. Ca întotdeauna, ei căutau să descopere care ar putea fi interesul boierului într-o astfel de treabă. Oare nu voia el să transforme pe fiii mujicilor în copii de trupă, trimiţîndu-i la armată şi luînd pentru acest lucru bani de la ţar ? A fost

---

[1] Scrisoare de la începutul lui octombrie 1859 (n.a.).
[2] Scrisoare din 9 octombrie 1859 (n.a.).

nevoie de lungi tratative pentru a le potoli temerile. În sfîrşit, Lev Tolstoi putu să adune douăzeci şi doi de copii, îi instală într-o cameră amenajată în sală de clasă, la etajul al doilea al locuinţei sale şi, cu o bucurie şi o mîndrie reţinute, scrise pe tabla neagră literele alfabetului rus.

Desigur, părinţii dădură din nou semne de neîncredere. Un mujic nu voia ca fiul său să înveţe la şcoală, pentru că acolo nu-l bătea nimeni şi în felul acesta pierdea obişnuinţa de a fi bătut. Altul era încredinţat că boierul va reţine ceva din drepturile ce i se cuveneau, pentru lecţiile pe care le dădea fiului său. Obligat să-şi stăpînească mînia, Lev Tolstoi îşi spunea că mulţumită înapoierii ţăranilor, el făcea ucenicia bunătăţii evanghelice. Sistemul pedagogic conceput de el se întemeia pe o libertate absolută a profesorului faţă de elevi şi a elevilor faţă de profesor. Veneau numai acei care voiau să înveţe. Dacă nu voiau să muncească, nimeni nu-i silea. Autoritatea morală a profesorului trebuia să fie suficientă pentru a captiva clasa. Nici o lecţie de învăţat acasă, nici teme de pregătit şi nici teama unei examinări pe neaşteptate. „Elevul nu aduce în clasă nimic altceva decît persoana sa, firea sa înţelegătoare şi siguranţa că şcoala va fi la fel de distractivă azi ca şi ieri..." [1] În acest paradis al elevilor, Lev Tolstoi preda de-a valma ortografia, aritmetica, religia, istoria, geografia... Copiii ascultau distraţi, prindeau cîteva cuvinte din zbor, dar privirea lor devenea din zi în zi mai vioaie. De la douăzeci şi doi, efectivul crescu la cincizeci. Imediat Lev Tolstoi se gîndi să întocmească un jurnal pedagogic. „Fac o muncă care

[1] Articol de Lev Tolstoi : *Şcoala din Iasnaia Poliana în noiembrie şi decembrie* (n.a.).

mi-e atît de naturală cum mi-e şi aceea de a respira şi care-mi permite să privesc de sus la ceea ce faceţi voi, ceilalţi ; mărturisesc acest lucru cu o mîndrie vinovată," [1] scria el lui Cicerin. Şi lui Borisov : „Sînt copleşit de treburi, de treburi minunate. E cu totul altceva decît a scrie romane !" [2] Prietenii îşi zîmbeau, ridicau din umeri : acest Lev era cu adevărat nebun ! Mereu schimbător, cu toane, vorbe aruncate în vînt. „Lev Tolstoi continua să facă prostii, scria Ivan Turgheniev lui Fet. Fără îndoială că aşa e firea lui. Cînd oare va executa ultima tumbă şi va recădea, în sfîrşit, în picioare ?" [3]

Vara, toţi elevii de la Iasnaia Poliana trebuiră să se ducă la munca cîmpului şi boierul închise şcoala. El însuşi nu mai avea nici un minut de libertate. Se scula la patru dimineaţa şi-şi ajuta mujicii în treburile cele mai grele: „După ce m-am spetit muncind, totul mi s-a părut frumos, începui să iubesc oamenii" [4], nota el. Apoi, frînt de oboseală, radios, cu o mare poftă de mîncare, se ducea s-o întîlnească pe amanta şerbă Axinia Bazikina. Pînă la urmă prinsese atîta poftă de acest trup ţărănesc, rotund şi alb, încît nu mai putea să se lipsească de el. „Mi-e teamă să constat cît îmi este de aproape ! scria el în *Jurnalul* său... Nu mai este un sentiment bestial, ci acela al unui soţ faţă de soţia sa". Ce să facă ? Nu voia să oficializeze această legătură, dar nici n-avea curajul s-o rupă. Cea mai bună soluţie, gîndea el, era să părăsească Iasnaia Poliana pentru cîtva timp. Tocmai atunci,

[1] Scrisoare din 30 ianuarie 1860 (n.a.).
[2] Scrisoare din 15 februarie 1860 (n.a.).
[3] Scrisoarea lui Turgheniev din 22 februarie 1860 (n.a.).
[4] *Jurnal*, 25 şi 26 mai 1860 (n.a.).

Nikolai, fratele său, care era bolnav de tuberculoză, trebuia să plece la Soden, un orășel german, ale cărui ape, se zicea, erau foarte eficace pentru afecțiunile pulmonare. Serghei plecă împreună cu bolnavul, în ultimele zile ale lunii mai. Cu toate lucrările de vară, care ar fi cerut prezența boierului la Iasnaia Poliana, Lev hotărî să plece și el. Cu atît mai rău pentru Axinia, pentru școală, pentru seceriș ! De astă dată, călătoria se va face în familie. O luă cu el pe sora lui Maria, ea însăși suferindă, și pe cei trei copii ai acesteia, Nikolenka, Varia și Liza.

La 2 iulie 1860, se îmbarcară cu toții la Sankt-Petersburg, pe vaporul „Vulturul Prusiei", cu destinația Stettin. Era un vapor cu aburi. Lev Tolstoi suferi de rău de mare. De la moartea lui Dmitri, era obsedat de teama de a nu fi, el însuși, tuberculos. Debarcînd la Stettin, după două zile de traversare furtunoasă, avea gînduri negre, presimțiri funeste și un obraz umflat de o durere de măsele.

3

A DOUA CĂLĂTORIE ÎN STRĂINĂTATE

De la Stettin, Lev Tolstoi, Maria și copiii plecară direct la Berlin pentru a consulta un specialist în boli pulmonare, profesorul Traube. Acesta îi liniști pe toți : nu era nici cea mai mică urmă de tuberculoză în bronhiile onorabililor străini care se supuseseră auscultației sale. Totuși — poate pentru a-și da importanță și a-și justifica onorariile — îi recomandă Mariei apele de Soden, Variei, care avea nevoie să se întremeze, băi de mare, iar lui Lev Tolstoi, din cauza nevralgiilor dentare, o cură la Kissingen. În urma prescripțiilor date de această somitate medicală, familia se răzleți. Totuși Lev Tolstoi mai zăbovi la Berlin. Desigur, cînd se gîndea la nenorocitul de Nikolai care-și scuipa plămînii la Soden, își spunea că locul său era mai degrabă acolo, lîngă acest frate mai mare, pe care-l iubea cu duioșie. Dar păstrase o amintire atît de înfiorătoare despre ultima lui întrevedere cu Dmitri, încît, fără a și-o mărturisi, se temea că nu va mai rezista unei noi încercări. Cu egoismul inconștient al omului sănătos, născoci mii de pretexte pentru a amîna o întîlnire de la care nu aștepta decît lacrimi. Și în primul rînd, nu avea oare datoria, în calitate de pedagog, să se infor-

meze de metodele de învățămînt din străinătate ? Cutreeră muzeele, urmă, la universitate, cursurile istoricului Droysen și ale fiziologului Du Bois-Raymond, vizită, călăuzit de studentul Fränkel, faimoasa închisoare de la Moabit, unde se practica sistemul american de recluziune celulară, asistă la cursuri de seară pentru muncitori. Aici, elevii — toți adulți — îl chestionau deschis pe profesor, prin intermediul cutiei de întrebări și lecțiile se transformau într-un dialog prietenesc. Dimpotrivă, în clasele de grădiniță, domnea o disciplină care-l indignă pe călător. La Leipzig, la Dresda, peste tot, regăsi același formalism în predare, aceeași brutalitate în pedeapsa corporală. „Am fost la școală. E groaznic ! nota el. Rugăciune pentru rege, bătăi, totul pe de rost, copii terorizați și abrutizați.“ [1]

Avea o mare admirație pentru romancierul german Berthold Auerbach, autorul *Scenelor țărănești din Pădurea Neagră*, care, judecînd după cărțile sale, avea, ca și dînsul, aceeași concepție despre pedagogie. Într-o dimineață, Berthold Auerbach văzu intrînd în salonul său un necunoscut, scurt și îndesat, bărbos, cu ochi mici de oțel sub sprîncenele stufoase. Omul îl salută și spuse : „Eu sînt Eugen Baumann !“ Era numele unui personaj al lui Berthold Auerbach. Acesta se înspăimîntă, crezînd că individul, cu aer îndărătnic, voia să-l amenințe cu un proces de calomnie. El adăugă : „Sînt Eugen Baumann nu prin nume, ci prin fire“. Și se recomandă : contele Lev Tolstoi, romancier și învățător. Ușurat, Berthold Auerbach îl rugă pe rus să ia loc. De la primele cuvinte, cei doi oameni se înțeleseră. „Toate metodele sînt inu-

[1] *Jurnal*, 16 iulie 1860 (n.a.).

tile, zicea Auerbach. Oricine poate fi cel mai bun pedagog. Elevii sînt acei care creează, împreună cu dascălul, cea mai bună metodă de învățătură..“ [1] Lev Tolstoi abia avea timp să aprobe !

La Kissingen, unde se instală ca să-și îngrijească dinții, îl cunoscu pe Julius Fröbel, nepotul creatorului grădinițelor de copii, el însuși autor al *Sistemului de politică socială*. Pedagogul german îi făcu impresia unui „aristocrat-liberal“ și a unui „flecar“ pe care politica îl „despuiase“ complet. Nu mersese el pînă acolo încît afirmase pe un ton disprețuitor că Auerbach nu era decît „un evreu“ ?. În plus, nu voia să admită că orice constrîngere în domeniul învățămîntului popular era dăunătoare și că pînă la urmă progresele lui în Rusia vor fi mult mai rapide decît în Germania, deoarece copiii ruși erau încă nevinovați, în timp ce copiii germani fuseseră siluiți printr-o educație retrogradă. Cu toate aceste hărțuieli, Julius Fröbel îl iniție pe Lev Tolstoi în diferite sisteme pedagogice europene și îl îndrumă, în lecturile sale, îndemnîndu-l, mai ales, să citească *Kulturgeschichte* a economistului Wilhelm Riehl.

Din cînd în cînd, ca să se mai aerisească, Lev Tolstoi pleca în excursii în regiunile Turingiei sau ale Harzului. Ajunse pînă la Wartburg, vizită camera unde Luther a început să traducă *Biblia*, dar nu-i trecu prin minte să se ducă la Soden, care nu era decît la cîteva leghe de Kissingen, și unde Nikolai se stingea în tăcere. Puțina grabă pe care o manifesta Lev îl întristă pe bolnav : „Lev rămîne la Kissingen, la cinci ore de Soden și nu vine la Soden, astfel că nu l-am văzut“, scria el, la 20 iulie 1860, lui Fet.

[1] Cf. Auerbach *Viața nouă* (n.a.).

Ce se petrecea în mintea lui Lev Tolstoi ? Nimic precis, el amîna de la o zi la alta penibila obligaţie de a-şi vedea fratele, cîştiga timp, îşi înşela neliniştea din laşitate, din comoditate. Deodată, îi fu cu neputinţă să continue a mai simula ignoranţa ; celălalt frate al său, Serghei, sosi la Kissingen, în drum spre Rusia. Pierduse toţi banii la ruletă şi era nevoit să se întoarcă la Pirogovo, unde îl aştepta ţiganca Maria Şişkina — tovarăşa lui de zece ani. După spusele sale, starea lui Nikolai se înrăutăţise simţitor. Această veste îl emoţionă pe Lev Tolstoi, dar nu ajunse să-l scoată din apatia sa. Rămase la Kissingen, oftînd pentru soarta fratelui său mai mare şi medită asupra unui proiect de desfiinţare a jocurilor de ruletă.

La 28 iulie (9 august), 1860, Serghei plecă în Rusia şi, în aceeaşi zi, Nikolai în persoană descinse la Kissingen, istovit de o călătorie de cinci ore cu trenul, sub un soare de plumb. Nu mai putuse să reziste în faţa mutismului fratelui său mai mic. Deoarece Lev nu voia să vină să-l vadă, el era acela care, adunîndu-şi ultimele puteri, se deplasase spre a-l întîlni.

Cu toate că demisionase de multă vreme din armată, Nikolai purta o tunică decolorată de artilerist. Mîinile sale erau slabe, murdare şi străvezii. Ochii mari, inteligenţi, străluceau de febră pe chipul lui scofîlcit, cu pomeţii roşii. Respira încet, de teama de a nu dezlănţui un acces de tuse. Alcoolismul şi tuberculoza îi măcinaseră trupul, dar acelaşi surîs de o tristă ironie îi încreţea buzele cînd îşi privea fratele. Îl admira pe Lev pentru talentul său de scriitor şi îl lua în rîs în privinţa aventurilor mondene, a capriciilor ţărăneşti, a schimbărilor bruşte de dispoziţie, a izbucnirilor de umilinţă care nu erau adesea decît crize deghizate

de orgoliu. „Această modestie în faţa vieţii pe care Lev Tolstoi o etalează teoretic, zicea Ivan Turgheniev, fratele său Nikolai o aplică direct în viaţa sa. Totdeauna a trăit în cocioabe mizere, în cîte un cartier depărtat şi ceea ce poseda a împărţit bucuros cu săracii."

Cuprins de remuşcări la vederea muribundului, Lev Tolstoi jură că nu-l va mai părăsi. Notă, la 31 iulie, în *Jurnalul* său : „Starea lui Nikolai este înspăimîntătoare. Foarte inteligent, lucid. În acelaşi timp, dorinţă de a trăi, dar fără nici o energie vitală." Totuşi, a doua zi, îl lăsă pe Nikolai să se înapoieze, singur, la Soden. Egoismul său fusese mai tare decît scrupulele. Rămînînd pe loc, îşi cruţa sensibilitatea. Şi afară de aceasta, n-avea de loc stofa unui infirmier : „Nikolai a plecat. Nu ştiu ce să fac. Maria nu se simte nici ea bine. Eu nu pot să-i ajut cu nimic *(1 august 1860)*". Timp de încă două săptămîni suferi din pricina inutilităţii sale, fără a se gîndi că ar fi fost deajuns să plece la Soden, pentru a fi folositor. Îl vedea mereu pe Fröbel, se interesa din ce în ce mai mult de pedagogie, scria mătuşii Toinette pentru a avea ştiri despre şcoala de la Iasnaia Poliana, care-şi deschisese porţile sub conducerea unui învăţător [1], pe care-l angajase exact înaintea plecării lui... Deodată, regretă de a nu fi acolo, printre mujicii săi, îmbrăcat ca ei, muncind ca ei, în loc să-şi piardă vremea în străinătate. În noaptea de 10 spre 11 august avu un coşmar care-l lăsă năuc: „Am văzut în vis că eram îmbrăcat ţărăneşte, iar mama mea nu mă recunoştea" [2], nota el. Acest vis însemna oare că mergînd în mijlocul poporului, se preta

[1] Este vorba de Piotr Vasilievici Morozov (n.a.).
[2] *Jurnal*, 11 (23) august 1860 (n.a.).

la o farsă lipsită de sens, iar mama lui, pe care o adora fără să o fi cunoscut, îl renega de acolo, de sus ? O impresie de rătăcire îi irosea cele mai nobile gînduri. Răcise, şi acest lucru îi mărea şi mai mult indispoziţia : „Toată ziua am avut temeri să nu fiu bolnav de plămîni" [1]. Un medic, examinîndu-l găsi că suferea de perturbaţii „vaso-motrice". Acest diagnostic îl hotărî pe loc. Luă trenul cu destinaţia Soden pentru a se îngriji pe el însuşi.

Primirea lui Nikolai, atît de vesel, de încrezător cu toată extraordinara sa slăbiciune, îl tulbură, dar o găsi pe sora lui Maria „plictisitoare şi plictisită". În ce-l privea, se simţea mai bine şi nu se mai gîndea să urmeze vreo cură. Dealtfel, timpul se strica, ploua deseori, o umezeală se infiltra în odăi. Medicii, la Soden, apoi la Frankfurt, îl sfătuiră pe Nikolai să plece în sudul Franţei. Lev, Maria şi cei trei copii ai ei îl însoţiră pe bolnav în această călătorie. Ajunseră cu toţii la Hyères, la 24 august 1860. Cei doi bărbaţi descinseră chiar la Hyères, la pensiunea doamnei Sénéquier, strada Midi, în timp ce Maria, cu copiii ei, se instalară la cîţiva kilometri distanţă, într-o vilă închiriată.

Călătoria îndelungată pe calea ferată şi cu diligenţa îl epuizară pe Nikolai. El surîdea cerului albastru, soarelui şi simţea cum îi slăbesc puterile. În timpul acceselor de tuse, care se produceau de obicei dimineaţa, la sculare, îi era ruşine de a fi văzut scuipînd sînge într-o chiuvetă şi bloca uşa camerei sale. Cu toate că pînă şi cea mai mică mişcare îl obosea, se îmbrăca şi se dezbrăca singur, din disciplină, din demnitate. Totuşi, într-o zi, cînd se găsea la toaletă, trebui să-şi cheme fratele, pentru că nu-şi mai putu aranja singur îm-

[1] *Jurnal*, 12 august 1860 (n.a.).

brăcămintea. „Ajută-mă !" murmură el. Şi apoi : „Mulţumesc, prietene". Aceste cîteva cuvinte îl mişcară pe Lev Tolstoi mai mult decît un plîns sfîşietor, mai mult decît o mărturisire de dragoste. „Prietene !... Înţelegi ce însemna asta între noi ?" [1] va scrie el lui Serghei.

Nikolai presimţea că sfîrşitul lui se apropia şi accepta această scadenţă cu seninătate. Stînd la căpătîiul său, Lev Tolstoi privea acest chip cadaveric, asculta această respiraţie scurtă şi se gîndea la jocurile copilăreşti de la Iasnaia Poliana, la chefurile cumplite între ofiţeri, la vînătorile cu unchiaşul Epişka, în pădurile Caucazului, la bastonul verde pe care era înscrisă formula fericirii şi care, zicea Nikolenka, era îngropat într-un ţinut cunoscut numai de el, aproape de o rîpă, în pădurea din Zakaz. Era oare cu putinţă ca această plăcută povară a amintirilor, această înţelegere care se născuse, această căldură a reveriei să fie pe punctul de a dispărea pentru totdeauna ? La ce bun să trăieşti, la ce bun să munceşti, dacă totul trebuie să sfîrşească în această cumplită alunecare spre prăpastie ? La 20 septembrie 1860, Lev Tolstoi înţelese că fratele său nu va mai apuca ziua de mîine. Maria plecase la vila ei, lîngă Hyères. Nikolai aţipise. Apoi deschise ochii, chipul i se crispă de spaimă şi bîlbîi : „Ce se întîmplă ?' şi îşi dădu sufletul.

Din Caucaz, Lev Tolstoi scrisese, cu opt ani în urmă, mătuşii Toinette : „Dumnezeu mi-e martor că cele mai mari două nenorociri care mi s-ar putea întîmpla ar fi moartea ta sau a lui Nikolai, cele două persoane pe care le iubesc mai mult

[1] Scrisoare din 24 septembrie (6 octombrie) 1860 (n.a.).

decît pe mine însumi“ [1]. De astă dată, nu se înșelase în prevederile sale. Era literalmente uluit de un eveniment pe care refuza să-l înțeleagă. Moartea pe care o văzuse pe cîmpurile de bătălie era brutală, eroică, oribilă, dar ciudățenia însăși a spectacolului îi altera semnificația. Dealtfel, acolo tremurai atît de mult pentru propria piele, încît nu aveai timp să meditezi asupra problemelor metafizice. Aici, în schimb, în plăcuta pensiune de familie a doamnei Sénéquier, moartea nu era o lovitură de trăsnet ci o uzură lentă, o inevitabilă înaintare a ființei către neant, cea mai groaznică dintre distrugeri în decorul cel mai intim și mai banal, între lighean și oala de noapte. „Oricît ar fi de cumplit, va scrie Lev Tolstoi fratelui său Serghei, sînt fericit că totul s-a petrecut în fața mea și a acționat asupra mea așa cum trebuie. Nu este ca moartea lui Mitenka (Dmitri), despre care am aflat atunci cînd nu mă gîndeam deloc la el... De Mitenka eram legat prin amintirile din copilărie și prin sentimentul de rudenie, asta-i tot. Dar el (Nikolai) era pentru tine și pentru mine un om pe care-l iubeam și-l respectam mai mult decît orice pe lume. Tu cunoști ideea egoistă care ne trecea prin gînd în ultimul timp : cu cît mai repede, cu atît mai bine ; și acum, e teribil să scrii acest lucru și să-ți amintești că l-ai putut gîndi... A murit fără să sufere, așa părea cel puțin. A doua zi coborîi în camera lui. Mi-era teamă să-i descopăr fața. Mi se părea că trebuie să fie mai dureroasă, mai înfricoșătoare decît în timpul bolii sale, și nici nu-ți poți închipui ce fermecător îi

[1] Scrisoare în franceză din 6 ianuarie 1852 (n.a.).

era chipul, cu o expresie prietenoasă, veselă și calmă.“ [1]

În timpul înhumării, care avu loc la cimitirul din Hyères, Lev Tolstoi se gîndi să scrie „O evanghelie materialistă, viața unui Hristos materialist...“[2] Era sigur că nu din vanitate literară proiecta așa ceva. Arta nu-l mai interesa. După încercarea pe care o trăise, singura sa grijă era să smulgă de pe obrazul lui Dumnezeu măștile absurde pe care toate religiile le suprapuseseră de secole : „Cînd te gîndești bine că moartea înseamnă sfîrșitul tuturor lucrurilor, nu există nimic mai rău decît viața. De ce să te frămînți, să muncești, dacă din ce a fost Nikolai Nikolaevici, nu rămîne nimic ? Caraghioasă glumă ! Fiți folositori, cinstiți, fericiți, își spun oamenii unii altora ; dar noi înșine, utilitatea noastră, cinstea noastră, fericirea noastră, toate acestea se rezumă la acest simplu adevăr pe care l-am înțeles după treizeci și doi de ani de viață : că situația în care ne găsim este îngrozitoare... Fără îndoială, atît timp cît există dorința de a cunoaște și a spune adevărul, încercăm să-l aflăm și să-l spunem. Acesta este singurul lucru care mi-a rămas din concepția mea morală. Acesta este singurul lucru pe care îl voi face, numai că nu prin intermediul artei voastre. Arta înseamnă minciună, iar eu nu mai pot să sufăr nici măcar o minciună frumoasă...“[3] Și nota în *Jurnalul* său din 13 octombrie : „Iată aproape o lună de cînd Nikolenka (Nikolai) a murit. Acest eveniment m-a îndepăr-

[1] Scrisoare din 24 septembrie 1860 (n.a.).
[2] Cf. *Jurnalului*, 13 octombrie 1860 (n.a.).
[3] Scrisoare către Fet din 17 octombrie 1860 (n.a.).

tat de viaţă într-un fel groaznic. Din nou aceeaşi întrebare : De ce ? Nici eu nu mai sînt departe de călătoria într-acolo. Unde ? Nicăieri. Încerc să scriu, mă silesc şi nu reuşesc, pentru simplul motiv că nu pot atribui lucrului însemnătatea care ar trebui spre a avea tăria şi răbdarea de a lucra... Moartea lui Nikolenka constituie cea mai puternică impresie pe care am simţit-o vreodată !"

Dar omul este astfel făcut încît conştiinţa neantului care-l pîndeşte îi dă, în mod paradoxal, dorinţa de a construi. Cu posibilitatea sa uluitoare de a-şi reveni, Lev Tolstoi găsi în durerea sa o energie pe care fericirea i-o refuza. „Mi-am dat în cărţi, nota el la 16 octombrie 1860. Nehotărîre, trîndăvie, tristeţe, gîndul la moarte. Trebuie să ies din situaţia asta. Şi nu văd decît un singur mijloc : să mă strădui să muncesc. Este de acum ora unu după-amiază şi n-am făcut încă nimic. De terminat primul capitol înainte de cină, apoi, redactare de scrisori." Şi ceva mai tîrziu : „De trei zile sînt copleşit de o asemenea abundenţă de imagini şi de gînduri, cum n-am mai pomenit de zece ani..."[1]

După ce defăimase arta („Arta reprezintă minciuna, iar eu nu mai pot să sufăr nici măcar o minciună frumoasă"), se agăţa de ea ca de tot ce era mai preţios pentru el în lume. Începu chiar un nou roman : *Decembriştii*, care evoca, în primele pagini, întoarcerea la căminul său al unuia din eroii liberalismului rus, exilat pe vremuri de către Nicolae I, pentru participarea la revolta

[1] *Jurnal*, 29 octombrie 1860 (n.a.).

din 14 decembrie 1825.[1] Zugrăvind societatea rusă aşa cum o descoperea acest om scăpat din ocnele siberiene, el se lăsa antrenat, cu tot doliul, spre o ironie muşcătoare, o veselie sumbră, în care se recunoşteau plăcerile creaţiei. Ar fi putut părăsi Hyères, pentru a rupe cu amintirile penibile, preferă însă să rămînă acolo pînă la sfîrşitul anului şi se instală în apropierea surorii lui, în vila Touche. Orăşelul provincial era plin de tuberculoşi. „Ori încotro megi, scria Maria Tolstaia, dai numai de bolnavi, şi ce bolnavi ! Este o adunare a ofticoşilor muribunzi ! În fiecare clipă vezi cîte unul dus în trăsură, un altul care merge susţinut de subsuori de două persoane şi un altul care se tîrăşte singur sprijinindu-se într-un baston ; toţi au feţe livide, istovite şi posomorîte. Într-un cuvînt, e un spital în aer liber. Nu întîlneşti aproape pe nimeni care să fie atins uşor de boală, aci nu sînt decît cazuri fără speranţă."[2] Şi Lev Tolstoi însuşi mărturisea Alexandrinei, babuşka lui, că de la moartea fratelui său, nu mai putea vedea bolnavii din Hyères fără să aibă senzaţia că toţi făceau parte „din familia sa", că toţi aveau „drepturi asupra lui"[3]. Cînd îi era inima prea grea, nepoţii lui îl ajutau să lupte împotriva descurajării. Privirile lor naive, rîsetele lor, întrebările lor îl făceau să-şi recapete dragostea de viaţă. Cu ei şi

[1] Lev Tolstoi abandonă acest roman, după ce scrisese cîteva capitole (n.a.). Tolstoi a revenit la ideea decembriştilor în 1877, continuînd încercările sale în anul 1879. El a creat cîteva variante ale primelor capitole ale romanului dar, nemulţumit de ele, a încetat lucrul. Concepţia acestui roman a precedat-o pe aceea a romanului *Război şi pace* (n.tr.)

[2] Scrisoarea Mariei Tolstaia către Delvig din 9 noiembrie 1860 (n.a.).

[3] Scrisoare din 24 noiembrie 1860 (n.a.).

cu un vecin mititel de nouă ani, Serghei Plaxin, „bolnav de piept“, făcea lungi plimbări, pe Muntele Sfînt, la castelul Trou des Fées, la Parquerolles, pentru a vedea cum se strînge sarea. Mergînd, le povestea basme cu zîne ; povestea calului de aur şi a copacului uriaş de unde descopereai toate oraşele şi mările lumii. Cînd Serghei Plaxin era obosit, îl sălta pe umeri. Şi copilaşul putea să se creadă în vîrful stejarului fermecat. Reîntors acasă, Lev Tolstoi organiza jocuri. De pildă, agăţa aparate de gimnastică între uşi şi făcea exerciţii cu copiii. Sau îi aduna în jurul lui şi le cerea să scrie o compoziţie avînd ca subiect : „Cu ce se deosebeşte Rusia de alte ţări ?“ Pentru unul, mai impresionant în Rusia, era faptul că în postul Paştelui se mîncau blinele şi că de Paşti se colorau ouă ; pentru un altul conta faptul că acolo era multă zăpadă, iar pentru al treilea că existau troici.[1] Aceste răspunsuri îl încîntau pe Lev Tolstoi. Se simţea redevenind pedagog.

Pentru a-şi completa cunoştinţele asupra unui subiect care îl interesa, se duse într-o zi pînă la Marsilia şi vizită acolo opt şcoli publice. Ca şi în Germania, regăsi în clase o atmosferă de sufocare organizată. Supunînd pe copii unei discipline prea aspre, se cultiva în ei arta prefăcătoriei. Silindu-i să-şi înveţe lecţiile pe de rost, li se dezvolta memoria în detrimentul inteligenţei. Astfel, ei răspunseră corect vizitatorului cît timp le puse întrebări asupra istoriei Franţei în ordinea cărţii lor, dar, imediat ce-i întreba sărind de la un capitol la altul, îi răspunseră că Henric al IV-lea fusese ucis de către Iulius Cezar. Orfelinatul, unde se duse apoi, îi apăru ca o închisoare

[1] S. Plaxin, *Contele L. N. Tolstoi şi copiii* (n.a.).

pentru micuţi. „La un fluierat, scria el, copii de patru ani se mişcă întocmai ca nişte soldaţi în jurul băncilor, ridică şi încrucişează braţele la comandă şi, cu o voce tremurătoare şi ciudată, înalţă imnuri Domnului şi binefăcătorilor lor.“

Totuşi, în stradă, aspectul celor mai simpli oameni, discuţiile lor, răspunsurile lor prompte, dovedeau că aveau umor să mai dea şi altora. „Poporul francez este aproape aşa cum se crede el : iscusit, inteligent, sociabil, liber-cugetător şi, în adevăr, civilizat. Priviţi un lucrător din oraş, avînd cam treizeci de ani : ştie să scrie o scrisoare cu mai puţine greşeli ca la şcoală şi uneori chiar bine de tot ; are idee despre politică, despre istorie, despre geografie... Unde oare a învăţat toate acestea ?“[1] Răspunsul pentru Lev Tolstoi era simplu : omul francez se instruia nu la şcoală — unde învăţămîntul era absurd — ci în viaţa de toate zilele, citind ziare, romane (între altele pe cele ale lui Alexandre Dumas), vizitînd muzeele, teatrele, cafenelele, cîrciumile de mahala. După socotelile sale, în fiecare din cele două mari varieteuri din Marsilia, unde preţul consumaţiei nu era decît de cincizeci de centime, se perindau zilnic douăzeci şi cinci de mii de persoane. Asta însemna cincizeci de mii de persoane pe zi, care asistau la scurte comedii, ascultau poeme, cîntece... Oraşul, numărînd două sute cincizeci de mii de locuitori, se putea spune, după Lev Tolstoi, că o cincime a populaţiei se instruia în fiecare zi „cum se instruiau grecii şi romanii în amfiteatrele lor“. Era ceea ce numea el „învăţătura spontană“, aceea care trebuia să „distrugă“ şcoala obligatorie ! Desigur, nu putea fi pusă problema

[1] Cf. articolului lui Lev Tolstoi : *Despre instrucţiunea publică* (n.a.).

deschiderii unui șantan la Iasnaia Poliana, dar se cuvenea și acolo ca și aici, ca instrucția să fie înfăptuită cu plăcere. La 13 octombrie, nota în *Jurnalul* său : „Școala nu se face la școală, ci în ziare și în cafenele".

Pe la mijlocul lui decembrie, socotind că ancheta sa pedagogică nu era terminată, Lev Tolstoi plecă în Italia : Florența, Livorno, Neapole, Pompei, unde crezu că surprinde „o imagine a antichității", în sfîrșit, la Roma, unde se simți copleșit de frumusețea ruinelor și bogăția muzeelor ; dar, de fapt, ceea ce căuta, plecînd dintr-un oraș în altul, nu erau capodoperele de artă, ci omul. Într-o zi, găsindu-se pe Monte Pincio, una din cele șapte coline, de unde ai cea mai frumoasă vedere asupra orașului, el auzi strigătul unui băiat italian cerînd o jucărie. Deodată, Vila Medicis, grădinile, ruinele îndepărtate, totul se șterse din mintea sa. Nu trăia, nu conta pe lume decît acest copil necunoscut, cu vocea cristalină. După treizeci și opt de ani, cînd se va gîndi la Roma, nu monumentele celebre îi vor reveni în memorie, ci un copil cu fetișoara murdară, mînjită de lacrimi, cu ochii negri ca măslinele și urlînd : *„Date mi un balocco !"*[1]

În mai puțin de două luni, Italia își epuiză pentru el farmecele turistice și școlare. Reveni la Hyères, și de acolo, la începutul lui februarie 1861, plecă la Paris, despre care păstrase o amintire atît de neplăcută din cauza femeilor de moravuri ușoare și a ghilotinei. În capitală, îl regăsi cu plăcere pe Ivan Turgheniev, cumpără o mulțime de cărți pedagogice, mai vizită școli și se amuză observîndu-i pe oamenii de rînd, fran-

[1] Cf. articolului lui Loewenfeld despre Tolstoi, citat de Gusev (n.a.). Dați-mi o jucărie ! (it.) (n.tr.).

cezii, în omnibuze. Toți pasagerii i se păreau desprinși dintr-un roman al lui Paul de Kock ! La 17 februarie, scrise fratelui său că, dacă își continua lunga călătorie, o făcea „pentru ca în Rusia, nimeni să nu îndrăznească să-i dea exemple de pedagogie din țări străine". În aceeași zi plecă la Londra și sosi acolo, suferind iarăși de o cumplită durere de dinți.

De-abia i se potolise durerea, că se și îmbrăcă, întocmai ca un dandi — joben și *palmerston*[1] — și se amestecă în mulțime, pentru a se instrui și pentru a critica. Orașul cețos, afumat, în care străluceau ici și colo luminile gălbui ale gazului, îl izbi prin organizarea, disciplina și plictiseala sa. Pe străzi, nici o privire curioasă, nici un gest nesăbuit, nici un strigăt, nici un surîs. Nimic altceva decît oameni tacticoși și serioși, ascunzîndu-și sufletul și văzîndu-și de treburile lor, fără a se preocupa de cele ale altora. Cu toate că Londra îi inspiră, zicea el, „silă pentru civilizația modernă", Lev Tolstoi asistă cu un viu interes la lupte de cocoși, la meciuri de box, la o ședință a Camerei Comunelor, în cursul căreia lordul Palmerston[2] vorbi timp de trei ore, după ceas, și la

[1] Mantie lungă la modă în 1860 (n.a.).

[2] *Henri John Temple Palmerston* (1784—1865), om politic englez, lider al partidului Whig. În mai multe rînduri ministru de externe, iar în 1855—1858 și 1859—1865 — deci în perioada cînd Tolstoi se afla în capitala britanică — prim-ministru. Adept al principiului menținerii integrității Imperiului Otoman, Palmerston a sprijinit politica acestuia de asuprire a popoarelor din Peninsula Balcanică. Guvernul condus de el a înăbușit răscoala națională a șipailor (1857—1859) din India și a contribuit, prin intervenția armată, la înfrîngerea războiului țărănesc al taipirilor (1851—1864) din China. Palmerston a avut o atitudine ostilă Unirii Principatelor Române (n.tr.).

o conferință a lui Dickens asupra educației. Amintirea aceluiași Dickens îl urmări în timp ce vizita școlile engleze, la fel de puțin plăcute ca și cele din Paris, Roma, Geneva, Berlin... În schimb, cu cîtă bucurie, cu cîtă mîndrie se duse la revoluționarul Herzen, care trăia într-o căsuță confortabilă, cu fiica sa Natalia. Violentul editor al ziarului *Clopotul*,[1] trecuse foarte greu peste doliurile care-l loviseră, unul după altul, în acești ultimi ani. Mama și băiatul său pieriseră în mare, în largul insulelor Hyères ; în naufragiul vaporului care făcea cursa Marsilia — Nisa, soția lui, după ce-l înșelase, murise născînd un copil... Cu toate acestea, în timp ce Lev Tolstoi se pregătea să salute statuia durerii, văzu intrînd în salon un om mic de statură, jovial, pîntecos și bărbos. Ochii lui Herzen străluceau de inteligență. Emana din el un fel de electricitate. Se felicitară reciproc, vorbiră despre Rusia, despre libertate, decembriști, școli populare, problema țărănească, precum și despre literatură... La 23 februarie 1861, Herzen scrise lui Ivan Turgheniev : „Îl văd deseori pe Tolstoi. Ne-am și certat. Este încăpățînat și spune prostii, dar e un om naiv și bun." Iar cinci zile mai tîrziu : „Contele Tolstoi depășește adesea măsura. Mintea sa n-are timp să digereze impresiile pe care le reține."

La 5 martie, Lev Tolstoi află din ziare de publicarea Manifestului imperial din 19 februarie 1861, conținînd desființarea șerbiei în Rusia. Simți, fără îndoială, o mare emoție, dar n-avu

[1] *Clopotul (Kolokol)*, înființat la puțin timp după stabilirea lui Herzen la Londra (1852), a avut un rol important în lupta împotriva iobăgiei și autocrației ruse (n.tr.).

timp să schimbe impresii cu Herzen, căci se îmbarcă în aceeași zi, plecînd în Belgia. Cum oare primiseră noutatea mujicii de la Iasnaia Poliana ? Se pricepuse cineva să le explice modalitățile dezrobirii ? Nu existau oare capete înfierbîntate în popor pentru a pretinde ca libertatea să le fie acordată pe loc și fără nici o compensație ? Normal, Lev Tolstoi ar fi trebuit să se grăbească să se întoarcă la el acasă, pentru a-i scuti de confuzie pe mujicii lui, pe care-i iubea atîta. Cu toate acestea, odată sosit la Bruxelles, nu simți deloc nevoia de a pleca spre Rusia. Desființarea șerbiei nu era treaba lui. Ah ! dacă guvernul i-ar fi îngăduit să fie primul care să-și elibereze mujicii, cu cît entuziasm ar fi alergat pentru a îndemna pe ceilalți proprietari rurali să-i urmeze exemplul ! Dar, nefiind de față cînd a început mișcarea, se considera frustrat în dorința lui de dreptate socială. Nu se putea cere unui om de teapa lui aceeași înflăcărare în supunere ca și în apostolat. Era făcut să urce singur la asaltul citadelelor, nu să urmeze valul anonim al pedestrimii. Deoarece Manifestul imperial, publicat în toate ziarele, citit în toate bisericile, devenise o lege generală, se va supune, desigur, dar fără nici o grabă.

Între timp, din Rusia îi sosiră vești neliniștitoare : manifestul, scris într-un stil pompos, nu fusese înțeles de popor. Acest text prevedea că, timp de doi ani, șerbii — fie că erau legați de pămînt (*krepostnîe*) sau de persoana stăpînului (*dvorovîe*) — vor avea aceleași obligații, ca altădată, față de proprietarul lor, însă acesta nu va avea dreptul nici să-i vîndă, nici să-i ducă pe altă moșie, nici să hotărască soarta copiilor lor. În această perioadă tranzitorie, ei vor fi obligați

să plătească o dijmă de treizeci de ruble — bărbatul, şi zece ruble — femeia. În anul 1863, vor fi eliberaţi de orice obligaţie faţă de moşier. Cei denumiţi *dvorovîe*, nefiind legaţi de pămînt, vor putea să se ducă să lucreze unde le va plăcea, dar nu vor primi pămînt. *Krepostnîe* vor putea să se bucure de casa şi ograda lor, ca şi de uzufructul unei parcele de pămînt arabil, a cărei suprafaţă va fi calculată după baremuri amănunţite şi ţinînd seama de condiţiile locale. Aceste pămînturi vor fi concesionate mujicilor în schimbul a două feluri de arenzi către proprietarul funciar : *obrokul* (redevenţă în bani mergînd de la opt la două sute de ruble pe an şi de individ) şi *barşcina* (clacă reprezentînd patruzeci de zile pe an pentru bărbaţi şi treizeci pentru femei). Aplicarea acestor măsuri era încredinţată supravegherii mijlocitorilor de împăciuire, care urmau să fie aleşi dintre membrii nobilimii din fiecare gubernie. Dacă mujicii uzufructuari doreau să devină proprietarii lotului lor, statul le va împrumuta suma necesară pentru a se elibera de vechiul stăpîn, iar ei vor achita acest avans într-un termen de patruzeci şi nouă de ani prin vărsăminte anuale care, inclusiv amortismentele şi dobînzile, vor reprezenta 6 la sută din *obrok*. Din acest ansamblu generos şi complex, mujicii nu reţinură decît trei lucruri : pămîntul nu va fi imediat al lor, nu vor fi eliberaţi înainte de doi ani şi, dacă s-ar ivi neînţelegeri între ei şi stăpînul lor, diferendul va fi arbitrat de către nobili.

De la Iasnaia Poliana, Serghei îi scria lui Lev Tolstoi, la 12 martie 1861 : „Aici, trăim zile interesante. Manifestul de dezrobire a fost citit poporului, care nu l-a prea ascultat, şi mi se pare că toţi sînt mai degrabă nemulţumiţi. Mai cu

seamă, ei nu înţeleg nimic din ce este scris în document şi par indiferenţi faţă de conţinutul lui. Am propus ţăranilor de la Iasnaia Poliana să le dau explicaţii în timp ce eram printre ei, dar nimeni n-a dorit acest lucru."

Astfel informat, Lev Tolstoi scrise lui Herzen : „Aţi citit modalităţile amănunţite ale eliberării ? Găsesc că este o vorbărie complet inutilă. Am primit din Rusia două scrisori în care mi se spune că mujicii sînt total nemulţumiţi. Înainte, trăgeau nădejde că mîine totul se va aranja, iar acum ştiu cu siguranţă că, timp de doi ani, totul va merge prost, că, prin urmare, vor exista iar amînări, şi că toate acestea sînt făcute de «domni»"[1]

Dar, deşi îl îngrijora, pe drept cuvînt, viitorul, el nu modifică cu nimic planurile sale actuale. Venise la Bruxelles înarmat cu două scrisori de recomandaţie din partea lui Herzen : una pentru istoricul revoluţionar polonez Ioachim Lelewel, care fusese silit să fugă din ţara sa după reprimarea răscoalei din 1830 de către Nicolae I, alta pentru Proudhon. Ştiind că poliţia rusă întreţine agenţi în străinătate, îi trebuia o anumită îndrăzneală lui Lev Tolstoi pentru a vizita pe aceşti iluştri emigranţi politici.

Îl găsi pe Lelewel într-o mansardă îmbîcsită de praf, ticsită de cărţi, vorbi cu el despre legitimele aspiraţii ale Poloniei martire şi se retrase plin de respect pentru acest moşneag slab, uitat, nenorocit, care îşi păstrase neştirbită, cu toată vîrsta înaintată, credinţa sa în libertate. Proudhon îl primi, la rîndul său, în micul apartament ce-l ocupa la Ixelles. Termina în vremea aceea o operă

[1] Scrisoare din 9 aprilie 1861 (n.a.).

filozofică despre conflictele armate între popoare : *Război și pace*, titlu care-l izbi pe Lev Tolstoi și-i rămase întipărit în memorie. Foarte interesat de mișcările care se produceau dincolo de granițe, publicistul francez îl chestionă pe vizitatorul său asupra stării de spirit din Rusia. În fața acestui străin, Lev Tolstoi nu îndrăzni să spună tot răul ce-l gîndea despre recentele măsuri de dezrobire și despre condițiile vrednice de plîns ale învățămîntului public. Patriot înainte de orice, el stărui asupra faptului că șerbii nu vor fi eliberați cu mîinile goale și că toți oamenii culți din Rusia înțelegeau că instrucția poporului era necesară pentru constituirea unui stat puternic.

„Dacă-i așa, izbucni Proudhon, vouă, rușilor, vă aparține viitorul !" [1]

Lev Tolstoi se simți mîndru în fața acestei profeții. Interlocutorul său, cu aeru-i de țăran posac, cu barbă deasă, ochelari, îi apăru ca un om cu greutate, care avea „curajul opiniilor sale". În ce-l privește pe Proudhon, el scrise, după această vizită, lui Gustave Chaudey : „Întreaga Rusie se bucură. De acord cu boierii și după ce i-a consultat pe toți, țarul a dat ucazul său de emancipare. Este necesar să vedem și orgoliul acestor foști nobili. Un bărbat foarte instruit, domnul Tolstoi, cu care discutam zilele trecute, îmi spunea : «Iată ce se poate numi o emancipare. Noi nu-i eliberăm pe șerbii noștri cu mîinile goale ; o dată cu libertatea îi și împroprietărim»" [2]

Viața la Bruxelles i se părea lui Lev Tolstoi „plăcută și familială" în comparație cu cea de la

[1] Cuvinte citate de Lev Tolstoi în articolul său : *Despre semnificația instrucției poporului* (1862) (n.a.).
[2] Proudhon, *Corespondență*, vol. 10, scrisoare din 7 aprilie 1861 (n.a.).

Londra. Această senzație de destindere se datora mai ales faptului că era primit în fiecare zi în familia vicepreședintelui Academiei de științe, prințul Dondukov-Korsakov. „Bătrînul, bătrîna, două fete bolnave, o alta de cincisprezece ani, vezi și tu că nu există material pentru căsătorie, scria Lev fratelui său Serghei, la 12 martie 1861. De altfel, în ceea ce privește această chestiune nu mai nutresc mari speranțe, căci ultimii mei dinți se fărîmă. Însă moralul este bun !"

Văzînd că nu mai e cu putință să-și găsească o logodnică în familia Dondukov-Korsakov, își aminti că una din nepoatele acestei familii, Ekaterina Alexandrovna, care locuia la Hyères, la mătușa ei, prințesa Golițina, îl fermecase odinioară prin grația și distincția ei. Desigur, nu se mai interesase de ea de trei luni și jumătate, de cînd n-o mai văzuse. Dar era acesta un motiv pentru a nu te gîndi la o căsătorie ? Frigurile însurătorii puseră din nou stăpînire pe el : o femeie — nu interesează care — repede, repede, un cămin, copii ! Scrise pe loc surorii sale Maria, care se mai găsea la Hyères, pentru a-i expune proiectul său. Ea îi răspunse cu multă înțelepciune :

„Dacă lucrurile se aranjează, n-ai să spui, așa, din senin : «De ce am făcut-o ?» Nu te vei trezi într-o bună dimineață cu o ură mocnită împotriva soției tale la gîndul : «Ce bine era dacă nu mă căsătoream... ?» Iată ce mă sperie ! Dacă te-ai hotărî serios să te lași înhămat, atunci află că n-ai putea găsi o fată mai bună. Ea poate să te facă fericit și tu poți s-o faci fericită. Dar poți tu oare să fii fericit ca om căsătorit ? Aceasta este problema !"

Proteste din partea lui Lev Tolstoi : cum oare putea Maria să creadă că ar fi șovăielnic în sentimentele sale ? O iubea pe Katerina din tot su-

fietul. Atita doar, întîrziase să observe acest lucru. Mişcată de această afirmaţie, Maria sfătui pe fratele ei să nu mai aştepte şi să-şi declare dragostea : „Dacă începi să reflectezi, totul este pierdut... Nu te gîndi la nimic şi vino la Hyères..“

Era de ajuns recomandarea de a nu se gîndi la nimic, pentru ca să-i vină dorinţa de a se gîndi la toate. În clipa cînd braţele capcanei urmau să se închidă, făcu un salt îndărăt. Să se lege pentru toată viaţa cu o tînără persoană necunoscută şi foarte plictisitoare ? Nu ! Scrise o scrisoare de scuze surorii sale, o alta mătuşii Katerinei Alexandrovna şi nu se mai gîndi la toţi micii Tolstoi care s-ar fi putut naşte din această căsnicie. [1]

Înapoiat la celibat, îşi înteţi activitatea intelectuală. În timpul celor trei săptămîni pe care le petrecu la Bruxelles, continuă să dea o raită prin şcoli, redactă un articol despre educaţie, comandă litere mari de tipografie destinate cărţilor pentru copii şi începu să scrie povestea *Polikuşka* [2], după un fapt divers din viaţa ţăranilor ruşi, pe care i-l istorisise una din fetele prinţului Dondukov-Korsakov. I se părea ciudat că evoca şerbia, atunci cînd libertatea fusese acordată mujicilor. De la o zi la alta, ce era cotidian, curent, actual trecea în domeniul istoriei. Nu se mai putea vorbi despre şerbi decît la trecut ! Haide, sosise vremea să se întoarcă în Rusia, pentru a vedea ce fel de capete aveau noii oameni liberi !

La 27 martie porni la drum. Dar în loc să străbată Germania, se opri la Eisenach, la Weimar, la

[1] Scrisorile Mariei Tolstaia, încă inedite, sînt păstrate la muzeul Tolstoi (n.a.).

[2] Nuvela a fost publicată în anul 1863, în numărul din februarie al revistei *Mesagerul rus* sub semnătura „Contele Lev Tolstoi“ (n.tr.).

Iena, apoi reveni la Weimar, unde fu prezentat marelui duce „înconjurat de nişte doamne prostănace de la Curte“, şi primi încuviinţarea să viziteze casa lui Goethe, încă închisă publicului. În fiecare oraş, în fiecare tîrg, se repezea avid, la şcoli şi la *Kindergarten* [1]. Adeseori, se furişa chiar în clase fără să fie invitat, cu o lipsă de jenă proprie boierului. Nu merse oare pînă acolo că-şi însuşi toate caietele elevilor profesorului german Julius Stoetzer, pentru documentarea sa personală ? Pentru că profesorul îi atrase atenţia, timid, că părinţii acestor elevi, în general oameni săraci, ar fi nemulţumiţi dacă ar trebui să cumpere din nou caiete, el se năpusti afară, devaliză o papetărie şi reveni cu braţele încărcate de coli albe pe care copiii recopiară temele, special pentru el. Apoi se prezentă trufaş : „Sînt contele Tolstoi din Rusia“, strînse temele şi le dădu unui servitor care-l aştepta în curte.

La Iena, cunoscu un student cu gîtul lung, pe nume Keller, care-şi terminase de curînd studiile la Facultatea de ştiinţe şi, într-un elan de simpatie, îl angajă ca învăţător pentru şcoala de la Iasnaia Poliana, cu o leafă de două sute de ruble pe an, plus cheltuielile de călătorie. „În Keller am făcut, mi se pare, o descoperire fericită“, nota el în *Jurnalul* său [2]. Dar a doua zi întîlnind-o pe mama tînărului, fu cuprins de scrupule : „La vederea acestei doamne, am înţeles că luîndu-i fiul, îmi angajam responsabilitatea“ [3] Întîmplă-se orice ! Îl expedie pe Keller înainte, în timp ce el pleca la Dresda. Trecînd din nou prin Berlin, îl revăzu cu plăcere pe Auerbach („Omul cel mai

[1] Grădiniţe de copii (n.tr.).

[2] *Jurnal*, 2 aprilie 1861 (n.a.).

[3] *Ibid.*, 5 aprilie 1861 (n.a.).

admirabil care există !)“ şi îl cunoscu pe profesorul Diesterweg („Pedagog rigid şi fără inimă, care-şi închipuie că poate călăuzi şi dezvolta sufletul copiilor cu regule şi precepte“).[1] La hotel află că „micul Keller“ care îl precedase cu cîteva zile, băuse vinuri albe de Sauternes, pe socoteala lui. Acest lucru îl contrarie „din cauza schimbului“ şi de asemenea fiindcă se temea să nu fi greşit acordîndu-i încrederea.

În sfîrşit, îşi făcu bagajele, înghesui în lăzi ultimele cărţi pe care le cumpărase, şi, întrucît Sankt-Petersburgul nu era accesibil pe calea mării în acea epocă a anului, hotărî să se întoarcă în ţară pe calea ferată prin Varşovia. La 12 aprilie 1861, la trecerea frontierei, el nota : „Graniţa. Bine, sănătos. Sînt vesel. Impresiile din Rusia trec neobservate.“ Aşezat într-un vagon îngheţat, cu capul legănat de mişcările trenului, visă să deschidă şcoli, să editeze o revistă pedagogică şi, cum nu putuse fi primul eliberator al şerbilor, să fie, cel puţin, primul lor învăţător.

[1] *Jurnal*, 9 aprilie şi 10 aprilie 1861 (n. a.).

4

MIJLOCITOR DE ÎMPĂCIUIRE ŞI PEDAGOG

Rusia, pentru Lev Tolstoi, nu era nici Sankt-Petersburgul, nici Moscova, ci Iasnaia Poliana. Totuşi, profită de trecerea prin aceste două oraşe pentru a-l revedea pe Drujinin, bolnav şi el de tuberculoză, pe Nekrasov, Katkov, pe babuşka lui, Alexandrina, şi pe cîteva dintre domnişoarele de care se crezuse amorezat. Katerina Tiutceva îi apăru, de astă dată, ca „o fată tînără fermecătoare, dar asemănătoare cu o floare de seră, prea bine crescută în desfătări şi nepăsare“, pentru a împărţi viaţa cu el şi a-l ajuta în muncă. „Este obişnuită să fabrice dulcegării morale şi eu răscolesc ţarina şi bălegarul.“[1] În schimb, Liza, cea mai mare dintre fetele Bers (şaptesprezece ani), îl încîntă, cu toate că nu îndrăzni „să se gîndească a o lua de soţie“[2].

Duse cu el, la ţară, acest regret vag. Dar, pentru moment, spiritul său se îndrepta mai bucuros spre prietenie decît spre dragoste. De-abia atinsese limanul de la Iasnaia Poliana, că primi o scrisoare de la Ivan Turgheniev, reîntors şi el din

[1] Scrisoare către Alexandrina Tolstaia din 14 mai 1861 (n.a.).
[2] *Jurnal*, 6 mai 1861 (n.a.).

străinătate, prin care îl ruga să vină la Spasskoe „cînd privighetorile mai cîntă și primăvara continuă să surîdă". De acolo, s-ar putea duce împreună la Stepanovka, proprietatea vecină a prietenului lor, Fet. „Program excelent!" hotărî Lev Tolstoi, care nutrea o poftă nebună de conversații literare.

La 24 mai 1861, era la Spasskoe. Imediat după cină, Ivan Turgheniev îl instală în salon, pe faimosul său divan supranumit și *samo-son* [1] („pe care adormi fără să-ți dai seama"), pregăti în cinstea lui țigări, băuturi reci și îi puse în mînă manuscrisul romanului pe care-l terminase: *Părinți și copii.* [2] Să fi fost oboseala călătoriei, digestia unei mese prea copioase sau plictiseala unei proze prea îngrijite? După ce parcurse cu privirea încețoșată cîteva pagini, Lev Tolstoi ațipi. „Mă sculai în prada unei senzații ciudate, va povesti el, și văzui spatele lui Turgheniev care se îndepărta." [3] Jignit de puținul interes pe care tînărul său confrate îl nutrea față de lucrarea sa, Ivan Turgheniev nu lăsă totuși să se întrevadă nimic din nemulțumirea lui. La rîndul său, Lev Tolstoi suferea de a fi fost surprins în flagrant delict de neatenție, și era mînios de a nu se putea justifica spunînd, verde, că *Părinți și copii* nu-i plăcea. Nu schimbară nici un cuvînt de explicație. Romanul rămase pe masă, aproape de *samo-son*. Și, a doua zi, cei doi bărbați, ca și cum nimic nu s-ar fi

[1] În rusește, *samo*: sine însuși; și *son*: somn, vis (n.a.).

[2] Tolstoi, manifestîndu-și dorința de a cunoaște lucrarea lui Turgheniev, acesta îl asigura de la Paris, într-o scrisoare datată 14 martie 1851, că „de citit, bineînțeles că îți voi citi lucrarea mea." (n.tr.).

[3] Sergheienko: *Tolstoi și contemporanii săi* (n.a.).

întîmplat, porniră spre Stepanovka, la șaptezeci de verste de acolo.

Fet și soția lui, Maria Petrovna, îi primiră cu o inimă atît de deschisă, încît supărarea lor se risipi numaidecît. În dimineața următoare, la 27 mai 1861, luară loc împreună cu musafirii, în sufragerie, în jurul samovarului. Știind că Ivan Turgheniev dădea o mare importanță educației fiicei lui naturale, Paulinette, Maria Petrovna îl întrebă dacă era mulțumit de guvernanta engleză, miss Hinnis, care se ocupa de copil, la Paris. Imediat Ivan Turgheniev se crispă. Își bănuia prietenii că-l criticau între ei, pentru că Paulinette era crescută în familia Viardot, că ea de-abia știa să vorbească limba rusă și că nu avea, pentru a spune așa, nici părinți și nici patrie. Cu înflăcărare, afirmă că această guvernantă era „o adevărată perlă" și că aplica în toate împrejurările metodele britanice de educație. Ca să dea exemplu, povesti că, la cererea domnișoarei Hinnis, el trebuise să fixeze suma de care putea dispune Paulinette în fiecare lună „pentru săracii ei".

„— Acum, adăugă el, englezoaica pretinde ca fiica mea să se ducă să ia veșmintele rupte ale nevoiașilor, să le cîrpească ea însăși și să le restituie oamenilor la domiciliul lor!

— Și găsiți că asta este bine? întrebă Lev Tolstoi încrețindu-și sprîncenele groase peste o privire sfredelitoare.

— Desigur! Este un mijloc de a o pune pe binefăcătoare în legătură cu adevărata mizerie!

— Ei bine! eu, tună Lev Tolstoi, găsesc că o tînără fată, frumos împopoțonată, și ținînd pe genunchii ei zdrențe murdare și rău mirositoare, joacă o scenă falsă și teatrală!"

Sîngele dispăru de pe fața lui Ivan Turgheniev. Nările i se umflară. Barba îi tremura.

— Vă rog să nu vorbiți astfel ! strigă el.

— De ce oare n-aș spune sincer ceea ce gîndesc ? răspunse Lev Tolstoi.

— Găsiți deci că nu-mi cresc bine fata ?

— Expun felul meu de a gîndi fără să mă refer la vreo persoană !“

Fet voi să intervină, dar nu avu timp. Ridicîndu-se în picioare în fața lui Lev Tolstoi, Ivan Turgheniev chelălăi cu un glas de femeie bătrînă :

— Dacă mai spuneți o vorbă, vă pocnesc peste mutră !“

Urmă o tăcere înmărmuritoare. Lev Tolstoi nu mișca, împietrit de furie. Atunci Ivan Turgheniev își luă capul în mîini, părăsi masa și se repezi în odaia de alături. Un minut mai tîrziu, reintră în sufragerie și spuse Mariei Petrovna :

„— Vă implor, scuzați această purtare abjectă, pe care o regret mult !“ [1]

Apoi, mai mormăi cîteva cuvinte de scuze către Lev Tolstoi și plecă înapoi la Spasskoe. În sfertul de oră ce urmă, Lev Tolstoi își luă și el rămas-bun de la gazdele sale. Intenționa să se ducă la Nikolskoie, domeniu pe care-l moștenise de la fratele său Nikolai. Dar, pe drum, furia sa, departe de a se potoli, se transformă într-o idee fixă. Nu putea să mai trăiască după acest afront care-l murdărea din cap pînă în picioare. Sosind la prima etapă, Novoselki, proprietatea prietenului său I.P. Borisov, expedie, printr-un servitor călare, alergînd în goana mare, o provocare lui

[1] Această scenă este relatată în *Amintirile* lui A. Fet și reluată de Biriukov în *Viața lui Tolstoi* (n.a.).

Ivan Turgheniev ; îl soma să-i trimită o scrisoare de scuze pe care s-o poată „arăta lui Fet și soției sale“, sau să se prezinte pentru a-i da satisfacție, la Bogoslovo, stația de poștă următoare, unde îl va aștepta. La acest bilet amenințător, Ivan Turgheniev, care își recăpătase calmul, răspunse : „Nu pot decît să repet ceea ce am crezut de datoria mea să-ți spun față de soții Fet : lăsîndu-mă tîrît de un sentiment involuntar de ostilitate, ale cărei cauze nu-i acum momentul să le explic, te-am jignit fără nici o provocare din partea dumitale și m-am scuzat. Sînt gata să repet scuzele mele în scris și să-ți cer iertare a doua oară. Ce s-a petrecut azi dimineață dovedește limpede că încercările de apropiere între firi atît de deosebite cum este a dumitale și a mea nu pot să ducă la nimic bun. Îmi îndeplinesc cu atît mai bucuros datoria față de dumneata cu cît această scrisoare va fi probabil ultima manifestare a legăturilor dintre noi. Îți urez din adîncul inimii ca aceasta să-ți dea satisfacție și declar din capul locului că sînt de acord asupra întrebuințării pe care vei socoti să i-o dai.“

Aceste rînduri poate l-ar fi liniștit pe destinatarul lor, dar, printr-o întîmplare, Ivan Turgheniev trimise scrisoarea la I.P. Borisov, la Novoselki, crezînd că Lev Tolstoi se mai găsea acolo, în timp ce acesta aștepta răspunsul la stația Bogoslovo. Orele treceau, nici un mesager nu se prezenta la oficiul poștal și Lev Tolstoi simți cum îi crește mînia. Scrise o a doua scrisoare, cerînd un duel imediat, dar nu una din acele parodii de întîlniri de onoare unde „doi scriitori vin întovărășiți de un al treilea, trag unul asupra celuilalt de la distanță, avînd grijă să greșească ținta, se împacă pe teren și încheie seara bînd șampanie“.

Nu, nu, o luptă adevărată, între patru ochi, fără martori, o luptă pînă la moarte. Îi trebuia sînge, sîngele lui Turgheniev !... Fixă locul explicației (la marginea pădurii din Bogoslovo) și ceru celui care-l ofensase să se găsească acolo, a doua zi dimineață, cu pistoale. El însuși trimise să-i fie procurate ale lui de la Nikolskoie. Toată noaptea nu putu să doarmă. În zori, un servitor îi aduse răspunsul lui Ivan Turgheniev la prima scrisoare, apoi, un al doilea servitor sosi, abia răsuflînd, cu un răspuns la cea de-a doua. Ivan Turgheniev accepta provocarea : „Îți spun pe șleau că aș suporta bucuros focul pistolului dumitale, dacă aș putea astfel șterge vorbele mele absurde. Faptul că ți-am vorbit așa cum ți-am vorbit, este atît de contrar obiceiurilor întregii mele vieți, încît nu pot atribui acest incident decît enervării provocate de excesivul și neîncetatul antagonism al părerilor noastre asupra tuturor lucrurilor. Iată de ce, despărțindu-mă de dumneata pentru totdeauna — asemenea întîmplări nu pot fi uitate — cred de datoria mea să-ți repet că, în această chestiune, dumneata ai dreptate, nu eu. Adaug că pentru mine problema nu e de a dovedi sau nu curaj, ci de a-ți recunoaște dreptul de a mă aduce pe teren, fără îndoială cu formele în general admise (adică cu martori !) și la fel, cu dreptul de a-mi cere scuze. Ai ales ce-ți convenea, mă supun hotărîrii dumitale."

Lev Tolstoi triumfa. Răspunse lui Ivan Turgheniev : „Îți este teamă de mine, te disprețuiesc și nu mai vreau să am de-a face cu dumneata" [1]. Apoi trimise cele două scrisori ale lui Ivan Turgheniev lui Fet însoțindu-le de comentarii mușcătoare. Acesta voi să-i împace pe adversari, dar se lovi de un refuz dușmănos de ambele părți.

[1] *Jurnalul* contesei Tolstoi (n.a.).

Totuși, pe măsură ce săptămînile treceau, Lev Tolstoi regretă și mai mult furia sa. Deși îl condamna pe Ivan Turgheniev pentru apostrofa injurioasă din casa soților Fet, recunoștea că l-a exasperat cu bună-știință, contrazicîndu-l asupra unui capitol atît de delicat, ca acel al educației fiicei sale. „Cu Turgheniev ceartă deosebită, definitivă", nota el în *Jurnalul* său din 25 iunie 1861. „Este un ticălos desăvîrșit. Dar cred că, treptat, nu voi fi în stare să nu-l iert." Și, la 23 septembrie, nemaiputîndu-se reține, îi scrise : „Te-am insultat, iartă-mă ; îmi vine foarte greu să am în dumneata un dușman" [1].

Dar parcă era un făcut ca cei doi bărbați să nu aibă niciodată noroc în raporturile lor epistolare. Ivan Turgheniev fiind plecat la Paris, Lev Tolstoi, care nu cunoștea noua lui adresă, rugă pe librarul petersburghez Davîdov să facă să parvină scrisoarea destinatarului. Or, Davîdov, care era totuși în legături de afaceri cu Ivan Turgheniev, uită scrisoarea luni de zile într-un sertar. Între timp, Ivan Turgheniev aflase, printr-un prieten comun, Kolbasin, amator de bîrfeli, că Lev Tolstoi nu mai contenește să spună cuvinte răuvoitoare pe socoteala sa și dădea o versiune falsă certei lor, sprijinit pe documente. Fără a pune la îndoială o clipă exactitatea acestei informații, el scrise aceluia pe care îl considera ca pe cel mai mare dușman :

„Am aflat că exhibi la Moscova o copie a ultimei dumitale scrisori, că mă consideri laș pentru că, chipurile, aș fi refuzat să mă bat cu dumneata

[1] *Jurnalul* contesei Tolstoi (n.a.)

etc. După toate cîte am făcut pentru a încerca să şterg cuvîntul care mi-a scăpat, consider uneltirile dumitale drept ofensatoare şi neloiale şi te previn că nu le voi lăsa să treacă. La întoarcerea mea în Rusia, în primăvara viitoare, îţi voi cere satisfacţie." [1]

Înţelegînd că scrisoarea sa de scuze din 23 septembrie 1861 nu ajunsese încă la destinaţie, Lev Tolstoi simţi totuşi un junghi în inimă primind provocarea. Cu toate acestea, în loc să se supere, aşa cum ar fi avut dreptul, el se lăsă pradă unui imbold de milă creştinească. Îşi impusese în acea zi noi „reguli de viaţă" ? Căuta să folosească acest incident ca o trambulină pentru a sări de la viciu la sfinţenie ? Sau, dispreţuind pe Ivan Turgheniev pentru teama lui despre ce se va spune, voia să demonstreze că, atunci cînd te chema Lev Tolstoi, opinia publică nu conta ? Adevărul este că el, care altădată visa la un duel fără martori, cu pistol, cu sînge pe iarbă, îşi muie tocul în cerneala cea mai dulce şi scrise : „Domnule, dumneata calificì scrisoarea mea şi faptele mele drept neloiale ; mai mult, mi-ai spus că mă vei pocni peste mutră. Iar eu, îţi prezint scuzele mele, mă recunosc vinovat şi refuz provocarea dumitale la duel."

Triste delicii de a întinde obrazul stîng, după ce ai fost pălmuit pe cel drept ! Trebuia să fi trecut prin aşa ceva, pentru a putea vorbi despre năzuinţele sufletului spre bine ! Acum, celălalt era cel care trebuia să se simtă prost, cu furia sa fără rost !

Obţinînd satisfacţie, Ivan Turgheniev scrise lui Fet rugîndu-l să-l anunţe pe Lev Tolstoi că şi el

[1] Scrisoarea lui Turgheniev către Tolstoi, sfîrşitul lunii septembrie 1861 (n.a.).

abandona orice idee despre duel, deşi nu primise încă scrisoarea de scuze încredinţată librarului Davîdov. „Cu începere de azi, *de profundis* peste această afacere !" [1] conchise el. Fet crezu că procedează cu diplomaţie aducînd termenii acestei împăciuitoare epistole la cunoştinţa lui Lev Tolstoi. Rău a făcut ! Dispoziţia îngerească a lui Lev Tolstoi se risipi tot atît de repede precum venise. După un acces de bunăvoinţă, era ca mai înainte violent, posomorît, însetat de stimă. Nu admitea ca acest mandarin cu barba căruntă şi cu nervi de femeiuşcă să-l judece în scrisorile pe care le trimitea din străinătate prietenilor comuni. Toţi aceia care corespondau cu el puteau fi vîrîţi într-o oală : trădători, emfatici, civilizaţi !... În culmea exasperării, scrise lui Fet :

„Turgheniev este un ticălos care ar trebui bătut ; te rog să-i transmiţi aceste rînduri cu aceeaşi exactitate cu care îmi transmiţi şi mie vorbele sale încîntătoare, cu toate că te rugasem să nu-mi mai vorbeşti niciodată despre el... Te rog de asemenea să nu-mi mai scrii, căci nu voi mai deschide scrisorile dumitale, nici pe cele ale lui Turgheniev."

În sfîrşit, la 7 ianuarie 1862, Ivan Turgheniev găsi în cutia poştală faimoasa scrisoare de scuze pe care librarul Davîdov neglijase să i-o trimită pînă atunci. Imediat, scrise lui Fet :

„Abia astăzi am primit scrisoarea trimisă de Tolstoi în septembrie prin intermediul librarului Davîdov (cît e de frumoasă punctualitatea domnilor comercianţi ruşi !). În această scrisoare îmi spune că nu avusese intenţia de a mă ofensa, se scuză etc. Iar eu, aproape în aceeaşi clipă, ca urmare a unor bîrfeli, despre care cred că ţi-am

[1] Scrisoarea lui Turgheniev din 8 noiembrie 1861 (n.a.).

vorbit, i-am trimis o provocare la duel. Din toate acestea, trebuie să conchidem că, din păcate, constelaţiile noastre se mişcă în eter într-o formă ostilă şi că, prin urmare, este preferabil, aşa cum şi el dealtfel o sugerează, să nu ne mai întîlnim. Dar poţi să-i scrii, sau să-i spui dacă îl vezi, că eu cel puţin (fără fraze, nici jocuri de cuvinte) îl iubesc mult, de la distanţă, că îl stimez, că-i urmăresc cu interes destinul, pe cînd, din apropiere totul ia o altă întorsătură. Ce-i de făcut ? Trebuie să ne comportăm ca şi cum am trăi pe planete diferite, sau în secole diferite."

Cei doi bărbaţi nu aveau să se mai revadă sau să mai corespondeze timp de şaptesprezece ani. În schimb, cearta lui Lev Tolstoi cu Fet dură doar cîteva zile. Chiar la începutul lunii ianuarie 1862, zărindu-l pe poet la teatru, la Moscova, Lev Tolstoi se apropie de el, îl privi în ochi, îi întinse mîna şi spuse : „Nu, nu pot să fiu supărat pe dumneata !"

Cînd îşi amintea de această aventură, avea impresia că scăpase dintr-un coşmar, cu salturi groteşti. Cînd era el cel care cerea să-i fie prezentate scuze şi primindu-le, îi părea rău că le ceruse ; cînd era Ivan Turgheniev cel care, după ce-şi recunoscuse vina, se socotea ofensat şi cerea satisfacţie pe calea armelor. Ca într-un număr de circ, se grozăveau unul faţă de altul şi acţionau în contratimp. Scrisorile se încrucişau ; prietenii stîngaci încurcau totul ; la dracu cu literaţii ! Nu te simţeai bine decît printre mujici !

Pentru aceştia şi pentru nimeni altul, revenise el din străinătate. De altminteri, în tot timpul certei cu Ivan Turgheniev nu încetase să se ocupe de ei. Ucazul de emancipare nu-i schimbase. Aceleaşi zdrenţe, aceleaşi chipuri aspre, aceleaşi priviri bănuitoare, aceleaşi temenele slugarnice. De cum sosise la Iasnaia Poliana, la începutul lunii mai 1861, stăpînul îi adunase pentru a le explica, în felul său, conţinutul manifestului din 19 februarie 1861. Hotărît să se arate mai larg decît oricine, le acordase maximum de pămînt prevăzut prin regulamentul administrativ pentru acea regiune, adică trei desiatine (3,3 hectare) de suflet. El rămase astfel proprietarul a 628,6 desiatine (685,2 hectare) la Iasnaia Poliana şi a 48,15 desiatine (52,5 hectare) în satul Gretovka. Ţăranii îi purtară oare recunoştinţă pentru atribuirea de parcele atît de însemnate şi dintr-un singur lot ? Probabil că nu. Pentru ei, pămîntul pe care-l cultivau devenise bunul lor de generaţii, prin muncă. Boierul le făcea un dar din ceea ce le aparţinea mai dinainte. Recunoşteau cel mult că el nu-i jefuia ca anumiţi boieri din împrejurimi.

Lev Tolstoi se mai afla la Bruxelles, cînd guvernatorul din Tula îl desemnase ca mijlocitor de împăciuire pentru a rezolva contestaţiile dintre proprietarii funciari şi ţărani, în al patrulea sector al judeţului Krapivenski. Dar această decizie stîrnise indignarea majorităţii nobililor din regiune, unde scriitorul trecea drept un liberal periculos, înclinat să favorizeze pe şerbi în dauna moşierilor. Îmboldit de valul de nemulţumire, mareşalul nobilimii provinciei, prinţul V. P. Minin, scrisese chiar ministrului de interne Valuiev, cerînd anularea numirii. Dar locotenentul-general Daragan, guvernatorul Tulei, apărase în faţa ministrului alegerea lui Lev Tolstoi, un „om instruit, cu totul devotat operei prezente (...) şi bucurîndu-se de cea mai mare popularitate". Cu toată opoziţia celor deopotrivă cu el, noul mijlocitor de împăciuire fusese menţinut în funcţiile sale.

Îi trebuia mult curaj și stăruință pentru a duce cu bine această muncă, în atmosfera de ură care-l înconjura. Fiecare problemă îi crea un caz de conștiință. Predispus în mod firesc să dea dreptate celor umili, nu voia, în același timp, să se arate nedrept față de moșieri, a căror situație, ca urmare a eliberării, risca să devină dificilă. Unii proprietari, nevrînd să renunțe la privilegiile lor, încercau, cu ocazia împărțirii, să cedeze mujicilor terenuri cu un randament scăzut, sau să-i supună la plata unei arende ilegale. În schimb, mujicii, convinși că totul li se cuvenea, se revoltau împotriva deciziilor mijlocitorului de împăciuire care nu le lua cu destulă tărie apărarea. Orice ar fi făcut, căutînd să fie drept, Lev Tolstoi era sigur că va nemulțumi și pe unii și pe alții. O proprietăreasă din împrejurimi, doamna Artuhova, depunînd o plîngere împotriva servitorului ei Marc, care voia s-o părăsească pe motivul că era acum un om liber, „mijlocitorul de împăciuire, contele L. Tolstoi", dădu următoarea sentință : „Din ordinul meu, Marc se va duce imediat cu soția lui unde îi va plăcea. În ceea ce vă privește, am onoarea să vă pretind : 1. Să-i plătiți salariul pe trei luni și jumătate, timp în care a slujit ilegal la dumneavoastră de la promulgarea actului de emancipare ; 2. Să-l despăgubiți pentru loviturile date nevestei sale, care sînt și mai ilegale." Indignată de a fi tratată ca vinovată, doamna Artuhova făcu apel împotriva acestei decizii la completul mijlocitorilor de împăciuire, compus din nobili ostili lui Lev Tolstoi. Fără nici o ezitare, ei dădură dreptate reclamantei. Dar cancelaria Domeniilor, judecînd în ultimă instanță, confirmă prima sentință. Marc și femeia lui putură să plece.

La cîtva timp după acestea, Lev Tolstoi trebui să dea o bătălie pentru a obține ca proprietarul Mihailovski să nu pretindă o despăgubire prea mare țăranilor ai căror cai îi devastaseră cîmpul. Demască pe proprietarul Kostomarov, care refuza să acorde pămînturi mujicilor săi, pretinzînd pe nedrept că aceștia erau servitori și nu agricultori. Încercă să susțină cauza unui grup de nenorociți ale căror izbe luaseră foc și care n-aveau bani să le reconstruiască. În cazurile spinoase, se ducea la fața locului, parlamenta cu sătenii, cu moșierul, îndemna ambele părți să accepte noua situație, fără regrete inutile și fără nădejdi absurde. Într-o zi, o delegație de mujici se prezentă în fața lui și îi povesti că stăpînul lor îi prejudiciase, atribuindu-le un lan în locul fîneței pe care o rîvneau. Fără a se tulbura, Lev Tolstoi studie elementele împărțelii și conchise :

„— Îmi pare foarte rău că nu vă pot mulțumi, dar dacă aș face-o, aș pricinui o mare pagubă proprietarului vostru..."

Sătenii se priviră între ei, scărpinîndu-se după ceafă. Apoi începură să se jeluiască :

„— Fă ceva, tătucule !... Ai milă de noi !... Dacă ai vrea, ai putea !..."

Lev Tolstoi se îndepărtă, exasperat și spuse vechilului care se găsea lîngă el :

„— Ar fi mai ușor să fii Amfion și să miști munți și păduri decît să-i convingi pe țărani !" [1]

În timpul acesta, proprietarii rurali juraseră să-i vină de hac aceluia pe care-l considerau trădător al cauzei lor. Nu trecea o zi fără ca o plîngere împotriva mijlocitorului de împăciuire din al patrulea sector din Krapivenski să nu parvină mareșalului

[1] Povestit de Loewenfeld (n.a.).

nobilimii, guvernatorului, ministrului de Interne sau cancelariei Domeniilor. „Funcţiile de mijlocitor mi-au procurat puţin material literar, nota Lev Tolstoi la 25 iunie 1861. Ele mi-au atras întreaga duşmănie a tuturor proprietarilor şi mi-au zdruncinat sănătatea.“ [1] Şi cîteva luni mai tîrziu scria lui Botkin : „Am devenit pe negîndite mijlocitor de împăciuire. Şi cu toate că mi-am îndeplinit sarcinile cu sînge rece şi conştiincios, am stîrnit împotriva mea ura teribilă a moşierilor. Ar vrea să mă bată, să mă tîrască în faţa tribunalului, dar ei nu pot face nici una, nici alta.“ [2]

Şi dacă cel puţin n-ar fi trebuit să se constrîngă la o muncă de birocrat ! Dar orice problemă nouă isca un val de hîrţoage. Se îneca în rapoarte, note, borderouri, răspunsuri la interogatorii... În februarie 1862, după zece luni de activitate, ceru cancelariei Domeniilor deschiderea unei anchete privind plîngerile depuse împotriva lui. Apoi, la 30 aprilie al aceluiaşi an, îşi dădu demisia, din motive de sănătate. Această demisie fu acceptată printr-o hotărîre a Senatului, din 26 mai. Proprietarii rurali din regiune scoaseră un oftat de uşurare. Totuşi ei nu erau la capătul necazurilor. lor. Dacă Lev Tolstoi nu mai intervenea direct în certurile lor, îi stingherea pentru că purtarea sa faţă de mujici avea valoarea unui exemplu. Chiar şi activitatea de pedagog era suspectă. Nu forma el oare o generaţie de revendicatori în şcoala de la Iasnaia Poliana ?

---

[1] Scrisoare din 26 ianuarie 1862 (n.a.).

[2] La începutul lui august, el îi scria Alexandrinei A. Tolstaia : „Munca de mijlocitor este interesantă şi atrăgătoare, dar... toată nobilimea mă urăşte din tot sufletul şi-mi pune beţe în roate pe unde poate“ (n.tr.).

Această şcoală pe care o redeschisese, cu cîţiva tineri învăţători aleşi şi plătiţi de el, era instalată alături de casă, într-un pavilion cu două etaje. Două camere pentru clase, două pentru dascăli şi una servind de birou. Sub streaşina peronului atîrna un clopot acţionat de o frînghie. În vestibulul de jos se găseau aparate de gimnastică ; în vestibulul etajului superior, o masă de tîmplărie. Pe perete, un orar pur simbolic, deoarece deviza locală era : „Fă ce-ţi place !“

La opt dimineaţa, un copil suna clopotul. O jumătate de oră mai tîrziu, „pe ceaţă, pe ploaie, sau sub razele oblice ale soarelui de toamnă“ apăreau siluetele negre ale micilor mujici, mergînd cîte doi, cîte trei, bălăbănindu-şi braţele. Ca şi în anul precedent, nu aduceau nimic cu ei, nici cărţi, nici caiete, nimic decît dorinţa de a se instrui. Sălile de clasă erau zugrăvite în azuriu şi roz. Într-una din ele, pe poliţe, erau expuse mostre de minereuri, fluturi în cutii, plante uscate, instrumente de fizică. Dar nici o carte. La ce bun ? Elevii intrau în clasă ca la ei acasă, se aşezau pe jos, pe unde nimereau, pe un pervaz de fereastră, pe un scaun, pe un colţ de masă, ascultau sau nu ascultau ce spunea dascălul, se apropiau de el atunci cînd povestirea îi interesa, ieşeau dacă vreo treabă sau vreo distracţie îi atrăgea afară, dar erau certaţi de către colegii lor la cel mai mic zgomot. Aceasta era disciplina liber consimţită. Cursurile — dacă se putea numi astfel flecăreala prietenească a unui adult cu copiii — se ţineau de la ora opt şi jumătate la douăsprezece, de la trei la şase şi se refereau la cele mai diferite materii, de la gramatică la tîmplărie, trecînd prin religie, muzică, geografie, gimnastică, desen şi compuneri. Seara, elevii care locuiau prea departe rămîneau

să doarmă la şcoală. Vara, se aşezau pe iarbă, în jurul învăţătorului lor. O dată pe săptămînă, mergeau cu toţii să strîngă plante în pădure.

Adept al lui Jean-Jacques Rousseau, Lev Tolstoi voia să creadă că firea omului este bună, că toate păcatele erau rodul civilizaţiei, iar educatorul nu trebuia să înăbuşe copilul sub greutatea cunoştinţelor, ci să-l ajute să-şi scoată la iveală, încetul cu încetul, propria sa personalitate. I se părea chiar că, cu cît terenul era mai necultivat la început, cu atît avea mai multe şanse ca secerişul să fie bogat. Astfel, Rusia, fiind înapoiată, va produce neapărat, în anii viitori, mai multe genii decît ţările evoluate. Printre băieţaşii de la Iasnaia Poliana erau poate Lomonosovi, Puşkini, Tolstoi, care nu cereau decît să se nască. Să nu greşim cînd aruncăm sămînţa în aceste spirite virgine. Să meditām la lecţia lui Montaigne care spune că în materie de educaţie „esenţialul este egalitatea şi libertatea“. Să adoptăm în totul contrariul metodelor pedagogice germane, franceze, engleze. Să facem ceva nou, să facem ceva rusesc !...

Putea el să nege mult şi bine, literatul mocnea sub pielea pedagogului. Prin metoda sa entuziastă de predare, fără program, fără pedepse, fără recompense, încerca să se pună la nivelul tinerilor săi şcolari, se minuna de cele mai simple răspunsuri şi nota cu gravitate : „Sînt oare copiii mujicilor cei care trebuie să înveţe să scrie cu ajutorul nostru, sau noi sîntem acei care trebuie să învăţăm să scriem cu ajutorul lor ?“ Le propuse să improvizeze împreună o povestire pe tema unui proverb rusesc : „Îl hrăneşte cu lingura şi-i scoate ochii cu coada ei“. Copiii îl priviră surprinşi. „Presupuneţi, le explică el, că un ţăran găzduieşte

pe un om sărac şi apoi îi reproşează binele pe care i l-a făcut... Astfel, îl va fi hrănit cu lingura şi-i va fi scos ochii cu coada ei.“ Apoi, pentru a-i învăţa cum se spune o poveste, redactă el însuşi începutul. Copiii se aplecau peste umărul său şi îi suflau urmarea : „Nu, nu aşa !...“ „Va fi doar soldat !...“ „Mai bine e să le fure !...“ „Trebuie să introducem aici o femeie rea !...“ „Doi copii, care manifestau mai mult talent, erau Seomka şi Fedka. Scriind după dictatul lor, Lev Tolstoi avea impresia că se adapă la izvorul adevărului. Această colaborare pasionată se prelungi de la 7 la 11 seara. Copiii petrecură noaptea în biroul lui Lev Tolstoi. Fedka, surescitat, cu ochii strălucitori, mîinile tremurătoare, nu putea să doarmă. „Nu pot să redau sentimentul de emoţie, de bucurie, de teamă pe care îl încercam în acea seară, va scrie Lev Tolstoi. Simţeam că acum se deschide pentru el (Fedka) o lume nouă de plăcere şi suferinţă, lumea artei. Mi se părea că am surprins ceea ce nimeni n-avea voie să vadă : naşterea florii misterioase a poeziei... Eram bucuros pentru că, deodată, pe neaşteptate, se arăta în faţa mea această piatră filozofală pe care o căutam în zadar de ani de zile : arta de a învăţa să-ţi exprimi gîndurile. Simţeam teamă, pentru că această artă provoca noi cerinţe, o viermuială de dorinţe străine în mijlocul cărora, aşa cum mi se păruse la început, trăiau elevii.“ [1]

Pentru a le trezi interesul pentru istoria ţării lor, le povesti, în felul său, campania din 1812. Imediat, entuziasmul patriotic al băieţilor se deşteptă. Îl întrerupeau prin exclamări răzbunătoare :

---

[1] Extras din articolul lui Lev Tolstoi : *Cine trebuie să predea artă de a scrie şi cui ?* (n.a.).

„Lasă c-o să-i arate Alexandru lui Napoleon !..." „Nu-i prea grozav, Kutuzov !... Ce tot aşteaptă ?' Incendierea Moscovei fu aprobată în unanimitate, retragerea Marii Armate, aplaudată. Cu greu obţinu Lev Tolstoi de la şcolarii săi puţină milă pentru „francezii degeraţi". Dealtfel nici el nu le pretindea prea mult din acest punct de vedere. Învăţătorul german Keller, care-l asculta, îi reproşă în aceeaşi seară şovinismul său. Lev Tolstoi recunoscu că, pentru a-şi cuceri elevii, falsificase puţin adevărul istoric. Dar ce, e oare o crimă să scoţi în relief culorile patriei, să faci să sune alămurile şi tobele ? Era mai bine inspirat cînd evoca, plimbîndu-se razna pe moşie, moravurile caucazienilor, ale cazacilor, luptele lor necruţătoare, isprăvile lui Şami, vicleniile lui Hagi-Murad. Fedka strîngea două din degetele lui Lev Tolstoi în mîna sa şi bîlbîia poticnindu-se, cu ochii ridicaţi spre el : „Mai spune ! Aşa ! Uite-aşa e bine !" Uneori se încingea o discuţie.

„— Le ce serveşte să cînţi sau să pictezi ?

— Şi copacul dacă nu-l tai, la ce-i bun ?"

Lev Tolstoi, întocmai ca Dumnezeu-tatăl, explica folosul copacului, care consta mai întîi în frumuseţea sa. Pe neaşteptate, o altă întrebare cădea în public ca o piatră în mlaştină :

„La ce servesc diferitele clase ale societăţii ?"

Copiii se sfătuiau şi, după o clipă, Lev Tolstoi înregistra cu încîntare răspunsul lor :

„Ţăranii ară, servitorii îşi servesc stăpînii, negustorii fac comerţ, soldaţii serviciul lor, căldărarii fabrică samovare, preoţii fac slujbe, nobilii nu fac nimic !"

Cucerit de vioiciunea de spirit a tinerilor săi învăţăcei, Lev Tolstoi voi să le trezească interesul pentru literatura rusă. Le citi din Puşkin, din Gogol... Vai, aceste versuri simple şi melodioase, această proză bogată nu-i emoţiona ! Dascălul ar fi trebuit să conchidă că nu erau copţi pentru a gusta pe cei mai mari scriitori ai ţării lor. Dar, din instinct, el prefera să dea dreptate poporului împotriva elitei. Dacă vreunul dintre ei nu avea dreptate, acela nu putea fi ţăranul, care, din principiu, era pur ; cu atît mai puţin un copil de ţăran, pur printre puri. „Poate că poporul nu înţelege şi nu vrea să înţeleagă limba noastră literară, va scrie el, şi asta pentru că literatura noastră nu-i spune nimic şi pentru că el este pe cale să-şi făurească propria sa literatură." [1]

O dată precizată, această idee nu-l mai părăsi. Pe neaşteptate, îi apăru evident că literatura, muzica, pictura, sculptura, erau o adunătură de erori, de note false, fandoseli mondene, deoarece manifestările lor nu fuseseră dorite şi aprobate de mase. Cu furia unui iconoclast, începu să defăimeze operele pe care le divinizase, numai pentru că Fedka şi Seomka erau incapabili să le aprecieze. În loc să-i ridice pe mujici la înălţimea artei, găsi necesar să coboare arta la nivelul mujicilor. La ce bun Shakespeare, Racine, Goethe, Rembrandt, Mozart dacă-l plictiseau pe idiotul satului ? „M-am convins, scria Lev Tolstoi, că un poem, ca de pildă *Mi-aduc aminte sfînta clipă* [2], sau o operă muzicală cum este ultima simfonie de Beethoven, nu sînt tot atît de admirabile ca un cîntec al lui Vanka sau ca balada edecarilor de pe Volga, iar Puşkin şi Beethoven ne plac nu pentru că sînt expresia frumuseţii absolute, ci pentru că măgulesc

---

[1] Primul articol despre şcoala din Iasnaia Poliana în lunile noiembrie şi decembrie (n.a.).

[2] Poezie de Puşkin (1825) (n.a.). Este intitulată *Către...* (Trad. rom., *Lirice*, Editura Cartea Rusă, 1957).

sensibilitatea noastră groaznic de exacerbată şi slăbiciunea noastră..." Şi mai departe: „De ce oare frumuseţea soarelui, frumuseţea unui chip omenesc, frumuseţea unui cîntec popular, a unei manifestări de dragoste sau de abnegaţie este pe înţelesul tuturor şi nu pretinde nici o pregătire ?" [1] Dovada că arta, aşa cum o apărau esteţii, era o prostie, Lev Tolstoi o vedea în această constatare aritmetică: „Noi sîntem mii şi ei sînt milioane". Artistul trebuia să se supună legii numărului mare. Să scrie ceea ce ei cereau. Şi chiar să nu mai scrie dacă ei nu mai cereau nimic. La urma urmei, se putea trăi foarte bine şi fără a scrie. Poporul, la care pînă şi jegul era sfînt, n-avea nevoie de nimeni. Nu avea nevoie de alţii pentru a-i satisface năzuinţele sale de muncă, de plăcere, de gîndire şi de creaţie. Atunci, la ce bun şcoala de la Iasnaia Poliana? Atenţiune! Acolo nu se comitea sacrilegiul instruirii copiilor. Ei erau îndemnaţi cu prudenţă să ia cunoştinţă de ei înşişi. Se dădea viitorilor ţărani noţiunea poetică a vieţii ţărăneşti. Chiar şi Lev Tolstoi visa uneori să-şi părăsească locuinţa, să-şi construiască o izbă, să cultive pămîntul şi să se însoare cu o „fată din sat". „A te căsători cu o domnişoară, spunea el învăţătorilor, înseamnă să absorbi toată otrava civilizaţiei" [2]. Elevii săi, pe care de asemenea îi pusese în curent cu proiectul său, îl luară foarte în serios şi începură să-i caute o logodnică acceptabilă printre tinerele fete din Iasnaia Poliana [3]. El îi lăsa s-o facă, înduioşat. Nu voise el oare, pe

[1] Al treilea articol despre şcoala din Iasnaia Poliana în lunile noiembrie şi decembrie (n.a.).
[2] Peterson, *Însemnările unui fost învăţător* (n.a.).
[3] Amintiri despre Lev Tolstoi de un elev din Iasnaia Poliana, Vasili Stepanovici Morozov (n.a.).

vremuri, să se căsătorească, din dragoste pentru a duce o viaţă simplă, cu o fecioară cazacă?

În 1862, de Lăsata secului, puse să se servească blinele tuturor copiilor şi, după aceea, le dădu bomboane. De Paşti, ei primiră pînzeturi viu colorate, creioane, armonice, pălării... Încurajat de rezultatele obţinute, înfiinţă şcoli în satele vecine. În curînd ele ajunseră la paisprezece în judeţul Krapivenski, care număra zece mii de suflete. Pentru a instrui toată această omenire, trebuiau recrutaţi noi învăţători. Cei mai mulţi erau studenţi flămînzi, care veneau în fuga mare din Moscova, cu capul plin de idei revoluţionare. Dar Lev Tolstoi era categoric ostil politicii. Voia ca poporul să se cunoască pe sine însuşi, iar nu pe Herzen sau Proudhon. În cîteva ore de flecăreală cu noii veniţi, îi convertea la teoria sa, aceea a învăţămîntului spontan. După ce-l auziră, dădură foc broşurilor subversive pe care le aduseseră cu ei. [1] „Civilizaţia, le spunea el, perverteşte fiinţele sănătoase. Şi cu toate că noi toţi sîntem produsele acestei civilizaţii, nu trebuie să molipsim oamenii din popor cu acest venin, ci să ne regenerăm noi înşine prin contactul cu ei." [2]

În acest scop, fiecare din aceşti tineri se instala într-un sat, în plină comunitate rurală. Şcoala era o izbă, cu bănci, o masă şi o biată odăiţă construită din scînduri, unde dormea dascălul. Salariu: cincizeci de copeici pe lună de fiecare elev. Regulă generală: dragoste faţă de copii şi ura împotriva constrîngerii. Obligaţie suplimentară: a ţine un *Jurnal*. Da, Lev Tolstoi pretindea ca fiecare învăţător să-şi mărturisească din cînd în cînd greşelile,

[1] Scrisoare către Alexandrina Tolstaia din 7 august 1862 (n.a.).
[2] Peterson, *Însemnările unui fost învăţător* (n.a.).

în scris. Acest lucru i se părea a fi o fericită gimnastică a sufletului. Nu-l practicase el însuşi toată viaţa ? Fără mare succes, recunoştea. Dar obiceiul îi rămăsese. Dînd exemplu, el nota : „M-am încurcat... Sînt mai rău ca toţi — mă supăr !... Am încercat să-mi amintesc formula progresiei şi nu am găsit-o“.

În fiecare sîmbătă, îi chema pe învăţători la Iasnaia Poliana şi discuta cu ei despre experienţele făcute şi rezultatele obţinute, pe un ton atît de prietenesc, încît aceştia se simţeau ca în familie. Unii aveau faţă de el un fel de veneraţie. Îi subjuga prin puterea privirii, prin căldura vocii sale. „Şcoala este toată viaţa mea, mînăstirea mea, religia mea !“ Cu neputinţă să rămîi indiferent faţă de acest drac împieliţat ! Veneau cu gîndul de a cîştiga ruble fără osteneală, şi se găseau prinşi de normele înflăcărate ale unui sacerdoţiu. Copiii ţăranilor îţi storceau devotamentul, vigoarea, viaţa, întrebînd doar cu ochii lor plini de candoare. Atunci cînd Lev Tolstoi se afla pentru cîteva zile la Moscova, studentul Serdobolski îi scria :

„Acum puteţi fi sigur, problema dumneavoastră este şi a noastră... Vă aşteptăm cu nerăbdare. Fără dumneavoastră nu merge ! Mi se pare că sarcina noastră comună nu poate continua decît sub conducerea dumneavoastră, că are nevoie să fie reanimată prin dragostea ce o nutriţi pentru ea... Nu ştiu dacă toţi învăţătorii care se găsesc aici îşi iubesc profesiunea, dar sînt încredinţat că toţi o vor iubi aşa cum o iubesc şi eu, dacă vor şti să-i descopere poezia, entuziasmul care radiază din dumneavoastră, atunci cînd vă ocupaţi de ea. Nu ne lipsiţi deci prea mult timp de prezenţa dumneavoastră !“

Un alt învăţător, Markov, va scrie, patruzeci de ani mai tîrziu, amintindu-şi de şederea lui la Iasnaia Poliana : „Niciodată nu am întîlnit un om mai capabil să înflăcăreze astfel spiritul altui om. În timpul apropierii mele spirituale de el, aveam senzaţia că scîntei electrice îmi pătrundeau în adîncurile sufletului şi-mi stîrneau tot felul de gînduri, de proiecte, de hotărîri.“

Pentru a-şi răspîndi ideile, Lev Tolstoi întemeie o revistă lunară, *Iasnaia Poliana*, căreia cenzura îi autoriză publicarea cu începere din luna ianuarie 1862. Epigraful acestei reviste era aforismul lui Goethe : „*Du glaubst zu schieben, und du wirst geschoben*“ (Crezi că împingi, dar eşti împins).[1] În cele douăsprezece numere pe care le publică pe cheltuiala sa, Lev Tolstoi introduse articole despre concepţiile sale de învăţămînt, dări de seamă despre activitatea şcolilor sale, texte de lectură pentru copii. Prima fascicolă conţinea această proclamaţie orgolioasă : „Pentru a determina ce este bun şi ce nu este bun, acel care urmează a fi instruit trebuie să aibă întreaga libertate de a-şi exprima nemulţumirea sau, cel puţin, de a evita învăţătura care nu-l mulţumeşte. Să recunoaştem că în pedagogie nu există decît un singur criteriu : libertatea.“

O dată bomba lansată, Lev Tolstoi plecă urechea. Nu se produse nici o explozie. Desigur, cîteva ziare slavofile lăudară pe noul pedagog care are încredere în poporul rus, cîteva ziare liberale îi reproşară că lasă unor agramaţi grija de a-şi alege modul de predare, dar, în general, această teorie

[1] Cuvintele lui Mefistofel în *Faust* (n.a.). În replicile schimbate între el şi Faust, în scena din „Noaptea valpurgică“.

nebuloasă și paradoxală nu emoționă publicul.[1] În schimb, în sferele oficiale, personaje cu trecere denunțară pericolele unei astfel de propagande. La 3 octombrie 1862, ministrul de Interne, Valuiev scrise colegului său, ministrul Instrucției publice, Golovin : „O lectură atentă a revistei pedagogice *Iasnaia Poliana*, editată de contele Tolstoi, duce la concluzia că această publicație, recomandînd metode noi de instrucțiune, precum și principii de organizare a școlilor populare, propagă idei care nu numai că sînt greșite, ci și periculoase prin orientarea lor... Publicarea în continuare a acestei reviste mi se pare cu atît mai nefastă cu cît autorul, posedînd un dar literar remarcabil și atrăgător, nu poate fi bănuit nici de intenții criminale și nici de rea-credință. Ceea ce este dăunător, rămîne inexactitatea și excentricitatea concepțiilor sale care, expuse cu o elocvență extraordinară, riscă să atragă pedagogi neexperimentați și în felul acesta să îndrepte instrucțiunea publică pe un drum greșit."

La primirea acestei scrisori, ministrul Instrucțiunii publice însărcină pe unul din funcționarii săi să ancheteze asupra activității lui Lev Tolstoi. Cîteva zile mai tîrziu, ministrul găsi pe biroul său un raport amănunțit și, în fond, favorabil : „A stabili între dascăl și elevii săi relații simple, lipsite de gravitate și independente, a se pătrunde de spiritul dragostei reciproce și de încredere, a elibera lecțiile de orice constrîngere și orice mecanizare, a transforma școala într-un fel de familie unde învățătorii înlocuiesc pe părinți, ce poate fi

[1] În nr. 3 din martie 1862 al revistei *Contemporanul*, apare articolul lui N. S. Cernîșevski despre revista *Iasnaia Poliana*, în care criticul literar aprecia negativ ideile pedagogice ale lui Tolstoi (n.tr.).

mai bun, mai de dorit și mai profitabil pentru toată lumea ?" Totuși autorul anonim al acestui raport îl învinuia pe Lev Tolstoi de a-i scuti pe copii de muncă, atunci cînd „munca este viața noastră", de a considera că cea mai mică toană a lor era „lege pentru dascăl", de a se baza pe gustul lor, încă prea puțin dezvoltat, pentru a hotărî ceea ce era bun sau rău în literatură, și a decreta, bunăoară, că Pușkin și Beethoven erau mai prejos de poezia și de cîntecele populare.

Luînd cunoștință de acest raport, ministrul Instrucțiunii publice îl transmise ministrului de Interne cu următoarea apreciere : „Trebuie să recunosc că activitatea pedagogică a contelui Tolstoi merită tot respectul nostru și că ministerul Instrucțiunii publice este dator să-l ajute și să-l încurajeze deși nu împărtășește toate ideile sale — la care, dealtfel, el singur, fără îndoială, va renunța, după o examinare mai aprofundată..."

Însemna să nu-l cunoști bine pe Lev Tolstoi. Chiar dacă ar trebui, într-un viitor apropiat, să întrerupă publicarea revistei sale și să se dezintereseze de școala sa, el nu-și va schimba concepțiile sale pedagogice. În toate domeniile, el se pretindea dușmanul silniciilor administrative. Dar, lucru curios, în timp ce dorea reforme liberale, nu-și dădea seama că numai datorită a ceea ce mai rămăsese în Rusia din drepturile nobiliare putea el să-și continue experiența școlară și, dacă învățămîntul public ar fi depins exclusiv de resortul statului, i-ar fi fost cu neputință să-i învețe pe copiii de la Iasnaia Poliana, după dorința sa.

Se afla la Moscova, cînd primul număr al revistei ieșise de sub tipar. Cu toate acestea, nu pentru a-și completa documentația pedagogică se dusese el acolo. Emulul lui Rousseau, prietenul copiilor să-

raci, denigratorul civilizației, simțise deodată nevoia de a se distra, de a respira aerul impur al marelui oraș. Dealtfel, chiar printre farisei, se găseau oameni de treabă. La 13 ianuarie 1862, o doamnă necunoscută, voalată, venise la hotelul unde locuia și-i oferise o mie de ruble [1], rugîndu-l să întrebuințeze suma pentru alinarea mizeriei poporului. Emoționat pînă la lacrimi, mulțumise donatoarei și trimise imediat banii la Iasnaia Poliana, pentru a fi distribuiți țăranilor nevoiași. Și bine a făcut, întrucît, cîteva zile mai tîrziu, cuprins din nou de pasiunea sa pentru joc, pierdea aceeași sumă — exact ! — luîndu-se la întrecere la biliardul chinezesc cu un ofițer oarecare. Ce anume ar fi hotărît dacă ar fi avut asupra sa, în acea clipă, mia de ruble a doamnei voalate ? Mai bine să nu ne gîndim ! Creditorul îi acordase două zile, pe cuvînt de onoare, pentru a-și achita datoria. Lev Tolstoi se adresă lui Katkov, directorul *Mesagerului rus* și îi propuse, exact pentru o mie de ruble, drepturile de autor al viitorului său roman, încă neisprăvit, *Cazacii*. Se împlineau zece ani de cînd tot lucra la acest manuscris, adăugînd trei linii ici, suprimînd un capitol colo. În general, povestirea era bună. Putea fi achiziționată pe încredere. Autorul se angajă să predea textul, corectat, către sfîrșitul anului. Katkov acceptă, suma fu vărsată creditorului și Lev Tolstoi scrise prietenului său Botkin : „În definitiv, sînt bucuros de această soluție, căci, altfel, acest roman din care am scris mai mult de jumătate, ar fi rămas pentru totdeauna abandonat și ar fi servit în cele din urmă la căptușirea ferestrelor." [2]

---

[1] Adică echivalentul a 7600 franci francezi actuali (n.a.).
[2] Scrisoare din 7 februarie 1862 (n.tr.).

Cînd Lev Tolstoi povesti această aventură prietenului său Bers, cele trei fiice ale doctorului (Liza, nouăsprezece ani, Sonia, optsprezece ani, Tatiana, șaisprezece ani) protestară spunînd că era o absurditate, că editorul profitase bineînțeles de situație... Măsurau odaia în lung și în lat și lacrimi de ciudă le străluceau în ochi. Cea mai mare era destul de frumoasă, serioasă, pasionată de probleme intelectuale. De mai multe ori Lev Tolstoi se întrebase dacă nu ar fi fost înțelept din partea lui să o ia de soție. I se părea că, pentru a-l primi, se îmbrăca elegant. Cît privește părinții, privirile lor îl sorbeau din ochi cu o tandrețe neliniștită, ca și cum ar fi presimțit în el pe „logodnic". O dată mai mult, ideea căsătoriei întruchipîndu-se în fața lui, el se revoltă. În această perioadă era nespus de nervos și de slăbit. Munca de pedagog și de mijlocitor de împăciuire îl epuizaseră. Atmosfera Moscovei nu-i ajuta la nimic. Își luă rămas bun, cu stîngăcie, de la familia Bers și se retrase la Iasnaia Poliana.

Conta pe viața de la țară, școală, copii, care să-i redea gustul de a trăi, dar, în primăvară, starea sănătății sale se agravă și începu să scuipe sînge. Pe dată, spectrul celor doi frați morți îl obsedă. Tuberculoza ! Se reîntoarse la Moscova pentru a-l consulta pe doctorul Bers, fie că avea încredere în el, fie că voia în felul acesta să-i scoată din cap ideea de a-l face ginere. Examinîndu-l, doctorul Bers consideră că avea plămînii obosiți și îl sfătui să se ducă să facă o cură de kumîs în regiunea Sanarei. Kumîsul, lapte de iapă fermentat și ușor gazificat, era un întăritor foarte apreciat în Rusia. Nomazii bașkiri preparau această băutură. Oamenii care făceau cura trăiau ca și ei în stepă, sub corturi de pîslă sau în case pe

roate. Această făgăduială de dezrădăcinare îl încîntă pe Lev Tolstoi : „Nu voi citi ziare, nu voi mai primi scrisori, voi uita ce e aia o carte, mă voi lăfăi la soare, cu burta în sus, voi bea kumîs, mă voi îndopa cu carne de oaie, voi deveni eu însumi o oaie, atunci mă voi face sănătos !" zicea el celor apropiaţi. [1]

La 19 mai, părăsi Moscova cu trenul, luînd cu el pe doi din şcolarii săi, a căror tuse i se păruse suspectă, şi pe servitorul său Alexis. La Tver, luară vaporul şi coborîră pe Volga. Aceeaşi călătorie o făcuse cu bietul Nikolai, cu vreo zece ani în urmă. Revăzînd fluviul larg, cu malurile învăluite într-o ceaţă verzuie şi inundate de revărsările de primăvară, ar fi trebuit să se simtă îmbătrînit prin comparaţie cu amintirile sale. Dar aerul era tare, soarele se juca printre valuri, noaptea stelele scînteiau gînditoare deasupra apei, la fiecare oprire o mulţime de pasageri — pelerini cu obrajii prăfuiţi, călugări bărboşi, mujici, tătari — se înghesuiau pe ponton, şi toate acestea erau atît de însufleţite, de deosebite, de „ruseşti", că fără să vrea era pătruns de bucurie. După un scurt popas la Kazan — pentru a-l îmbrăţişa pe bătrînul unchi Iuşkov — călătorii îşi continuară drumul în acel spirit de seninătate contemplativă pe care ţi-l dă faptul că te-ai desprins de pămînt.

La 27 mai debarcară la Samara şi porniră din nou în căruţe ţărăneşti la Karalîk, la o sută treizeci de verste mai departe în stepă. O stepă unduioasă, tăiată de pîrîiaşe, punctată de mlaştini, presărată cu pietre şi tufişuri. În sfîrşit, Lev Tolstoi regăsea viaţa sălbatică pe care o iubea atîta ! Adoptă obiceiurile başkirilor, se instală sub un cort

[1] Markov, *Sufletul viu în şcoală* (n.a.).

rotund de pîslă, se hrăni cu carne de oaie şi carne uscată de cal, se adăpă cu kumîs şi cu „ceai presat..." [1] Cu başchirii bătrîni, vorbea despre timpurile de altădată, despre diferitele credinţe, despre Dumnezeu, Isus Hristos şi Mahomed. Cu cei tineri alerga, sărea, se lua la trîntă. Era atît de puternic încît, din toţi nomazii, numai unul era în stare să-i ţină piept. Zilele, săptămînile se scurgeau repede. Înviorat, cuminţit, se gîndea cu tristeţe că, în curînd, va trebui să se reîntoarcă în lumea civilizată. Dacă ar fi ştiut ce se întîmplase acasă, în lipsa lui, ar fi făcut imediat cale întoarsă.

La 6 iulie 1862, în zori, în timp ce mai picotea sub cortul său de pîslă pe malul rîului Karalîk, trei troici de poştă, clincănind din toţi zurgălăii, soseau ca vîrtejul la Iasnaia Poliana. Ţăranii uluiţi văzură coborînd din trăsuri cîţiva poliţişti cu mutre înfricoşătoare : colonelul de jandarmi Durnovo, care se părea că dirijează expediţia, şeful poliţiei judeţului Krapivenski, şeful poliţiei rurale, jandarmi... Auzind gălăgie, bătrîna mătuşă Toinette şi Maria Tolstaia, care era în trecere pe la fratele ei, alergară, abia trezite, pe jumătate îmbrăcate, la intrare, şi se opriră, înspăimîntate, în faţa acestor bărbaţi înarmaţi. Colonelul Durnovo spuse cu o voce tăioasă că venise să facă o percheziţie, „din ordin superior". Deşi protestară, cele două femei fură împinse înapoi, în camerele lor. Jandarmii impresurară casa. Şi cotrobăiala începu. Dulapuri, scrinuri, mese, cufere, totul fu dat peste cap. În birou, poliţiştii scotociră după pofta inimii, frunzărind manuscrisele lui Lev Tolstoi, citind cu glas tare *Jurnalul* său intim, scrisorile sale,

[1] Ceai de calitate proastă, solidificat, în formă de cărămizi, care se sparg cu securea pentru a-l fierbe (n.a.).

notînd numele corespondenţilor săi, sondînd pereţii şi duşumeaua în căutarea unei ascunzători, forţînd broaştele, descusînd căptuşeala perdelelor. În grajd, scoaseră lespezile cu o rangă. Dragară pînă şi heleşteiele, dar plasele nu le aduseră decît ştiuci şi raci, în locul maşinii infernale pe care, fără îndoială, nădăjduiau s-o descopere. Furioşi de a nu fi făcut nici o ispravă, se repeziră la şcoli, luară cărţile, caietele şi arestară pe cei nouă studenţi care, în lipsa stăpînului, se îngrijeau de educaţia micilor mujici. Deodată, jandarmii înmărmuriră în faţa unui aparat fotografic, obiect din cele mai rare în epoca aceea în Rusia.

„Ce fotografiaţi aici ? întrebă ofiţerul care comanda detaşamentul.

— Pe Herzen în persoană, răspunse un student".

Gluma era să-l coste scump. Din fericire, permisele de şedere erau în regulă, aşa că arestările nu mai continuară. Dar, pentru orice eventualitate, un ofiţer de jandarmi trecu numele tuturor persoanelor prezente pe lista suspecţilor. Între timp mătuşa Toinette şi Maria Tolstaia reuşiseră să sustragă cercetărilor cîteva cărţi interzise şi scrisori ale lui Herzen. Învăţătorul Peterson se însărcină să le pună la loc sigur. Din nou jandarmii reveniră la Iasnaia Poliana. Cereau mîncare, băutură şi îngrijire pentru caii lor.

Timp de două zile se postară la faţa locului, considerînd pe oricine drept vinovat, intrînd în odăi fără să bată, răscolind cu labele lor grosolane cărţile bibliotecii, mormanele de lenjerie, registrele de contabilitate, băgîndu-şi nasul în toate secretele familiei, inspectînd coşurile de hîrtii, interiorul pianului, closetele, vorbind tare, rîzînd în hohote, trîntind uşile. De la Iasnaia Poliana se duseră la Nikolskoie, unde nu găsiră altă hrană

decît *Jurnalele* intime ale răposatului Nikolai. Slabă pradă după patruzeci şi opt de ore de scotoceală !

Colonelul Durnovo era nemulţumit. Întreaga afacere fusese pornită cu uşurinţă. De mult timp poliţia supraveghea acţiunile lui Lev Tolstoi, care, fără a contraveni legii, arăta o bunăvoinţă excesivă faţă de mujici şi proclama prea tare dragostea sa pentru libertate. Un număr de proprietari rurali, enervaţi de duşmănia pe care li-o arătase, cînd încă mai era mijlocitor de împăcăciune, juraseră să-l distrugă. Fără îndoială unul dintre aceştia era acel care îl acuzase într-o scrisoare către colonelul de jandarmi Voiekov, la Moscova, că găzduia la Iasnaia Poliana un student, vinovat de a fi difuzat manifeste antiguvernamentale. Un agent de poliţie, Şipov, trimis puţin mai tîrziu la faţa locului, atesta că Lev Tolstoi plătea din proprii săi bani „vreo douăzeci de studenţi", toţi liberali, că i se livrase material de tipărit şi că se pregătea să lanseze în luna august un manifest subversiv cu prilejul aniversării unui mileniu de la întemeierea Rusiei. „În casa lui, scria agentul secret, există uşi secrete, scări ascunse şi, în general, noaptea, această clădire este păzită de un mare număr de sentinele." Desigur, în clipa cînd Şipov făcea aceste ciudate declaraţii superiorilor săi, fusese el însuşi arestat pentru „trăncăneală şi beţie", dar nu se putea presupune în sferele sus-puse ca nimic să nu fie adevărat, din relatarea lui. Comandantul jandarmeriei, prinţul Dolgorukov, obţinînd aprobarea împăratului Alexandru al II-lea, însărcină pe colonelul Durnovo cu conducerea personală a anchetei. Cu orice preţ trebuiau descoperite tipografia clandestină, pietrele litografice, maldărele de proclamaţii !

Cînd colonelul Durnovo fu convins de eroarea comisă, prezentă scuze mătușii Toinette, o asigură că putea să se liniștească, dar îi recomandă să vegheze ca nepotul ei să se țină întotdeauna departe de politică, deoarece erau cu ochii pe el. Dealtfel, s-ar putea să fie obligați să mai revină peste cîtva timp... Țăranii, servitorii, speriați de pătrunderea abuzivă a uniformelor albastre la boierul lor, se întrebau ce crimă comisese. De la o zi la alta, el nu le mai apărea infailibil. Trebuiau oare să continue să-și trimită copiii într-o școală care nu era pe placul țarului ?

Nepăsător de drama pe care o provocase, colonelul Durnovo scrise la 14 iulie 1862 prințului Dolgorukov : „După percheziție, am putut constata că locuința contelui Tolstoi, foarte sobru mobilată, nu conține nici uși secrete, nici scări ascunse, nici pietre litografice, nici telegraf... Atît la Iasnaia Poliana cît și la Nikolskoie n-am găsit documente compromițătoare... Contele Tolstoi are o atitudine prea semeață față de vecinii săi și a ridicat împotriva lui pe proprietarii funciari, luînd în mod sistematic apărarea mujicilor atunci cînd era mijlocitor de împăciuire... Legăturile sale cu țăranii sînt extrem de simple și, cu copiii de școală, prietenești."

Ajungînd la Moscova, la 20 iulie 1862, bine întremat de cura de kumîs, Lev Tolstoi află despre percheziție : manuscrisele sale, scrisorile, *Jurnalul* său intim lăsate pradă murdarei curiozități a polițailor, locuința sa pîngărită, buna sa credință pusă la îndoială în fața țăranilor de pe moșia sa, așa ceva el nu putea îngădui ! Stăpînit de o adevărată turbare nobiliară, scrise mătușii sale, babușka Alexandrina Tolstaia, care în ochii săi reprezenta Curtea :

„Sînt grozavi prietenii tăi ! Toți acești Potapovi, acești Dolgorukovi, acești Arkaceievi — toți sînt prietenii tăi, nu este așa ? Unul dintre aceștia, un colonel murdar, a citit scrisorile și *Jurnalele* intime pe care socoteam să le încredințez înainte de moarte, ființei care-mi va fi cea mai dragă pe lume... Norocul meu și acel al prietenului tău, este că n-am fost de față — l-aș fi ucis !... Cel puțin dacă i-am putea evita pe acești bandiți, a căror fețe și mîini sînt spălate cu săpun parfumat și care surîd cu atîta bunăvoință ! Dacă mi-este dat să mai trăiesc mult timp, mă voi închide într-o mînăstire, nu pentru a ruga pe Dumnezeu — lucru pentru mine zadarnic ! — ci pentru a nu mai vedea ticăloșia morală a acestei lumi pline de înfumurare, cu epoleții și crinolinele sale. Cum poți tu, o ființă excepțională, să trăiești la Sankt-Petersburg ?... Ai oare albeață la ochi de nu vezi nimic ?"

La 31 iulie 1862, era la Iasnaia Poliana și află, de la mătușa Toinette, toate amănuntele întîmplării. Timp de o săptămînă lăsă să-i crească mînia. Cînd ea fu pe punctul de a se revărsa, scrise o a doua scrisoarea Alexandrinei Tolstaia :

„Nu vreau și nici nu pot să las această afacere în stadiul ei actual. Întreaga mea operă în care îmi găseam bucuria și satisfacția este irosită. Mătușa mea este într-atît de bolnavă de spaimă, încît e probabil să nu-și mai revină. Țăranii nu mă mai privesc ca pe un om cinstit, reputație pe care mi-o cîștigasem printr-o muncă de ani și ani, ci ca pe un criminal, un incendiator, sau un falsificator de bani, care n-a ieșit din impas decît prin viclenie... «Ah ! Ah ! dragul meu te-au prins ! gîndesc ei. S-a zis cu discursurile despre cinste, dreptate !... Era cît pe ce să fii tu însuți închis !»... Cît

priveşte pe proprietari, ce să-ţi mai spun, exultă de fericire ! După ce te vei fi sfătuit cu Perovski sau Alexei Tolstoi, sau cu cine vei mai vrea, scrie-mi, te rog, cît mai repede cu putinţă. Spune-mi cum trebuie să-mi redactez scrisoarea şi prin cine să o transmit împăratului. Nu-mi rămîne decît o alternativă : să obţin o satisfacţie publică pe măsura ofensei (se pare că e imposibil să aranjez asta !) sau să mă expatriez, lucru la care sînt absolut hotărît. Nu mă voi duce să-l întîlnesc pe Herzen. El are viaţa lui, eu o am pe a mea. Nu mă voi ascunde şi voi declara sus şi tare că-mi vînd proprietatea pentru a părăsi Rusia, unde nimeni nu ştie cu o clipă înainte dacă nu va fi pus în lanţuri şi biciuit, împreună cu sora lui, cu soţia, cu mama..."

Termina cu o ameninţare vagă de sinucidere sau de asasinat, bine ticluită pentru a o înspăimînta pe bătrîna domnişoară.

„În odaia mea am pistoale încărcate. Aştept clipa cînd toate acestea se vor aranja într-un fel sau altul." [1]

Asociată infamilor poliţişti ai ţarului doar pentru faptul că era domnişoară de onoare la Curte, Alexandrina Tolstaia primi insulta în plin obraz, îşi stăpîni durerea, şi răspunse cu tandreţe şi demnitate insuportabilului ei nepot :

„Prima ta scrisoare m-a tulburat destul, scumpul meu Lev, dar cea de ieri m-a făcut să vărs lacrimi amare. Sîngele îmi fierbea în vine în timp ce-i vedeam răscolind în sanctuarul tău." [2]

[1] Scrisoare din 7 august 1862 (n.a.).
[2] Scrisoare în franceză din 18 august 1862 (n.a.).

Îi făgăduia să întreprindă demersuri pentru a i se da satisfacţie şi îl asigură că împăratul, şi chiar comandantul jandarmeriei, nu cunoşteau felul de a proceda al „delegaţilor lor". Erau, zicea ea, prea multe comploturi, prea multă „revărsare democratică" în Rusia, poliţiştii nu mai ştiau unde le e capul ! „De aici porneşte acestă cercetare generală şi această nedreptate — ca să zic aşa — involuntară, care cade adeseori asupra oamenilor nevinovaţi şi cinstiţi..." Numărul suspecţilor mărindu-se necontenit, nu era nici o ruşine să fii bănuit de gînduri rele împotriva guvernului. Principalul era să ai conştiinţa împăcată şi să-ţi stăpîneşti frămîntările amorului propriu. „În numele a tot ce ai mai sfînt, te implor să nu recurgi la măsuri extreme... Lucru ciudat, nu ne este teamă să comitem mii de nelegiuiri şi nedreptăţi împotriva Domnului, şi prima care ne loveşte ni se pare ceva monstruos şi cu neputinţă de suportat." Cum a putut oare nepotul ei să-i scrie că, temîndu-se de a o compromite, nădăjduia în acelaşi timp că va lăsa la o parte consideraţiile secundare pentru a-l susţine cu prietenia ei ? „Ideea că m-aş teme de a fi compromisă prin primirea scrisorilor tale nu mi-a trecut prin minte niciodată, şi mă surprinde că tu ai avut-o. Sînt ceea ce sînt — pe faţă — şi niciodată nu voi înţelege «consideraţiile»... Te binecuvîntez, de departe, cu duioşia unei mame. Dumnezeu să te îndrumeze !"

Nu Dumnezeu fu acela care l-a îndrumat pe Lev Tolstoi, ci familia Bers. Se reîntorsese la Moscova şi, sub privirile celor trei fete care îl implorară să fie cuminte, mînia lui se topi. La 22 august 1862, scrise împăratului o scrisoare foarte respectuoasă, prin care îi cerea să-i fie adus la cunoştinţă numele denunţătorilor săi, iar maies-

tatea-sa să aibă bunătatea de a veşteji jignirea la care fusese supus. Un aghiotant, contele Şeremetiev, transmise această cerere ţarului, care se găsea la Moscova pentru marile manevre de toamnă.

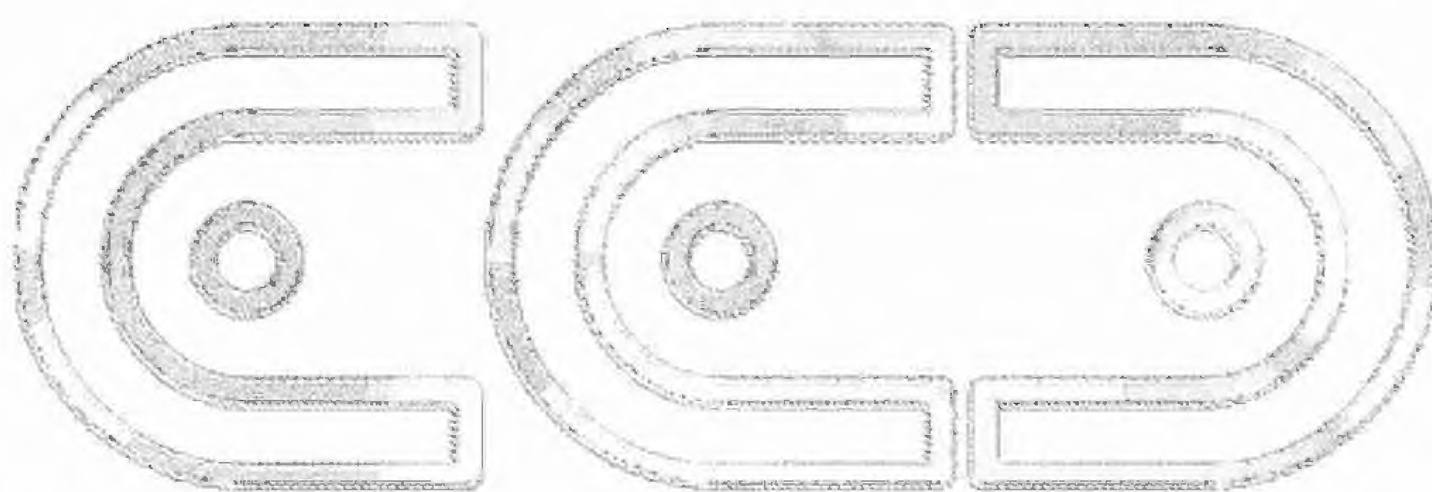
Aşteptînd rezultatul acestei intervenţii, Lev Tolstoi avea, după propria sa mărturisire, starea sufletească a unui om „care e călcat pe picior, care vrea cu tot dinadinsul să ştie dacă acest lucru a fost făcut intenţionat, şi care pretinde să se repare această nedreptate sau să i se ceară pur şi simplu iertare".[1] Alexandrina Tolstaia făcu apel la toate relaţiile sale. Ţarul binevoi să-şi amintească de educaţia liberală pe care o primise odinioară. Şi, la ordinul său, prinţul Dolgorukov, comandantul jandarmeriei, îl rugă pe guvernatorul din Tula, Dasagau, să-l asigure pe contele Tolstoi că, deşi anumiţi studenţi găzduiţi la el deţinuseră cărţi subversive, afacerea totuşi nu va avea nici o urmare şi nu va mai fi hărţuit. Din partea împăratului, cuvinte atît de potolite echivalau cu scuze. Lev Tolstoi se declară mulţumit. Dealtfel, mintea sa era acum în altă parte. Mătuşii sale, Alexandrina, care-şi dăduse atîta osteneală să-i procure o „reabilitare oficială", îi scrise la 7 septembrie 1862, într-un elan de cruzime inconştientă, cuvintele care-i puteau provoca cea mai vie şi mai nemărturisită dintre supărări : „M-a ajuns o a treia nenorocire — sau o fericire, judecă chiar tu : eu, bătrîn imbecil ştirb, m-am amorezat".

---

[1] Scrisoare către Alexandrina Tolstaia din 7 septembrie 1862 (n.a.).

CUPRINS

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

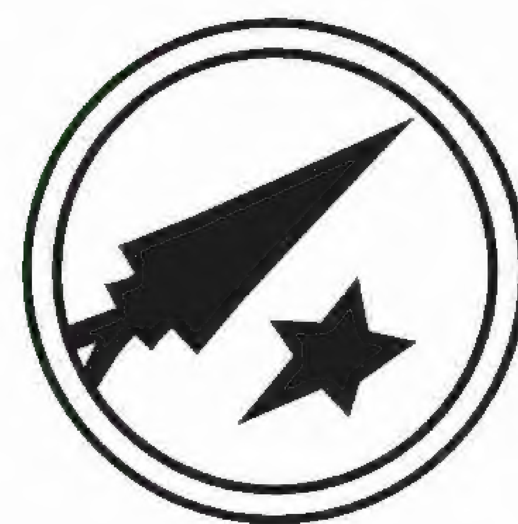

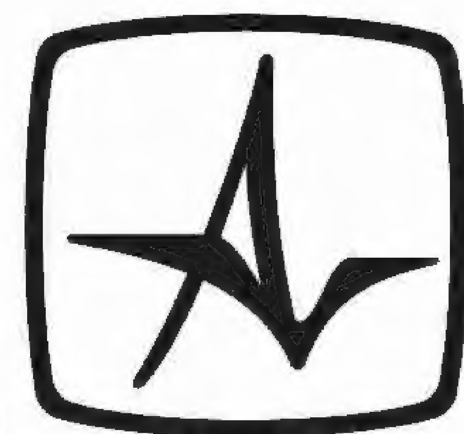

și

CAT Graur

Antwerpen

2024

